DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

BİYOGRAFİK ROMAN

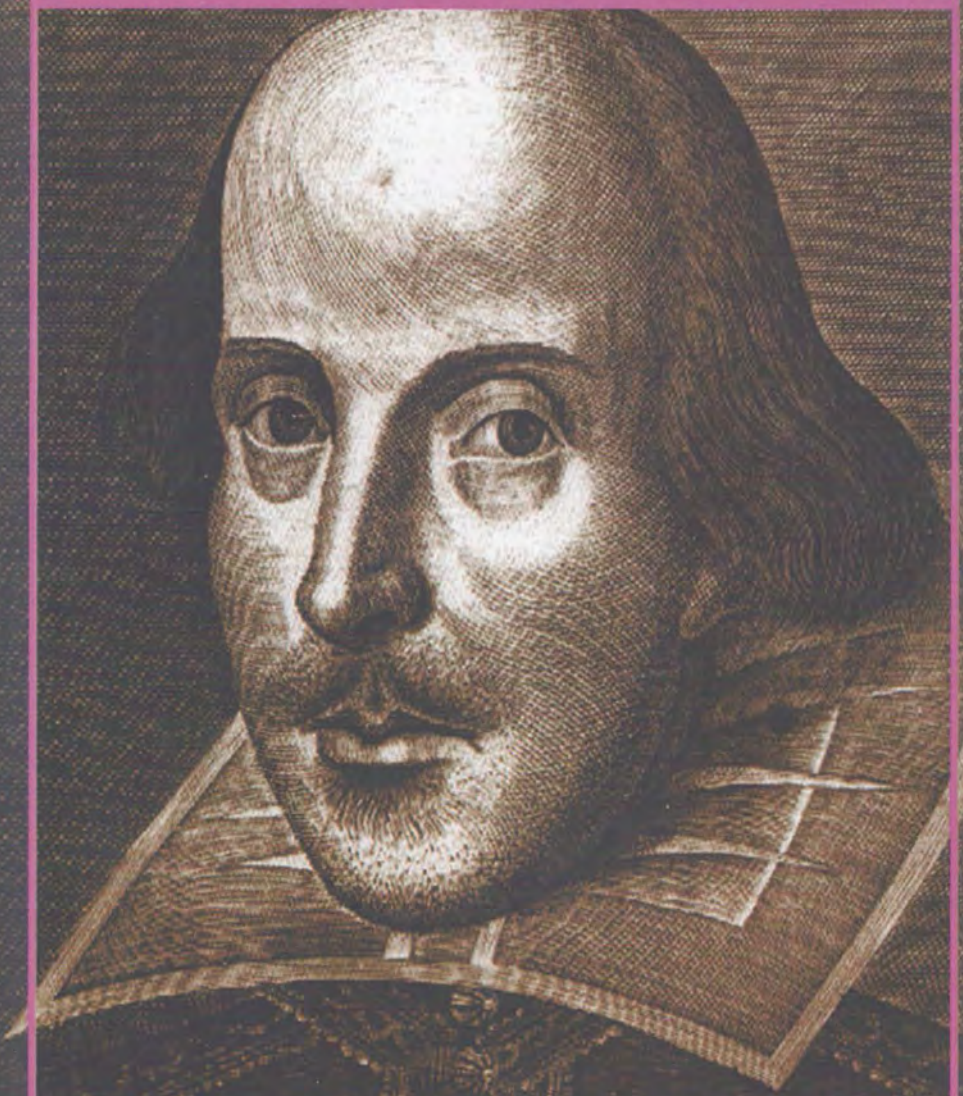

Dünya Sahnesinde Bir Dahi

SHAKESPEARE

Aleksandr Abramoviç Anikst

Ethos yayınevi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kitap hakkında

Bu kitapta, dünya kültüründe işgal ettiği yer itibariyle yalnız kendi çağına değil bütün zamanlara ait olan, İngiliz Yenidendoğuş Çağı'nın coşkulu dehalarından büyük dram şairi Shakespeare'in yaşamöyküsünü okuyacaksınız.

Yazar, Shakespeare'in kişiliğini aydınlatmaya elverdiği ölçüde eserlerine dikkat çekmiştir. Çünkü Shakespeare'in ruhu, düşünceleri ve kalbi onun eserlerinde hayat bulur. Ama bu kitap, Shakespeare'in sanatçı yönü hakkında yazılmış bir kitap değildir. Dram yazarının eserlerinin analiziyle ilgilenen okuyucuların edebi çalışmalara başvurmaları gerekecektir.

Yazar, Shakespeare'in yaşamöyküsünü çıkarırken gerçeklerin sağlam zemininde kalmaya özen göstermiştir. Açıklığa kavuşmamış olan bazı konularda otorite sahibi bilim adamlarının ileri sürdüğü hipotezlerle yetinmiş; bu boşlukları tamamlamak için fantezilere başvurarak romanlaştırılmış bir yaşamöyküsü yazan yazarlar örneğini izlememiştir.

Özel karakterdeki belgeler günümüze kadar ulaşmamasına rağmen özel yaşamıyla ilgili bize kadar ulaşan bazı münferit yansımalar bulunur. Yaşamının bu yönüne ilişkin bilinen her şey bu kitapta açıklanmıştır.

Eski ve yeni Shakespeare araştırmacılarının topladığı bilgilerin yer aldığı bu kitap Shakespeare'in yaşamı konusunda Rusça yazılmış en ayrıntılı kitaptır.

Çevirmen hakkında

1964 yılında Ürgüp'te doğan Belkıs Korkmaz, İÜ Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü'nü bitirdi. Yayınevimizde bu kitabın da yer aldığı Biyografik Roman dizisinde *Doğu'nun Bilim Güneşi İbni Sina, Görülmezi Gören Adam Jules Verne, Gülen Filozof Demokritos, Çağdaşımız Moliere, Çağına Sığmayan Dev Victor Hügo gibi* Rusça çevirileri bulunmaktadır. Ayrıca Can Yayınları'ndan çıkan Nikolay Gogol'ün *Taras Bulba* adlı edebi klasik eseriyle Beyaz Balina Yayınları'ndan çıkan Eduard Uspenski'nin çocuk kitapları da Rusça çevirileri arasında yer alır. Korkmaz, ayrıca İngilizce çeviriler de yapmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Biyografik Roman Dizisi: 16

© Etkin Yayınevi
1. Baskı: Ağustos 2005
2. Baskı: Eylül 2006
3. Baskı: Mart 2008
4. Baskı:Ekim 2010
5. Baskı:Ağustos 2011
6. Baskı: Ekim 2012
7. Baskı: Mayıs 2014

Bu kitap, 1933 yılında Maksim Gorki tarafından başlatılan "Büyük Adamların Hayatları" (жизнь замечательных людей) dizisinde yayınlanmıştır.
Bu kitabın her türlü yayın hakları, Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğinceBilgi Basın Yayın Paz. San. ve Tic.Ltd. Şti.'ne aittir.

Genel Yönetmen
Kesim Danışman
Yazan
Aleksandr Abramoviç Anikst
Çeviren
Ardıhan Korkmaz
Kapak
Ali İmren
Sayfa Düzeni
Etkin Yayınevi
Baskı
Sözkesen Matbaası

ISBN: 978-975-6391-15-0
Etkin Yayınevi
Merkez: Sümer Sokak 40/3 Kızılay /ANKARA
Şube: Sümer Sokak 30/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0 312) 229 18 66 - 229 75 04 **Fax:** 229 97 33
Elektronik posta: etkin@etkinyayinevi.com
www.etkinyayinevi.com
Etkin Yayınevi, Bilgi Basın Yayın Paz. San. ve Tic. Ltd.Şti'nin markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünya Sahnesinde Bir Dahi

SHAKESPEARE

BİYOGRAFİK ROMAN

Yazan

Aleksandr Abramoviç Anikst

Rusça aslından çeviren

Belkıs Korkmaz

Atkın yayınevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

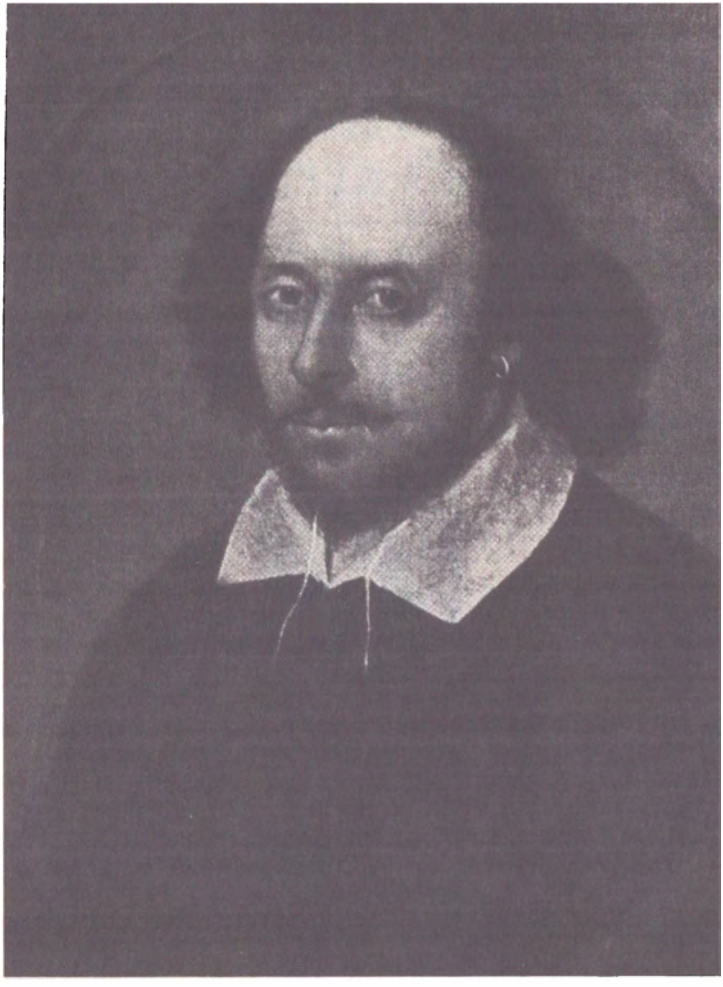

William Shakespeare

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Shakespeare hayattayken hiç kimse onun yaşamöyküsünü yazmak için çaba göstermemiştir. O dönemde böyle bir şeref; kültür, sanat, hele tiyatro alanında faaliyette bulunanlara değil, ancak krallara, bir de büyük Hıristiyan şehitlerine nasip olurdu. Bu nedenle Shakespeare, XVIII. yüzyılda bir klasik olarak kabul edildiğinde hayatı hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmediği ortaya çıktı.

Bununla birlikte arşivleri altüst edip araştırmaya başlayan, onun yaşadığı dönemin edebiyatını öğrenmeye kalkışan hayranları çıktı. Bu yolla çok fazla bilgi toplandı. Onlar Shakespeare'in yaşam ve çalışma tablosunun ortaya çıkmasını ve hakkında çok çeşitli ayrıntıların öğrenilmesini sağladılar.

Shakespeare hakkında bildiklerimizin hepsini büyük dram yazarının yaşamındaki şartları yaklaşık iki yüz elli yıldır öğrenmeye çaba gösteren birkaç kuşak araştırmacıya borçluyuz. Onun eserleri de bu konuda yardımcı olur. Biz, yazarın kişiliğini aydınlatmaya elverdiği ölçüde eserlerine dikkat çektik. Ama bu kitap, yazarın sanatçı yönü hakkında yazılmış bir kitap değildir. Dram yazarının eserlerinin analiziyle ilgilenen okuyucuların edebi çalışmalara başvurmaları gerekir.

Shakespeare'in yaşamöyküsünü çıkarırken gerçeklerin sağlam zemininde kalmaya çalıştım. Bu gerçekler, ailevi durumu, mülkiyet işleri, tiyatro ve edebi çalışma koşulları gibi onun yaşamına ait dış çizgileri belirler. Shakespeare'in yaşadığı çağa ait ulusal tarih ve İngiltere'nin kültür yaşamı hakkındaki bazı bilgiler de bunları tamamlar.

Özel karakterdeki belgeler ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Shakespeare'e ait ne bir günlük, ne bir mektup, ne de yakınlarının kaleme aldığı özel anılar bulunur. Bütün bunlara rağmen Shakespeare'in özel yaşamının bizden tamamen gizli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Özel yaşamıyla ilgili bize ulaşan bazı münferit yansımalar bulunur. Yaşamının bu yönüne ilişkin bilinen her şey burada açıklanmıştır.

Okur şimdi, Shakespeare'in yaşamı konusunda yeterince bilgi bulunduğuna inanacaktır. Ama açıklığa kavuşmayan bazı konular da bulunur. Bu tür durumlarda otorite sahibi bilim adamlarının ileri sürdüğü hipotezlerle yetinmek zorundayız.

Ben, boşlukları tamamlamak için fantezilere başvurarak az veya çok romanlaştırılmış bir yaşamöyküsü yazan yazarlar örneğini izlemedim. Doğal olarak, benim de Shakespeare'in nasıl bir insan olduğu konusunda bir tasavvurum var, ama okuyucunun bilimin ortaya koyduğu gerçek olaylara ulaşmasını engelleyecek kadar fantezi yapma hakkını kendimde bulmuyorum.

Shakespeare'in yaşamı konusunda Rusça yazılmış ayrıntılı en son kitap daha Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çıkmıştı. O zamandan beri aydınlatılan yeni gerçekler oldu, eski veriler ise Yenidendoğuş Çağı'nın kültürü üzerine bilgilerin derinleşmesi sayesinde daha da öne çıktı.

Eski ve yeni Shakespeare araştırmacılarının topladıkları bilgiler bu kitapta sunulmuştur. Onlara büyük minnet borçluyum.

Aleksandr Abramoviç Anikst

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

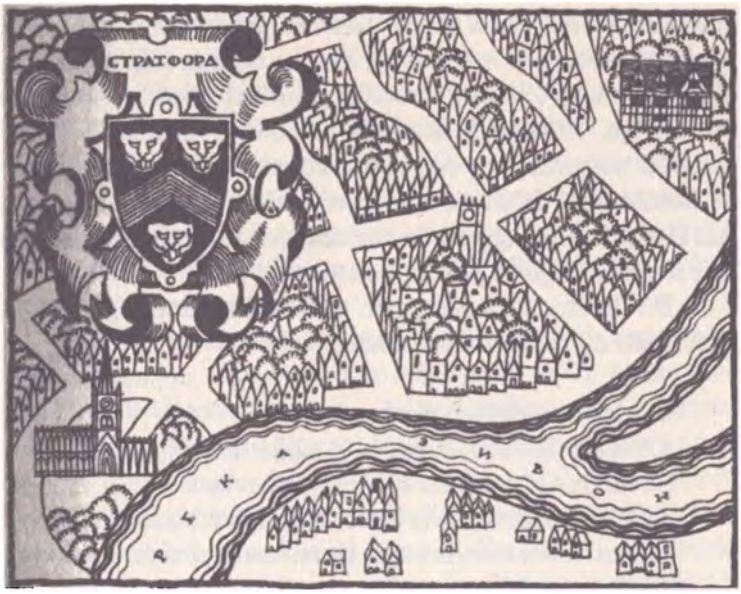

1. BÖLÜM

STRATFORD'DA GEÇEN GENÇLİK VE ÇOCUKLUK YILLARI

Stratford-upon-Avon

Britanya adasının orta kısımlarındaki Warwickshire Kontluğunda dünyaca tanınan küçük bir şehir bulunur: Burası büyük dram yazarının doğduğu şehirdir.

Shakespeare'in doğduğu on altıncı yüzyılın ortalarında nüfusu sadece iki bin olan Stratford canlı bir ticaret yolunun üzerinde kurulmuştu. Pek çok zanaatın gelişmekte olduğu bu şehrin halkı, çevre köylerde yaşayan insanlarla yakın ilişki içerisindeydi, genellikle kendileri de toprak sahibiydi.

Stratford'da, civarda yetişen ürünlerin ticareti yapılır, aynı zamanda çeşitli hammaddeler işlenirdi. Büyükbaş Hayvan Sokağı (Rother Street – Anglosakson dilinde hreother, büyük-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

baş hayvan anlamına gelir), Domuz Sokağı (Swine Street), Hububat Sokağı (Corn Street), Koyun Sokağı (Sheep Street), Kereste Sokağı (Wood Street) bu şehirdeki sokak isimlerinden bazılarıydı. Büyükbaş hayvanların bolluğu nedeniyle kentte dericilik yaygınlaşmış, deri eldiven üretimi ve ticareti gelişmişti. Stratford'da demir de işleniyordu, hatta sokaklardan birinin adı Bakırcılar Sokağıydı. Bu nedenle demirciler hakkında fazla söz söylemeye gerek olmadığı kanısındayız.

Bu durumda, Shakespeare'in şiirdeki sahneyi gördüğünden şüphe etmek mümkün müdür?

> Bir demirci gördüm elinde
> Koca çekici durup kalmıştı ve ateşte döveceği,
> Cevherin soğuduğunu unutmuş, hayretle ve
> Yutkunarak dinliyordu bir terzinin anlattıklarını.
> O terzi de acelesinden ayaklarına ters geçirdiği
> Terlikler ile fırlamıştı sokağa, makası ve mezüresi
> Elinde heyecanla anlatmaktaydı binlerce Fransız
> Savaşçıdan oluşan bir ordunun Kent'e varmış olduğunu.
> Kirli kılıklı uydurmasyon biri de onun sözünü kesip
> Arthur'un ölümünden bahse başladı.[1]

York şatosu Stratford'dan pek uzakta değildi, şehirden yürüyerek birkaç saatte varılabilirdi. On beşinci yüzyılın ikinci yarısındaki kanlı Kırmızı Gül ve Beyaz Gül savaşlarında "kral yaratan adam" lâkabını alan York kontu burada ikamet etmişti. "VI. Henry" tarihi piyesinde Shakespeare York kontunu betimlemiştir (2. ve 3. bölümler).

---

[1] Shakespeare. Kral John, IV. Perde, 2. Sahne. Türkçesi: Ali. H. Neyzi. Bundan sonra yapacağımız kısaltmalarda Romen rakamlarıyla önce vereceğimiz sayı perde numarasını, ikinci olarak vereceğimiz sayı ise sahne numarasını belirtecektir. Örneğin elimizdeki örnek için "IV, 2" biçiminde kullanacağız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kraliçe Elizabeth, Stratford'ın on iki mil uzağında bulunan bir diğer şatoyu, Kenilworth şatosunu, gözdesi Kont Leicester'e Shakespeare'in doğumundan iki yıl önce armağan etmişti. Leicester'in karısı Amy Robsart merdiven sahanlığında boynu kırılmış olarak bulundu. Onun Kraliçenin izni olmaksızın öldürülmediği tahmin edilir. Genç Shakespeare'in yaşadığı dönemdeki İngiltere'nin canlı ve ilginç bir biçimde anlatıldığı "Kenilworth" romanında Walter Scott bu trajik olayı renkli bir biçimde anlatmıştır.

Ülkede olupbitenler, Stratford'ı ve Stratford'da yaşayanları her zaman şu veya bu ölçüde etkiliyordu. VIII. Henry Roma'yla ilişkilerini keserek kilise reformunu çıkarınca Stratford'da Ortaçağın "Kutsal Haç Birliği" lağvedilerek, onun yerine, 1553 yılında devlet yasalarının ve kral fermanlarının yerine getirilmesinden sorumlu başlıca yerel yönetim organı haline gelen Vatandaş Birliği kuruldu. On dört kişilik ihtiyar heyeti ve on dört kişilik şehir şûrası heyetinden oluşan Birlik meclisini, şehrin sakinleri seçiyordu. Şehrin bayındırlık işleriyle ilgili görevler Meclis üyeleri arasında paylaşılıyordu.

Birlik üyeleri ekmeğin ve biranın fiyatını, yetişkinlerin giymeleri gereken kıyafeti belirliyor, şehirde temizlik kurallarına uyulup uyulmadığını kontrol ediyor, edebe uygun olmayan davranışları ve umumi yerlerde küfür edenleri cezalandırıyorlardı. Şirret kadınların cezalandırılması da meclisin görevleri arasındaydı. Asi şehir sakinlerinin yatıştırılması için aldıkları önlem ise, hararetlerini yatıştırmak için onları Avon nehrine daldırmak şeklindeydi. Stratford Birliği şehirdeki her türlü kayıt ve senet işlerini yürütüyordu. Bu konuda çok geniş bir görev alanına sahipti. Bu arşiv muhafaza edilebildiği için, Shakespeare ailesinin başından geçen olayları belirleyebilmek mümkün olmuştur.

Stratford, panayır günlerinde civardaki yerleşimlerden gelen ziyaretçilerle dolup taşardı. Bu durum iki bin nüfusa sahip bir şehirde yirmiden fazla han ve meyhanenin bulunmasını, yani ortalama olarak her yüz kişiye bir meyhane düşmesini

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

açıklar. Bunların en tanınmışları, tabelalarında isimlerinin anlamlarıyla ilgili resimlerin bulunduğu, "Melek", "Krallık Tacı", "Ayı", "Kuğu" isimli meyhanelerdi.

Bu anlatılanlardan, Stratford'ın neşeli bir şehir olduğu ve Stratford'lıların bir bardak bira eşliğinde sohbet etmeyi çok sevdikleri dışında başka bir çıkarım yapmayacağız. Stratford'lı büyük üstadın meyhane eğlencelerini çarpıcı bir canlılıkla tasvir etmesine ve bir diğer taşra kasabası olan Windsor halkının eğlenceli maceralarını anlatmasına belki de ilk gençliğinin bu izlenimleri neden olmuştur.

Stratford'lı eldivenci John Shakespeare'in yükseliş ve düşüş hikâyesi

Shakespeare'in bilinen en yaşlı atası onun büyükbüyük babasıdır. Shakespeare'in babasına verilen asalet belgesinde, bu büyük-büyük baba için "Dürüst ve kahramanca hizmetlerinden dolayı hikmetli kral VIII. Henry tarafından mükâfatlandırılmıştır" denmektedir. Fakat asalet unvanı almayı talep edenler bir ağırlık elde edebilmek amacıyla bu türden ataları her zaman uydurabildiklerinden, bu söylenenlere çok da fazla itibar etmemek gerekir.

Bir çiftçi olan Shakespeare'in dedesi Richard, XVI. yüzyılın birinci yarısında Stratford yakınlarındaki Snitterfield'de yaşamış ve 1560-61 kışında ölmüştür. Oğlu John Shakespeare, 10 Şubat 1561 yılında "Snitterfield'lı çiftçi" olarak babasından miras kalan varlığın resmen sahibi olmuştur. John Shakespeare isminin, 1552 yılından itibaren Stratford şehir kayıtlarında görünmeye başlamasından onun köyden ayrılarak Stratford'a taşındığı anlaşılmaktadır.

John Shakespeare, 1557 yılında, babasının arazi kiraladığı toprak sahibi Robert Arden'in kızı Mary Arden'le evlendi.

İnsanlar düzene zarar verdiklerinde resmi belgelerde isimlerini görmek mümkündür. John Shakespeare için de böyle oldu. Onun Stratford'da yaşadığına ilişkin ilk bilgi, evlerinin önünde çöp belirlendiği için John Shakespeare ve iki komşu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

suna verilen on iki peni tutarındaki ceza kaydından anlaşılmaktadır. O zamanlar Stratford'da bu konuda kurallar oldukça katıydı, çöplerin götürülüp şehir dışındaki çöplüğe atılması gerekiyordu.

Bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla, John Shakespeare, Henley Street'te henüz kendisinin olmayan bir evde oturuyordu. Resmi belgelerden anlaşıldığına göre, 1556 yılında aynı caddede bir ev aldığı gibi, başka bir caddede bir başka ev daha aldı.

1556 yılındaki bir mahkeme kaydında John Shakespeare eldiven imalatçısı olarak nitelendirilir. 1586 yılına kadar olan belgelerin hepsi onun mesleki uğraşını eldivencilik olarak göstermekteyse de, onun uğraşıları sadece eldiven imalatıyla sınırlı değildi. Belgeler onun yün, kereste ve arpa ticaretiyle de uğraştığını göstermektedir. John Shakespeare ise eldiven yapımını kendi temel uğraşı saymakta, bu nedenle de kendi mesleğinin simgesi olan eldiven sürgüsünü belgelerde imza olarak kullanmaktaydı.

John Shakespeare, 1557 yılından itibaren yerel Birliğin başında bulunan önemli insanların arasına karışmaya başladı. Başlangıçta bira kalitesinin denetlenmesi görevi verildi. Görevi bu içkiye şerbetçiotu katılıp katılmadığını belirlemek, ayrıca satılan ekmeğin pişirilmesini kontrol etmek ve una katkı maddesi katılıp katılmadığını denetlemekti.

John Shakespeare daha sonra ihtiyar heyeti üyelerinden biri olarak seçilince, hesap defterlerini tutma görevi verildi. 1568 yılında ise Şehir Birliğinin başkanı olarak seçildi. Diğer bir ifadeyle şehir yönetiminin başına geçti.

İlginç bir rastlantıdan da söz etmemiz gerekir. John Shakespeare'in Şehir Birliğinin başına getirildiği yıl, şehir defterlerinden birinde sözü edilen ilk profesyonel oyuncu kumpanyası Stratford'ı ziyaret etti. O zamanki kurallara göre, halk önünde temsil verebilmek için Başkandan izin almak gerekiyordu. Bu nedenle kumpanya, Birlik binasında önce başkanın önünde oynardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

John Shakespeare'in ilerlemesine tanıklık eden bu belgelerin ardından, hayatında büyük bir değişim yaşandığına işaret eden bazı kayıtlar Birlik defterlerinde görülmeye başladı. 1577 yılında John Shakespeare, Birlik oturumlarına katılmayı bıraktı. Sonraki iki yıl boyunca karısına miras kalan arazileri ipotek ettirdi ve sattı. 1578 yılında ihtiyar heyeti üyelerinden her birinin, fakirlere yardım fonuna her yıl yatırmak zorunda olduğu dört peniyi yatırmadığından borçlu olarak mahkemeye çıktı. Sonunda 1586 yılında, William yirmi iki yaşındayken, John Shakespeare ihtiyar heyeti listesinden çıkarıldı. Bu durum Birlik tutanaklarında, "Bütün ısrarlı davetlere karşın Master[2] Shakespeare Birlik oturumlarına katılmamaktadır ve uzun bir süredir oturumlarda bulunmadığı tespit edilmiştir" şeklinde açıklanmaktadır.

Shakespeare ve çocuklarının vaftiz edildiği Stratford upon-Avon'daki Holy Trinity Kilisesi.

John Shakespeare adı 1592 yılında kiliseyi "ziyaret etmeyenlerin" "(recustants)" listesinde de görülmeye başladı. Kayıt, John Shakespeare'in borçlarından dolayı tutuklanmamak için sokağa çıkmadığını da açıklar. (O zamanki yasalara göre iflas eden borçlular kendi evlerinde tutuklanamazdı).

John Shakespeare'in Birlik işlerinde görünme-

[2] *"Master" sözcüğü XVI. yüzyıl İngiltere'sinde bugün kullanılan Mister sözcüğü yerine kullanılmaktaydı. Fakat o dönemde orta halli bir şehir sakinini (köylüyü değil) ifade ederken, diğer taraftan da unvan sahibi olmayan soyluyu ve eğitim almış insanı (bilginlik payesi) ifade ederdi.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meye başlamasından, onun tamamen yoksullaştığı gibi bir anlam da çıkarmamak gerekir. Belgeler farklı ticari sözleşmelerde ve hukuk davalarında isminin yer aldığını göstermektedir. Şehrin refahıyla ilgili uğraşılardan elini eteğini çekince kendisini özel işlerine adadı. Gittikçe kalabalıklaşan ailesi onun eline baktığından buna çok ihtiyacı vardı. Mary Shakespearein doğurduğu sekiz çocuktan kız olan üçü çocukken öldüler. William Shakespeare'in sağ kalan üç erkek kardeşi ve bir kız kardeşi hakkında ise ancak bölük pörçük bilgiler kalmıştır. Kardeşlerden tuhafiyeci olan Gilbert, bir süre Londra'da yaşadıktan sonra Stratford'a geri döndü ve William'dan dört yıl önce öldü. Joan ise Stratford'dan şapkacı William Hart ile evlendi. Shakespeare'in vasiyetinde Joan'ın ismi geçer. Joan, Shakespeare'in ölümünden sonra otuz yıl daha yaşadı. Kardeşlerden Richard'ın, yaşamını doğduğu şehirde geçirdiği ve otuz dokuz yaşında hiç evlenmeden öldüğü bilinir sadece. Shakespeare'in en küçük kardeşi Edmund, hakkında en çok bilgi bulunan kardeştir. William'dan altı yaş küçük olan Edmund gençliğinde Londra'ya ağabeyinin yanına giderek, onun da yöneticilerinden biri olduğu kumpanyada oyuncu olarak çalıştı. 1607 yılında yirmi sekiz yaşında öldü.

1564 yılında doğan William, çocukların en büyüğüydü. Doğduğu gün tam olarak bilinmemekle beraber 26 Nisan'da vaftiz edildiği bilinmektedir. Holy Trinity Kilisesinin kayıt defterinde, "John Shakespeare'in oğlu William, 26 Nisanda vaftiz edildi"
şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. O zamanlar, doğumdan genellikle üçgün sonra vaftiz yapıldığı için, William Shakespeare'in 23 Nisan 1564 yılında doğduğu kabul edilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

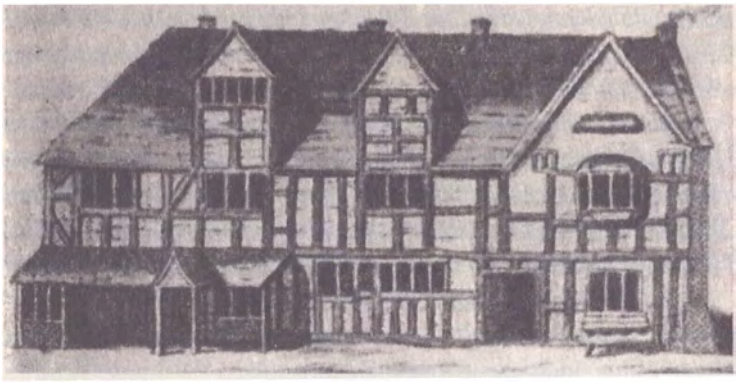

1769 yılındaki görünüşüyle Shakespeare'in doğduğu ev.

Şu anki görünüşüyle Shakespeare'in doğduğu ev.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Stratford Gramer Okulu

Stratford sadece atelyelerin, dükkânların ve meyhanelerin bulunduğu bir şehir değildi, eskiden beri okulu olan bir yerleşim birimiydi. Okul, Ortaçağda "Kutsal Haç Birliği"nin dini yönetimi altındaydı ve Katolik kilisesinin gereklerine uygun bir eğitim verirdi. Latince olarak okutulan akait kitabı ve ilâhiyatın başlangıç bilgileri öğretimin temel konularını oluştururdu.

Kilise reformunun yapılması ve on altıncı yüzyılda hümanizmin gelişmesi, okul öğretiminde de büyük değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. Kilise okullarının yerine dünyevi eğitime ağırlık veren okullar ortaya çıktı. Bu tip eğitim veren okullar, "gramer okulu" olarak adlandırılırdı. Bu adlandırmayla bütün Ortaçağ kültürüne damgasını vuran ilâhi ruhtan farklı olan dünyevi öğretimin karakteri belirtilmiş oluyordu.

Stratford Gramer Okulu, Şehir Birliğini oluşturan ve okulu finanse ederek himaye altına alan Birlik üyelerinin oğullarına parasız eğitim veriyordu.

Bununla birlikte öğretim, okuldan önce başlardı. Okula başlamadan önce alfabenin ve anadilde

Shakespeare'in zamanında alfabenin öğrenildiği boynuz kitabı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

okuma ve yazmanın öğrenilmesi gerekiyordu. Bunu, ya oranın memurları öğretir ya da kilisede hizmet eden gençler öğretirdi. Stratford'daki kilisede mukaddes eşyalara göz kulak olan bekçi erkek çocuklara gramer öğretir, onun karısı ise kızlara dikiş öğretirdi.

İngiliz gramerine ait ilk bilgileri "boynuz kitabından" ("horn book") öğrenirlerdi. Bu, tutulacak bir uzantısı olan, günümüzde kullanılan pingpong raketine benzeyen bir tahta parçasıydı. Bu tahta parçasına, alfabe ve İsa'nın öğrettiği "Allah Babamız" duasının bulunduğu bir sayfa tutturulurdu. "Boynuz kitabı", ismini, kendisine tutturulan okuma parçalarının basılmış olduğu sayfanın boynuzdan yapılmış saydam bir levhayla kaplanmış olmasından alırdı. Öğrenci önce harfleri öğrenir, sonra heceleri tutturmayı öğrenir, en sonunda da duayı okumayı öğrenirdi.

O zamanlar anadilde okuma böyle öğretilirdi. Yazmayı nasıl öğrendiklerini tam olarak bilmiyoruz,ama harfleri yazmanın iki yöntemi olduğunu biliyoruz. İlki, çok eski bir yöntemdi ve Alman dilinde hâlâ korunan gotik el yazısına benzerdi. Bu yazıyı eskiden beri yazıcılar kullanırlardı, bu yüzden bu tip el yazısına kâtip yazısı denirdi. İngiltere'de, Yenidendoğuş çağı Rönesans'ta, el yazısının daha sade bir biçimi yaygınlaşmaya başladı. İtalyan yazısı olarak adlandırılmasından dolayı İtalya'dan alındığı düşünülen bu yazı biçiminde bastırarak yapılan kalınlaştırmalar ve süslü kıvrımlar yoktu. Shakespeare'in günümüze kadar gelen el yazıları kâtip yazısı tipindedir.

Çocuk, İngilizce okuma yazmayı öğrendikten sonra okula başlardı. Yedi yaşından itibaren okula alınmaya başlayan çocuklar on dört yaşına kadar okula devam ederlerdi.

Okul ilkbaharda ve yazın sabah altıda, kışın ise yedide başlardı. Saat dokuzda kahvaltı için verilen kısa aradan sonra, öğrenciler saat on bire kadar derse devam ederlerdi. Daha sonra öğle yemeği için iki saatlik bir süreyle öğrenciler evlere dağılır, saat birde okula geri döner ve saat üçe kadar derse devam ederlerdi. Kısa bir teneffüsten sonra saat beşe kadar süren

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

son derse girilirdi. Perşembe ve cumartesi günleri öğleye kadar ders yapılırdı. Noel bayramı, paskalya ve Hamsin yortusunda olmak üzere, bir yıl boyunca toplam kırk günlük üç tatil yapılırdı.

Bütün okulda sadece bir öğretmen bulunur, üstelik okulun tamamı büyük bir sınıfta öğrenim görürdü. Öğrenciler yaşlarına göre farklı masalarda otururlardı. Öğretmen gruplardan biriyle ders yaparken, diğerleri öğretmenin verdiği ödevi yaparlar, ya bir şey okur ya da bir şey yazarlardı. Daha küçük öğrencilerin başına daha büyük öğrencilerden birini dikerler, bu öğrenci düzeni sağlar ve küçüklere okul yaşamlarındaki ilk kurnazlıklarını öğrenmelerine yardım ederlerdi. Shakespeare'in Stratford'daki çocukluğu boyunca okulda üç öğretmen değişti. Oxford Üniversitesi mezunu Walter Roche, okulu 1571 yılına kadar yönetti. Öğrenimini Oxford'da yapmış Simon Hunt, Shakespeare'in öğrenim gördüğü 1571 yılından 1575 yılına kadar öğretmenlik yaptı.

Böyle bir taşra okulunda bile o zamanki Avrupa dünyasını heyecana düşüren olayların bazı yansımaları görülürdü. Paris'teki Katoliklerin, Aziz Bartholomew gününün gecesinde Fransız Protestanlara soykırım düzenlediği haberi (1572 yılının 23-24 Ağustos gecesi) Stratford'daki okula kadar geldi. Bilindiği gibi bu olay bütün Avrupa'da büyük bir yankı yaratmıştı. Protestan ülkelerde ve özellikle de İngiltere'de Katoliklerin taciz edilmesi olayları arttı. Stratford'daki okul öğretmeninin Katolisizme karşı sempati beslediğinden şüphe ediliyordu, bunun da haklı nedenleri vardı. Bartholomew gecesi olayından çok geçmemişti ki, öğretmen ve bazı öğrenciler arasında çıkan kavgada, ateşli genç Protestan öğrencilerin fırlattıkları taşlar okulun pencere camlarının kırılmasına neden oldu. Stratford Birliğinin muhasebe kayıtlarında camların takılması ve Katolisizmin genç düşmanları tarafından zarara uğratılan binanın onarılması için yapılan harcamalar gösterilmiştir. Tamir ücreti öğrenci velileri tarafından karşılanmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O sıralarda dokuz yaşında olan Shakespeare, en azından iki yıldır bu okulun öğrencisiydi.

Simon Hunt bu olaydan sonra iki yıl daha öğretmenlik yaptı. Onun yerine gelen Thomas Jenkins de Oxford Üniversitesi mezunuydu. Bütün bunlardan söz ederek çok fazla ayrıntıya girmemizin nedeni, Stratford gramer okulunun iyi eğitim almış kişiler tarafından yönetildiğini göstermek isteğinden kaynaklanır. Shakespeare'in "Windsor'ın Şen Kadınları" komedisindeki okul öğretmeni Sir Hugh Evans gibi, Jenkins de Galler'den gelmedir. O da kavgacı karakteriyle dikkat çeker ve Stratford Birliği'nin kayıt defterlerinde de sözü edilen bazı olayların içinde yer alır. Jenkins'in aksanı da Shakespeare'in komedisinde yer alan Evans'ın Galler aksanına benzemektedir. Shakespeare'in on beş yaşını doldurduğu 1579 yılına kadar – bu yaşa gelindiğinde genellikle eğitim biterdi- Jenkins bu okulu yönetti.

Shakespeare okulda ne öğreniyordu?

Bu türden öğretim yapan diğer bütün okullarda olduğu gibi, Stratford gramer okulunda da temel ders Latince'ydi. Colet ve Lyly'nin yazdığı "Latince Gramer" kitabının, Latince öğrenim aracı olarak bütün okullarda kullanılması konusunda özel bir Kraliyet emrinin var olduğu bilindiğinden, Shakespeare'in Latinceyle bu kitap aracılığıyla tanıştığına şüphe yok.

Öğrencilerin tanıştığı ilk okuma "Çocuklar İçin Özdeyişler"di. Ahlaki bir karakter taşıyan bu özdeyişler antikçağın ünlü yazarlarının eserlerinden alınırdı. Ondan sonra Latince olarak Ezop Masallarını ve Mantovalı İtalyan hümanist baptistin "Eclogues"[3] yapıtını okurlardı.

[3] Virgilius'un içinde karşılıklı konuşmaların geçtiği Bucolics adlı seçme şiirleri kastediliyor. Virgilius'un şiirlerinin hepsi pastoral olduğundan günümüzde diyalog biçiminde olan pastoral şiirler eclogue olarak adlandırılır –ç .n.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare'in "Aşkın Çabası Boşuna" komedisinde, öğretmen ve papaz sohbet ederlerken, o zamanın okul öğretim programlarına dahil olan kitaplardan ifadeler kullanırlar. Shakespeare bu konuşmaları yazarken, okul ezberlerinden hatırladığı ifadeleri ve cümleleri kullanmıştır dersek yanılmamış oluruz. Bu komedide öğretmen Holofernes Mantovalı baptistten övgüyle söz ederek ondan bazı alıntılar yapar.

Öğrenciler Latin dilinin temel bilgilerini öğrendikten sonra daha zor parçaları okumaya geçerlerdi. Romalı belagat ustası Cicero'nun mektupları, konuşmaları ve incelemelerinden seçilmiş alıntılar ders programında önemli bir yer tutardı. Cicero'dan başka, Romalı şairler Virgilius, Ovidius ve dram yazarları Plautus, Terence ve Seneca'dan alınmış okuma parçaları veya onların bazı eserlerinin tamamı okul öğretim programına dahil olurdu. Ovidius, klasik yazarlar arasında Shakespeare'in en çok sevdiği yazardı. Eserlerinde çokça yer almasına bakılırsa, büyük dram yazarının Ovidius'un "Metamorfozlar" isimli şiirsel anlatı kitabını iyi bildiği anlaşılır.

Öğrenciler eski yazarların özdeyişlerini ve özlü sözlerini okumakla kalmaz, onları Latince'den İngilizce'ye veya İngilizce'den Latince'ye de çevirirlerdi. "Okulda yazmayı öğrettikleri yöntem, Shakespeare'in stilini oluşturmasında en önemli etken olmuştur –diye yazar Whitaker-[4] Latince'den İngilizce'ye veya İngilizce'den Latince'ye çeviri yaptığı dönemlerde, verilen her alıştırmada en kısa ve en etkili ifadeyi bulmak için uğraşarak özlü sözler aracılığıyla düşünmeyi öğrendiğinden, Shakespeare çok fazla özdeyiş kullanır."

Shakespeare'in ne kadar çok alıntı yaptığını daha iyi anlayabilmek için, "Oxford Alıntı Sözlüğünde" ona ayrılan iki sütun halinde düzenlenmiş ve küçük puntolarla yazılmış altmış beş sayfalık bölüme şöyle bir göz atmak yeterli olur.

---

[4] V. K. Whitaker. Shakespeare's Use of Learning. San Marino. California, 1953, s. 25.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare üzerinde daha büyük etkisi olan ikinci tip alıştırmalar okulun ileri sınıflarında öğretilen retorikle ilgili çalışmalardı. Öğrencilere güzel bir konuşmayı oluşturmanın kurallarını açıklayarak düşünce geliştirmenin mantığını aşılar ve ispat sisteminin oluşturulmasıyla ilgili beceriler kazandırırlardı. Okulda retorikle ilgili alıştırmalar yapılır, tartışmalar düzenlenir, çeşitli konularda konuşmalar hazırlamaları için öğrencilere ödevler verilirdi.

Shakespeare'i okuyup da kahramanlarının monologlarında kullandığı parlak hitabet sanatını fark etmeyen var mıdır? Othello'nun Senato'da anlattığı hikâye, Marcus Antonious'un Caesar'ın ölüsü başında yaptığı konuşma ve diğer monologlar ancak retorik sanatının inceliklerini çok iyi bilen birisinin yazabileceği örneklerdir. Onun piyeslerinde sadece devlet adamları değil, neredeyse herkes retoriğin bütün kurallarına uygun olarak tasarlanmış konuşmalar yaparlar. Sadece halkı soylulara karşı savunan Romalı sulh hâkimleri değil, genç bir kız olan Juliet de bir hatip gibi, konuşmalarını doğru bir şekilde oluşturacak beceriye sahiptir. Shakespeare'in kahramanları en lirik anlarında bile sanki retorik üslûbunu geliştirmek için önceden uzun uzun hazırlık yapmış gibi konuşurlar. Shakespeare, güldürü tarzında da soytarıların konuşmalarıyla retorik kurallarını başarılı bir şekilde hayata geçirir.

Kitapların hem az bulunması hem de pahalı olması nedeniyle, zamanın öğretim gereklerine uygun olarak, öğrenciler onlarca hatta yüzlerce sayfayı ezberden bilmek zorundaydılar.

Shakespeare'in eserlerinde farklı yazarlardan alıntılara sık sık rastlanır. Onun bunları elinin altında bulunan kitaplardan aktardığını düşünmek yanlış olur. Öğrenciliği sırasında belleğinin çok iyi antrenman yapmasından ve belki de bir kere okuduğu şeyi çok uzun zaman unutmaması yüzünden, dram yazarlığı boyunca bilinçli veya bilinçsiz olarak belleğindeki bu edebiyat hazinesini kullanmıştır.

Okulda büyük öğrencilerin kendi aralarında Latince konuşmaları zorunluydu. Anadilde konuşmaları yasaklanmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Değişik bahanelerle onların Latince konuşmalar hazırlayarak sunmaları istenirdi. Okulun son öğretim yılında Plautus'un ve Terence'in piyeslerini okumak, ezberlemek ve sahneye koymak geleneksel olmuştu. Gramer okullarında genel durum böyleyken Stratford okulunun bundan farklı hareket etmesi düşünülemezdi. Bu da Shakespeare'in ilk kez okul temsillerinde oynadığını düşünmemize neden oluyor. Shakespeare'in ilk komedisi olan "Yanlışlıklar Komedisi"nin, Romalı Plautus'un bir eserinin yeniden ele alınarak yazıldığını hatırlarsak bu tezin doğru olduğu kanısı güçlenecektir.

Shakespeare okulda çok şey öğrenmiş miydi? Shakespeare'in çağdaşı dram yazarı Ben Jonson onun "Latince'yi az bildiğini, Yunanca'yı ise daha da az bildiğini" söyler. Büyük dram yazarını değerlendirmek açısından bugün önemsiz görü nen bu yargının, eski dilleri bilmenin bir insanın kültürlü sayılabilmesi için en önemli ölçü olduğu XVII.-XVIII. yüzyıllarda yaşayan insanların gözünde büyük bir önemi vardı. Bilindiği gibi Latince, bilim adamları ve diplomatlar arasında uluslararası dil olarak uzun zaman kullanılmıştır. Ben Jonson'ın söyledikleri, ilk Shakespeare eleştirmenlerinin XVII.-XVIII. yüzyıllarda, Shakespeare'in eğitimsiz veya çok az eğitim görmüş birisi olduğunu iddia etmelerine yol açtı.

Ben Jonson'ın sözlerini doğru değerlendirebilmek için, kendisinin Latince ve Yunanca'yı, o dönemin en iyi dil bilimcilerinden William Camden'ın yönettiği Westminster okulunda öğrendiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Ben Jonson, ünlü bir dilbilimcinin yanında öğrenim görerek ulaştığı yüksek bilgi düzeyinden bakarak Shakespeare'in bilgilerini değerlendirmeye kalkışmıştır. Muhtemelen haklıydı da. Shakespeare engin bilgilere sahip bir dilbilimci değildi. Okulu bitirdikten sonra, antikçağ yazarlarının eserlerini orijinallerinden gittikçe daha az okumaya başlamıştı, ama sonraları, antikçağ edebiyatına ait pek çok eseri İngiliz diline yapılan çevirilerden okudu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare çalışkan bir öğrenci miydi, yoksa "Size Nasıl Geliyorsa" komedisinde Jaques'ın dediği gibi "okula isteksiz bir şekilde, salyangoz gibi sürünerek giden" bir öğrenci miydi bilmiyoruz, ama genç Shakespeare'in ilgi alanına giren konuların sadece okuldaki dersler olmadığını söylersek yanılmış olmayız. "Hamlet" piyesinde saklambaç ve körebe oyunundan, "Yanlışlıklar Komedisinde" futboldan söz açarken, "Bir Yaz Gecesi Rüyasında" ve "Cymbeline" piyesinde sözü bilardoya getirir. O, oyunlara ve çocuklara vefa borcunu ödüyordu.

Şair ve dram yazarı Shakespeare'in yaşamı yarı yarıya köyde ve büyük şehirde geçti. O zamanlar şehir yaşamı da doğayla yeteri kadar iç içeydi. Shakespeare'in yapıtlarında da sayısız kişi, ortam ve benzetme doğadan esinlenerek yazılmıştır. Onun yapıtlarının şiirsel dili üzerine araştırmalar yapan Caroline Spurgeon, Shakespeare'in dramlarındaki şairane şahsiyetlerle ilgili ilginç çıkarımlar yaparak, Shakespeare'in yarattığı kahramanların ve yaptığı benzetmelerin büyük çoğunluğunun doğa ve köy yaşamıyla sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu söyler.

Shakespeare genç bir delikanlıyken büyük bir olasılıkla Strat
ford'ı kuşatan tarlalarda ve ormanlarda çok dolaştı ve çiftçilerin konuşmalarını dinledi. Köyde doğup büyüyen annesi ve babası da ona çok şey anlatmış ve öğretmiş olabilirler. Hiç şüphe yok ki hassas ve dikkatli bir gözlemciydi. Yarattığı şiirsel tiplemeler, onun çiçeklerin kokusunu hassas bir şekilde algıladığını, kuşların seslerini ayırt edebildiğini ve yaban hayvanlarının davranış biçimlerini bildiğini ortaya koyar. Doğayı kendine has derinden hissetme duygusu, Shakespeare'in doğayla aralıksız ve doğrudan haşir neşir olmasıyla ilişkilidir.

Dere kıyısında bir yer biliyorum, her yanı yabani kekik
sarmış;
Sarı çiçekler fışkırmış aradan; menekşe başını sallıyor;

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Buram buram hanımeli üstlerine örtüsünü germiş;
Nereye baksan güzelim misk gülleri, yaban gülleri.[5]

Komedideki şahsa bu konuşmayı yaptıran kuşkusuz Shakespeare'in kendi belleğidir. Doğa olaylarıyla ilgili halk inanışlarını da iyi bilirdi. Aklını kaçırmış Ophelia'nın konuşmalarında bu inanışların yankılarını duyarız: "Şunlar rezene; şunlar da hasekiküpesi. İşte sana biraz sedefotu, biraz da bana. Pazarları, şükranotu diyebiliriz ona. Oh, sen sedefotunu değişik takınmalısın. Bak, bir papatya..."[6]

Hazır söz Ophelia'dan açılmışken, Shakespeare on altı yaşlarındayken Stratford yakınlarında geçen bir olayı hatırlamakta yarar var. Katherine Hamlet adında evlenmemiş genç bir kız Avon nehrinde boğulur. İntihardan şüphe edildiği için, genç kızı böyle durumlarda düzenlenen kilise töreni yapılmadan gömerler.

Katherine Hamlet! Aradan uzun yıllar geçtikten sonra en ünlü trajedilerinden birini yaratırken, kahramanın ismi Shakespeare'e boğulan talihsiz genç kızı hatırlatacaktır. İşte kahramanı Ophelia'nın, şiirden bir haleyle kuşatılmış ölümünün aktarıldığı şiirsel anlatıyı bu olaya borçlu değil miyiz? Ophelia ölürken sanki doğayla kaynaşıp birleşiyor gibidir:

Dere kıyısına yaslanmış bir söğüt var hani,
Suyun cam gibi yüzünde gümüş yaprakları görünür.
Düğün çiçeği, ısırgan, papatya ve uzun mor çiçeklerden...
Hani şu cahil çobanların kaba bir ad verdiği,
Soğuk kızlarımızınsa, ölü parmağı dediği çiçeklerden...
Çeşit çeşit çelenkler yapmış kızcağız kendine orada,
Sarkan dallara çelenklerini asmaya çabalarken,
Hain bir dal kırılıvermiş.
O da çiçekten andaçlarıyla birlikte,

[5] "Bir Yaz Gecesi Rüyası", II, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[6] "Hamlet", IV, 6. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ağlayan dereye kapılmış.
Yanlara açılan etekleri
Bir süre deniz kızı gibi su yüzünde taşımış onu.
Eski ezgilerden parçalar okuyormuş hep;
Başına gelenden habersiz gibiymiş.
Suda hiç yabancılık çekmiyormuş,
Doğal ortamında gibiymiş sanki.
Ama uzun sürmemiş bu durum;
Suyu içtikçe ağırlaşan giysileri
Zavallı kızcağızı tatlı nağmelerinden koparıp
Ölümün balçığına çekmiş.

Shakespeare on dört yaşına geldiğinde okuldan ayrıldı.

Peki genç Shakespeare okulu bitirdikten sonra ne yaptı? XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki anı yazarlarından John Aubrey şöyle diyordu: "Babası kasaptı ve komşularından bazıları onun daha küçük bir çocukken babasının mesleğini yapmaya başladığını anlattılar; o, bir buzağıyı keserken sanki törendeymiş gibi bir edayla şöyle bir söyleve başlardı....."

Diğer bir anı yazarı Thomas Plume da Shakespeare için böyle bir hikâye anlatıyor: "Shakespeare bir eldivencinin oğluydu. Sir John Manningham, Shakespeare'in yaşlı babasıyla dükkânda karşılaştığında, neşeli ve kırmızı yanaklı yaşlı baba şöyle demiş: "Will çocukken iyi, dürüst bir çocuktu. Bana muziplikler yapmayı çok severdi."

Shakespeare'in, babasına işlerinde yardım ettiği hakkındaki bu hikâyeler kuşkusuz gerçeğin ta kendisi. Onlar Shakespeare'i sadece becerikli bir delikanlı olarak tanıtmazlar. Anı yazarlarının anlattığı hikâyelerin her ikisi de Shakespeare'in şakacı bir genç olduğu konusunda bilgiler içerir.

Bu hikâyelerin doğruluk derecesi ne olursa olsun, şüphesiz gerçek kırıntıları bulunur. Ünlüler hakkında anlatılan anekdotlar genel bir kural olarak, anlatılan kişinin karakteri hakkındaki bazı gerçek çizgileri yansıtırlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir başka hikâye, genç Shakespeare'in Bedford kasabasından gençlerle içki yarışmasına katıldığı şeklindedir. Yarışmadan sonra eve dönen Shakespeare güya yabani bir elma ağacının altında düşerek bütün gece orada uyumuş.

Shakespeare hakkında anlatılan diğer hikâyeler gibi, bunun doğru olma ihtimali de az. Gerçeğe uygun olabilecek yönü, o zamanlar Stratford'da geçerli olan yaşam tarzı hakkında bilgi vermesidir.

XIX. yüzyıl yaşamöyküsü yazarlarının hepsi, Shakespeare'in kişiliğine gölge düşürmemek konusunda yoğun bir çaba içerisindeydiler. Onlar, büyük dram yazarını toplum kurallarına sıkı sıkıya bağlı, asla hata yapmayan, sert ve ciddi bir insan olarak gösterme çabasındaydılar.

Ünlü Shakespeare eleştirmeni John Dover Wilson, Shakespeare'i canlı bir insan olarak değil, bir aziz olarak göstermeye çalışanlara alaylı ifadelerle çattı. Wilson, genç Shakespeare'i alışılmış sınırların dışına taşan coşkun bir dehaya sahip, güç ve enerjiyle dolup taşan bir insan olarak düşünmenin akla daha yakın olduğunu iddia etmekte haklıydı. Ancak dar kafalı insanlar, gençlik ateşinin Shakespeare'i bazen düşüncesiz ve toplum kurallarına aykırı davranmaya sürüklediği iddiasına kızıp köpürebilirler.

Shakespeare'in katı Püriten ahlaki kurallara sıkı sıkıya bağlı bir insan olması durumunda, tiyatro macerasına sürüklenmesi
olasılığı kalmazdı. Bu arada, Shakespeare'in tiyatro oyuncusu olabilmek, diğer bir deyişle o dönemde küçümsenen bir uğraşı yürütebilmek uğruna eldivencilik gibi saygın bir mesleği yapmaktan vazgeçtiğini de biliyoruz.

Shakespeare'in gençlik dönemi hakkında bilinenlerin hepsi, onun toplum tarafından kabul gören genel kuralları daima ihlâl ettiğine tanıklık eder. Evlilik öyküsü de bu görüşü destekleyen örneklerdendir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare'in evliliği

Worcester piskoposluğu 27 Kasım 1582 tarihinde, Shakespeare'in Anne Hathaway'le evliliğini onaylayan izni verdi. O tarihte Shakespeare on sekiz, karısı Anne ise yirmi altı yaşındaydı. Evliliklerinden altı ay sonra, 26 Mayıs 1583 tarihinde, William Shakespeare'in kızı Susana, Stratford kilisesinde vaftiz edildi.

Bu evliliğin bir aşk evliliği mi yoksa tesadüfen başlamış bir ilişkinin Shakespeare'i babalık sorumluluğunu almaya zorlaması sonucu mu gerçekleştiği haricinde, sanırız evlilik macerasının ayrıntıları böylece anlaşılmış oldu.

Shakespeare'in karısı Stratford'dan birkaç mil uzaklıkta bulunan Shottery köyünden zengin bir çiftçinin, Richard Hathaway'in kızıydı. O, vasiyetinde yetmiş beş dönümlük bir arazi haricinde nakit olarak da kırk üç pound bırakmıştı (bu miktarın yarısıyla güzel bir köy evi yaptırılabilirdi).

Shakespeare ve Hathaway aileleri arasında hem iyi iş ilişkileri hem de dostluk ilişkileri vardı. John Shakespeare bir keresinde Hathaway için kefil olmuş, bir keresinde de onun bir mülkiyet davasında nakit garantisi vermişti. Stratford'ın mahkeme kayıtlarından çıkarılan bu bilgiler, aileler arasında bir dostluk ilişkisinin öteden beri var olduğunu ve William'ın Anne'i çocukluk yıllarından beri tanıdığını düşünmemize olanak tanımaktadır.

O zamanlar İngiltere'de, evlilik sözleşmesi ve düğün ayini, aslında nikâhtan önceki fiili bir evliliğin onaylanması anlamını

taşıyordu. Nişan töreninin kilisedeki evlilik ayininden önce yapılması durumunda, kadın ve erkek evli sayılırlardı. Nişanlıların nişan sonrası üçüncü şahıslarla evlilik yapmaya hakları olmazdı. Anne ve baba nişanlanmışsa yasalar onların doğan çocuklarını tanırdı. Ama doğacak çocukların meşruluğu konusunda herhangi bir ihtilaftan kaçınmak için, kural olarak nişanlılar kilisede evlenirlerdi. Anne ve babanın çocuğun doğumundan hemen önce evlenmesi sıkça rastlanan bir durumdu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Stratford kilisesinin kayıt defteri, dünyaya bir çocuk getirmeyi beklerken evlenen tek çiftin Shakespeare ve karısı olmadığını gösteriyor.

Evlilikler, kilise ilânı yapıldıktan en az üç hafta sonra yapılabildiği halde, evliliğine bu ilân süresini beklemeden izin verilebilmesi için Shakespeare ricada bulunmaya zorunlu kalmıştır. 1 Aralık – 13 Ocak arasının Noel bayramı ve kutlamalarının yapıldığı dönem olması nedeniyle bu süre içerisinde evlilik ilânı verilmez ve düğün âyini yapılmazdı. Shakespeare nikâhı 1 Aralık öncesine alabilmek için acele etmeseydi bu durumda bir buçuk ay daha beklemesi gerekecekti. Ama artık beklemek imkânı yoktu. Düğün ayininin alelacele yapılmasının nedenleri böylece anlaşılıyor.

Bu işlemlerle ilgili belgelerin birinde, Shakespeare yaşamöyküsü yazarlarının kafasını uzun zaman karıştıracak bir hataya rastlandı. Evlilik kararını kayıtlara geçiren piskopos, Shakespeare'in karısının adını Anne Hathaway yerine Anne Whateley olarak yazmıştı.

Bu durum yaşamöyküsü yazarlarını şaşırtarak değişik yorumların yapılmasına neden oldu. Hatta bununla ilgili romantik bir hikâye uydurulmuş, Shakespeare'in başlangıçta Anne Hathaway'le yakın ilişki içerisinde olduğunu, sonradan Anne Whateley ile evlenmeye karar verdiğini, ama kurduğu ilişkinin onları evlenmeye mecbur bırakacak duruma gelmesinden dolayı, evlenmeye karar verdiği Anne Whateley ile evlenmeyip diğer Anne ile evlendiği yorumu yapılmıştır.

Yaşamöyküsü yazarlarının iki Anne ismiyle ilgili bilmeceyi çözme konusundaki kararlılıkları sonunda başarıya ulaştı. Worcester piskoposunun kayıt defterini dikkatle inceleyen bir araştırmacı Shakespeare'in nikâhının yapıldığı gün, bu nikâhtan önce Whateley adında başka birisinin evlenmesinden dolayı, bu adın aynı piskopos tarafından birkaç kez daha yazılmış olduğunu belirledi. Öyle anlaşılıyor ki, bu isim piskoposun kafasında yer ederek Hathaway yerine bir kez daha Whateley yazmasıyla sonuçlandı. Shakespeare'in evliliğinin gerçek ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hukuki boyutları anlaşıldığına göre, şimdi "Romeo ile Juliet" yazarının kendi evliliğinin mutlu bir evlilik olup olmadığını merak etmemizin tam zamanı.

Karısının yaşça Shakespeare'den büyük olduğunu biliyoruz. Peki, bundan, evliliklerinde karısının Shakespeare'den daha ağır basan taraf olduğu sonucuna ulaşmamız mümkün değil mi? Olgun bir güzellikle dolu Venüs'ün, meşe ormanın kuytularında genç Adonis'i kandırmaya çalıştığı, "Venüs ve Adonis" şiirindeki dizeleri Shakespeare'e kendi anıları ilham etmiş olamaz mı? İşte onlar güreşerek yere düşüyorlar, Venüs Adonis'in dudaklarını içiyor:

Yağmanın bütün tadını hissedip,
Kudurmuş bir öfkeyle coşuyor birden,
İhtirası çılgın bir öfkeyle bayram ediyor,
Yüzü kıpkırmızı, bütün kanı tutuşmuş...
Titreyerek, bütün mantığını fırlatıp atıyor,
Birden Utanma da onur da yok oluyor.[7]

Shakespeare'in nikâhlandığı Grafton'daki kilise.

[7] "Venüs ve Adonis"

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu, tümüyle şiirsel bir fantezi de olabilir. Ama diğer piyeslerinde de yazarın kendi yaşadıklarına benzeyen yansımalar görürsünüz.

"Fırtına" piyesinde, Prospero, kızı Miranda'yı Prens Ferdinand'a vermeyi vaat eder ama onu uyarmaktan da geri kalmaz.

Öyleyse benim hediyem, senin de hakettiğin
Ganimetin olarak, kızımı everiyorum senle amma,
Bütün mübarek âyinlerle töreler ve törenler
Yerine getirilmeden önce harfi harfine tam,
Kızlık yumağ'nı sakın çözmeyeceksin, değil mi?
Yoksa ne nur iner ocağ'nıza, ne de rahmet,
Kesilir bet-bereket kısır bir nefrettir gider.
Aranızda bir ufûnet, geçimsizlik alır, yürür.
Ayrılık otlarınca öyle bir sarar ki döşeğ'nizi
Düşman kesilirsiniz. Onun için tutun kendinizi
Himen'in çırası size yol verinceye dek. [8]

Bu dizelerde kendi deneyimlerinden esinlenmiş olamaz mı? Shakespeare bizim de bildiğimiz gibi Anne Hathaway'le "evlilik töreni öncesinde" birlikte olmuştu.

Üstelik "Onikinci Gece'de" dük Orsino, maiyetinde çalışan erkek kılığına girmiş Viola'ye şöyle der:

Kadın kendinden büyük bir adama varmalı.
Yaşlı bir adamı seçmeli ki, ona kolay uymalı.
Biliyorsunuz ki genç adam, kendimizi övüp dursak da,
Kararsızız, kaypağız, aklımız bir karış havada.
Ne kadar seversek sevelim, benzemeyiz kadınlara,
Onlardan daha çabuk kapılır, onlardan daha çabuk sıyrılırız.[9]

[8] "Fırtına", IV, 1. Türkçesi: Can Yücel.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün bu şiir ve belgeler Shakespeare'in aile yaşamı hakkında şunları söyler: Shakespeare ve karısının evliliklerinden altı ay sonra, 1583 yılının Mayıs ayında kızları Susanna doğdu. İki yıl geçmemişti ki Anne ikizleri dünyaya getirdi. Stratford kilisesinde, 1585 yılının Şubat ayında vaftiz edilen ikizlere Hamnet ve Judith isimleri verildi. O zamanın geleneklerine göre, ikizlere vaftiz babası ve annesi olan fırıncı Hamnet Sadler'in ve karısının isimleri konulmuştu. Shakespeare yirmi bir yaşına geldiğinde hayatı boyunca uğraşıp didinmek zorunda kalacağı büyük bir ailenin babası olmuştu.

Kaçak avcı mı, öğretmen mi?

Shakespeare hakkında anlatılan hikâyelerde onun özel mülkiyete ait ormanlarda kaçak avcılık yaptığından sık sık söz açılır. İlk Shakespeare yaşamöyküsü yazarı Nicholas Rowe bu olayı oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatır. Rowe'a göre Shakespeare, oralı toprak sahiplerinden hukuk yargıcı Thomas Lucy'nin Charlecote'ta bulunan ve içinde geyiklerin yaşadığı avlanması yasak ormanda kaçak olarak avlanıyordu. Rowe'un bildirdiğine göre yargıç Thomas Lucy, ormanlarında kaçak avlandığı için Shakespeare'i defalarca cezalandırmış, geleceğin ünlü dram yazarı da kendisini cezalandıran adamdan öcünü almak için onu alaya aldığı satirik bir balad yazmıştı. Bu şarkı Sir Thomas Lucy'yi iyice çileden çıkarmış, Shakespeare'i daha kararlı bir biçimde takip etmeye başlamıştı, o da çareyi ailesini terk ederek Londra'ya kaçmakta bulmuştu.

Bu hikâye XVIII. yüzyıl boyunca yeni ayrıntılarla daha da abartılarak anlatıldı. Bazı çeşitlemelere göre Sir Thomas Lucy, Shakespeare'i yakalayarak onun kamçılanmasını emretmişti. Romantik bir versiyona göre Sir Thomas Lucy'nin ormanlarını koruyan ormancının kızıyla Shakespeare arasında bir aşk macerası yaşanmıştı. XVIII. Yüzyılda güya Shakespeare tarafın-

[9] "Onikinci Gece", II, 4. Zeynep Avcı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan kaleme alınmış bazı baladlar yazılmıştı. Sonunda "Windsor'ın Şen Kadınları" komedisinin başlangıç kısmını kaynak göstererek bu hikâyeyi güçlendirmeye çalıştılar. Burada yargıç Shallow, Falstaff'ı özel arazilere girip avlanmakla suçlar, o da normalde yargıcın armasında tasvir edilen üç turnabalığı yerine üç bit bulunduğunu söyleyerek hakaret eder.[10] Demek ki Shakespeare, gençliğinde gururunu inciten bu davranışı unutmamış, dram yazarı olduğunda Sir Thomas Lucy'den öcünü almak için bu iğneleyici yanıtı vermiştir.

Shakespeare'in kaçak avcılık yaptığı konusundaki hikâye ne yazık ki tamamen uydurmadır. Shakespeare hakkında bilinenler bu kadar azken, bize ulaşan bilgilerden birinin yanlış olduğu anlaşılınca, hakkında bilinen gerçeklerin daha da azalması yüzünden "ne yazık ki" ifadesini kullanıyoruz.

Her şeyden önce günümüze ulaşan belgeler incelenmiş ve Shakespeare'in gençliği döneminde Sir Thomas Lucy'nin Charlecote'ta ormanının olmadığı kanıtlanmıştır. Onun ormanı tamamen farklı bir yerdeydi. Bu hikâyenin diğer ayrıntıları da tamamen hayal ürünü. Başkasının ormanında kaçak avlanmak o zamanlar para cezasıyla veya uzun süreli olmayan hapisle cezalandırılırdı. Sir Thomas Lucy'nin Stratford'ın içerisinde bulunduğu yörenin sulh hukuk yargıcı olduğu doğruydu ama böyle bir olayın doğru olması durumunda bile taraf sayılacağı için yasalara göre Shakespeare'i tutuklama ve yargılama yetkisi yoktu. Shakespeare'in yazdığı iddia edilen balad o kadar beceriksizce yazılmış ki, genç Shakespeare'in bu kadar kötü bir şiir yazmış olabileceği düşünülemez.

Şiirleri, Shakespeare hakkında çok az bile olsa gerçeği yansıtıyorlarsa onun avlanmayı sevmesi, hele hele geyik avlamaktan hoşlanması gerçekle taban tabana zıt görünüyor. Geyik onun betimlemelerinde daima asil bir hayvandır. Shakespeare'in yazdıklarında sık sık yaralı bir geyiğe rastlanır.

---

[10] İngilizcede luce, turnabalığı, louce ise bit anlamına gelir. Söyleniş benzerliğinden yararlanılarak kelime oyunu yapılmıştır. (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Size Nasıl Geliyorsa" komedisinde bir lord, Jaques'ın meşe ağacının altında nasıl yattığını anlatıyor.

Baktık, dibinde yaşadığı meşenin asırlık kökleri,
Topraktan sıyrılıp, hemen oracıkta
Gürül gürül akan dereye bir göz atıverelim demişler;
Sürüden ayrı düşmüş zavallı bir geyik de aynı yerde
Mahzun ve çaresiz duruyordu; hayvancağız öyle
böğürüyordu ki;
Harcadığı çabadan deri giysisi sanki patlayacak gibi
geriliyor,
Kocaman yuvarlak gözyaşı damlaları acıklı bir şekilde
Peşpeşe o masum burnundan aşağı süzülüyordu.
İşte bizim masum Jacques de pür dikkat,
Bu tüylü, şaşkın soytarıyı seyrediyor,
Hayvanın, çağıldayan suyun tam kenarında durup,
Akıttığı gözyaşlarıyla suyu çoğaltışına bakıyordu.
...O anda da, iyi besili, kaygısız bir sürü,
Şöyle durup bir selam vermeye bile tenezzül etmeden,
Hoplaya zıplaya garip geyiğin yanından geçti gitti.
Bunun üzerine, "Ee," dedi Jacques,
"Geçin bakalım tombul ve yağlı yurttaşlar, devir böyle.
Niye bakasınız ki şu yoksul ve batmış kişiye?"[11]

İşte avcılar tarafından kovalanan tavşan nasıl betimlenmiş:

Görüyor musun çiyin içinde zavallı
Nasıl koşuyor ileriye geriye şaşırıp yolunu
Yorgun ayaklarını her diken kanatırken,
Her hışırtı durduruyor, her gölge şaşırtıyor,
Çünkü, çoğu ezip geçer mağduru,
Olmaz düşenin teselli edecek dostu. [12]

[11] "Size Nasıl Geliyorsa", II, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[12] "Venüs ve Adonis"

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bunu yazan bir şair, kovalamanın her türüne, hem insanın hem hayvanın kovalanmasına karşı şüphesiz derin bir nefret duyar. Shakespeare'in avcı olması, üstelik bir canlıyı öldürme zevki uğruna özel ormanlarda izinsiz avlanacak kadar hırslı bir avcı olması, gerçeği ifade etmekten uzak görünüyor.

Günümüz yazarlarından H. Pearson, Shakespeare'in hayatıyla ilgili bu temelsiz iddia hakkında ne güzel konuşuyor; "Bu hikâyeye ilişkin farklı versiyonlar, aslında bu olayın, hikâyenin kahramanını bizzat tanıdığına yemin eden birisinin, bir başkasına anlattığı hikâye hakkında anlatılanlardır"

Pearson bu renkli öykünün doğru çıkmamasından üzüntü duyuyor. "En güvenilir rivayetler genellikle bir gerçek üzerinde dallanıp budaklandıklarından, Shakespeare'in şöyle veya böyle yakışık almaz bir şekilde davranmış olması ihtimal dahilindedir; tutkulu ve heyecanlı bir delikanlı, üstelik henüz ortaya çıkmamış bilinçsiz bir deha kanında kaynayıp köpürüyorsa, bu durum kaçınılmaz olarak onun uygunsuz bir davranışta bulunmasına neden olacaktır. Çıkış yolu arayan dehasının hangi biçimde ortaya çıktığını hiçbir zaman öğrenmemiz mümkün değilse bile, kısa bir zaman sonra "III. Richard" gibi bir eseri yaratabilen bir insanın, çıkış yolu arayan taşkın enerjisini boşaltmak için, geyik hırsızlığı gibi bayağı bir yol bulması inanılır gibi değil."

John Aubrey'in, Shakespeare'le aynı kumpanyada oynayan bir oyuncunun kendisi gibi oyuncu oğlu William Beeston'a daya
narak anlattığı daha güvenilir bir bilgi de şöyle; "Shakespeare gençlik yıllarında bir köyde öğretmenlik yaptığı için Latince'yi çok iyi biliyordu" Shakespeare gerçekten bir süre öğretmen olarak çalıştıysa, Stratford'da değil, Gloucester kontluğunda bir yerde, öyle anlaşılıyor ki Cotswold'da çalışmıştı. Buradaki belgelerde Shakespeare ve Hathaway isimlerine rastlanmaktadır. Bu soyadlarını taşıyanlar, muhtemelen William'ın ve karısının akrabalarıydı. "IV. Henry'nin" ikinci bölümündeki ayrıntılar Shakespeare'in Cotswold yöresini ve burada oturanların

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

isimlerini ve geleneklerini yakından bildiğini gösteriyor. Demek ki Shakespeare burada gerçekten bir süre öğretmenlik yapmıştı.

Shakespeare, Stratford'ı terk ettiyse bile bu, Sir Thomas Lucy peşine düştüğü için değil, ya Cotswold'a öğretmenlik yapmak üzere, ya da Stratford'da bulunan oyuncu kumpanyalarından birinin peşine takılarak gittiği içindir.

TİYATROYLA İLK TANIŞMA

Rönesans devri İngiltere'sinde, bayram kutlamaları sırasında gençlerin toplanıp şarkı söyledikleri ve dans ettikleri eğlenceleri düzenleme geleneği hâlâ sürdürülüyordu. Yazın gelişi 1 mayısta düzenlenen eğlencelerle karşılanırdı. yazdığı piyeslerde Shakespeare, şarkılı ve danslı "mayıs eğlencelerinden" sık sık söz açar. Noel kutlamaları da eğlencelerle geçirilirdi.

Hiç kuşku yok ki, on bir yaşındaki Shakespeare, Kont Leicester'in Kraliçe Elizabeth'in kendisini ziyareti onuruna Kenilworth şatosunda düzenlediği görkemli kutlamalara pek çok Stratford'lıyla birlikte katılmıştı. Parkta düzenlenen muhteşem bir su pantomiminin olduğu temsilde Arion, göl kızını kurtarmak için bir yunusun sırtında ortaya çıkıyordu. "Onikinci Gece " komedisindeki bir ayrıntı (I, 2) Shakespeare'in Kenilworth sarayında düzenlenen eğlenceyi gördüğünü düşündürüyor.

Komedideki gemi kazası sırasında Sebastian hakkında şöyle deniyor:

Bir de ne göreyim?
Kardeşiniz akıl etmiş, bağlamış kendini
Sağlam bir kazığa.
Sanki Arion gibiydi Yunus'un sırtında.
Dalgalara bindi, sürüklendi gitti uzaklara.
Gözlerimle gördüm, yemin ederim.[13]

[13] "Onikinci Gece", I, 2. Türkçesi: Zeynep Avcı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare'in tiyatroyla nasıl tanıştığına gelince, aslında tiyatro Shakespeare'in ayağına gelmişti. Londra'da sürekli tiyatroların ortaya çıkmasından önce ve sonra, oyuncu kumpanyaları bütün ülkeyi dolaşarak hem şehirlerde hem de köylerde temsiller verirlerdi.

Londra'daki kumpanyalardan birçoğunun turne sırasında Stratford'ı ziyaret ettiği Şehir Birliğinin kayıtlarına geçirilmiştir. İlk oyuncu kumpanyası Shakespeare'in doğduğu şehre geldiğinde henüz beş yaşındaydı. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi o sırada şehir yönetiminin başında bulunan Shakespeare'in babası, oyuncuların halk önünde gösteri yapmalarına izin verme yetkisine sahip kişiydi.

1573 yılında Shakespeare dokuz yaşındayken, Kont Leicester'in oyuncuları Stratford'da oynuyorlardı. On bir yaşına geldiğinde York ve Worcester kontlarının kumpanyalarındaki oyuncuları seyretme fırsatını yakaladı. İkinci kumpanya Stratford'ı ertesi yıl yeniden ziyaret ettiği gibi, Leicester'in himaye ettiği oyuncular da yeniden geldiler. Shakespeare on beş yaşındayken iki kumpanya, Lord Strange ve Essex Kontesinin kumpanyaları turne için Stratford'daydı. On altı yaşına geldiğindeyse, Derby kontunun oyuncularının verdiği temsilleri seyredebildi. Turneye çıkan oyuncular 1587 yılına kadar her yıl Stratford'da temsiller verdiler. 1581, 1582 ve 1583 yıllarında her yıl ikişer kumpanya geldi. 1584 yılında gelen kumpanya sayısı üçtü. Sonraki yıl herhangi bir kumpanya gelmedi. Stratford, 1587 yılında kumpanyaların akınına uğradı, o yıl beş kumpanya gelmişti.

Hiç şüphe yok ki, genç Shakespeare şehre gelen kumpanyaların temsillerini izleme fırsatını kaçırmıyordu. Aslında onların verdiği temsiller henüz çok ilkeldi. Dinsel ve ahlaki konuları öne çıkaran Ortaçağ dram türleri tiyatroda henüz muhafaza ediliyordu. İnsani konulara ait dramlar gelişmeye başlamakla birlikte, taze bir ruhla ve yeni bir üslûpla yazılan ilk trajedi ve komediler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı. Eski tip piyeslerde açıktan açığa ahlaki bir öğreti hâkimdi. Yeni dramatik yapıtların ise çoğu macerayla ilgiliydi veya romantik konuları ele alıyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare'in "Hamlet"[14] piyesinde konusu geçen turne ye çıkmış oyuncu kumpanyalarını hatırlarsak, Shakespeare'in memleketi Stratford'da yaşarken tanıştığı tiyatrolar hakkında kabaca fikir edinebiliriz. Turneye çıkan oyuncu kumpanyalarının sergilediği temsiller eksikliklerine rağmen halk tarafından büyük bir sevgiyle karşılanıyordu. Oyuncu kumpanyalarının hem büyük şehirlerde hem de küçük yerleşimlerde seyirci bulmaları boşuna değildi.

Shakespeare'in tiyatroyla tanışıklığı işte böyle başlamıştı. İleride yaşamındaki tek uğraş haline gelecek olan tiyatro sanatına sevgisinin böyle ortaya çıktığı muhakkak.

Shakespeare yirmi yaşını biraz geçtiği 1585 yılında Stratford'dan ayrıldı. Bazı yaşamöyküsü yazarlarının tahmin ettikleri gibi, belki de öğretmenlik yapmak üzere Cotswold'a yola koyulmuştu. Veya diğer bazı yazarların tahmin ettiği gibi, Stratford'ı ziyaret eden oyuncu kumpanyalarından birine katılmıştı. Sadece Londra'ya gitmek amacıyla yola çıkmış da olabilir.

Shakespeare, "Veronalı İki Centilmen" piyesinde şahıslardan birine aşağıdaki vecizeyi söyletmiştir:

"Ev delikanlılarının aklı gelişmemiştir."

Başka bir şahıs da babaların oğullarını para ve şan kazanmaları için gurbete gönderdiklerini anlatır:

"Kimisi savaşa yollar kaderi denesin diye
Kimisi denize, yeni yerler keşfetsin diye
Kimisi üniversiteye yollar, bilim mabedine"[15]

Bu ifade, yaşadığı zamanın ruhunu ve onun kahramanlıklara, keşiflere, maceraya karşı duyduğu büyük heyecanı anlatır. Dönemin atmosferi işte böyleydi. Şimdi Shakespeare'in içinde yaşadığı zaman üzerine konuşmanın tam sırası.

[14] Bkz. "Hamlet" II, 2; III, 2.
[15] "Veronalı İki Centilmen", I, 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. BÖLÜM

YAŞAMA VE ÖLME ZAMANI

Yenidendoğuş Çağı

Doğuştan olağanüstü eğilimlere sahip insanların sayısı az olmamakla birlikte, bu eğilimlerin gelişme şansı bulmaları gerekir. İnsanın fiziksel ve ruhsal etkinliğinin değersiz işleri yapmaya mahkûm olduğu ve ufak tefek, boş işler yaparak harcanıp gittiği durgunluk dönemleri tarihin yabancısı değildir. Onurlu, yapıcı ve yaratıcı hevesler meyve vermeye vakit bulamadan yok olup giderken, insan enerjisinin ve yeteneklerinin acımasız bir biçimde bastırılmasıyla sınıflı toplumun gelişme yolu sık sık kesintiye uğramıştır. İlerleme buna rağmen devam ettiyse bu, kurbanlar vermek pahasına ve büyük acılar ve ıstıraplar karşılığında satın alındığı içindir. İnsanoğlunun daha iyi bir yaşama kavuşması için mücadele eden insanlar, zindanlar,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ateşler, darağaçları, cellat kütükleri, açlık, yoksulluk ve işkence karşılığında bu yoldan geçtiler. Ama sınıflı toplumların tarihinde nadiren de olsa, insan enerjisinin ve ruhsal yeteneklerinin ortaya çıkabilmek için daha elverişli ortamlara kavuştuğu dönemler olmuştur.

Shakespeare, çağdaşlarının Yenidendoğuş Çağı olarak adlandırdıkları önemli bir zamanda yaşadı. Bu adlandırma çağı karakterize eden özelliklerin hepsini anlatmaktan uzak da olsa yerleşti. Bu çağ, pratik faaliyet alanlarında ve ruhsal yaratıcılıkta ulaşılan önemli kazanımlara, coğrafik ve bilimsel keşiflere, dini dogmatizmin boyunduruğundan kurtulan felsefi düşüncenin cesur atılımına ve sanatın gösterdiği şaşırtıcı ilerlemeye sahne oldu.

Medeniyet ve kültür hazinesi göreceli olarak çok kısa bir tarihsel süreçte hiç solmayan olağanüstü değerlerle zenginleşti. Tarihsel akış bizi alıp çok ileriye götürdü, ama arkamıza dönüp de geçtiğimiz yola bakınca, başlangıç enerjisinin gücü karşısında şaşırıp kalır, yeni Avrupa kültürünün bulanmayan kaynaklarının güzelliği ve azametiyle büyüleniriz.

Shakespeare'in yaşadığı çağ Avrupa toplum tarihinin dönüm noktasıydı. Bir sosyoekonomik oluşumun yerini hemen bir diğeri almaya başlıyordu; feodalizm ölüyor, kapitalizm doğuyordu. Ölüm de, doğum da çok sancılıydı. Bu sancılı dönem, XIV. Yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna kadar beş asır sürdü. Süreç, toplumsal yapıyı sarsan savaşların ve devrim patlamalarının eşliğinde, zikzaklar yaparak ve inişli çıkışlı bir mecrada eski düzen temellerinden yıkılıncaya kadar devam etti.

Engels'e göre, feodal ve burjuva toplumlarının güçleri arasında asırlardır devam eden mücadele üç büyük sınıf kavgasıyla doruk noktasına ulaşmıştı. Bunlardan ilki 1525 yılında Almanya'da yaşanan Büyük Köylü Savaşı, ikincisi 1642-1660 yılları arasında yaşanan İngiliz Burjuva Devrimi, üçüncüsü 1789 yılında başlayan Büyük Fransız Burjuva Devrimiydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare'in yaşadığı dönem eski ve yeni toplumların savaştığı birinci ve ikinci savaş arasındaki boşluğa denk düşüyor.

Feodal Ortaçağ toplumunun binlerce yılda oluşan toplumsal
sistemi ve kültürü kırılmaya uğramıştı. Değişim, hayatın her alanını etkiliyordu.

Avrupa kaynıyordu. Bir köşesinde oluşan bir değişim, kar topu gibi yuvarlanarak çabucak başka bir köşesine ulaşıyordu. "Yeni", kâh herkes tarafından kapışılıyor, kâh süngüyle karşılanıyordu, ama şöyle veya böyle yaşamın içerisine giriyor, insan bilincini heyecanlandıran bir olay oluyordu. Dünya sanki yeniden doğuyordu.

Marx, antikçağ Yunan kültürünü zaman zaman insanlığın çocukluk çağı olarak nitelerdi. Eğretilemeye devam edersek, Rönesans döneminin de Avrupa'daki burjuva uygarlığının gençlik dönemi olduğunu söyleyebiliriz. İnsan dehasının bu çağda yarattıklarında gençliğin ruhu hissediliyor. Girişim cesareti, hırsın gücü ve fikirlerin yeniliği, yaratılanları diğerlerinden farklı kılıyor. Bu çağın insanlarının yanılgıları, saflıkları ve boş hayallerinde bile yepyeni olan her şeyde olduğu gibi bizim için bir çekicilik var. O çağın insanları, insanoğlunun üzerinde iyi ve mutlu yaşayabileceği bir dünya kurmak gibi muazzam bir görev üstlenmişlerdi.

Cesur adamlar eski püskü teknelerle okyanusları aşarak bilinmeyene koşuyor; ellerinde mikroskop olmadan, üstelik kimyasal analiz yapma olanağından yoksun bir biçimde, bu en karmaşık organizmanın yaşama gücü kaynaklarını ve enerjisini anlamak için insan vücudunun otopsisini yapıyor; ellerinde en ilkelinden optik aletlerle evrenin sonsuzluğuna ulaşmayı hedefleyerek bakışlarını gökyüzüne yöneltiyorlardı.

En ilginç olanı, ellerinde bu kadar az araç gereçle şaşırtıcı sonuçlara ulaşmalarıydı. Bunu her şeyden önce cesur fikirlerine borçluydular. Onların keşfettikleri bizim kültürümüzün ve uygarlığımızın temelini oluşturdu. Bugün bize kendiliğinden ve kolayca anlaşılıyormuş gibi görünen, ama keşfedilmeleri ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hatta açıklanıp savunulmaları aslında cesaret ve büyük fedakârlıklar gerektiren bazı temel gerçeklerin tespit edilmesi onuru onlara aittir.

O zamana değin, insanların kendi güçlerine ve kaynaklarına
bu derece inandıkları bir dönem hiç olmamıştı. Yok denecek kadar az araca sahip oldukları göz önüne alındığında, onlar belki de kendilerine aşırı güven duyan insanlardı. Bu da insanlığın henüz düşünmeye bile hazır olmadığı şeylere onların cesaret etmesine olanak tanıyan gençliğe özgü, olağanüstü bir özelliktir. O çağın cesur beyinleri, hayatın nimetlerinden herkesin eşit bir biçimde yararlanmasına olanak verecek en iyi toplumsal yaşam biçimlerinin oluşturulması görevini üstlenmişlerdi. "Kilise babalarının" propagandasını yaptığı şekliyle yeryüzünde Tanrının saltanat sürmesini değil, insanoğlunun kendi saltanatını kurmasını hayal ediyorlardı. İngiliz Thomas More (1478-1535) ve İtalyan Tommaso Campanella (1568-1639), insanoğluna en büyük sosyal idealin kapısını, özel mülkiyeti tanımayan, insanın insanı sömürmesinden uzak, refah ve mutluluk konusunda bütün insanlara eşit şans tanıyan ve tüm insanların emeği üzerine temellendirilmiş toplum düzeninin, komünizmin yolunu açmışlardı. Ortaçağın dünyanın nimetlerini reddetmek gerektiği ülküsü yerine, bütün insanların dünya nimetlerinden mümkün olan en üst derecede yararlanması ülküsünü ortaya koymuşlardı. Onlar, yaşama sevincini herkesin tatmasını ve onun güzelliğinden zevk almasını istiyorlardı.

Çağın en büyük keşfi

Bir insanın hayatında veya insanlık tarihinde, alışılan yükün omuzlardan atıldığı ve görüş alanını daraltan gözlüklerin atılarak, her şeyin birdenbire dayanılamayacak ölçüde netleştiği ve bilincin anlamsız açıklamalarla yetinemediği dönemler olmuştur.

Yenidendoğuş döneminde de durum böyleydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnsanlar, içinde yaşadıkları dünyanın ne kadar büyük ve geniş olduğunu gördüler, daha önce hayal bile edemeyecekleri olanakların ve ufukların kapıları önlerinde açıldı, her şeyden önemlisi, kendi varlıklarının önemli olduğunu hissettiler. Yenidendoğuş çağının en heyecan verici belgelerinden biri İtalyan Pico Della Mirandola'nın "İnsan Onuru Üzerine" (1489) adlı dikkate değer eseriydi. İnsanın Yenidendoğuş Çağı'ndaki yeni kavrayışını göstermek için küçük bir alıntı yeterli olacaktır. Yeter ki bilim terminolojisinde hâlâ muhafaza edilen batıl dini inançların artıkları okuyucunun kafasını bulandırmasın. Görünürdeki sofuluk aslında insan gücünün ve yeteneklerinin sınırsızlığını yücelten hümanist söyleminin özüne engel olmayan bir maskeydi. Pico Della Mirandola şöyle diyordu:

"Tanrı, kâinatı yarattıktan sonra, kâinatın yasalarını kavrayarak, onun sonsuz güzelliğine aşkla bağlanacak ve onun enginliğiyle büyülenecek bir yaratığın olmasını arzu etti... Yaratıcı sonunda Adem'e şöyle dedi: İşini ve hedefini kendi arzuna göre özgürce seçebilmen ve ona hükmedebilmen için ben seni belirli bir yere bağlı kılmadım, belirli bir işle meşgul olmaya zorunlu tutmadım, herhangi bir zorunluluğa tâbi tutmadım. Geriye kalan diğer canlıların iç dünyaları benim tarafımdan koyulan yasalarla sınırlandırıldı. Bunların arasında sadece sana, hiçbir sınırlama getirilmedi, seni yarattığım vücutta, tabiatını kendi özgür iradenle belirleyip geliştirebilirsin. Seni kuşatan çevreyi daha kolay algılayabilmen için seni dünyanın ortasına bıraktım. Kendini her türlü kısıtlamadan uzakta yaratırken, kendi suretine nihai şekli verebilesin diye, seni ne tamamen semavi, ne de tamamen dünyevi bir varlık olarak yarattım, ölümlü bir varlık olarak değil, ama ölümsüz olarak da yaratmadım. Salt içsel iraden sayesinde, sana bir hayvan düzeyine inebilmen, aynı zamanda da Tanrı benzeri bir varlığa kadar yükselebilme şansı da tanındı."

Bütün Ortaçağ boyunca, insanlara en büyük şanssızlıklarının insan olarak yaratılmaları olduğu öğretilirdi. Yenidendoğuş Çağı'nın büyük devrimci düşüncesi ise insan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmanın en büyük şans olduğunu ilân etti. Bu yeni ülkü, yaşam konusundaki bütün düşünceleri altüst etti. Eski dünya düzeninin bütün güçleri bu düşünceye karşı silahlarını kuşandılar, ama tam tersine, bu görüş gittikçe daha çok benimsenmeye ve Yenidendoğuş Çağı'nın sanatında gitgide daha önemli bir yer tutmaya başladı. Bu düşünce Shakespeare'in "Hamlet"inde de yankılanır: "Nasıl bir şaheser şu insan! Ne kadar soylu akıldan yana, melekeleri ne kadar sınırsız; endamıyla, hareketiyle ne kadar kusursuz ve göz alıcı; davranışlarında bir melek sanki, kavrayışında nerdeyse bir tanrı: En güzel yaratığı dünyanın, canlıların üstün örneği!"[16]

Shakespeare'in yarattığı kahraman, çağın en büyük hümanist ülkülerinden birini dile getiriyordu. Hamlet ve yaratıcısı daha da ileri giderek, insanın sadece büyüklüğünü görmekle kalmadılar, inişli çıkışlı toplumsal gelişme karşısında insan tabiatının nasıl çirkinleştiğini de gördüler. Bu konu daha ileride ele alınacak.

İngiltere'de mutlak monarşi

Shakespeare öncesi İngiltere tarihinde, feodal toplum krizinin açıkça kendini hissettirdiği uzun süren bir dönem yaşandı. Soylular sınıfıyla krallık hâkimiyeti arasındaki çekişme ve egemen sınıfın içerisindeki anlaşmazlıklar tarihe Kırmızı ve Beyaz Gül Savaşları (1455-1485) olarak geçen iç savaşlarla en üst noktasına ulaştı. Shakespeare, "VI. Henry" (üç bölüm halinde yazılmıştır) ve "III. Richard" piyeslerinde İngiltere tarihinin bu dönemini anlattı.

Tudor hanedanlığının kurucusu yeni kral VII. Henry, bu iç savaşa son noktayı koyan kişi oldu. Derebeylerinin silahlı güce sahip olmalarını yasakladı. Bundan böyle sadece kral askeri güce sahip olabilecekti.

VII. Henry, İngiltere'yi, yaşamın her alanının krala tabi olacağı merkezi bir hükûmete dönüştürecek başlangıcı yaptı.

[16] "Hamlet", II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İngiltere'de Ortaçağ krallarından hiçbiri, Tudor hanedanlığı hükümdarlarının kudretine sahip olmamıştı.

Oğlu VIII. Henry döneminde krallık hâkimiyetinin gücü daha da arttı. Baba VII. Henry, feodal baronları kendisine tabi etmeyi ve politik haklarından yoksun bırakmayı başarmıştı, oğul VIII. Henry bir adım daha ileriye giderek Katolik kilisesiyle savaşa girdi. Bilindiği gibi Katolik kilisesinin merkezi Roma'daydı. Papalar yetkili temsilcileri olan kardinaller aracılığıyla isteklerini krallara dikte ettirirlerdi. Ülke topraklarının üçte birine hâkim olan ve on binlerce kişiyi çalıştıran kilisenin nüfuzu, ruhani otoriteye değil, tamamen reel ekonomik faktöre dayanıyordu.

VIII. Henry kişisel nedenlerle Roma'yla anlaşmazlığa düştü. Karısı Catherine'in nedimesine âşık olunca karısından boşanıp yeniden evlenmek istedi, ama Roma'da bulunan Papa buna karşı çıktı. VIII. Henry'nin karısı İspanya prensesiydi, Papa ise Avrupa'da Katolisizmi askeri ve politik olarak destekleyen İspanyol Kralı ile anlaşmazlığa düşmeyi göze alamazdı. Boşanma iznini alamayan VIII. Henry, Roma'yla ilişkilerini keserek Papa'ya itaat etmekten vazgeçti. Bundan böyle İngiltere'de kilisenin başına kendisinin geçeceğini ilân etti ve bununla ilgili bir ferman çıkararak (1534) politik ve ruhani liderliği tek şahısta birleştirdi.

Kilisenin ekonomik temelini sarsmak isteyen VIII. Henry, kiliseye ait arazilerin tamamına el koydu. Manastırların hepsini kapatarak rahipleri kovdu, papazların ve piskoposların kendisine bağlılık yemini etmelerini istedi. Kilise artık kralın her isteğini yerine getiren bir araca dönüşmüştü. Krallık egemenliğinin sağlamlaşmasıyla birlikte kilisenin ruhani hâkimiyeti de azalmıştı. Bu, toplum hayatının her parçasında kendisini hissettirdi. Kiliseye vurulan darbe, ülkedeki ruhani havayı değiştirdi, bilimin gelişmesi ve yeni hümanist ülkülerin yaygınlaşması için fırsat yarattı.

İngiliz toplum yaşantısındaki bu değişim barışçı yollarla gerçekleşmedi. Büyük kitleler, VII. ve VIII. Henry'nin yarattı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğı bu değişimin etkilerini kendi yaşamlarında derinden hissettiler. Derebeylerinin ordularında hizmet eden binlerce insan geçim kaynaklarından yoksun kaldı. Rahiplerin manastırlardan kovulması evsizlerin sayısında artış yarattı. Bu arada, çiftlik sahipleri yün ticareti yapmak amacıyla koyun yetiştirmek istediklerinden köylülerin ortak malı olan arazileri zapt edip, toprağı işleyen köylüleri köylerinden kovarak tarlaları otlaklara dönüştürüyorlardı.

Evsiz ve işsiz kalan büyük bir insan kitlesi bütün ülkede başıboş dolaşıp duruyordu. Serserilik, hırsızlık ve eşkıyalık kitlesel bir hal almıştı.

İktidar halkı dizginleyebilmek için acımasız önlemlere başvuruyordu. Korku atmosferi her yerde hissediliyordu. Hiç kimse kendisini güvende hissetmiyordu. Yetkiyi tek başına elinde tutan kral, devlet mekanizmasını kullanarak sonunda halka tam olarak boyun eğdirdi.

VIII. Henry'nin ilk karısından doğan kızı Maria Tudor tahta geçtiğinde ülkede yeni bir değişim yaşandı. Yeni kraliçe Roma ile ilişkileri yeniden canlandırarak babasının izlediği Katolisizm karşıtı politikayı destekleyenlere zulmetmeye başladı. Kilise karşıtlarının içine atıldığı büyük ateşler yakılıyordu. Katolik gericiliği fazla sürmedi. Maria Tudor'un 1558 yılında ölmesi üzerine VIII. Henry'nin ikinci karısından doğan kızı Elizabeth tahta geçti.

Elizabeth, temellerini babasının attığı düzene geri döndü. İngilizlerin yeni bir dini değişim yaşaması gerekmişti.

Elizabeth'in saltanat sürdüğü dönemde mutlak hâkimiyet tam olarak korundu. Çok kollu devlet mekanizması halk kitlelerinin itaat etmesini sağlıyor, gizli polis teşkilatı ise herhangi bir ayaklanma tehlikesine karşı dikkatli bir takip sürdürüyordu.

Eski düzenin ve eski dinin taraftarları, eskiyi yeniden canlandırmak ümidini hâlâ taşıyorlardı. Feodalizm ve Katolik kilisesi taraftarları dışarıdan alacakları yardıma bel bağlamışlardı. İspanya, Avrupa'nın en büyük Katolik feodal devletiydi. İspanya kralı II. Philip, Elizabeth yönetimine karşı mücadele

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eden komploculara gizli servis aracılığıyla yardım ederek iç karışıklıkları kışkırtıyordu. İngiltere yönetimi Katolisizm taraftarlarını takibe almıştı. Zaman zaman komplocular hakkında mahkemeler kurularak büyük halk kalabalıkları önünde cezalandırılıyorlardı.

Elizabeth'in saltanat sürdüğü dönem asla bir barış dönemi olarak nitelendirilemezdi.

Halk arasındaki kargaşalıklar, yönetim karşıtı komplolar ve
İspanya'nın müdahale etme tehlikesi ülkeyi hiç bitmeyen bir gerginlik içerisinde tutuyordu.

Bununla birlikte, toplumda büyük sosyal hareketler de yaşanıyordu. Burjuva unsurlarının büyüyüp geliştiği zemin üzerinde ortaya çıkan yeni düzen, yavaş yavaş eski feodal düzenin yerini almaya başlıyordu.

Burjuvazi büyüyerek kudretli bir güce dönüştü. Değişik yollarla zenginleşti. Tefecilik, ticaret, korsanlık ve diğer kolay kazanma biçimleri gelişip büyüdü. Nakit ticaret sermayesi, devlet sisteminin büyük ölçüde kendisine bağımlı hale geleceği büyük bir güce dönüştü. Elizabeth tahta geçtiğinde öncellerinden miras aldığı çok büyük bir devlet borcuyla baş başa kalmıştı. Elizabeth, göreceli olarak kısa bir sürede ülkenin mali sistemini yoluna koydu, para reformunu hayata geçirerek, sabit parayı yaratmayı başardı. Bunda Elizabeth'in veya unvan sahibi devlet adamlarının akıllıca hareket etmelerinin hiçbir payı olmamıştı. Bu, tamamen İngiliz tüccarlarının ve bankerlerinin sahip olduğu sermayeye ve bu konularda Kraliçenin başdanışmanlığını yapan sermayedar Thomas Gresham'in azmine ve işgüzarlığına bağlı olarak gerçekleşmişti. Mutlak monarşi, uluslararası ölçekte yapılan büyük mali işlemler aracılığıyla sağlam bir mali temel edinmişti, ama bu temel tamamıyla Londra City'deki büyük sermayedarlara bağımlıydı.

Büyük sermayedarlar dünyanın ulaşılabilen her köşesinde ticaret ve korsanlık yapan yağmacı karakterde bir dizi ticari şirket kurmuşlardı. Elizabeth döneminde 1553 yılında kurulan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rus şirketi büyük bir hareket alanına sahipti. Bu şirket, Baltık ülkeleri ve Rusya'yla ticaret yapıyor, İngiltere'ye gemi ve inşaat kerestesi, kenevir ve balmumu getiriyor, kollarını İran'a kadar uzatıyordu. Levanten (Yakındoğu) şirketi Doğu'dan ipek ve baharat getiriyordu. Doğu Hindistan Şirketi ülkeye ham ipek, baharat ve diğer sömürge mallarını ithal ediyordu. Afrika'yla ticaret yapan tüccarlar altın, fildişi ve diğer değerli şeyleri ülkeye sokuyorlardı. "Serüvenci Tüccarlar Şirketi" ise ticareti ve sömürge yağmacılığını geliştirmek amacıyla "henüz bilinmeyen yeni ülkeleri ve toprakları keşfetmek" üzere özel olarak kurulmuştu.

Bu şirketler gemilerini uzak yerlere yollayarak çok değerli malları arayıp bulurken, bir yandan da coğrafi keşifler yapıyorlardı.

Elizabeth yönetimi, ticaret ve yağmacılığı amaçlayan bu seferleri destekliyordu. Bu nedenle Elizabeth, çıkılacak seferden elde edilecek kârın üçte birinin kendisine bırakılması koşuluyla Afrika Şirketinin emrine dört savaş gemisi verdi. Elde edilen gelirler çok büyüktü. Francis Drake'in ticaret ve korsanlık amacıyla 1580 yılında çıktığı deniz seferi, yatırılan sermaye başına yüzde 4700 kazandırdı. Bu, rekor bir rakamdı. Arada bir zarar edilen seferler olmakla birlikte şirketlerin elde ettiği kâr genellikle yüzde 300-400 arasında değişiyordu. Bir bütün olarak ele alındığında, İngiliz denizci tüccarların yaptığı deniz ticareti ve yağmacılık büyük gelir getiren bir işti ve pazar daha önce görülmemiş mallarla dolup taşıyordu.

Karakterler

Aslında zamanın ruhu diye adlandırdığımız şey, gerçek yaşam koşullarının ve bu koşullara uygun bir gelişim süreci gösteren karakterlerin belirli bir durumudur. Her çağda öyle insanlar bulunur ki, tarih yanı başlarında akıp geçerken onlara dokunmaz bile. Yenidendoğuş Çağı'nda da böyle insanlar vardı, ama çağı değerlendirirken o insanlar ölçü alınamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ancak hayatını boşuna geçirmeyip gerçekten yaşayan insanlar çağın niteliğini temsil edebilirler.

İngiltere'de Yenidendoğuş Çağı, birçok olağanüstü insanın faaliyetleriyle tarihe geçmiştir. Değişik alanlarda faaliyet gösteren bu insanlar, farklı yerlerden ve toplum içerisindeki farklı sosyal sınıflardan geliyorlardı. Onların ortak yönü, çağın maceracı ruhunun estirdiği rüzgârlara kapılmaları, önlerine arkalarına bakmadan yolculuklara, savaşlara, deniz seferlerine çıkmaları, yeni topraklar, bilgiler, zenginlikler ve şan şöhret peşinde koşmaları, renkli ve anlamlı bir yaşam sürdürüyor olmalarıydı.

İngiliz donanmasının kurucusu olan cesur denizci, korsan ve İspanyolların İngiltere'ye yolladığı "Yenilmez Armada"yı mağlup ederek önemi tartışılmaz bir zafer kazanan Francis Drake adını, Shakespeare'in zamanında yaşayan İngilizlerin hepsi bilirlerdi.

Kimliği bilinmeyen fakir bir köylünün on iki çocuğundan biri olarak 1540 yılı civarında dünyaya gelen Francis Drake, Shakespeare'den neredeyse çeyrek asır daha büyüktü. Drake çocukluğunda, İngiltere'de gemi işletmeciliği yapan bir armatörün yanında çalıştı. Denizde geçirdiği yıllar onu bu işte iyice pişirerek onda uzun seyahatler yapma isteği uyandırdı.

Denizci Francis Drake.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İlk seyahatini yirmi beş yaşında, Atlas Okyanusu'ndan geçerek yaptı. John Hawkins'le birlikte çıktığı ikinci deniz seyahati onun için başarısızlıkla sonuçlandığı halde cesareti kırılmadı, İspanyol gemilerini yağmaladığı, Batı Hindistan'daki İspanyol sömürgelerine baskınlar yaptığı deniz seyahatlerine çıkmaya devam etti. Başlangıçta kendi hesabına ve kendi adına risk alarak hareket ettiği halde, sonraları hükûmetin gizli desteğinden yararlanmaya başladı. Otuz yedi yaşındayken çıktığı dünya seyahatinde pek çok macera yaşadıktan üç yıl sonra yeniden İngiltere kıyılarına yanaştı. Bundan kısa bir süre sonra, İspanya sömürgelerine yeniden akınlar düzenlemeye başladı. Asıl düşüncesi İspanya topraklarına çıkarma yapmaktı. İspanya'yla İngiltere arasındaki gerginlik, o denli büyük boyutlara ulaştı ki, artık savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşıldı. Drake, İspanyollara ilk saldıran taraf olmayı ve onlarla kendi toprakları üzerinde savaşmayı önerdi, ama tedbirli Kraliçe bu planı kabul etmedi. O sıralarda İspanyollar da İngiltere topraklarına çıkarma yapmak için hazırlık içerisindeydiler. Drake, Howard ve diğer denizciler, gemilerinin başında İspanyol donanmasının yaklaşmasını bekliyorlardı. Keşif kolu, "Armadanın" yaklaştığını haber verdiğinde amiraller bilardo oynayarak oyalanıyorlardı. Drake, "oyunu bitirmeye yetecek zamanımız var, ondan sonra İspanyolların başına vururuz" şeklinde sakin bir cevap verdi. İspanyol deniz güçlerine karşı donanmanın başında tarihi bir zaferi kazandığında, Drake kırk dört yaşındaydı. Onun asıl düşlediği İspanyolları kendi topraklarında yenmekti ve etkili bir hücum için hazırlık yapıyordu. Ertesi yıl, donanmanın başına geçerek İspanya'ya çıkarma yapmak üzere Norris'le birlikte İngiltere kıyılarından ayrıldı, ama önemli bir başarı sağlayamadı. Deniz, İngiltere kıyılarında birkaç yıl kara görevinde bulunan Drake'i cezbetmeye devam ediyordu. Drake elli beş yaşına geldiğinde –Shakespeare o sırada otuz bir yaşındaydı ve "Romeo ile Juliet" piyesini yazmış durumdaydı– Batı Hindistan'daki İspanyol sömürgesine yeni bir akın yapmak için Hawkins'le birlikte yola çıktı. Ama aksilikler, yolculuğun ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şından beri İngiliz amirallerinin peşini bırakmadı. Porto Rico'ya ulaştıklarında Hawkins öldü. Çağdaşlarına ve gelecek nesillere büyük cesaretiyle ilgili pek çok anı bırakan Drake de çok geçmeden, 28 Ocak 1596 tarihinde hastalanarak öldü.

Shakespeare'in efsanevi bir üne sahip bir diğer çağdaşı, aristokrat, saray adamı, diplomat, askeri lider, şair, yazar ve aynı zamanda sanat teorisyeni olan Philip Sidney idi. Ülke tarihinde ve sanatında izler bırakan bir kişilikti. Onun "Astrophel ve Stella"
isimli soneleri Shakespeare'e model oluşturan örneklerdendir. Sidney'in yazdığı "Arcadia" romanı, birkaç nesil boyunca en çok sevilen kitap olmuş, Shakespeare bu kitapta "Kral Lear" piyesindeki Gloucester ve oğullarının prototiplerini bulmuştur. Sidney'in yazdığı "Defence of Poesie" ("Şiirin Savunulması") isimli inceleme, İngiliz hümanizminin edebiyattaki teorik manifestosudur.

1554 yılında doğan Sidney, Shakespeare'den on yaş büyüktü. Yaşadığı otuz iki yıla, doksan yıl yaşayan insanların pek çoğunun sığdıramayacağı kadar çok şey sığdırmıştır. O, 1586 yılında Flandre savaş meydanında, İngiltere'nin son şövalyesi ve ilk hümanisti olarak ölmek üzereyken, kendisine uzatılan bir maşrapa suyu, "onu şu askere verin, artık benim ihtiyacım yok" diye reddedecek kadar zarif

İlk İngiliz hümanistlerinden Philip Sidney.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşılamıştır ölümü.

1552 yılında doğan Walter Raleigh, Shakespeare'den on iki yaş büyüktü. Küçük burjuva sınıfından olan Raleigh Oxford'da eğitim almış, on yedi yaşındayken Fransa'da, Fransız Protestanların (Huguenots) tarafında savaşmış, yirmi sekiz yaşında albaylığa yükselmiş, yirmi dokuz yaşında saraya girmiş, otuz bir yaşında Cornwall genel valisi olmuş, otuz beş yaşındayken Kraliçeyi korumakla görevli hassanın başına gelmiştir. Virginia'yı sömürgeleştirmek amacıyla üç kez deniz seferine çıkmış, Kraliçe Elizabeth'in nedimesini başta çıkardığı için hapse girmiş, istemediği halde onunla evlenmeyi kabul etmesi üzerine serbest bırakılarak affedilmiştir; masal diyarı El Dorado'yu arayıp bulmak uğruna aile ocağını terk etmiş, ama sadece Guyana'da araştırmalar yapmış, Amerika'nın bilinmeyen topraklarındaki deniz yolculuğundan binlerce hikâyeyle dönmüştür. Ateist olduğu gerekçesiyle gözden düşmüş, bu sırada Kraliçe öldüğü için ceza almaktan kurtulmuş, ama daha sonra, kendisine karşı hazırlanan komployla ilgisi olduğundan kuşkulanan I. James onu Londra Kulesi'ne hapsetmiş ve yeniden itibardan düşmüştür. Raleigh, Guyana'dan döndükten kısa bir süre sonra, başını Shakespeare'in çekti-

Walter Raleigh.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ği "The Mermaid" meyhanesinin müdavimlerinden biri olmuştu. Çıkarıldığı mahkemede gösterdiği mert tavırlardan dolayı cezası ertelendi. Kral, mahkemenin onayladığı ölüm cezası kararına rağmen, Londra halkının sevgilisi haline gelen bu adamın kafasını uçurmaya cesaret edememişti. Raleigh, Londra Kulesinde on iki yıl hapis yattı, edebi ve bilimsel uğraşılar açısından bakıldığında bu kısa bir zaman dilimiydi. "Dünya Tarihi" isimli eserini yazmaya orada başladı. Keşif seyahatine çıkarak hazinenin gereksinim duyduğu altını getirmesi koşuluyla, Shakespeare'in öldüğü yıl, I. James onu serbest bıraktı. İspanyollarla barışı sağlamak isteyen I. James, İspanyolları yağmalamamasını ve onları gücendirmemesini emretmişti. Raleigh aradığı altın madenlerini bulamadı ve İspanyollara nazik davranmasını gerektiren emri uygulamadı. İngiltere'ye elleri boş geri dönünce, Kral on beş yıl önce verilen ölüm kararının yerine getirilmesini emretti. Raleigh, 1618 yılında cellat kütüğünde can verdi.

Genellikle, filozofların gündelik ilgi alanlarındaki koşuşturmalarından uzakta yaşadıkları düşünülür. Ama bu düşünce Yenidendoğuş Çağı'nın büyük İngiliz düşünürünün yaşamöyküsüyle hiç de örtüşmez. Francis Bacon, Shakespeare'den üç yıl önce doğmuştu. Babası, Kraliçe mühürlerinin korunmasından sorumlu muhafiz olan üst düzeyden bir simaydı. Oğul öğrenimine hukukla başlamış, daha sonra büyükelçi olarak Fransa'ya gönderilmişti. İtalya ve İspanya'da bulunduktan sonra ülkesine geri dönerek politikayla ilgilenmeye başladı. Parlamento üyesi olunca politik entrikaların içinde yer alarak Kraliçenin gözdesi Essex Kontu'yla aynı tarafta çalışmaya başladı. Essex Kontu gözden düşünce Bacon ona sırtını döndü ve Kont'un başarısız ayaklanmasından sonra açılan davada, ona karşı savcılık görevi üstlenmek için gönüllü oldu. I. James döneminde ise Yüksek Mahkeme'de sekreterlik, genel savcılık, Kralın Gizli Konseyinde üyelik, krallık mühürlerinden sorumlu Lord ve son olarak saray sekreterliği (başbakanlık) görevlerinde bulundu. Bu görevde toplam üç yıl kaldı. Rüşvet

kabul ettiği suçlamasıyla Hazineye kırk bin pound ödemeye mahkûm edildi, Lordlar Kamarası üyeliği elinden alındı, süresiz olarak –aklına esip de Kral onu özgür bırakıncaya kadar– Londra Kulesi'ne hapsedildi. Ama para cezasında indirim yapıldı, hapiste topu topu dört gün tutulduktan sonra da serbest bırakıldı. Bu olaydan sonraki son beş yılını kendi çiftliğinde huzur içinde geçirdi.

Hukukçu, diplomat, devlet adamı, saray adamı Bacon, bilimsel ve edebi çalışmalar için de zaman bulabilmişti. Ahlaki bir karakter taşıyan "Denemeler" isimli eseriyle başladı, daha sonra "Bilimin gelişmesi" (1605) ve "Yeni Organon" (1620) isimli felsefi tezleriyle ortaya çıktı, "VII. Henry Tarihi" (1622) isimli bir inceleme ve "Yeni Atlantik" (1622-1624) isimli ütopik eserleri yazdı. "Apothegms" (1624) isimli kitabında mizahi bir karakter taşıyan özdeyişleri ve anekdotları derledi, ayrıca hukuk konusunda da birkaç çalışması yayımlandı. Artık gözden düşmüş ve ağır hasta olduğu halde, bilimsel çalışmalarına devam ediyordu. Tavukları dondurma deneylerine devam ederken yakalandığı soğuk algınlığından öldü.

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth

Sadece erkekler arasından değil, o çağın kadınlarından da özel nitelikleriyle öne çıkanlar vardı.

Kraliçe Elizabeth sadece işgal ettiği yer açısından önemli bir şahsiyet değildi. VIII. Henry'nin ikinci karısı Anne Boleyn'den doğan kızı Elizabeth, Anne Boleyn'in ölüm cezasına çarptırılmasından sonra öksüz kaldı ve gayri meşru doğduğu ilân edildi. Elizabeth, zamanın en iyi öğretmenlerinden Roger Ascham'in gözetiminde kendisini bilim öğrenmeye adayarak mütevazı bir yaşam sürdürüyordu. Mary Tudor'un ölümünden sonra, yirmi üç yaşında tahta geçti ve tam yarım asır ülkeyi yönetti. Shakespeare doğduğunda, Elizabeth otuz bir yaşındaydı.

Elizabeth; Latince, eski Yunanca ve İbranice biliyordu. Tarih dersleri almıştı ve hukuktan anlıyordu. Çağın politik tehlikeleri arasında manevra yapma yeteneğine sahipti. Ekonomik, politik ve dini karışıklıklar ülkeyi kemirirken, uluslararası entrikaları ustalıkla idare etmeyi başardı. Parlak bir saray yarattı. İhtişam ve protokolü seviyordu. Kurnazlığı ve gücü sayesinde ülke yönetimini emanet ettiği gözdelerinin dizginlerini elinde tutmayı başarabildi. Manevi özelliklerini tartışmak mümkün olmakla birlikte, şüphesiz üstün bir kişilikti.

Aslında, Yenidendoğuş Çağı'nda moral değerler bakımdan işler pek de iyi gitmiyordu. İnsani yönden olağanüstü özelliklere sahip karakterlerin yanında, maceracı ve kötü çeşitli karakterleri de canlandırarak Shakespeare yapıtlarında bunu yansıttı. Onun yarattığı kişilikler arasında ikiyüzlülükleriyle dikkat çeken, akıl ve enerjilerini toplumsal ve insani olmayan amaçlara yönelten önemli kişilerin sayısı pek de az değildir.

İngiliz Yenidendoğuş Çağı'nın seçkin simaları hakkında oldukça yüzeysel bilgilere sahibiz.

Bildiklerimiz bunlardan en ünlüleri hakkında olanlarla sınırlı. Onların sayısı da on-yirmiyi geçmez. Sadece politik simalar arasında değil, Shakespeare'e yakın çevrede de böyle insanlar yaşıyordu. Shakespeare'in dram yazarı meslektaşları arasından Marlowe, Greene ve Ben Jonson'la tanışma olanağımız

var. Hepsi, çağın macera rüzgârlarının etkisi altında olan karakterler.

Bu eksik tablo bile o çağda yaşayan insanlarla Shakespeare'in dramlarındaki karakterler arasındaki benzerliği okurun görmesine yardımcı olabilir. Shakespeare, onların yaptıklarını anlayacak ve olupbiteni bir şair olarak değerlendirecek yetenekteydi. Diğerleri enerji ve heyecanlarını politikaya, savaşlara, deniz seferlerine, bilimsel çalışmalara harcarlarken, Shakespeare gücünün tamamını sanatına yöneltmişti. İşte tam burada, onun coşkusu ortaya çıkıyor. Sanırız hiç kimse Shakespeare'in sanatçıya özgü tutkusunun, Drake'ten, Raleigh'den, Sidney'den geri kaldığını söyleyemeyecektir. Bu bakımdan Shakespeare de diğerleri gibi İngiliz Yenidendoğuş Çağı'nın coşkulu dehalarından biriydi.

Bunların neredeyse hepsi arkalarında yaptıkları ses getiren işlerle ilgili anılar bırakmakla kalmayıp, kişiler olarak da şöhret kazandılar. Onların kahramanlıkları, arayışları, cesaretleri yaşamın değişmesine yol açtı, insanlığın görüş ufkunu genişletti. Arkalarında bıraktıkları oldukça işlevseldi; tarihin akışını etkileyen zaferler, yeni keşfedilen topraklar, ortaya yeni çıkarılan gerçekler, kullanıma yeni giren tüketim malları, uygulamada gereksinim duyulan bilgiler, aklı zenginleştiren fikirler, hayatın güzelliğini anlamayı sağlayan sanat yapıtları. Onların sahip olduğu en önemli şey, bir karaktere, güçlü bir insan karakterine sahip olmalarıydı. O çağda yapılan her şeyde, özellikle Shakespeare'in sanatında bu karakterin damgası bulunur.

Yaşam dramdır

Elizabeth döneminde yaşayan birkaç kişi hakkında anlatılanlar bile, onların hepsinin dramatizmle dolu bir yaşamları olduğunu fark etmemize yeter. Onların enerjileri ve cesaretleri olağanüstüdür. Önlerine koydukları görevler olağanüstü büyüklüktedir. Yaşamları, manevi güçlerin en üst seviyede gerilimini zorunlu kılan bir mücadeleden oluşur. Zaferi tadarlar,

ama kaderlerinde yenilgi de vardır. Gene de onları hiçbir şey yok edemez, hiçbir şey durduramaz.

Elizabeth'in yaşamının bazı dönemleri de dramatiktir. Gençliğini ölüm tehdidinin gölgesi altında geçirdikten sonra aniden kaderi değişti ve o kendisi başkalarını ölüme mahkûm etmeye başladı. Yarım asırlık saltanatında ülkeyi her çeşit tehlikeden çıkardıktan sonra, yaşamının sonuna doğru, ne kendisinin ne de danışmanlarının halkın temel problemlerini çözme konusunda gerçekte hiçbir çözüm bulamadıklarına inanmaya başladı. Hükümdarlığını halkın hoşnutsuzluğunun giderek büyüdüğü bir ortamda utanç içerisinde tamamladı.

Gene de, çağın gerçekten dramatik bir yaşam sürdüren şahısları arasına onu katmayacağız. Rakibi İskoçya kraliçesi Mary Stuart'ın meselesi ise bambaşka.

Mary Stuart, Katolikti ve Fransız kralı II. François'le evlendikten sonra Fransa'da eğitim görmüştü. On sekiz yaşında dul kalınca, Protestanların yönetim başında bulunduğu İskoçya'ya döndü. Katolik kraliçe başından beri yeni inançlarını muhafaza etmek isteyen derebeylerinin, kentlilerin ve köylülerin büyük bir çoğunluğuyla anlaşmazlığa düştü. Olağanüstü bir güzelliğe sahip olan bu kadın, politik kartlarını aşk serüvenleriyle karıyordu. İkinci kocası Lord Darnley'nin ölümünden sorumlu tutulması, öyle anlaşılıyor ki haklı temellere dayanıyordu. Gözdesi İtalyan Rizzio da öldürülmüştü.

İskoçya Kraliçesi Mary Stuart.

Kraliçenin özel yaşamı gibi, devlet yöneticisi olarak davranışları da büyük bir hoşnutsuzluk yaratıyordu. İsyan çıkaran İskoçlar 1568 yılında onu Loch Leven şatosuna kapadılar.

Yandaşlarının kendisine yardım ettiği bir komployla iktidarı geri almaya çalıştıysa da başarılı olamayınca İskoçya'dan kaçmak zorunda kaldı. Mary Stuart, kendisini himaye etmesi için Kraliçe Elizabeth'e başvurdu. O da kendisine sığınma hakkı tanıyacağını söyledi, ama böyle yapmak yerine onu Fotheringhay şatosuna hapsetti. İskoçya kraliçesi burada yaklaşık on yıl geçirdi. Yandaşları kraliçelerini kurtarmak için başarısız komplolar düzenliyorlardı. Katolisizm taraftarları Mary Stuart'ı Elizabeth'e karşı çıkarılacak bir kişilik olarak görüyorlardı. Elizabeth'in çocuğu olmadığından, akrabalık bağları nedeniyle İngiliz tahtında yasal olarak en çok hak iddiada edebilecek kişi İskoçya kraliçesiydi.

Roma papası, Fransız kralı ve İspanya kralı Elizabeth'e karşı komplolar düzenliyorlardı. Mary Stuart da şu veya bu ölçüde bu komplolara karıştığı için, Elizabeth onu mahkemeye verdi. Mary Stuart ölüm cezasına mahkûm edildi, ama cezanın infazı belli olmayan bir zamana ertelendi. İspanya'nın İngiltere'ye saldırmaya hazırlandığı anlaşılınca, Elizabeth kesin önlemler almak ve kendisi için tehlike arz eden rakibini ortadan kaldırmak zorunda olduğuna inandı. 1587 yılında Mary Stuart'ın cezası infaz edildi.

İngiltere ile İspanya arasındaki silahlı çatışmanın öncesinde yer alan ve politik hırsların en üst noktaya ulaştığı gerilimi, o sıralarda Londra'da bulunduğu anlaşılan yirmi üç yaşındaki Shakespeare de, şüphesiz herkesle birlikte hissediyordu. Çatışmanın kaçınılmazlığının, İngiltere'de çok iyi anlaşılması üzerine bunun için hazırlıklara başlandı. Ülke silahlanıyor, gemiler inşa ediliyor ve silahlar yapılıyordu.

Devletin geleceğinin tehlike altında olduğu bu kritik anda, soylular ve halk Kraliçeye destek vermeye karar verdi. İspanya'nın galip olması durumunda ülkeye eski feodal düzenin geri geleceğini herkes açıkça görüyor, ülkede burjuvayı oluşturan unsurlar ise bunu kesin olarak istemiyorlardı. Londra şehri topyekûn Kraliçenin ve yeni dini düzenin arkasındaydı. Tüccarlar ve bankerler sadece manevi destek vermenin yeterli olmadığını anla-

dılar. Silahlanma için keselerinin ağzını açıp devlet hazinesini bağış yağmuruna tuttular. Londra'daki silah atelyeleri ve gemi inşaatı tersaneleri gece gündüz çalışıyor, gönüllüler donanmaya ve kara ordusuna yazılıyorlardı. İngiltere düşmanla karşılaşmaya hazırlanırken önlerinde duran savaşı herkes yaşıyordu.

1588 yılında uzun zamandır beklenen çarpışma nihayet geçekleşti. İspanya kralı II. Philip "Yenilmez Armada" gibi mağrur bir isim taşıyan büyük ve iyi teçhiz edilmiş bir donanmayı İngiltere'ye karşı gönderdi. İngiltere ise çok sayıda küçük gemiden oluşan, ama manevra kabiliyeti iyi donanmasını "Yenilmez Armada"nın karşısına çıkardı.

İspanyol donanması, İngiliz donanmasıyla karşılaşır karşılaşmaz gemilerini döven güçlü bir ateşin içine düştü. İspanyollar da hiç gecikmeden savaşa başladı, ama İngiliz savaş gemileri başlatmış oldukları ateşi tamamladıklarında, güçlü İspanyol donanması darmadağın olmuştu. İngiliz donanması, hareket yeteneği ve manevra kabiliyeti sayesinde İspanyol donanmasının büyük ve hantal kalyonlarına karşı başarı kazanmıştı.

İngilizlerin kendilerinin de kesin ve parlak bir zaferi beklediklerini sanmıyoruz. Herkes taşkın bir sevinç içerisindeydi, bütün ülke bunu kutluyordu. Halkın vatanseverlik duygularında büyük bir kabarma olmuştu.

Savaşlar halkın kaderinde her zaman dramatik bir olay olarak ortaya çıkarlar. Şimdi, sadece Drake ve Howard'ın adları anımsanıyorsa da, komutanlar ne kadar yetenekli olursa olsun, herhangi bir savaşı olduğu gibi, bu savaşı da aslında ülkesini kurtarmak uğruna didinip kanını akıtan halk kazanmıştı.

İnsanların kaderleri tek tek ele alındığında dramatikti, genel olarak ülkenin kaderi de dramatikti. Shakespeare'in yaşadığı çağ, büyük sosyal trajedilerin çağıydı; burjuvanın gelişme baskısı altında kalan toplumda eski sınıflar yok oluyor, şövalyelik can çekişiyor, ataerkil tarım üretim yöntemleri köylerden kalkıyordu. Dramatizm, o çağda yaşamın içine nüfuz etmişti. İşte bu nedenle çağ, büyük bir dram ve büyük dram yazarı yaratmıştı.

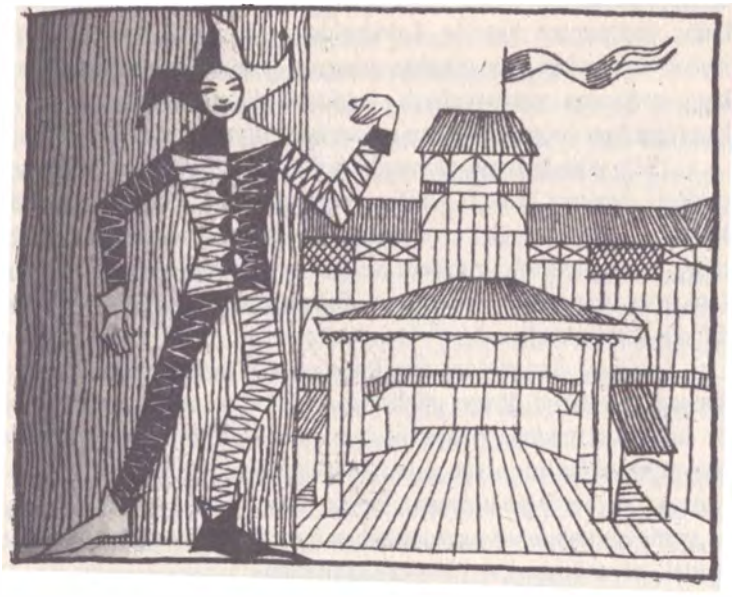

3. BÖLÜM

İŞE YENİ BAŞLAYAN DRAM YAZARI

XVI. Yüzyılın Sonunda Londra

Doğduğu şehri 1585 yılı civarında terk ettikten kısa bir süre sonra Shakespeare Londra'daydı. Londra iki yüz bine ulaşan nüfusuyla, XVI. yüzyılın sonunda İngiltere'nin en büyük şehriydi. Nüfusunun tamamı şehrin içerisinde yaşamıyordu. Londra, o zamanlar bile başkente bitişik varoşlarla büyüyüp gelişiyordu.

Hukuksal olarak Londra ismi, Londra'nın bugün de City diye adlandırılan –İngiliz dilinde şehir anlamına gelir– kısmını ifade ediyordu. Oldukça bağımsız bir yönetim biçimine sahipti.

Londra, kapıları ülkenin farklı köşelerine giden yollara açılan bir duvarla çevriliydi. Duvarın arkasında bulunan birkaç

yerleşim, hukuki olarak şehir yönetimine bağlı olmayan yerlerdi.

Londra halkının çoğunluğu tüccar ve zanaatçılardan oluşu yordu. Burada, dükkânlar, atelyeler ve İngiliz gemilerinin ulaşabildiği, dünyanın her yeriyle ticaret yapan şirketlerin büroları bulunuyordu. Ticari faaliyetlerin merkezi konumunda olan borsa da buradaydı. "Venedik Taciri"nde Antonio'yla Shylock'un buluşmasını anlatırken, Shakespeare aslında Venedik'teki Rialto'yu değil, Londra borsasını anlatıyordu.

Yüksek aristokrasi ve hükûmet erkânı Londra'nın merkezinde yaşıyordu. Şehrin batı tarafındaki Thames nehrinin sol kıyıları boyunca yükselen saray binalarının ortasında ise Kraliçe Elizabeth'in yaşadığı White-Hall bulunuyordu. Yüksek şahsiyetlere temsiller vermek için, Shakespeare diğer oyuncularla birlikte bu saray binalarında bulunmuştu.

Londra'nın doğu tarafındaki diğer ucunda ise devlete karşı suç işleyenlerin kapatıldığı, hapishane olarak işlev gören taştan yapılmış iç karartıcı Londra Kulesi bulunuyordu. Ölüme mahkûm edilen devlet suçlularının cezaları burada infaz ediliyordu.

Shakespeare'in İngiliz tarihine adanan piyeslerinde pek çok kez anlatılan Londra Kulesi, bütün halka olduğu gibi, Shakespeare'e de ülke yöneticilerinin işlediği cinayetleri hatırlatan bir yerdi. III. Richard'ın kardeşi Clarence ve tahta geçmeye Ricahard'ın kendisinden daha çok hak sahibi olan genç prens yeğenleri onun buyruğuyla burada öldürülmüştü. Thomas More'un, VIII. Henry'nin karısı Aragonlu Catherine'in, VIII. Henry'nin ikinci karısı ve Kraliçe Elizabeth'in annesi Anne Boleyn'in kafaları da buradaki infaz odasında kesilmişti.

Cinayet suçlularının cezaları Londra'nın bir başka yerinde, Tyburn Tepesinde infaz edilirdi. Serserilere, hırsızlara, eşkıyalara ölüm cezaları burada verilirdi; suçlu, mahkemenin verdiği karara uygun olarak ya idam edilir, ya suçlunun kolları, bacakları ve kafası ayrı ayrı kesilir veya sadece kafası kesilirdi.

İnfaz günlerinde büyük bir kalabalık buraya akın ederdi. Daha sonra, idam edilenlerin uzun mızrakların ucuna geçirilen kafaları herkesin görmesi için Londra köprüsüne dikilirdi.

Halk hareketli bir yaşam sürdürüyordu, atelyelerde iş kaynı yor, tüccarlar harıl harıl ticaret yapıyor, sokaklarda askerler gezi
niyor, farklı ülkelerden gemilerle gelen denizciler sokakları dolduruyordu.

Sokaklar, kaldırım döşenmediğinden çukurlarla doluydu, ama başkentin gürültülü yaşamını hiçbir şey durduramazdı. Atlılar, at arabaları, yayalar her yöne gidip gelirlerdi.

Başka yerlerden gelen insanlar Londra sokaklarında dolaşıp dururlardı. Taşradan gelenler her türlü yankesici için kârlı bir kazanç kapısıydı. Bu sonuncu grubun içerisinde, safdillerin avlanması anlamına gelen, "tavşan avı" olarak adlandırılan özel bir meslek ortaya çıktı. Mucit yankesiciler, taşradan gelenlerin keselerini hafifletmek amacıyla çeşitli yöntemler icat ediyorlardı. Shakespeare'in çağdaşlarından dram yazarı Robert Grene, bu yankesicilerin yaptığı hileleri politik hicivlerinde anlatırken, böyle safdillerin kandırılıp paralarının nasıl alındığını Shakespeare de pek çok kez tanımlar. Taşralı safdil Sir Andrew Aguecheek, neşeli Sir Toby Belch tarafından kafese sokulurken ("Onikinci Gece"de), kötü niyetli Iago da safdil Roderigo'yu boş vaatlerle oyalayıp durur ("Othello"da).

Londra yaşamının merkezlerinden biri de görkemli Aziz Paul Katedraliydi. Büyük katedral binası Londra'nın mimari olarak en muhteşem yapısıydı. Dini amaç taşısın taşımasın her türlü toplantı burada yapılırdı. Doğal olarak, belirli zamanlarda ayinler de yapılırdı. Kilise eşiğindeki bir sehpanın üzerinde İngiliz diline çevrilmiş bir İncil bulunur, isteyenler burada yüksek sesle okunan dini öyküleri dinlerlerdi.

Buraya gelenler sadece dua etmek ve yüksek sesle okunan İncil'i dinlemek için gelmezdi. Burası, aynı zamanda arkadaşların buluştuğu, işadamlarının müşteri bulduğu, her türlü anlaşmaların sık sık yapıldığı bir yerdi. Katedralin hemen yanı,

Londralı "varlıklı gençlerin" buluşma yeriydi. İtalyanlardan veya Fransızlardan benimsenmiş modaya uygun giysileriyle fiyakalı insanlar buraya hava atmaya gelirlerdi. Soylu ve koruyucu bir hami arayan gençlerin burada dolaşması da az rastlanan şeylerden değildi.

Kitap basımı ve kitap ticareti merkezi Katedral'den pek uzakta değildi. Londra'nın neredeyse bütün matbaaları ve kitap dükkânları bu merkezde bulunuyordu. Matbaalar, o zamanlar bile çeşitli edebiyat türlerinde çok sayıda kitap çıkarıyorlardı. Kitap satıcılarında, ders kitapları, İngiliz tarihi hakkında kitaplar ve vakayinameler, coğrafi eserler, değişik seyahat kitapları, kara büyü hakkında kitaplar, doğal bilimlerle ilgili eserler, Latince ders kitapları, Fransızca ve İtalyanca sözlükler, tarım hakkında bilgi veren kitaplar, ev ekonomisi konusunda başvuru kitapları, şiirler, romanlar ve piyesler bulunurdu.

Bunların arasında, değişik konularda yararlı bilgiler vermek amacıyla yazılan soru ve cevap biçiminde çok popüler kitaplar önemli bir yer tutardı. Biranın nasıl yapıldığını, bileşik faizin nasıl hesaplandığını, Amerika'dan yeni getirilen patatesin nasıl yetiştirileceğini bu kitaplardan öğrenmek mümkündü. Julius Caesar'ın, Timurlenk'in neyle ün kazandıkları, Jüpiter ve Venüs'ün kim olduğu, Afrika'da yaşayanların gelenekleri, Asya'da yaşayan yabani hayvanlar, yelkenli gemilerin nasıl kullanılacağı, nasıl dantel örüleceği ve nasıl şiir yazılacağı konularında bu kitaplarda ayrıntılı bilgiler verilirdi. Anlaşılır pratik bilgiler verdikleri, ilginç gerçekleri açıkladıkları ve bir sürü saçma şeyle dolu oldukları için bu küçük kitaplar çok rağbet görüyorlardı. Piyeslerinde ortaya çıkan farklı alanlardaki bilgileri Shakespeare'in bu türden öğretici kitaplardan ve kılavuzlardan aldığını söyleyerek onu gücendirmeyeceğiz.

O zamanlar gazete bulunmuyordu (gazete yarım asır sonra ortaya çıkacaktı), ama önemli olayların hepsi basılı eserlerde yankı buluyordu. Sokak baladları olarak adlandırılan küçük sayfalara basılmış ve resimlerle süslü şiirler yayımlanırdı. Bu şiirler, cinayetler, kara çarpışmaları, kıtada olupbitenler, Fran-

sa, İspanya veya Batı Hindistan kıyılarında yapılan deniz savaşları, suçlular ve idam cezaları, salgın hastalıklar, yangınlar ve yabancı elçilerin ülkeye gelişi gibi çok çeşitli olaylar hakkında haberler verirlerdi.

İlginç bir olay, verimli balad yazarlarının şiirlerinde hiç gecikmeden aynı gün yansıtılırdı. Baladlar ünlü bir şarkının ritmine uygun olur, bestecisi veya satıcı onu kalabalık önünde okuduktan sonra, alıcı parasını ödeyerek bu sayfayı satın alırdı. Ucuz olduklarından kapışılırlardı.

Tiyatro, Londra'nın yaşamında daha çok yer almaya başladığında, baladlar da konularını en popüler temsillerden almaya başladılar. "Kral Lear ve üç Kızı", "Venedik Tefecisi Gernutus" gibi, Shakespeare'in ve onun çağdaşlarının piyesleri hakkındaki baladlar ve diğer bazı şarkılar günümüze kadar gelmiştir..

Ciddi burjuva-Püritenlerin sakin işyeri semtleri City'de, sefahat ve eğlence düşkünlerinin gittikleri eğlence yerleri ise duvarların arkasında bulunuyordu. Orada sarhoşların söylediği şarkılar ve attıkları naralar, yaralıların inlemeleri ve kadınların haykırmaları duyulurdu. Shakespeare, yapıtlarında bunu da yansıtmıştır. "Kısasa Kısas" ve "Pericles"da, muhabbet tellallarını, fedaileri ve genelevlerin gediklilerini anlatır.

Sarayların bulunduğu semtte, Kraliçenin ve saray erkânının silahlı adamlarıyla düzen sağlanırdı. City'de ise belediye teşkilatının muhafızları bulunurdu. Muhafızlar ellerinde baltalı kargılar ve fenerlerle geceleri sokakları dolaşırlardı. Bu tür muhafızlara Shakespeare'in "Yok Yere Yaygara" komedisinde rastlarız. Toplum düzenini ve kişilerin güvenliğini sağlamak için bu etkili bir koruma biçimiydi.

Şehir, başıboş gezenlerle ve suçlularla kaynıyordu. Gece evine hırsız girmemesi ve sokakta haydutların saldırısına uğramamak için herkes kendi önlemini almak zorundaydı. O zamanlar silah taşımak âdettendi. Sokağa, beline hançer takmadan veya süngüsüz çıkan erkek yok denecek kadar azdı. Önemsiz sokak çekişmeleri bile bazen hançer veya süngü dar-

beleriyle sonuçlanırdı. Birbirlerine düşmanlık besleyen soylu ailelerin adamları arasında yaşanan silahlı çatışmaların sayısı pek de az sayılmazdı.

Londra, her şeye rağmen o zamanki Avrupa'nın en kültürlü şehirlerinden biriydi. Doktorlar, hukuk bilginleri, yabancı dil bilginleri gibi pek çok bilim adamı burada yaşıyordu. Saraylar inşa etmek, önemli ve zengin simaların portrelerini yapmak için İtalya, Fransa ve Hollanda'dan mimarlar ve sanatçılar buraya akın ediyorlardı.

Londra'da üniversite bulunmuyordu, ama burada bulunan birkaç okul, bilginin gerçek kaynağı olarak işlev görüyordu. Oxford ve Cambridge üniversiteleri ağırlıklı olarak papaz ve öğretmen yetiştirirken, Londra'da bulunan ve Innsofcourt olarak adlandırılan yüksek hukuk okulları sadece dünyevi eğitim veriyorlardı (ilâhiyat öğretiminin hâlâ en önemli yeri işgal ettiği diğer üniversitelerden farklı olarak). Hukuk okullarının öğrencileri tiyatro tutkunuydular, kendileri de Latince veya İngilizce piyesler oynarlardı.

Londralılar müzik severlerdi. Aristokratların evlerinde kendilerine ait orkestralar vardı. Dinleyicilerden para toplayan şarkıcılar, han avlularında, pazarlarda ve meydanlarda gezinirdi. Çocuk kilise koroları çok popülerdi. Yenidendoğuş Çağı, İngiltere'de sadece dramın ve şiirin geliştiği değil, kaliteli müziğin de ortaya çıktığı tarihi bir dönemdir. O dönemin en büyük kompozitörü, Shakespeare'in adaşı organist William Byrd idi (yakl. 1540- 1623). Horoz dövüşleri ve ayıların köpekler tarafından kovalanması, şehir halkının en sevdiği eğlencelerdi. Arenada etrafı özel olarak çevrilmiş alanlarda horozlar kışkırtılarak birbirine düşürülür, seyirci ise hangi horozun kazanacağı konusunda paralı bahis tutuşurdu. Ayıların kovalandığı etrafı duvarlarla çevrilmiş alanlarda da bahis oynanırdı. Vahşi hayvanları bir direğe zincirle bağlayarak karnı aç bir köpeği üstüne salarlar, seyirci üzerinde en az halk önünde infaz edilen idam cezalarının yarattığı etkiyi bırakan kanlı mücadele başlardı.

Londra'da çok sayıda han ve meyhane vardı. Çeşit çeşit tabela, ziyaretçileri türlü türlü yemek ve içkiye davet ederdi. Meyhaneler bir çeşit kulüptü. Orada oturanların buluşmalar ve içki âlemleri için gözüne kestirdiği böyle bir meyhane her mahallede bulunurdu. En ünlü meyhanelerden biri, Shakespeare'in "IV. Henry'de" canlandırdığı "Boar's Head" ("Domuz Kafası") isimli meyhaneydi. Bir diğeri, dram yazarlarının ve şairlerin buluşma yeri haline gelen "The Mermaid" ("Deniz Kızı") meyhanesiydi. Genç Shakespeare, ülkenin politik yaşamının merkezi olan ve kültür yaşamının ve ticaretinin yoğunlaştığı bu başkente 1585 yılından sonra geldi. Shakespeare'in başkente geliş tarihini tam olarak bilemiyorsak da, bütün ülkenin İngiltere ile İspanya arasında sürüp giden kavganın nasıl sonuçlanacağını merakla beklediği o fırtınalı yıllarda burada yaşadığını biliyoruz.

Sanatçının yaşadığı her bir izlenim onda mutlaka iz bırakır. Londra'da, "geceleri şehir sakinlerini bunaltan karakol nöbetlerinin sertliğinin" yaşandığı o dönemlerin yankılarını "Hamlet"i okurken Marcellus'in konuşmasında hissederiz. Bunun nasıl yaşandığını herkes izleyebilir:

Her gün tunçtan dökülen bu toplar ne oluyor?
Ne demeye dışardan bu kadar çok silah alıyoruz?
Pazar gününü bile haftaya katıp,
Bunca gemi işçisini zorla çalıştırmanın amacı ne?[17]

İspanyollara karşı zafer kazanan savaşçılar, korku dolu gece ve gündüzlerin ardından gemilerinden inerek başkente döndüklerinde, başında belediye yöneticileri, halkın onları sevinçle nasıl karşıladığını ve şenlik gününün sonunda nasıl geldiğini hatırlıyordu Shakespeare.

Ve, işte şimdi bakınız,

[17] "Hamlet", I, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Hayalinizin hızla canlandırdığı ve gözlerinizin önüne serdiği
Gibi, nasıl da dökülmüş Londra'nın tüm halkı, boşalmış
Kentin surlarının dışına! Belediye başkanı ve tüm soylular
En gösterişli giysilerinin içinde, Roma senatörleri örneği,
Ve peşlerinde kaynaşan kent halkı ile nasıl karşılamışlarsa
Zaferle dönen Sezar'ı..[18]

Bu, şairin uydurduğu bir şey ya da onun hayal gücünün ürünü değildi, onun gerçekten gördüğü ve daima hatırlayacağı gerçek bir tabloydu.

Shakespeare Londra'ya gelince hemşerisi Richard Field'ı arayıp buldu. Richard, Shakespeare'in babasının iş yaptığı Stratford'lı derici Field'ın oğluydu. Londra'ya Shakespeare'den birkaç yıl önce, 1579 yılında gelmişti. Thomas Vautroullier'in Londra'da bulunan matbaasında işe çırak olarak başlamıştı. Dizgici ve yayıncılar o zamanlar sıradan kişiler olmazdı, bu işi çok iyi eğitim almış kişiler yapardı. Richard Field mesleğinde ilerlemeyi başardı. 1579 yılında patronu ölünce, onun dul karısıyla evlendi ve basım evinin sahibi oldu. Shakespeare'in, Field'ın matbaasında çalışarak Londra'daki kariyerine başladığı tahmini doğru olmaz, ama hemşerisiyle ilişkilerini sürdürdü ve daha ileride de göreceğimiz gibi iki kitabı onun matbaasında çıktı.

Daha önce de söz edildiği gibi, bir turne sırasında taşrada bulunan oyuncu kumpanyalarından birisinin, kendisini kadrosuna kabul etmesiyle Shakespeare'in Londra'ya geldiği anlaşılıyor.

Tiyatrolar, Onları Himaye Edenler ve Düşmanları

Zamanın en çok sevilen eğlencelerinden biri, gerçek bir halk sanatı olan tiyatroydu. Değişik zamanlarda Stratford'ı ne kadar çok oyuncu kumpanyasının ziyaret ettiğinden söz etmiş-

[18] "V. Henry", V. Perdenin başlangıcı, Koro. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

tik. Taşra şehirlerinde arada sırada temsil verilirken, Londra'da birkaç oyuncu kumpanyası aralıksız ve aynı anda çalışırdı.

Aslında, kullandığımız ifade tamamen doğru sayılmaz, çünkü Londra'nın içinde, yani City'nin sınırları içerisinde tiyatro bulunmuyordu. City'de yani tüccarların, zanaatçıların ve satıcıların şehrinde, her türlü mahalli konu, Püriten inancına sıkı sıkıya bağlı ve her çeşit eğlenceyi yasaklayan burjuvanın çoğunlukta olduğu belediye tarafından çözülürdü. Püritenler, müzik ve tiyatronun, "kutsal" saydıkları zenginleşme amacından uzaklaştırarak onları günaha soktuğunu düşünürler ve küçümserlerdi.

Püritenlerin yalancı evliyası Philip Stubbes, "Kötülüklerin Anatomisi" isimli politik bir hiciv yayımlayarak tiyatroya karşı çıktı. 1583 yılında çıktıktan sonra, arka arkaya iki yıl daha basıldı. Shakespeare'in "Venedik Taciri"ni yazdığı 1595 yılında bir baskısı daha çıktı. Stubbes'ın tiyatroya karşı olmak için pek çok nedeni vardı: "Onlar, Tanrının kutsal günü olan Cumartesi gününün kutsallığını yok etmeye hizmet ediyorlar, halkı Tanrı'nın kutsal sözünün öğretildiği yerlerden uzaklaştırıyorlar: insanlar tiyatrolara ve diğer çirkin toplantılara yöneliyorlar, kendilerini aylaklığa, müsrifliğe, sefahate, düşüncesizliğe, içkiye ve Tanrı bilir daha nelere kaptırıyorlar". Bazı piyeslerin dini konulara adanmış olması bile Stubbes'ı ikna edemiyor: "İlahi konulara adanmış olsalar bile, asla hoş görülemeyecek şeyler, daha da kötüsü bütün bunlar dinsizlik" Piyeslerde gündelik yaşam ele alınıyor olsa bile, onlar "şerefsizliklerle dolu olduklarından ve sefahati teşvik ettiklerinden, sırf bunun için bile kınanmayı hak ediyorlar"

Hümanistler ise tiyatroyu yararlı bir eğlence olarak Püritenlerden korumaya çalışıyorlardı. Thomas Nashe 1592 yılında, "Dünyada savaşmaktan başka bir yeteneği olmayan birçok insan var, çalışmadıkları zamanlarda bu insanları bir şeyle oyalamak lazım..." diye yazıyordu "Yönetim işinin sırrını derinden anlama yeteneğine sahip olmayan bazı tiyatro düşmanları, düz akıllarıyla kesinlikle karşı çıkıyorlarsa bile, piyesler bu

bakımdan yararlıdır. Günün en şenlikli zamanı olan öğleden sonraları, Londra'da bulunan ve kendi kendisinin efendisi olan herkes, örneğin saray erkânından beyler, hukukçular, subayların ve askerlerin büyük çoğunluğu, kendilerini her türden eğlencelere kaptırırlar. Onlar eğlenceyi seçerken ne kadar yararlı olduğu üzerinde düşünmezler; kimisi kâğıt oynar, kimisi hafifmeşrep kadınların peşinden koşar, kimisi içer, kimisi de piyes seyreder. Hiç kimse onları en uçlardaki bu dört uğraşın herhangi birinden alıkoyamayacağına göre, bunlardan en az kötü olanını seçmeleri, yani piyes seyretmeleri en iyisi değil mi? Peki, ya piyeslerin kötü olmadığını, tamamen erdemli bir uğraş olduğunu ispatlarsam?"

City'nin sınırları içerisinde temsil verilmesini Püritenler yasakladığından, Londra'nın ilk tiyatroları bu sınırın dışında ortaya çıktılar. Tiyatrolar varoşlarda, hatta bazen ayıların kovalandığı ağıllara veya horoz dövüşlerinin yapıldığı arenalara bitişik ya da meyhanelere veya genelevlere yakın yerlerde inşa edilirlerdi. Seçkin olmayan bir çevrede oynamalarının sorumluluğunu oyunculara yüklemek mümkün değilse bile, bu durum sahne sanatını Püritenlerin gözünde daha da lekeliyordu.

Sadece orada da oynamıyorlardı. Soyluların evlerinde, hatta sık sık Kraliçenin saraylarında oynamaya davet ediliyorlardı. Oyuncular, kış tatillerinde Londra hukuk okullarında sahneye çıkarlar, turne sırasında ise seçkin akademik bir seyirci kitlesi bulabildikleri, bazen de Seneca ve Terence oynamayan sokak gösterilerine baktıkları snopça ve kibirli tavrın kendilerine karşı da takınıldığı Cambridge ve Oxford'a mutlaka uğrarlardı.

Shakespeare Londra'daki faaliyetlerine başladığı sırada, temsiller için özel olarak tahsis edilmiş dört bina bulunuyordu. İkisi şehrin kuzeydoğusundaydı; şehir duvarındaki Bishopgate (Piskopos kapısı) kapısından çıktıktan on beş dakika sonra "Curtain" olarak adlandırılan tiyatroya, sadece "Theatre" olarak adlandırılan binaya ise yirmi dakikada varmak mümkündü. Bu binaların her ikisi de 1576 yılında inşa edilmişti.

Shakespeare, çok geçmeden, "Theatre" binasını inşa eden aynı zamanda sahibi de olan James Burbage'ın tiyatrosunda devamlı olarak çalışmaya başladı.

Diğer iki tiyatro, Thames nehrinin güney kıyısında bulunuyordu. Bu bölge, o zamanlar hem City'nin sınırları dışındaydı, hem de Londra Kontluğunun içerisinde değildi. Buraya Büyük Köprüden geçerek gelinebilirdi. Büyük köprü zamanın mimari harikasıydı. Bu dev köprünün üzerinde sayısız dükkân ve atelye bulunuyordu. Köprünün giriş ve çıkışında ölüm cezası verilen suçluların, mızrakların ucuna geçirilmiş başları sergilenirdi.

Londra'dan Thames nehrinin güney kıyısına, nehirde gidip gelen kayıklarla da ulaşılabilirdi. Thames nehrinde çok canlı bir hareketlilik olduğundan, kayıkçılar büyük bir dernek kurmuşlardı. Kayıkçıların yolcuları çağırırken hangi yöne gideceklerini belirten "Hey! Doğuya", "Hey! Batıya" sesleri nehrin her iki kıyısında duyulurdu.

Londra köprüsünden yaklaşık bir buçuk kilometre uzaklıkta, Newington-Butts isimli küçücük bir köyde, 1580 yılında inşa edilen tiyatro bulunuyordu. "Rose" ismi verilen bir diğer tiyatro ise daha yakındı, köprüden sadece yarım kilometre uzaklıktaydı. Bu tiyatroyu Philip Henslowe isimli bir işadamı 1587 yılında inşa ettirmişti.

Shakespeare bu tiyatroların hepsini bilirdi. Oyunculuk kariyerine yeni başladığında muhtemelen "Rose" tiyatrosunda sahneye çıkmıştı. Piyeslerinden birinin 1592 yılında bu tiyatroda oynandığı belgelere dayanarak belirlenmiştir. Burbage'ın kurduğu "Theatre"da yaklaşık üç yıl (1594-1597) çalıştı. Bu tiyatronun kapanmasından sonra, kumpanyayla birlikte bir süre "Curtain" tiyatrosunda (1598-1599) çalıştığı gibi, Newingston-Butts tiyatrosunda da çalışmış olması ihtimal dahilindedir.

O dönemde oyuncu kumpanyalarının kendilerine ait bir tiyatro binası olmazdı. Binalar temsiller için kiralanırdı. Kumpanyalar büyük değildi, çekirdek kadro genellikle altı-sekiz oyuncudan oluşurdu. Çoğunlukla hissedarlardan oluşan bu

kadro başrolleri oynardı. Kumpanyalar ikinci derece roller için ayrıca oyuncu tutarlardı. Çok sayıda oyuncudan oluşan kumpanyalar sadece Londra'da gösteri yaparlardı. Turneye çıktıklarında ise daha küçük bir kadroyla, sadece başrol oyuncularıyla temsil verirlerdi. Shakespeare'in "Hamlet" piyesinde sözü edilen gezici oyuncuları bir kez daha hatırlayalım. Onlar sadece dört veya beş kişi olurlardı. Biri kralı, diğeri kötü adamı canlandırır, kadın rollerini ise erkek çocuklar oynardı. Henüz kadın oyuncu yoktu, ama çocuk oyuncular bu rolleri mükemmel oynayacak duruma gelecek şekilde eğitimden geçerlerdi. Bilindiği gibi pek çok doğu ülkesinde kadın rolleri hala erkekler tarafından oynanır. Shakespeare döneminde bu durum, normal ve kendiliğinden anlaşılabilecek bir şey olarak kabul edilirdi. Oyuncunun yaşı kadın rollerinin oynanabilmesi için elbette bir sınırlama getiriyordu. Shakespeare'in piyesinde Hamlet bunu ima ederek genç oyuncuya döner ve haykırır: "Ah, sayın genç bayan ve hanımefendi! Kutsal anamız hakkı için, sayın bayan onu son gördüğümden beri gök kubbeye iki topuk daha yaklaşmışlar. Tanrıya dua edelim de sesiniz kırılmasın; yoksa, çatlağı iç halkasına işleyen altın gibi geçmez olur..."[19]

Oyunculuk göreceli olarak yeni bir meslekti. Yüzyılın ortalarında sadece palyaçolar ve hokkabaz-cambazlar profesyoneldi. Bayramlarda düzenlenen büyük temsillerde meraklı amatörler oynardı. Oyunculuk, bağımsız bir meslek olarak XVI. yüzyılda ortaya çıktı. Bu mesleğin nasıl meşru hale getirileceği ta en başından sorun olarak ortaya çıktı. Daha önce de sözü edildiği gibi, şehir dernekleri onların uğraşılarını günahkâr ve gayri ciddi saydıkları için, oyuncuları kendi çevrelerine kabul etmek istemiyorlardı. O zamanki düzene göre, unvanı ne olursa olsun herkes toplumsal bir gruba veya sınıfa dahil olmak zorundaydı. Aksi halde serseri konumuna düşer, bu grup ise takibe uğrar ve her türlü cezaya tâbi tutulurdu.

---

[19] "Hamlet". II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Durum böyle olunca, oyuncuların kendilerini himaye edecek birisini bulmaları gerekirdi. Onlar da saray çevresindeki soylular arasından böyle birisini bulurlardı. Oyuncuları soylulardan birisinin hizmetliler listesine kaydederler, bu da onların serseri olmadıklarını doğrulayan bir nevi kimlik belgesi olarak işlev görürdü. Kumpanyalardan birisini Kraliçenin kendisi, bir diğerini de Kraliçenin gözdesi Kont Leicester himaye altına almıştı. Kraliçenin başmabeyincisi de bazı oyuncuları koruması altına almıştı. İspanya'nın "Yenilmez Armada"sıyla çarpışma öncesinde bilardo oynayan amiral Howard, sadece sporu değil, tiyatro sanatını da severdi. Onun da himaye ettiği bir kumpanya vardı.

Önemli bir şahıs tarafından himaye edilen oyuncular, onun hizmetkârlarının giydiği üniformayı giyerler, hizmetkârlar listesinde kayıtlı olurlar, bazen de onun bir hizmetkârı gibi çok az bir maaş alırlardı. Buna bağlı olarak koruma altına alınan kumpanyalar "Majestelerinin Hizmetkârları", "Kont Leicester'in Hizmetkârları", "Mabeyinci Lord'un Hizmetkârları" veya "Amiral'in Hizmetkârları" şeklinde isimlendirilirlerdi.

Shakespeare de Londra'ya geldiği ilk günden itibaren bu kumpanyalardan birine katılmıştı. Onun sahne çalışmalarına başladığı ilk yıllar sadece genel hatlarıyla bilinir. Bildiğimiz, Shakespeare'in sahneye çıktığı ve daha da önemlisi o yıllarda tiyatro için yazdığıdır sadece. Daha ileride Shakespeare'in belli bir kumpanyadaki çalışmalarından tamamıyla emin olarak konuşma şansını bulacağız.

"Üniversiteli Beyinler"

Hümanist İngiliz dramının kurucusu olma onuru Shakespeare'e ait değildir. Daha XVI. yüzyılın başlarında, Ortaçağdan miras kalan dramatik usûller yavaş yavaş şekil değiştirmeye başlamıştı. Antik dramlar, genellikle de eski Roma dramları örnek alınarak yazılan ilk trajedi ve komediler XVI. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmaya başladı. Hümanistler trajedide Seneca'dan, komedide ise Plautus'tan benimsenen

biçim ve yöntemleri kullandılar. Macera türünde çok sayıda piyes ortaya çıktı. Bu piyeslerde büyük fatihlerin kahramanlıkları, aşk olayları ve farklı türde romantik maceralar, bir de her türlü kötülük yer alıyordu.

Dram sanatı kendi içeriğine göre henüz tek yönlü basit bir çizgi üzerinde ilerliyordu, ama artık dünyevi motiflerle zenginleşmeye, toplumun manevi yaşamındaki yeni eğilimleri yansıtmaya başlamıştı. Biçim bakımından fazlasıyla ilkel olan bu piyesler çoğunlukla monoton uyaklarla yazılan şiirler şeklindeydi. Şiir biçiminde yazılmalarına karşın şiirsel olarak güçlü değillerdi. İngiliz tiyatrolarında, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, 1580'li yılların ortalarına kadar oynanan bu türden iki piyesi, Shakespeare modaya uygun olarak yeniden ele alarak yazdı. Bunlardan biri gezici oyuncuların Hamlet piyesinin içerisinde oynadıkları bir piyes olan "Gonzago Cinayeti" trajedisiydi. Diğeri ise "Bir Yaz Gecesi Rüyası" komedisinin içerisinde, Theseus ve onun maiyeti önünde Atinalı zanaatçılar tarafından oynanan,"Güzel Thisbe ve Pyramus'ın aşkı, kısa ve uzun bir dram, şiir şeklinde yazılan neşeli trajedi"ydi.

Tumturaklı konuşmalar ve yavan öğütler, en ilkelinden soytarılıklarla daha da sulandırılırdı. Belli bir zamana kadar bu sevildi. Yaklaşık olarak 1587 yılından sonra, dram yeni bir biçim almaya başladı. Dram sanatındaki düzeyin yükselmesini sağlayan yazarlar ortaya çıkmıştı.

Bu yazarlar "Üniversiteli Beyinler" olarak tanındılar. Onların büyük çoğunluğu gerçekten de üniversiteyi bitirmiş veya en azından Londra'nın en iyi okullarında beşeri bilimlerde iyi bir eğitim almışlardı.

Bunlardan ilki John Lyly'ydi. John, o zamanlar bütün okullarda olduğu gibi, Stratford'da da okutulan Latince gramer kitabının yazarlarından birinin torunuydu. Oxford ve Cambridge'de eğitim almış, kendisini edebiyata adamaya karar vermişti. İlk romanı "Euphues"te (1579-1580), örnek bir centilmenin nasıl olması gerektiğini anlattı. Lyly'nin bu romanını, Kraliçe Elizabeth'in sarayında sık sık oynayan çocuk oyuncu-

lar için yazdığı komediler izledi. "Gallathea", "Endimion", "Midas", "Mother Bombie" ve "Aşkın Metamorfozları" komedileri o dönemde hâlâ popüler olan kaba biçimli halk farslarından kesin bir biçimde ayrılıyordu. Lyly, kahramanlarının kendilerini yüksek bir üslûpla ifade ettiği, konuşmaların düzyazı biçiminde verildiği ve çoğunlukla aşk temasının işlendiği zarif piyesler yazıyordu. Lyly'nin romanını ve piyeslerini yazdığı stil "*euphuism*" adını aldı.

Piyeslerini saraydaki aristokrat seyirci için yazmakla birlikte, Lyly'nin yazdığı zarif komediler halk dramını da etkiledi. Sade halk için oyun sahneleyen tiyatrolar daha seçkin komedilerle sahneye çıkmaya başladılar.

Bunun hemen ardından trajedi üslûbu da yeni bir biçim almaya başladı. Shakespeare'in akranı olan Christopher Marlowe (1564-1593) bunda en önemli rolü oynadı. Canterbury'den bir kunduracının oğlu olan Marlowe, Shakespeare okulunda derslerini bitirdiği sıralarda, Cambridge Üniversitesine girmişti. Marlowe, Shakespeare'in Anne Hathaway'le aşkının alevlendiği dönemde, üniversitede verilen Latince, Yunanca, teoloji ve diğer dersleri büyük bir gayretle öğreniyordu. Shakespeare üç çocuk babası olduğunda, Marlowe olgunluk sınavlarını verdi. 1587 yılında ise edebiyatta yüksek lisansını tamamladı. Marlowe ve Shakespeare aşağı yukarı aynı zamanda Londra'ya gelmişlerdi. Shakespeare ondan önce tiyatroda çalışmaya başlamış da olabilir. Ama, Shakespeare henüz hiç kimsenin tanımadığı bir oyuncuyken, Marlowe dram sanatında devrim yapmıştı.

Marlowe, papazlık veya bürokratlık kariyerine atılmaktansa şair olmaya karar verdi. 1587 yılında, "Tamburlaine the Great" ("Büyük Timurlenk") trajedisini yazıp sahneye koydu. Bu piyes İngiliz hümanist halk dramının gelişmesinde bir dönüm noktası oldu. Öyle başarılıydı ki, Marlowe hemen trajedinin ikinci bölümünü yazdı. Bunu "The Tragicall History of Dr. Faustus" (Doktor Faust'un Trajik Öyküsü), "The Jew of Malta", "II. Edward", "The Massacre at Paris" (Paris Soykırı-

mı), "Dido, Queen of Carthage" (Kartaca Kraliçesi Dido) izledi. Bu eserlerin tamamını, 1587 yılından 1592 yılına kadar beş yıllık bir süre içerisinde yazdı.

Marlowe olağanüstü bir şiir yeteneğine sahipti. Dramın içerisine gerçek şiiri soktu. Yapay ve monoton bir etki uyandıran uyaklı şiire son noktayı koydu. Onun dramlarında, şahıslar düzyazıya benzer şiirlerle (mensur şiir) konuşuyorlardı. Bu, Yenidendoğuş Çağı İngiliz dramında kökleşen şiirsel konuşma biçimi oldu. Bundan böyle dram yazarı olabilmek için şair olmak gerekiyordu, ama sadece uyaklı şiirler yazmak yeterli değildi.

Marlowe'un büyük yeteneği kahramanlarının seçiminde ortaya çıkıyordu. Kahramanlarını olağanüstü insanlar arasından seçiyordu. O, insanüstü hırsları, güçlü bir egemen olma isteğini, bütün dünyaya hükmetme tutkusunu, dizginlenemeyen bir şiddet ve ölçüsüz bir hainliği tanımlıyordu.

Seyirci tiyatroda gerçek şiirle tanışıyordu.

Shakespeare, şüphesiz Marlowe'un dramlarını izleyen hayran kitlesi arasındaydı. Kendisi oyunculuğabaşladığında Mar
lowe'un dramlarında oynamış da olabilir.

"Üniversiteli Beyinler"e dahil olan bir diğer isim de Marlowe ve Shakespeare'den sekiz yaş büyük olan Thomas Kyd'di (1558-1594). O, Londra'nın en iyi okulunda okudu, ama üniversiteyi bitirmedi. İhtiyaçtan dolayı kâtipliğe başladı. Onun Marlowe örneğinden esinlendiğini söylersek yanılmamış oluruz. Kanlı bir intikam trajedisi olan Kyd'in "İspanyol Trajedisi", "Tamburlaine The Great" piyesinden bir yıl sonra Londra sahnelerinde esmeye başladı. Kazandığı başarı "Tamburlaine The Great" piyesinin kazandığı başarı kadar büyüktü. O yıllarda, sahnede bu kadar uzun oynanabilen piyes sayısı belki de çok azdır. Kyd'in sahnede anlattığı türden kanlı dehşet sahnelerinin, Londra seyircisi arasında büyük bir hayran kitlesi olduğundan, çeyrek asır sonra bile tiyatro repertuarında yerini korumayı başarmıştı. Bir yıl sonra, 1589'da, sonraları

Shakespeare'in aynı konuyu ele alarak yeniden yazdığı, Kyd'in bir başka intikam trajedisi "Hamlet" ortaya çıktı.

Kyd'in yaşıtı olan Robert Greene (1558-1592), Oxford ve Cambridge'de öğrenim görmüştü. Bununla çok gururlanıyor, her iki üniversitede edebiyat yüksek lisansı yaptığını, Utriusque Academiae in Artibus Magister şeklinde Latince olarak ifade ediyordu. Greene hakkında ileride daha ayrıntılı açıklamalar yapacağız. Şimdilik yeni dramın gelişmesinde onun oynadığı rolü belirtmekle yetinelim. En iyi piyesleri olan "Friar Bacon and Friar Bungay", "a Greene, Pinner of Wakefield," ve "IV. Jacob" piyeslerinde, Greene'nin, yeni kuşak dram yazarları içerisinde romantizm ve mizaha özel bir eğilimi olduğu açıkça ortaya çıkıyordu.

Romantizm ve mizahı bir araya getirmeye eğilimli bir başka yazar, mitolojik konulu "Arraignment of Paris" (1581) piyesiyle, dram yazarlığına Lyly'den de önce başlayan George Peele'di (1556-1596). "Bir Yaz Gecesi Rüyası"nı yazarken Shakespeare'in kulağına bir şeyler fısıldayan "Old Wives Tale" (1591), Peel'in en ünlü komedisidir.

Bu kuşağa dahil olan bir başka yazar da, çeşitli türlerde eserler veren ve tiyatroyu Püritenlerin saldırısından enerjik bir biçimde koruyan Thomas Lodge'du (1558-1625). O, ilk Roma trajedilerinden biri olan "Wounds of Civil War" (İç Savaşın Yaraları) (1588) trajedisinin yazarıydı ve Greene'le birlikte "A Looking Glasse for London and England" (1590) isimli mizahi bir piyes yazmıştı.

Yeni dram yaratma çabalarına katılan yazarlardan bazılarının isimleri bilinmemekle birlikte, kimi piyesleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan birkaçını anmadan geçmemek gerekir. Onlardan ilki olan "Arden of Feversham" (1590) piyesinin, çok parlak bir trajedi olması nedeniyle uzun zaman Shakespeare tarafından yazıldığı düşünülmüştür. Ama Shakespeare'in bu piyesle ilgisi yoktur. "Famous Victories of Henry V", "True Tragedy of

Richard III", "The Troublesome Reign of King John", "King Lear" gibi, 1585-1592 yılları arasında, sonraları Shakespeare'in dikkatini çekecek konularda bir dizi piyesin yazılmış olması şüphesiz bizim için önemli olan bir gerçektir.

Mister William Shakespeare'in portresi

Shakespeare'e ait iki tasvir tartışmasız kabul edilir. Bunlardan biri Shakespeare'in ölümünden yedi yıl sonra ortaya çıkan ve Shakespeare dramlarının birinci toplubasımına (First Folio) eklenen portre, diğeri ise Stratford'da Shakespeare'in gömüldüğü Holy Trinity Kilisesi'nin mihrabının duvarına yerleştirilmiş olan büsttür.

Birinci toplubasımda yayımlanan portre, Shakespeare'in öldüğü yıl henüz on beş yaşında olan gravürcü Martin Droeshout'un Shakespeare'in ölümünden sonra yaptığı portredir. Martin, gravürü yirmi iki yaşına geldiğinde yapmıştı.

Onun tecrübeli bir oymacı olmadığını yaptığı işten anlamak mümkün. Ama asıl önemli olan onun deneyimsizliği değil, gravürü Shakespeare'in kendisini model almadan yapmış olmasıdır. Droeshout, dram yazarının hayattayken yapılmış bir portresini model olarak kullanmış olabilir. Günümüze kadar ulaşan ve Droeshout'un model alabileceği bir portre bulunur. Ama felaket şu ki, aynı şekilde, bunun tersini iddia etmek de mümkün: Portreyi resmeden sanatçı, onu söz konusu gravürün bulunduğu bir kitaptan kopya etmiş de olabilir.

Shakespeare'in büstü de ölümünden sonra yapıldı. XVIII. yüzyılda büstün "onarıldığına" ilişkin bilgiler bulunuyor. Büst Shakespeare'i elleri bir yastığın üzerinde geniş alnıyla tam bir erkek olarak tasvir eder. Sağ elinde ise tüy kalem bulunur.

Bu tasvirlerden her ikisi de XX. Yüzyılın önemli Shakespeare uzmanlarından birisini, John Dover Wilson'u fena halde kızdırır. Özellikle Stratford'daki büst hoşuna gitmez. Wilson, "Büst onun yaşarken ve ölümünden sonra çıkarılan yüz kalıbına bakarak yapılmıştır. Ben yine de, bu büstün Shakespeare'i anlama konusunda en büyük engellerden birini oluşturduğunu belirtme cesaretini kendimde buluyorum!" diye yazar ve devam eder: "Ezelden beri tekrarlanan bir hikâye olduğu için, bu büstün ortaya nasıl çıktığını anlamak hiç de o kadar zor değildir. Portresini yaptırmayı isteyecek kadar zengin ya da önemli arkadaşları veya akrabası olup da zanaatkârların elinde rezil olan herkes bu hikâyeyi iyi bilir. Bu işi, bir abidenin nasıl yapılması gerektiğini iyi bilen ve aldığı siparişi (kendi bakış açısına göre) lâyık olduğu en iyi biçimde ve büyük bir özenle tamamladığını düşünen, Londra'dan Gheerart Janssen (veya Gerard Johnson) isimli İngiliz-Flaman bir taş ustasına emanet ettiler. Oranlar çok iyi, iki sütun, yastık, cübbenin örttüğü kalkan ve iki melek başının bulunduğu mimari tasarım bile güzel. Bu zanaatkârın düşünemediği tek şey; nasıl oluyor da tasvir edilen bu yüz

Stratford'daki Holy Trinity Kilisesi'nde Shakespeare'in büstü.

Shakespeare'e ait olabiliyordu! Bayan Shakespeare ve kızları bu portreyi beğenmedilerse ne yapabilirlerdi ki? Böyle durumlarda, aile zaten elinden geleni yapmıştır ve artık feda edecek bir şeyi yoktur. Anıt zaten dikilmiş, tabii ödeme de yapılmıştır, hatta sadece akrabalar tarafından değil belki arkadaşlar tarafından da desteklenmiştir. Yüz haricinde ne kadar da güzel bir anıt oldu!"

Bu kitaptaki diğer resimlerin arasında Stratford büstü de bulunuyor.

Sahiplerinden birinin adıyla Chandos portresi olarak anılan Shakespeare'in bir başka portresi, kitabın ilk sayfasında yer alıyor. Rivayete göre, portre Richard Burbage tarafından yapılmıştı, ama bunun gerçek olma ihtimali az. Chandos portresindeki yüzün orantıları Droeshout'un gravüründeki ve Stratford büstündeki yüzün orantılarına uymuyor. Manchester'deki John Rylands kütüphanesinde, bilinmeyen bir gencin portresi bulunur. Portrenin üst kısmındaki yazıdan anlaşıldığına göre, 1588 yılında yapıldığında, portrede tasvir edilen kişinin yirmi dört yaşında olduğu anlaşılıyor –aynı yıl Shakespeare yirmi dört yaşını doldurmuştu.

Dover Wilson, bu portrenin Shakespeare'e ait olabileceğini söyleyerek hipotezini sürdürüyor. Ondan önce de benzer bir öneri Shakespeare çağının önemli uzmanlarından John Smart, "kafasında canlandırdığı genç Shakespeare'i bu portrede bulduğunu ve bu portrenin gerçekten Shakespeare'e ait olmasını istediğini" yazarak dile getirmişti. Wilson bu yazılanları şöyle bağlıyor: "Ama bunu destekleyen hiçbir kanıt yok, ben de, bunun doğruluğuna inanması için okuyucudan ricada bulunmuyorum, buna inandırmak da istemiyorum. Ama öyle tahmin ediyorum ki, bu portre, Shakespeare'i kafamızda daha iyi canlandırabilmemize yardımcı olacaktır. En azından okuyucunun Stratford'daki büstü unutmasını kolaylaştıracaktır."

Bu fikir bana mantıklı görünüyor. Bilinmeyen genç adamın portresi (Ryland kütüphanesine gelmeden önce bulunduğu yerden dolayı grafton portresi ismini taşır) de bu kitapta bulunuyor. Wilson ilginç bir benzerliği vurguluyor: Grafton portresinin orantıları, çenesinden dudaklarına, dudaklarından burnuna, burnundan

alt gözkapaklarına, gözkapaklarından kaşlarına, kaşlarından alnının en üstüne kadar olan orantılar, Shakespeare'in diğer iki portresine, Droeshout'un gravüründeki ve Janssen'in büstündeki orantılara uygunluk göstermektedir. Londra'ya yeni gelmiş birisi olarak, Shakespeare'in aşağı yukarı Grafton portresindeki gibi görünmesi gerekir. Yakışıklı olmamakla birlikte, bizim haklı olarak Shakespeare'in yüzünde olmasını beklediğimiz asalet bu portredeki yüzde de var.

Okuyucum izin verirse dikkatine sunmak istediğim bir şey var. Bu cildin kapağında Droeshout tarafından yapılan gravür bulunuyor. Yüksek yakalık ve kaftan Shakespeare'e tutuk, hatta ben diyorum ki, donuk bir görünüm veriyor. Deneme şöyle: Benim isteğimle, portrenin sadece yüz kısmı seçilerek kitabın içine yerleştirildi. Şimdi okuyucuyu bu resme bakmaya davet ediyorum. Shakespeare'in yüzünün böyle daha canlı olduğu konusunda okuyucu belki de benimle aynı fikirdedir. Gözler de Grafton portresindeki gibi bakıyor. Aynı şekilde büyük ve çok şey görebildikleri anlaşılıyor. İsterse bu sadece benim kuruntum olsun, ama bu gözler bana büyük ruhun aynası gibi görünüyorlar.

Shakespeare'in Grafton portresi.

Kapaktaki portreden yapılan büyütme.

Genç dram yazarının sahnedeki ilk oyunu

İlk piyesini yazdığında, Shakespeare yirmi beş-yirmi altı yaşlarındaydı. O, şimdiye kadar hiçbir dram yazarının ele almadığı bir konuyu, iki sülâle arasında geçen iç savaş konusunu seçmişti. Piyes ilk olarak 1590 yılında sahneye konuldu, 1591 yılında devamının sahneye konulduğuna bakılırsa şüphesiz başarılıydı. Sahneye konulduktan hemen sonra, her ikisi de yayımlandı.

Kitabın baskısı, 1594 yılında şöyle bir başlıkla çıktı: "İyi yürekli dük Humphrey'nin ölümü, dük Soffolk'un kovulması ve ölümü, mağrur kardinal Winchester'in trajik sonu, Jack Cade'in ünlü ayaklanması ve York dükünün tahtta ilk olarak hak iddia etmesinin de anlatıldığı, ünlü York ve Lancaster aileleri arasındaki düşmanlığın birinci kısmı."

1595 yılında, kitabın devamı çok daha kısa bir başlıkla basıldı: "Lancaster ve York sülâleleri arasındaki kavganın eksiksiz anlatımıyla birlikte, York dükü Richard'ın gerçek trajedisi ve iyi yürekli Kral VI. Henry'nin ölümü" 1600 yılında, piyesin iki bölümü ayrı ciltler halinde yeniden yayımlandı. 1619 yılında ise her iki bölümü de kapsayan bir tek kitap olarak yayımlandı.

Piyesin ikinci bölümünün birinci sayfasında şöyle bir ayrıntı yer alıyordu: "Saygıdeğer Pembroke Kontunun Hizmetkârları tarafından defalarca oynanmıştır." Bu ifade çok önemli: Tiyatro kariyerinin başlarındayken Shakespeare'in belirli bir kumpanyayla birlikte çalıştığına işaret ediyor.

Shakespeare, bunun ardından, VI. Henry'nin saltanatı hakkındaki üçüncü tarihi dramını yazdı. Bu bölüm, "Düşmanlığın birinci kısmı..." ve "York dükü Richard'ın gerçek trajedisi'nden" önce yer alan olayları verir. Böylece, Shakespeare'in ilk üç piyesi bir saltanat dönemindeki olayları anlatan bir trio oluşturur. Shakespeare Dramlarının birinci toplubasımında, bunların hepsine birden "VI. Henry" ismi verildi. Trionun her bölümü kendi başına dramatik bir yapıttır. Shakespeare'in

sonuncu sırada yazdığı bölüm, şimdi trionun birinci kısmını oluşturur. Bu bölümde İngiltere ile Fransa arasındaki yüzyıl savaşlarıyla ilgili olaylar anlatılır. Shakespeare bu savaşı İngiltere gözüyle anlatır. Fransız kadın kahraman Jeanne D'arc, piyeste büyücü ve maceracı olarak verilmiştir. İktidar için savaşan hilekâr yurttaşlarının ihanetine uğrayan ve genç oğluyla birlikte eşit olmayan koşullarda ülkesi için savaşırken ölen sadık İngiliz Şövalye Talbot ise gerçek kahraman olarak gösterilir.

İkinci piyeste "Lancaster ve York sülâleleri arasındaki düşmanlığın hikâyesi" anlatılır. İç savaşın başlangıcı mabedin bahçesinde verilir. Birbirine düşman taraflardan birinin yandaşları kırmızı (Lancaster), diğerleri beyaz (York) gülleri toplamaktadır. Piyes York tarafının zaferiyle biter.

Seyirci, üçüncü piyeste kanlı iç savaşın devamını görür. Piyeste Lancaster sülâlesini kollayan tarafın esin kaynağı olarak gösterilen VI. Henry'nin karısı Kraliçe Margaret çok etkili bir şekilde betimlenmiştir. Margaret, York kontunu ve küçük oğlunu esir alır. Kraliçe, York'un oğlunu öldürtür ve onun kanına bulanmış mendili esir aldığı York'a göstererek onun duyduğu acıyla alay ederek kâğıttan yapılmış tacı başına takmasını emreder. York, umutsuzluk içinde bağırarak Kraliçeye kurtlardan daha kötü olduğunu ve dilinin engerek yılanından daha zehirli olduğunu söyler, "Tanrım, kaplan kalbi insan kılığında!" diye bağırır.

Piyesleri istilâ eden kanlı dehşet sahneleri o yıllarda popüler olan dram anlayışının ruhuna tamamıyla uygundu. Shakespeare, kanlı sahnelerde Kyd'in kanlı trajedisini örnek alırken, piyesteki şahısların konuşma stillerine bakılınca, Marlowe'un dramlarındaki şiirden etkilendiği açıkça hissedilir.

Bu yapıtlarında Shakespeare'i öncellerinden ayıran çizgiler de bulunur. Kyd'i asıl ilgilendiren kanlı intikam olaylarıydı. Marlowe'u cezbedense dünyaya hâkim olmayı hayal eden önemli trajik şahsiyetlerdi. Genç Shakespeare'in ilgilendiği şey ise, kendi ülkesinin kaderiydi. Dram yazmaya henüz başlayan

Shakespeare çağdaşlarıyla kıyaslandığında ülkesinin geleceği konusunda kaygılanan milli bir şair sayılabilirdi. Marlowe ve Kyd kanlı dehşet sahnelerini iç karartıcı bir esrime içerisinde anlatırken, Shakespeare, insanların hırslı ve açgözlü davranışlarını ve kendi saltanat hırsları uğruna ülkeyi kanlı karışıklıklara sürükleyenleri yargılamaktan bıkıp usanmaz. Shakespeare'in dramlarında, VI. Henry gibi kin gütmeyen iyi, Humphrey Gloucester gibi adaleti sağlamaya çabalayan ve nihayet "VI. Henry" piyesinin birinci bölümünde, ülkesi adına yaşamını feda eden kahraman şövalye Talbot gibi insanlarla karşılaşmak mümkündür.

"VI. Henry" piyesinin üçüncü bölümünde, York dükünün oğlu kötü niyetli Richard Gloucester sahneye çıkar. Bu çirkin, kambur adam İngiliz tarihinde Kral III. Richard olarak anılır. Onun bütün krallar içerisinde en merhametsiz kral olduğu fikri halk arasında kökleşti. Ama bu kanlı şahsın büyülü bir çekiciliği de vardı; "VI. Henry" piyesinin üçüncü bölümünü bitirdiğinde, bu canavar kralın karanlık hayaleti Shakespeare'in önünde uçuşup duruyordu. York sülâlesinin sonuncu kralının yükselişi ve düşüşü hakkında, "III. Richard" isimli tarihi bir trajedi yazdı. Shakespeare'in kendisinin de oynadığı piyes büyük bir başarı kazandı ve tiyatro repertuarında uzun süre kaldı.

Genç Shakespeare'in tarihi piyesleri, 1580'li yılların sonunda ve 1590'lı yılların başında yazılan İngiliz tarihi piyesleriyle sanki aynı selin içerisine karışıyorlar. Tiyatroyu Püritenlerin saldırılarına karşı savunan Thomas Heywood "Apology for Actors" (1608) isimli politik hicvinde şöyle diyordu: "Piyesler cahilleri bilgilendirdi, eğitimsiz olanları tarihteki ünlü olaylarla tanıştırıp, okuma yazma bilmeyenlerin İngiliz tarihine yakınlaşmalarını sağladı. Şimdilerde önemli bir tarihi konu üzerine konuşamayacak kadar cahil bir insan bulabilir misiniz, hatta Fatih William döneminden veya belki de Brutus'tan günümüze kadar olan dönem hakkında konuşamayacak birisi var mıdır?"

Bu türden başka bir tanıklık doğrudan doğruya Shakespeare'in ilk piyeslerinden biriyle ilgili olduğu için daha da ilginçtir. Bu tanıklık tiyatroyu Püritenlere karşı savunan birisi olarak daha önce alıntı yaptığımız Thomas Nashe'a aittir.

Piyeslerin yararlarını ispatlamaya çalışan Nashe, ilk olarak tarihi dramlara gönderme yapıyor: "Piyeslerin konuları büyük oranda İngiliz tarihinden alınmıştır. Bir zamanlar paslanmış zırhları içinde gömülen veya kurtların yiyip bitirdiği kitap sayfaları içinde unutulup giden atalarımızın mertliklerini yeniden canlandırıyorlar; çok eskiden yaptıkları üstün hizmetleri bize anlatabilsinler diye, bu piyesler onları unutuldukları mezarlıklardan gün ışığına çıkarıyorlar; bu zavallı, nazlı çağımıza bundan daha acı bir ders nasıl verilebilir?"

Daha ileride Shakespeare'le doğrudan ilgili bir bölüm bulunuyor: "Fransızların korkulu rüyası yiğit Talbot, çeşitli zamanlarda onun trajedisini seyreden en az on binlerce seyircinin, kendisini canlandıran oyuncunun taze yaralarından akan kanı görünce sanki gerçekten kendisini görüyormuş gibi gözyaşı akıttığını görse, mezarında iki asır yattıktan sonra sahnede yeniden zafer kazandığını öğrense kim bilir nasıl sevinirdi."

Shakespeare'in çağdaşının bu dikkate değer satırları genç dram yazarını ne kadar da canlı tanıtıyor! Bu sözlerin temsillerden edinilen taze izlenimlerle yazıldığı çok açık. Yazarın sayısız seyirciyle birlikte aynı hayranlığı paylaştığı hissediliyor.

Shakespeare, tarihi konulu dört trajedi yazdıktan sonra gücünü komedi tarzında denemeye karar verdi. İlk deneyim olarak konusu okul yıllarından tanıdık olan, ikizlerin benzerliği yüzünden yaşanan gülünç karışıklıkların anlatıldığı antikçağ Romalı yazar Plautus'un "Menaechmi" ("Menaechmus Kardeşler") isimli yapıtını seçti. Shakespeare, bir ikiz çift daha ekleyerek konuyu daha karmaşık hale getirdi. İkiz kardeşlerin ikisinin de birbirinden ayırt edilemeyecek kadar benzeyen birer uşağı vardır. Bu yüzden de gülünç karışıklık daha karışık ve daha gülünç bir hal alır. Shakespeare bu yapıtına "Yanlışlıklar

Komedisi" ismini verdi. Plautus'un yapıtı, Shakespeare'in kalemiyle yeniden hayat kazanmıştı.

"Yanlışlıklar Komedisi" genç Shakespeare'in başarılarına bir yenisini ekledi.

Bu başarının arkasından genellikle genç yazarların yaşadığı bir olay Shakespeare'in de başına geldi; hiç hak etmediği halde şiddetli eleştirilere uğradı. Shakespeare'in yazarlık yaşamıyla ilgili bu olayı çok ayrıntılı anlatabilecek durumdayız, zaten buna da değer.

Türedi karga

Shakespeare'e böyle saldıran yazar "Üniversiteli Beyinler" grubuna dahil olan Robert Greene'den başkası değildi. Greene, XVI. yüzyıl edebiyatçıları ve dram yazarları arasında renkli bir simadır. Onu, edebiyatta bohem yaşamın ilk temsilcilerinden biri olarak nitelemek mümkündür. Greene şüphesiz çok yetenekliydi ve konumları oyunculara göre biraz daha farklı olan profesyonel yazarların ilklerinden biriydi. Konumlarını soyluların "hizmetkârı" olarak meşrulaştırdıkları için, bu fark oyuncuların yararına olan bir durumdu.

Yazarlardan bazıları kâtip veya öğretmen olarak soyluların evlerine yerleşirlerdi; tiyatro yazarlarının oyunculuk yetenekleri varsa bir kumpanyaya girerler, böylece üst düzey birisinin "hizmetkârı" olurlardı.

Greene ise sürekli olarak birisinin himayesinde olmadan yaşamını sürdüren yazarlar grubundandı. Bazen bolluk içinde yaşar, bazen de sırf bir yayıncıya veya tiyatroya satabilmek amacıyla hummalı bir şekilde gelişigüzel bir şeyler yazardı.

Uçarı Greene, karısıyla çocuğunu terk edip bir yankesicinin kız kardeşiyle ilişkiye girince han köşelerinde sürünmeye başladı. Sonunda, kaldığı handa hastalandı, han sahibine ödeme yapabilmek için hasta hasta kaleme sarıldı.

Hastalık Greene'de ruhi bir çöküntü yaratmıştı: Sürdürdüğü sefih yaşam yüzünden bunun kendisine verilen bir ceza olduğuna hükmetti. Tövbe edip günahlarından arınma isteğine

kapıldı. Pişmanlık içerisinde para kazanmaya karar verdi. 1592 yılının Ağustos ayında çıkan eserine "A Groatsworth of Witt, bought with a Million of Repentance" (Milyonlarca Pişmanlıkla Satın Alınan Bir Damla Akıl) ismini verdi. Bir han odasında ölen Greene, kitabı çıktığında hayatta değildi. Son eserinin el yazmalarını, yazar Thomas Chettle yayımlattı. Bu kitabın ücreti kuşkusuz Greene'in han sahibine olan borcuna ve gömülme masraflarına gitmişti.

Greene'in pişmanlıkları hakkındaki yazısı bizi Shakespeare'in faaliyete yeni başladığı yılların tiyatro atmosferine götürür. Üstelik, bu yazı Shakespeare'le doğrudan ilgilidir.

Greene, tiyatro için nasıl yazmaya başladığını ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Parasız olduğu bir dönemde giyimi kuşamı oldukça yerinde bir tanıdığıyla karşılaşır. Gelirinin kaynağını merak edince tanıdığının tiyatro oyuncusu olduğunu öğrenir. Oyuncu, piyes yazmayı deneyin, eğer gayret gösterirseniz bunun için size iyi para ödeyeceklerdir diyerek Greene'e yardım etmek ister.

Terk ettiği karısından af dileyerek günahlarını itiraf eden Greene, kitabın bir bölümünde dram yazarı olan meslektaşlarına seslenir: "R. G., akıllarını piyes yazarak tüketen eski tanıdıkları olan centilmenlerin, kendilerine daha iyi bir uğraş bulmalarını ve kendisini yakalayan felakete benzer bir bahtsızlıktan kutrulabilmeleri için daha akıllıca davranmalarını dilemektedir." Greene devam eder: "Acıklı bir deneyim ve işitilmemiş acılarla dolu bir örnek, siz centilmenleri daha sağduyulu ve daha dikkatli olmaya yöneltebilirse, hiç kuşku duymuyorum ki, geçmişe üzüntüyle bakacak ve duyduğunuz pişmanlık, gelecekteki yaşamınızı değiştirmenize neden olacaktır" Yakından tanıdığı ve anlaşıldığına göre bir zamanlar arkadaşlık ettiği üç yazara, Greene daha ileride isimlerini anmadan seslenir. Bu çevreden birisinin onun söyledikleriyle kimleri kastettiğini tahmin etmesi zor değil. Greene'in söyledikleriyle kimleri göz önünde bulundurduğunu çözen araştırmacılar, bu konuda bize yardımcı oluyorlar.

Marlowe, Greene'in kitabında seslendiği üç yazardan ilki: "Sen trajedi oyuncularının gözdesi, söze seninle başladığım için şaşırmamalısın; seninle birlikte, Tanrı yok diye bir aptal gibi defalarca tekrarlayan Greene, şimdi O'nun büyüklüğünü terennüm ediyor; çünkü, onun kudretinden hiçbir şey gizlenemez; ağır yumruğunu bana indirip, gök gürültüsüne benzer sesiyle seslenince, düşmanlarını cezalandırmaya muktedir bir Tanrı'nın var olduğunu anladım. Onun sana armağan ettiği bu olağanüstü zekâ, niçin onu sana bağışlayana övgüyle karşılık vermeyecek kadar körelmiş olsun? Yoksa bunun nedeni Machiavelli'nin bulaşıcı doktrini mi? Dik başlı akılsız! Onun ilkeleri, insan soyunu dünya üzerinden kısa bir sürede silecek üstü örtülü ince bir alaydan başka bir şey değil. Çünkü, egemenliği eline geçiren insanlar, sic volo, sic juebo (ne istersem onu yaparım) kuralına uygun davransa ve eğer çıkarlarına uygun olan her şeyi yapmak için fas ve nefas (Tanrının buyruğu ve günah) meşru sayılsaydı, o zaman yeryüzünde sadece tiranlar saltanat sürebilirlerdi, üstelik onlar da içlerinden sadece biri, en güçlüsü hayatta kalıncaya kadar birbirlerini yok etmeye uğraşır, ölümün hayatta kalan tek tirana şöyle bir dokunması insan soyunun yok olması için yeterli olurdu. Şeytani bir düşünce olan ateizm fikrini ortaya atan kişi, amaç edindiği mutluluğu yakalayamadan mutsuzluk içerisinde öldü. İş tersine döndü: Hainlikle başladı, sonsuz bir korku içerisinde yaşadı ve umutsuzluk içerisinde öldü. Tanrının işine akıl ermez! Kendi kardeşlerinin birçoğunu öldüren o katil, Kabil gibi vicdan azabı içerisinde kıvrandı; kendisine yaşamı bağışlayana ihanet etti ve Yahuda'nın[20] kaderini miras aldı; o dinsiz, dininden dönen ve acı içinde ölen imparator Julian[21] gibi acı içinde can verdi.. Ya

[20] Yahuda: On iki havariden biri. İskaryot diye de adlandırılır. İsa'yı yakalattığı için daha sonra vicdan azabı çekerek intihar ettiği söylenir. (ç.n.).

[21] Julian: Hıristiyan olarak yetiştirildiği halde putperestliği benimseyen ve Roma İmparatorluğunu tekrar putperestliğe döndürmeye çalışan imparator. (yakl. 331-63) (ç.n.).

sen, aziz arkadaşım, onun müridi mi olmak istiyorsun? Özgür olmak adına onun tarafından baştan çıkarılan bana bir bak, böyle bir özgürlük cehennemi bir kölelikten farksız. En küçük kusurlarım yüzünden bile bu acınacak kaderi hak ettiğimi biliyorum, önceden belirlenmiş gerçeklere bile bile karşı durduğumu hatırlayınca ruhumdaki acılar daha da artıyor. Tövbe etmeyi, benim gibi son noktaya gelinceye kadar erteleme, çünkü ölümün seni nasıl ziyaret edeceğini bilmiyorsun!"

Greene'in Marlowe hakkındaki eleştirisini tam olarak vermemizin nedeni, gerçekten çok ilginç bir belge olmasıdır. İçinde neler yok ki, hem felsefi bir inceleme, hem politik bir ihbar, hem günah çıkarma, hem de eski bir dosta seslenme olarak yorumlanabilir. Dram yazarlığı çevrelerinde özgür düşüncenin yaygın olduğunu anlamak zor değil. Marlowe ve Greene'in ateist olduklarını söylersek şaka etmiş olur muyuz? Onlar, genel olarak kabul gören kuralları reddeden dinsiz bir politik felsefeye ve ahlaki anlayışa sahiptiler. Greene'in günah çıkardığı doğruydu, ama Marlowe direnmeyi sürdürüyordu. İngiltere'de Rönesans dramını başlatan, Shakespeare'in öncellerinden en büyüğünün, hâkim olan resmi ve politik ideolojiyle taban tabana zıt serbest fikirlerden esinlendiğini öğrenmek ilginç bir durum. Greene'in Marlowe'a seslenirken son olarak söylediği "ölümün seni nasıl ziyaret edeceğini bilmiyorsun!" ifadesinin kâhinlik olduğunu söylemekten başka bir şey kalmıyor geriye.

Daha sonra Greene, ortaklaşa bir kitap yazdıkları ve bizim de artık tanıdığımız bir arkadaşına sesleniyor. Nashe çağdaşları arasında satirik yapıtlarıyla tanınmıştı. Greene, ona aşağıdaki sözlerle sesleniyordu: "Kısa bir zaman önce kendisiyle birlikte bir komedi yazdığım genç Juvenal[22], kalemi sivri hiciv yazarı, sevgili delikanlı, dikkatli olmanı ve keskin konuşmalarınla

[22] Juvenal: Romalı şair ve hiciv yazarı. 16 mısralı satirik şiirleri Roma imparatorluğunun politik ve sosyal koşullarını açığa vurur. (yakl. 60-140). (ç.n.).

kendine çok düşman edinmemeni öğütleyebilir miyim; boş insanların foyasını meydana çıkarabilirsin, çünkü sen bunu herkesten iyi yapabilirsin; herkesi suçlama özgürlüğüne sahipsin, ama bunu yaparken hiç kimsenin adını anma, birisinin bile adını anarsan, hepsi kendilerine hakaret edilmiş sayarlar." Sık sık rastlandığı gibi, Greene de başkalarına öğüt verirken kendisinin öğrettiği kuralları çiğniyor. O, Nashe'e başkalarını, özellikle de bilgili yazarları eleştirmemesini ve suçlamak için kalemini çok fazla kullanmamasını öğütlüyor. Bu öğüdü, tam da bu işi yaptığı sırada veriyor.

Sıra olarak sonuncu kişi, şair, roman yazarı ve dram yazarı Thomas Lodge. Greene Lodge'u sahip olduğu yetenekler ölçüsünde, ki Greene'e göre yetenekleri pek de az değil, en okşayıcı sözlerle niteliyor. Lodge'a sadece pratik öğütler vermekle yetiniyor "Ve sen, diğer ikisinden daha azını hak etmiyorsun, hatta bazı açılardan daha üstünsün ve hiçbir şekilde onlardan daha aşağıda değilsin; ekstrem uçlara yönlendirilmiş birisi olarak (benim gibi) sana söylemek istediğim birkaç şey var: kutsal bir şeye hakaret etmek anlamına gelmeseydi, böyle aşağılık bir işle uğraşmaya devam ettiğin sürece, senin daha iyi bir kaderi hak etmediğine, mucizeler yaratan Aziz George adına yemin etmeye hazırdım." Greene bir zamanlar epeyce yaptığı bir işi, tiyatro oyuncuları için piyes yazmayı şimdi aşağılık bir iş olarak gösteriyor.

Greene, kendisinin ve diğer dram yazarlarının tiyatro oyuncuları tarafından kullanılarak sömürüldüğünü düşündüğü için onlara küskündü, bu nedenle onlara derslerini vermeyi hayal ediyordu, ama bunu yapabilmek için de onlara piyes yazmayı kesmek gerekiyordu. Tiyatro oyuncuları, dram yazarlarının değerini ancak o zaman anlayabilirlerdi. Dram yazarları sayesinde zengin olmaları bir yana, şimdi de piyes yazmaya başlayan bir tiyatro oyuncusu çıkmıştı ortaya. Bu, Greene'in gözünde büyük bir tehlikeydi. Komedi oyuncuları öyle küstahlaşmışlardı ki, üniversite bilgileriyle donanmış dram yazarlarına gereksinim duymadan işi götürmeyi tasarlıyorlardı. Greene,

her üç meslektaşına da tiyatro için yazmayı bırakmalarını öğütlemişti.

"Bana bu kadar minnet borçları varken onlar tarafından terk edilmiş olmam tuhaf değil mi ve eğer bir gün siz de benim durumuma düşerseniz, aynı biçimde size de büyük minnet borcu olan onların, sizleri de hiç vakit kaybetmeden terk edecek olmaları daha da tuhaf olmayacak mı?" Ve Greene tiyatro için piyes yazmaya başlayarak "Üniversiteli Beyinler" grubunun işini elinden almaya kalkan tiyatro oyuncusuna saldırıya geçerek devam ediyor. Greene, yazmaya başladığında öfke nöbetine yakalanıyor: "Onlara güvenmeyin, çünkü onların arasında bizim tüylerimizle süslenmiş, türedi bir karga peyda oldu. Tiyatro oyuncusu kılığına bürünmüş bu kaplan yürekli adam, elinden hiçbir şey gelmediği halde kendisini dev aynasında görüyor, ülkedeki tiyatro sahnelerini sarsacak tek kişi olduğunu ve sizin yazdığınız mensur şiirlerin en iyileriyle yeri göğü inletecek yetenekte olduğunu düşünüyor."

Bu saldırısıyla ve daha önce yapığı üstü kapalı diğer yorumlarla Greene'in aslında kime hakaret ettiği ve kimi alaya aldığı kolayca anlaşılıyor. Orijinaline bakıldığında, tiradının son satırında yaptığı sözcük oyunuyla Greene'in kimi konu ettiği hemen anlaşılıyor. The only shakescene (sahneyi sarsan tek kişi), kuşkusuz Shakespeare (Shakespeare – Mızrağıyla sarsan). Greene bununla da yetinmeyerek Shakespeare'in bir piyesindeki satırları alaya alıyor. York'un Kraliçe Margaret'e "Kaplan kalbi kadın kılığına büründü" dediğini okur belki de unutmamıştır. Bu ifade İngilizce orijinalinde, "Oh tygers hart wrapt in a womans hide" şeklindedir. Greene tek bir sözcük değiştiriyor "Tygers hart wrapt in a Players hide" ve böylece "Kaplan kalbi aktör kılığına büründü" ifadesi elde ediliyor. O zamanlar, etkiyi artırmak amacıyla isimlerin gerçek anlamlarından yararlanmak makbul bir yöntemdi. Daha sonra Greene'e ithaf edilen ve yazarı bilinmeyen bir şiirde, "Greene" sözcüğünün İngilizce'de "yeşil" anlamına gelmesinden yararlanarak bu şekilde kelime oyunu yapılmıştır. Aynen çeviriyo-

rum: "Yeşil renk göze hoş gelir, diyordu bu şair, Greene'i gören herkes ondan hoşlanırdı. Yeşil, renk karışımlarının temel rengi ve Greene kendisinden sonra yazan herkes için temel oldu" Şair şöyle bitiriyor:

Onun tüylerini alıp götürenler
İsteseler de bunu gizleyemezler.

Bu, şüphesiz "bizim tüylerimizle süslenmiş türedi karga" ifadesini çağrıştırıyor.

Onun ölüm döşeğinde yaptığı itiraflar pek çok kişinin içine dokunsa da, eski dostlarına ve yeni düşmanlarına yaptığı saldırılar edebiyat ve tiyatro çevrelerinde büyük bir yankı uyandırdı. Greene artık yaşamadığı için onun adına cevap vermek, onun el yazmalarını yayına hazırlayan Thomas Chettle'a düştü. Chettle, 1592 yılının Kasım ayında, "Kindhart's Dream" isimli eserini yayına verdi. Bu eserin aslında Greene'in kitabıyla hiçbir ilgisi yoktu, ama Chettle yazdığı önsözde kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vererek temize çıkmak için acele ediyordu. Marlowe, Shakespeare ve tiyatro oyuncuları aleyhinde yazılanların aslında Chettle tarafından kitaba eklendiği düşünülüyor ve Chettle bu konuda suçlanıyordu.

Chettle'ın savunması okunduğunda Greene'in kitabının nasıl bir etki yarattığı kolayca anlaşılabilir: "Üç ay önce ölen Mister Robert Greene, bazı oyun yazarlarına hitaben yazılmış bir mektubu içeren "A Groatsworth of Wit" müsveddelerinin de arasında bulunduğu çeşitli el yazmalarını çeşitli kitapçıların eline bıraktı. Kendilerine hitap edilen bu yazarlardan bir veya ikisi bunu hakaret olarak algılıyorlar ve hayatta olmadığı için kendisinden intikam almaları mümkün olmadığından, öfkeli yazılarında yaşayan bir yazarı (yani Chettle'ı) hedef almaya kalkışıyorlar..." Chettle, Greene'in el yazılarının çok okunaksız olması nedeniyle, onları temize çektiğini, "ama bazılarının asılsız olarak iddia ettikleri gibi, ne kendisinin ne de Mister Nashe'ın herhangi bir sözünü" kitaba koymadığını iddia edi-

yordu. Nashe da kendini savunmak gereği hissetti. "Ne Marlowe'a, ne Greene'e, ne Chettle'a, ne de normal arkadaşlık ilişkilerimi sürdürdüğüm başka birisine hiçbir zaman hakaret etmedim" diyordu Nashe.

Chettle'ın kendisinin de itiraf ettiği gibi, Greene'in yazılarını yayımlatmaya kalkıştığında, ne Marlowe'la ne de Shakespeare'le tanışıyordu. Ama şimdi onlarla tanışması gerekmişti. Marlowe'la tanışması onda iyi anılar bırakmamıştı. Marlowe hakareti sakin karşılayabilen insanlardan değildi: İnsanı sokak kavgasında katil ederdi. "Kinde Hart's Dreame"ın önsözünde Chettle şöyle yazıyordu: "Kendisine hakaret edildiğini iddia eden iki kişiyle daha önce tanışmıyordum, bunlardan biriyle hiç tanışmamış da olsaydım umurumda olmazdı" Chettle'ın Marlowe'la tanışması hakkında düşündükleri böyleydi.

Shakespeare hakkındaki düşünceleriyse tamamen farklıydı. Chettlein Shakespeare'le görüşmesi, şüphesiz onu Shakespeare'le tanıştıran ve ona yararlı tavsiyelerde bulunan üçüncü şahısların araya girmesiyle olmuştu.

"Yaşayan yazarların öfkesini yatıştıran birisi olarak, yazarın ölü olması nedeniyle özellikle böyle bir durumda, bugün her ne kadar kendim inisiyatif kullanır ve kendi mantığıma uygun olarak davranmayı tercih edersem de; o zamanlar diğer yazarı (Shakespeare kastediliyor) korumaya ben de gerek duymamıştım, ama onunla tanıştığımda, karşımda en az onun öğrettiği üstün nitelikler ölçüsünde hoş tavırlara sahip ve öyle görgülü bir insan buldum ki, bunu yapmamış olmam, şimdi, sanki başkasının yaptığı bir hata tarafımdan yapılmış gibi beni üzüyor. Üstelik, saygıdeğer simaların, ilişkilerinde samimi olduğunu bildirmeleri, onun dürüstlüğüne tanıklık ediyor, onun yazarken kullandığı esprili zarif üslûp da sanatındaki ustalığını onaylıyor"

Chettle özür dilerken büyük bir beceri göstermişti. Greene, Shakespeare'in kendisini güya "en güzel mensur şiirlerle ortalığı kasıp kavuracak" kadar yetenekli sandığını söyle-

yerek onu alaya almıştı. Chettle bu yanlışlığı sanki kendisi yapmış gibi düzelterek, Shakespeare'in davranışlarının da dış görünüşü gibi asil olduğunu ve edebi yapıtlarında kendisini en iyi şekilde ifade ettiğini vurgular.

Chettle'ın yaptığı yorumlardan, Shakespeare'in o zamanlar bile üst düzey "saygıdeğer" kişiler tarafından himaye edildiğini anlıyoruz. Bunların arasında Southampton Kontu Henry Wriothesley'nin de olduğunu söylersek yanılmamış olacağız. Kont Shakespeare'den dokuz yaş küçüktü. Elizabeth aristokrasisine dahil üst düzey birisinin ikinci oğluydu. İkinci oğul olduğu için unvan veya miras konusunda herhangi bir hayali olamazdı. Bu nedenle onu dini kariyeri için hazırlamaya başladılar. Genç kont on iki yaşındayken Cambridge'deki Aziz John Kolejine gönderildi. Okulu bitirince on altı yaşında Londra'ya taşındı ve Gray's-Inn Hukuk Okulunda öğrenim görmeye başladı. Erkek kardeşinin ani ölümü onun yaşamını tamamen değiştirdi. Çok geçmeden babası da öldü. Southampton on dokuz yaşında ricalden zengin ve özgür birisiydi. Onun evi şairlerin ve bilgili hümanistlerin buluşma yeri oldu. Southampton tiyatroyu seviyor, tiyatro oyuncularını evinde ağırlıyordu. Shakespeare, Southampton'un evinde eğitimli ve yetenekli pek çok insanla tanışma şansına sahipti. Southampton'un, kendisinden Dante ve Petrarca'nın dilini öğrendiği İtalyan John Florio'yla Shakespeare şüphesiz burada tanışmıştı. 1592 yılında Greene olayı çıktığında Sauthampton yirmi bir yaşındaydı.

Greene'in saldırısına dönersek, Shakespeare ona kendi sonelerinden birinde bir sözcük oyunuyla karşılık verdi. Şiir çevirilerinde orijinal şiirin tonlarını tamamen aktarmak mümkün olmadığı gibi, şiirin içeriğini de tamamen aktarmak mümkün değildir. Oysa Shakespeare'in kendisini yeren Greene'e ve onu bu haksız suçlamalardan koruyan kişiye yanıt vermek için yazdığı kinayeyi ancak çeviri yaparak açığa çıkarabiliriz. Bu nedenle bu bölümü kelimesi kelimesine çevireceğiz: "Senin aşkın ve merhametin alnıma kara iftiranın vurduğu damgayı gizliyor, hakkımda iyi demişler kötü demişler umurumda bile

değil, sen benim içimdeki kötülüğü yeşilliklerle örttükten ve iyiliği büyüttükten sonra."[23] Son dize orijinalinde şöyle: "So you o'ergreen my bad, my good allow" Shakespeare, "Greene" soyadının kelime anlamıyla (green, yeşil, yeşillik anlamlarında bir sözcük) oynayarak o zamanlar şiirde moda olan bir üslûba başvurmuştur. Shakespeare ilk şiirlerini 1592 yılı civarında yazdığından, Greene'in yazdığı hiciv etrafında, onun ölümünden sonra başlayan polemiğin yankılarını bu sonelerde aramak kronolojiye de ters düşmez. Ayrıca Chettle'ın atıfta bulunduğu "saygıdeğer şahısların" himayesi bu sonede onaylanmış oluyor. Southampton'ın bu "saygıdeğer şahıslar" içerisinde Shakespeare'i koruyan tek hami olmaması gerekir. Greene, Shakespeare'in alnını "damgaladıktan" sonra, onun alnını yeşilliklerle örten bir koruyucunun daha olması gerekir.

Bize kadar ulaşabilen değişik olaylara bakarak, Shakespeare'in Londra'da bulunduğu ilk yılların çok belirgin bir tablosu önümüzde beliriyor. O, tiyatro oyuncusu ve dram yazarı olarak İngiliz başkentindeki edebiyat ve tiyatro yaşamının en yoğun yerinde, tam merkezindeydi. Onun ilk yaratıcı tecrübeleri, kimilerinde kıskançlık yaratırken kimileri tarafından takdirle karşılanıyordu. Kendilerini bu yeni çağın rüzgârlarına kaptırmış ilginç insanların oluşturduğu bir çevre içerisine girerek, dram sanatını ileri bir çizgiye götüren fırtınalı hareketliliğin bir parçası olmaya başlıyordu.

Yenidendoğuş Çağı'nın genel olarak çelişkilerle dolu olduğundan daha önce söz etmiştik, Shakespeare'in kendi faaliyetlerine başladığı sıralarda da durumun aynı olduğunu göz önünde tutarak hiç de huzurlu bir ortam bulunmadığını belirtmemiz gerekir. İspanya'ya karşı savaş ihtimaliyle bağlantılı olarak gelişen önemli politik olaylardan başka, İngilizleri özellikle endişelendiren bir şey daha vardı. Büyük Rus yazarının söz ettiği vebaydı bu[24]:

---

[23] 112. sone.

[24] A.S. Puşkin kastediliyor. (ç.n.).

Korkunç kraliçe Veba
Şimdi kendi geliyor ayağımıza
Ağzını sulandırıyor bereketli ürün
Gece gündüz penceremize
Vuruyor mezar küreğiyle ölümün...

O zamanlar "kara ölüm" olarak adlandırılan veba, gerçekten de korkunç bir felaketti. Shakespeare doğmadan bir yıl önce yirmi bin can alarak İngiltere'yi felce uğratmıştı. Shakespeare'in gençlik döneminde de veba salgınları sık sık ortaya çıkardı. Londra birinci sırada olmak üzere, salgınlar özellikle büyük şehirleri vururdu. Bu tip durumlarda, şehir yönetimleri hastalığın bulaşmaması için mücadele ederken her türlü toplantının ve doğal olarak, öncelikle tiyatro temsillerinin yapılmamasını talep ederlerdi. Ama veba artık yaşamın bir parçası olarak görüldüğünden tiyatro oyuncuları salgın dönemlerinde bile oynamaya devam ediyorlardı. Onlar, yerel yönetimlerin oyunlara devam edilmemesi konusundaki uyarılarına karşılık, ölüm sayısı beş bini geçtiğinde temsillere ara vermeyi önerdiler. Bu rakamın çok yüksek olduğu gerekçesiyle öneri kabul edilmedi. Şehir yöneticileri, vebaya verilen kurban sayısının çok düşük olması durumunda bile temsilleri durduruyordu.

1592 yılında, yeni ve uzun bir salgın silsilesi başladı. Yavaş yavaş bütün tiyatrolar gösterilerine ara verdi. Tiyatro oyuncuları ise bir süre daha Londra'da kalmaya devam ediyorlardı. Salgın, kışın uykuya geçtiyse de, 1593 yılının yazında daha etkili bir biçimde yeniden hortladı. O zamanların çok da yetkin olmayan istatistikleri on bir bin kişinin öldüğünü söylüyorlardı. Tiyatrolar temsillerine ara vermek zorunda kaldılar. Kumpanyaların bir kısmı nerede imkan bulurlarsa orada temsil vermek üzere ülkede dolaşmaya başladılar. Oyuncuların bir kısmı bu işi tamamen bıraktı. Dram yazarlarının da yapabileceği bir şey kalmamıştı.

Marlowe'un ölümü ve
"Üniversiteli Beyinler"in faaliyetlerinin sona ermesi

İngiliz Rönesansının bu fırtınalı dehasının yaşamöyküsüne dönelim yeniden.

Marlowe öğrenciyken, Elizabeth'in Katoliklere karşı savaşan istihbarat servisinin yaptığı çalışmalara karışmıştı. Hiç şüphe yok ki, Marlowe'un buna yönelmesinin nedeni sadece onun vatanseverlik duyguları değildi. Bir hümanist olarak Katolisizmin ve İspanyolların zafer kazanmasının, şiddetin ve dini gericiliğin yeniden doğmasına neden olacağını çok iyi biliyordu. VIII. Henry'nin ölümünden sonra Mary Tudor, İngiliz politikasını bütünüyle eski haline döndürmeye çalışınca neler yaşandığı iyi biliniyordu. Marlowe, Roma Papa'sının ve İspanyol Kralı'nın himayesi altında Hollanda'da düzenlenen ve Katolik propagandası ve casusluk yapmak amacıyla İngiltere'ye gönderilecek papazların eğitildiği Katolik Semineri'ne sızmak gibi bir riske bile girmişti. İstihbarat görevinden ayrılınca, Marlowe dram yazarlığıyla uğraşmaya başladı. Ama onun istihbaratla bağının kopmadığı ve gizli polisin onu göz önünden ayırmadığı anlaşılıyor.

Marlowe, kolay kolay fikir değiştirmeyecek bir ateistti. Politik amaçlar için dinin nasıl kullanıldığını yakından izleyen Marlowe'un inançsızlığı daha da güçleniyordu. Ölüm döşeğinde Marlowe'un ateistliğinden söz eden Robert Greene yalan söylemiyordu. O, Marlowe'la sadece dini konularda değil, politik konularda da (Machiavelizm konusunda) sert tartışmalara giriyordu. Marlowe, bu konuda öyle cesur ve tedbirsiz davranıyordu ki, tanıdıkları bile Marlowe'la herhangi bir bağları varmış izlenimini uyandırmamak için ondan uzaklaşmayı tercih ediyorlardı. Richard Baines adında bir muhbir, onun dine aykırı konuşmaları hakkında ayrıntılı bir rapor hazırladı: "Neredeyse bulunduğu her toplantıda cinlerden korkacak bir şey olmadığına ikna ederek, insanları doğru yoldan çıkarıp ateizme yöneltmeye çalışıyor" diye bildiriyordu Baines. Ama Marlowe'un asıl iddiasıyla kıyaslandığında bunlar önemsiz

kalır diyordu. Marlowe'un, "Dinin asıl amacı insanları korku içerisinde tutabilmektir", "Protestanlar ikiyüzlü eşeklerdir", "Musa hokkabaz, Aziz Paul ise madrabazın biridir" gibi ifadeleri Baines tarafından dikkatle derlenmişti.

Marlowe, yönetimin kuşkulandığı tek dram yazarı değildi. Ünlü "İspanyol Trajedisi"nin yazarı Thomas Kyd de göz hapsine alınmıştı. Kyd, bir süre aynı odayı paylaştığı Marlowe'la arkadaşlığı yüzünden buna maruz kalmış da olabilir. Kyd, 2 Mayıs 1593 tarihinde "Hükûmete karşı ayaklanma" olayıyla suçlanarak tutuklandı. İşkence altında, onların duymak istediği her şeyi kabul etti. Onu tutuklarken kendisinde bulunan el yazmalarını da aldılar. Bunların arasında Marlowe'un ateist ve yönetim karşıtı düşüncelerini içeren notlar da vardı. Marlowe'la olan her türlü yakınlığını inkâr yoluna giden Kyd, bunun dışında doğruyu söyledi. Ünlü "İspanyol Trajedisi"nin zavallı yazarı Kyd'in ifadelerini Baines'in ihbar raporuyla karşılaştırınca onun arkadaşına kara çalmadığını anlamak zor olmayacaktır. Aslında doğruyu söylüyordu, ama bu doğru Christopher Marlowe'un ölüm fermanıydı.

Ondan sonra, olaylar dramatik bir hızla ilerledi. Polis teşkilatında, devletin eski ajanı olan Marlowe'un din ve yönetim aleyhinde konuşmalar yaptığı konusunda toplanan bilgiler gittikçe kabarıyor. Veba salgını Londra'da en üst seviyesine ulaşıyor. Marlowe başkenti terk eder, ama uzağa gitmez. Thames nehrinin akıntı yönünde, Londra Köprüsünden on kilometre uzaklıkta bulunan Deptford şehrinde kalır. İşin tersliğine bakın ki, buradaki Eleanor Meyhanesi'nde, Marlowe üç tanıdığıyla karşılaşır. Bunlar; Ingram Frizer, Nicholas Skeres ve Robert Poley'dir. Sonuncusu provokatör bir polistir. Onların arasında geçenlerle ilgili düzenlenen tutanak şöyle der: "Ingram Frizer ve Christopher Marlowe isimli şahıslar akşam yemeğinden sonra sohbet ederlerken, ödenmesi gereken fatura konusunda anlaşmazlığa düşerek birbirlerine hakaret etmeye başladılar... Daha sonra, Christopher Marlowe isimli şahıs, kasıtlı olarak ve aniden, Ingram Frizer adlı şahsın devamlı

olarak sırtında taşıdığı hançeri kaptığı gibi Ingram isimli şahsa saldırdı ve başında iki pus uzunluğunda ve çeyrek pus derinliğinde iki yara açtı... Bu arbede sırasında, Ingram isimli şahıs kendi canını kurtarmak için, yukarıda bahsi geçen on iki peni değerindeki hançerle Christopher Marlowe isimli şahsın sol gözünün üstünde iki pus derinliğinde ve bir pus genişliğinde öldürücü bir yara açtı, açılan bu öldürücü yara sonucu, Christopher Marlowe isimli şahıs hemen orada can verdi."

Tutanak, hapse girdikten bir ay sonra serbest bırakılan katili koruyacak bir biçimde düzenlenmişti. Tutanakta Marlowe'un öldürülmesinin gerçek nedenleriyle ilgili herhangi bir ima bulunmamaktadır. Ama buna neden olan her şey çok iyi bilindiği için olayı anlamak zor değil. Eski bir ajan olması dolayısıyla boşboğazlık etme ihtimali olabileceğinden, Marlowe'un mahkemeye verilmesi pek elverişli bir durum değildi. Bu nedenle, polisin bu işi hukuki oyalanmalara meydan bırakmadan ve gürültüsüz bir biçimde sonlandırması gerekiyordu. O zamanlar meyhane kavgaları ve sokak çekişmeleri sıradan olaylardı.

Marlowe'un cesedi hiç geciktirilmeden defnedildi. Deptford Kilisesinin sağır kilise görevlisi, kayıtlara ne yazacağını tam olarak anlamadığından Kilisenin cenaze kayıtları sütununa, "1 Haziran'da Francis Frizer tarafından öldürülen Christopher Marlowe"[25] notunu düştü. Bu, gömülme tarihidir. Christopher Marlowe'un fırtınalı yaşamı 30 Mayıs 1593 yılında sona erdiğinde henüz yirmi dokuz yaşındaydı.

Shakespeare ve Christopher Marlowe birbirlerini tanıyorlar mıydı? Kuşkusuz tanıyorlardı. Onların tanışıklıklarının derecesi hakkında bir yorum yapamasak da, o günlerin küçücük tiyatro dünyasında, özellikle de kumpanyaların kadrolarının çok sık değiştiği göz önüne alınacak olursa karşılaşmıyor olmaları pek mümkün görünmüyor.

---

[25] Marlowe'un katilinin ismi papaz tarafından yanlış yazılmış. Doğrusu Ingram Frizer.

Yenidendoğuş Çağı'nda İngiliz sanatına büyük yenilikler getiren ve Shakespeare'in kendisinden dram şiiri sanatını öğrendiği bu çılgın deha, Shakespeare için uzun yıllar örnek oluşturan bir usta olarak kaldı.

Onların yapıtlarını karşılaştırdığımızda bazı benzerlikler ortaya çıkar:

Marlowe	**Shakespeare**
"Büyük Timurlenk"	"III. Richard"
"II. Edward"	"II. Richard"
"Malta Yahudisi"	"Venedik Taciri

Shakespeare, Marlowe'un açtığı yolda bilinçli olarak yürüdü, ama ona, ancak bir dehanın başka bir dehaya öykünebileceği şekilde öykündü; benzer bir konuyu seçerek kendisine örnek aldığı kişiyle yarıştı.

Shakespeare, diğer yazarların konularını her zaman kullandığı halde, kendi çağdaşları arasında hiçbir şairden bir kez olsun alıntı yapmamıştır. Tek istisnayı Marlowe oluşturur. "Size Nasıl Geliyorsa" komedisinde, Çoban kız Phebe, erkek kılığına girmiş Rosalind'i genç bir delikanlı sanarak âşık olur ve ona şöyle der:

Ey göçmüş şair, şimdi anlıyorum,
Ne kadar doğruymuş sözün:
"Âşık dediğin ilk görüşte vurulmuştur her zaman." [26]

Shakespeare burada, Marlowe'un "Hero ve Leander" uzun şiirinden bir dizeyi almış. O zaman, şairleri böyle adlandırmak moda olduğu için Shakespeare, Marlowe'u "çoban" olarak adlandırıyor.

Marlowe'un hemen arkasından Thomas Kyd de kaybolur. Onu hapsetmediler, mahkemeye de vermediler, yarı ölü bir halde serbest bıraktılar. 1594 yılından sonra onunla ilgili hiçbir

[26] "Size Nasıl Geliyorsa", III, V. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

bilgiye rastlanmaz. Öyle görünüyor ki, bu olaydan sonra çok fazla yaşamadı. O sıralarda otuz altı yaşını doldurmuş olması gerekir.

İngiliz dramını yenileştiren ve Shakespeare'e zemin hazırlayan üç büyük yetenek, birbirinin ardından yaşamı işte böyle terk etti. 1592 yılında Greene, 1593 yılında Marlowe ve 1594 yılında Kyd öldü. İngiliz Rönesans dramının kurucularından dördüncü kişi John Lyly ise 1594 yılı civarında tiyatro için yazmayı bıraktı.

4. BÖLÜM

PARNASSUS[27] DAĞI'NA ZİYARET

Shakespeare kendi Maecenas'ını[28] bulur

Yukarıda anlatılanlar olupbiterken ve İngiliz hümanist dramının kurucuları birbiri arkasından sahneden uzaklaşırken Shakespeare ne yapıyordu?

Greene'in "türedi karga" ve "on parmağında on marifet" diyerek lekelemeye çalıştığı bu Stratford'lı, 1592 yılında başarıdan başarıya koşuyordu.

---

[27] Apollon ve Musa'ların (ilham perileri) oturduğu dağ. Delphoi'nin kuzeyindedir (ç.n.).

[28] Edebiyat ve sanatın cömert koruyucusu. İmparator Augustus'un arkadaşı ve danışmanı, Horace ve Virgilius'un hamisidir (ç.n.).

Bildiğimiz gibi, unvan sahibi genç Southampton Kontu, Shakespeare'i Greene'in saldırılarına karşı koruyan hamiydi. Shakespeare, onun sarayında bulunuyor ve orada toplanan edebiyat grubunun eğlencelerine katılıyordu. Orada zaman şiirle geçiriliyordu.

Hümanist halk dramının gelişme göstermesinin ardından şiir de gelişmeye başladı. Doğrusunu isterseniz, İtalya'da yapıldığı gibi şiirlerin meydanlarda okunduğunu veya Aristo'nun şiirlerinin sokaklarda canlandırıldığını İngiltere'de göremezdiniz. İngiltere'de yeni şiir sanatıyla ilgilenen eğitimli okuyucular, küçük çevreler biçiminde bir araya geliyordu. Şiirle aristokratlar ve sosyal konularda eğitim alanlar ilgileniyordu. Şiir, bu arada Kraliçenin sarayında da moda olmuştu.

Tam bu sıralarda Edmund Spenser isimli büyük bir şair çıktı ortaya. Bir kumaş tüccarının oğlu olan ve aristokrat çevreyle ilişki içerisindeki Spenser, daha Cambridge'de öğrenciyken şiir yazıyordu. Üniversiteyi bitirip Kraliçenin gözdesi Leicester'in sarayına girip çıkmaya başlayınca Philip Sidney'le tanıştı. Spenser, Sidney ve diğer birkaç şiirsever "Areopagus" adını verdikleri bir grup oluşturdular. Saraydaki üst düzey arkadaşları, onu bir İngiliz bürokratı olarak İrlanda'ya yerleştirdiler. Bu, barut fıçısı üzerinde oturmak gibi bir görevdi, ama Spenser işi hor görmüyordu. O zamanlar yayıncılar şiire para ödemedikleri için, bir şair yaşamak ve ailesini geçindirmek için başka bir çözüm yolu bulmak zorundaydı.

Spenser, daha İrlanda'ya gitmeden önce değişik üslûplarda yazdığı yapıtlarıyla şiir çevrelerinde adını duyurmuştu. İrlanda'da bulunduğu sırada, Kraliçe Elizabeth'i yüceltmesi gereken alegorik karakterde ve çok büyük bir epik uzun şiir yaratmaya koyuldu. Spenser, "The Faerie Queene" ("Peri Kraliçe")uzun şiirinin ilk üç bölümünü baskıya vermek için 1589 yılında Londra'ya geldi. Marlowe ve Kyd'in ilk trajedileri Londra sahnelerini kasıp kavurmaya başladıktan hemen sonra bu şiir kitabı yayımlandı.

Spenser şiir sanatında bir büyücüydü. Onun şiiri görkemli ve olağanüstüydü. Şiirleri parlak nitelemelerle doluydu. Verimli bir şairdi ve çok takdir görüyordu.

Philip Sidney'in, Rönesans döneminin mükemmel lirik örnekleri olan "Astrophel ve Stella" isimli soneleri, ölümünden sonra 1591 yılında yayımlandı.

Spenser ve Sidney sanki şiir barajının kapağını açmışlar gibi, sıra dışı bir ustalıkla yazılmış şiir yapıtları coşkun bir sel halinde boşanmaya başladı. Marlowe, ustalığını şimdi de şiirde göstermek istemiş ve kaleme sarılmıştı. Konusunu antikçağdan aldığı "Hero ve Leander"[29] uzun şiirini yazmaya başlamıştı. Ölüm onu Deptford'daki meyhanede yakaladığında, bu uzun şiirin henüz iki bölümünü yazmıştı. Sonraları George Chapman dört bölüm daha ekleyince, yapılan ekle birlikte, 1598 yılında kitap olarak yayımlandı. Ama daha basılmadan elde yazılmış kopyalarıyla ün kazandı. Marlowe'un arkadaşı Thomas Lodge da antikçağ konulu "Glaucus and Scilla" uzun şiirini yazdı (1589). Daniel'in aşk konulu uzun şiiri "Rosalin's Complaint" (1592) çok ünlenmişti. Thomas Nashe, hafifliğinden dolayı basılması söz konusu olmayan erotik konulu "The Choise of Valentines" isimli şiirleri yazdı (1593). El yazısı kopyalarının elden ele dolaşması sayesinde şiirler bir hayli tanındı.

Shakespeare de bu şiir furyasında yer aldı. "Üniversiteli Beyinler"le dram yazarlığı alanında rekabete girdiği gibi, şimdi de şiir sanatında onlarla yarışa girmişti.

Sanat aşkıyla şiir yazmak, para kazanmak amacıyla veya halk tiyatrosu için piyesler yazmaya hiç mi hiç benzemiyordu. 1590'lı yılların başında piyesler önemsiz sayılırdı ve edebi ün

---

[29]Aphrodite rahibesi Hero, Çanakkale Boğazının Anadolu yakasında, sevgilisi Leandros ise Trakya yakasındaki Abydos'ta yaşamaktadır. Leandros her gece yüzerek sevgilisini görmeye gelir. Leandros'un ölümüyle biten bu öykü mitolojik dünyanın en büyük aşklarından birisidir. (ç.n.).

açısından hiçbir anlam taşımıyorlardı. Edebiyat dünyasında piyesler, kendine özgü özellikleri olan gündelik iş olarak görülüyordu.

Parnassus dağına tırmanmaya hazırlanan Shakespeare, kendisine uygun bir konu aramaya başladı. Çok sevdiği Romalı şair Ovidius'tan bir hikâye buldu; Tanrıça Venüs, umutsuzluk içerisinde, güzel delikanlı Adonis'i elde etmeye çabalıyordu. Shakespeare aynı konuyu kullanarak 1592 yılında bir uzun şiir yazdı.

Bu şiir kitabının en iyi biçimde basılması konusunda, Shakespeare bizzat kendisi çaba gösteriyordu. Hemşerisi Richard Field'a giderek, "Venüs ve Adonis" kitabını basma işini ona emanet etti. Field, 1593 yılının Nisan ayında basım iznini alınca, kitap hiç gecikmeden çıktı.

O zaman geçerli olan kurallara göre, Shakespeare de kitabını önemli bir şahsiyete ithaf etti. Spenser, "The Faerie Queene" uzun şiirini Kraliçe Elizabeth'in kendisine ithaf etmişti. Shakespeare de aynı şeyi yapmak istiyor olamazdı. Onun koruyucusu da zaten yeterince önemli birisiydi. Şiir kitabı, Kont Southampton'a ithaf edildi.

İşte nasıl ithaf edildiği:

Saygıdeğer
Southampton Kontu,
Titchfield Baronu,
Henry Wriothesley'e

Sayın Ekselansları,

Kaba satırlarımı Lorduma ithaf ederken çok cüretkâr davrandığımı ve benim gibi önemsiz birisinin sizin gibi güçlü bir destek seçtiği için bütün dünyanın beni ayıplayacağını kabul ediyorum; ancak sizin memnuniyetinizle kendimi en büyük ödülle onurlandırılmış sayacağım ve yemin ederim boş zamanımın tamamını, sizin onurunuza daha ciddi bir eser yaratıncaya kadar durup dinlenmeden çalışacağım. Bu eserin manevi

babası öyle soylu ki, hayal gücümün bu ilk meyvesinin değersiz olduğu ortaya çıkarsa, ben o zaman yıkılırım ve böyle kötü bir hasatı yeniden toplamaktansa bu kadar verimsiz bir toprağı yeniden işlemeye asla kalkışmam. Bu naçiz eserimi görüşlerinize sunarken, her şeyin gönlünüzce olmasını ve ümidini size bağlayan insanlığın iyiliği konusundaki isteklerinizin gerçekleşmesini dilerim.

Siz Lordumun hizmetinde olan
William
Shakespeare

Şiir kitabının ithaf edildiği şahsın önünde böylesi abartılı bir eğilme, zamanın ruhuna uygun bir davranış biçimiydi. Şiirin önemli kişilere ithaf edilmek üzere yazıldığı varsayılırdı. Eserinizi ithaf ettiğiniz şahıs ne kadar yüksek bir konumdaysa, eserinizin niteliği de o kadar yüksek olurdu. Buna karşılık yazar alçakgönüllü olmakla yükümlüdür. Bırakın da onu başkaları övsün. Kısacası hem hamiye ölçüsüz bir övgü, hem de şairin kendini alçaltması, kendine özgü bir törenin vazgeçilmez unsurlarını oluşturuyordu. O zamanlar şairlerin hep-

Shakespeare'in "Venüs ve Adonis" ve "Lucrece" adlı uzun şiirlerini adadığı hamisi Southampton Kontu.

si kendi eserlerini ithaf ederlerken böyle yazarlardı, Shakespeare yaptığı bu ithafta alışılandan daha fazla eğilmemişti.

Başka bir görenek de, şiirsel yapıtların sadece sanat aşkı için yazılıyor olmasıydı. En azından böyle düşünmek kabul görüyordu. Bu nedenle, yazar şiirin basımından herhangi bir ücret almazdı. Kendisine şiir yapıtı ithaf edilen kişi, kural olarak yazarına para armağanı verirdi. Southampton'un bu ithaf için Shakespeare'e binlerce pound ödül verdiği rivayet edilir. Miktarın abartıldığı kuşkusuz, ama Southampton'un Shakespeare'e bir kese altın vermiş olması da şaşılacak bir durum değil.

Bu ithaftaki bir ifade, eskiden beri araştırmacıların dikkatini çeker. Shakespeare, şiir yapıtını "hayal gücünün ilk eseri" olarak niteliyor, ama Shakespeare'in "Venüs ve Adonis"ten önce, iki veya üç piyes yazmış olduğunu biliyoruz. Peki, Shakespeare'in bu sözlerini nasıl anlamalıyız? Bu, "Venüs ve Adonis"in "VI. Henry" dramından önce yazıldığı anlamına mı gelir? Yoksa Shakespeare'in söyledikleri, "VI. Henry" üçlemesini kendisinin yazmadığı anlamına mı gelir? (XIX. yüzyılda böyle düşünülüyordu).

Bunların hiçbiri değil.

Herkesin kolayca ulaşabileceği tiyatrolar için yazılan piyeslere hangi gözle bakıldığını göz önüne alırsak, Shakespeare'i doğru anlarız. Shakespeare, bizim için günümüzde öncelikle dram yazarı. 1590'lı yılların başında ise, daha önce de söz edildiği gibi, piyesler edebiyat eseri olarak kabul görmezlerdi. Piyeslere, sade halk için yazılmış değersiz eserler gözüyle bakılırdı. Shakespeare, "Venüs ve Adonis" uzun şiirini bu nedenle ilk gerçek edebi eseri sayıyordu. Buna ek olarak, Shakespeare'in ilk şiirleri basıldığında, henüz hiçbir piyesinin basılmamış olduğunu da unutmamak gerekir.

"Venüs ve Adonis", Shakespeare'in şiir sanatındaki ustalığını tüm parlaklığıyla gözler önüne serdi. Gene de, uzun şiirin kazandığı başarıya bunun bir skandal olup olmadığı tartışmala-

rının gölgesi düşmüştü. Shakespeare'in eseri, ulvi bir platonik aşkın üstünlüğünü açıkça savunuyordu, ama Tanrıça güzel delikanlıyı baştan çıkarırken gelişen sahneler o kadar canlıydı ki, bütün bunlardan sonra şiirin ciddi, hatta biraz da karamsar bir sonla bitmesi yeterince inandırıcı gelmiyordu. Bu, kaidenin yıkılması, şiir sanatının yüce duyguları savunması gerektiği prensibinin ihlâl edilmesi anlamına geliyordu.

Shakespeare, kusurunu düzeltmek için hemen kaleme sarıldı. Field, Aziz Paul Katedrali'nin yanında bulunan kitap dükkânına elinde Shakespeare'in 1593-1594 yıllarında yazdığı ve henüz basılmış "Lucrece" ciltlerinin paketleriyle girdiğinde yıl 1594'tü.

Shakespeare bu kitabını da aynı sanat hamisine adamıştı. Yaptığı ithaf önceki gibi çarpıcı bir kulluk ruhuyla yazılmış da olsa, ilk şiir kitabında yazdığı ithafla kıyaslanınca, yazarın şimdi koruyucusuna çok daha yakın durduğuna tanıklık eden belirtileri fark etmemek mümkün değil.

Saygıdeğer
Southampton Kontu,
Titchfield Baronu,
Henry Wriothesley'e

Başlangıcı olmayan bu alçakgönüllü eser size duyduğum sınırsız sevginin ancak önemsiz bir kısmını ifade edebilir. Benim değersiz şiirlerime değil, ancak sizin yüce gönüllülüğünüze güvenerek ithafımın kabul edileceğini ümit ediyorum. Yaptığım her şey size aittir, ileride yapacaklarım da bütünüyle size adanmış olanın bir parçası olarak sizindir. Daha yetenekli olsaydım, size daha çok hizmet edebilirdim. Ama olduğu kadarıyla gücümün tamamı, kendisine uzun ve mutlu bir ömür dilediğim zatıâlilerine adanmıştır.

Siz Lordumun hizmetinde olan
William Shakespeare

Romalı Lucrece'in, Tarquinius tarafından sürülen lekeyi çıkarmak amacıyla yaşamına nasıl son verdiğini anlatan şiirsel öykü, namusun yaşamın kendisinden daha üstün olduğunu ve şehvet hırsının yıkıcı olduğunu iddia eder nitelikte. Öykü, olağanüstü güzellikteki şiirlerle anlatılmıştır.

Shakespeare'in ilk piyeslerinin bile seyircinin dikkatini çektiğini biliyoruz. Onun ilk şiirleri de hemen tanınmaya başladı. Shakespeare'in bu uzun şiirinin yankılarına diğer şairlerin eserlerinde de rastlanır. Shakespeare'in Yorkshire Kontluğundan hemşerisi Michael Drayton, "Matilda's Tragedy" (1594) isimli eserinde, "Lucrece'in yeniden doğduğunu" söylüyordu. Cambridge akademisyenlerinden Richard Covell, "Polimanteia" adlı eserinde "Lucrece" konusunda Shakespeare'e övgüler yağdırıyordu. Aynı yıl Thomas Edwards, Shakespeare'i, Spenser, Marlowe ve Daniel'le aynı hizada niteleyerek, çağdaş yazarlar içerisinde en iyilerinden biri olduğunu ilân etti. William Harvey, "Lucrece'in erdemlerini terennüm eden" bir şair olarak yazdığı mersiyede onu takdir ediyordu. Mizah şairi John Weever, Shakespeare'in yazdığı uzun şiirin kazandığı büyük başarıya tanıklık eden "William Shakespeare'e" epigramını yazdı. Metni düzyazı olarak çevireceğim; "Tatlı dilli Shakespeare, senin yapıtlarını gördüğümde onları Apollon'dan başkasının yazmadığına yemin etmeye hazırdım; gülpembesi çehreleri ve ipek kıyafetleriyle annelerinin göksel bir tanrıça olduğuna tanıklık ediyorlardı: gül yanaklı, kehribar bukleli Adonis, Adonis'i kendisine âşık etmeye uğraşan, şehvetle yanıp tutuşan Venüs, genç kızlık elbiseleri içerisinde bakire Lucrece, kapıldığı şehveti dizginlemeye çabalayan gururlu Tarquinius."

Uzun şiirlere bakış açısı farklı farklıydı. John Davies of Hereford "Şikayet Defterinde", "ölümsüz şiirlerin, ancak şehvet düşkünü Venüs'ün aşk ihtiraslarını doyurmak için Adonis'i ikna etmeye hizmet ediyorlar, diye yakınıyordu, şiirler çok dâhice yazılmış olmakla birlikte şehvet kılığına bu kadar çok bürünmeseler çok daha akıllıca olurdu."

Cambridge'li akademisyen Gabriel Harvey, "daha makul olanlar "Lucrece'i" tercih ederken, gençler gönüllerini "Venüs ve Adonis'e" kaptırıyorlar" diyordu. Gençliğin, "Venüs ve Adonis" şiirsel öyküsünden çok etkilendiğine ilişkin belirtileri, Cambridge Üniversitesi'nde sahneye konan "The Return from Parnassus" ("Parnassus Dağından Dönüş") piyesinde de bulabiliriz. Piyeste ironik bir biçimde tanımlanan karakterlerden birisi, "Bırakın aptal dünya Spenser ve Chaucer'a hayran olsun, ben her zaman tatlı Mister Shakespeare'in önünde eğileceğim ve saygımı göstermek için, onun "Venüs ve Adonis"ini yastığımın altına koyacağım."

Yenidendoğuş Çağı İngiliz lirik şiirinin gelişmesine kendi mütevazı katkısını koymuş olan Richard Barnfield, 1589 yılında şöyle yazıyordu (daha kolay anlaşılabilmesi için şiiri düzyazı olarak çeviriyorum): "Sen Shakespeare, tatlı dilli şiirlerinle herkesin beğenisini ve övgüsünü topladın. Senin "Venüs"ün ve "güzeller güzeli bakire "Lucrece"in, senin ismini ölümsüz şöhretlerin kitabına geçirdi, vücudun ölümlü olsa bile ismin daima yaşayacak."

Richard Carew'in "The Excellency of the English Tongue"
(1595-1596) (İngiliz Dilinin Yetkinliği) adlı bilimsel çalışmasında, Shakespeare'in şiir sanatı üzerine yazdıklarıyla bu bölümü bitirelim. İngiliz yazarların anadillerinde ulaştıkları yetkinliğin, klasik yazarların kendi dillerinde ulaştıkları yetkinliği bile aştığını öne sürüyor Carew: "Platon üslûbunda bir şeyler mi okumak istiyorsunuz? Öyleyse Sir Thomas Smith'i okuyun. İyon üslubûnda felsefe mi okumak istiyorsunuz? Sir Thomas More okuyun. (Örneklerin bazılarını atlıyorum – A.A.)... Virgilius mu okumak istiyorsunuz? Kont Surrey'den okuyun. Catullus mu? Shakespeare'i okuyun ve Marlowe'dan[30] bir bölüm okuyun. Ovidius? İşte Daniel. Lucian? İşte Spenser."

[30] Yazar Marlowe'un tamamlanmamış "Hero ve Leander" şiirlerini kastediyor.

Bütün bu yorumlar Shakespeare'in şiirlerinin büyük yankı uyandırdığını gösteriyor. Olay sadece şairlerin övgüleriyle bitmiyor. Shakespeare zamanın şiir anlayışını da etkiledi. Shakespeare'in taklitçileri çıktı. Oxford Üniversitesi öğrencilerinden Henry Willobie, "Lucrece" uzun şiirinden etkilenerek "Willobie his Avisa" (1594) uzun şiirini yazdı. Shakespeare hakkında içerdiği çok ilginç bilgilerden ötürü bu uzun şiire sonraları gene döneceğiz. Şimdi, Shakespeare'in şiir sanatındaki başka bir yaratıcılık alanı olan sonelerine değineceğiz.

1590'lı yılların başında aşk uzun şiirlerinin üslûbunda görülen büyük gelişmeyle birlikte, soneler de gelişme gösterdi. Philip Sidney'in 1580 yılı civarında yazdığı ve 1591 yılında yayımlanan soneleri "Astrophel ve Stella", bu gelişmede itici gücü oluşturdu. İngiliz şairlerin sone merakı yaklaşık sekiz yıl sürdü. Bir araştırmacı, bu süre içerisinde iki binden fazla sone yayımlandığını hesapladı. Gerçekte var olan veya hayali bir sevgiliye ithaf edilmelerine göre, soneler, yazarları tarafından genellikle ayrı ciltlerde toplanırdı. Samuel Daniel'in "Delia" (1592), Thomas Lodge'un "Phullis" (1593) "Michael Drayton'ın "İdea" (1594) ve Edmund Spenser'in "Amoretti" (1595) isimli soneleri en ünlü olanlarıdır.

Shakespeare sone yarışına da katıldı. İlk sonelerini ne zaman yazdığı bilinmiyor. Kısa bir zaman öncesine kadar, sonelerini 1592 yılı civarında yazmaya başladığı kabul ediliyordu. Yeni araştırmacılardan biri olan Leslie Hotson, Shakespeare'in 1589 yılında sone yazmaya başlamış olmasının ihtimal dahilinde olduğunu düşünüyor. Her nasıl olursa olsun, 1590'lı yılların başından itibaren, şiirsel yaratıcılığın başka bir alanında, Shakespeare'in gücünü denemeye başladığı kesindir.

Shakespeare, en az 1598 yılına kadar sone yazmaya devam etti ve toplam yüz elli dört sone yazdı. Shakespeare'in yazdıkları çoğu diğer şairin sonelerinde olduğu gibi bir tek konu içerisinde toplanmamıştır. Shakespeare'in çağdaşları sonelerini bir sevgiliye adarlardı. Shakespeare de esmer olarak nitelediği bir kadına soneler yazdı. Bunların hepsi toplam yirmi

beş sonedir. Bunun dışında kalan yüzden fazla sone, genellikle şair bir arkadaşına adanmıştır.

Shakespeare'in sonelerinde birinci sıra arkadaşlık temasına ayrılmıştır. Shakespeare'in, sevgili hakkında yazarken kullandığı üslûp, arkadaşı hakkında yazarken kullandığı üslûp kadar yüksek değildir. Shakespeare'in sonelerini gerçekte var olan şahıslara adayıp adamadığı, şahısların gerçek olması durumunda bu esmer hanımın ve bu aydın arkadaşın kim olduğu konusu doğal olarak merak uyanmıştır.

Bu konuda yapılan varsayımların hepsini anlatmaya kalkışsak, bunun için ayrıca bir kitap gerekirdi. Ama bu konuda yapılan tahminlerin hiçbirini doğrulayan belgesel kanıtlar bulunmadığından merakımızı gideremiyoruz.

Aslında Shakespeare'in lirik yapıtlarının ne derece özyaşamöyküsü sayılabileceği açıklığa kavuşmamıştır. Sonelerinde gerçek duygularını mı yansıttığı, yoksa çağdaşı olan birçok yazarın yaptığı gibi, şiirsel hayal gücünün ürünü olan ve gerçekte var olmayan kişiler hakkında mı yazdığı tam olarak bilinmiyor, öyle anlaşılıyor ki, gerçek ortalarda bir yerde.

Shakespeare'in sonelerini her şeyden önce şiir olarak ele almak gerekir. Onun özel heyecanlarını sonelerinde ne derece yansıttığını kestirmek zor. Yazarın içten duygularının hissedildiği soneleri de var, ama biz Shakespeare'in önümüzde günah çıkardığını sanırken o, dâhi şair, kendi duygularından çok, bütün insanlığa ait duyguları ifade ediyor ve biz yanılıyor da olabiliriz. Sonelerinde, ruhi gerilimler hakkında sadece soğukkanlı değerlendirmeler yapmış olabileceğini söylemek de doğru olmayacaktır.

Soneler ve uzun şiirler, Shakespeare'in, İngiliz Rönesans şiir kültürünün zirvelerine çıktığına tanıklık ediyor. Shakespeare bir şair olarak, incelmiş duyguların ve keskin kavrayışın ustası olarak önümüze çıkıyor. Onun şiiri bu işin ustaları için ve çok hassas bir biçimde değerlendirebilenler için yazılmıştır. Sonelerinde olduğu gibi uzun şiirlerinde de pek çok şeyi anlamanın en iyi yolu, o dönemin şiir edebiyatına bir

bütün olarak bakmaktır. Şairler hep aynı konuları seçmekle birlikte, onları kendilerine göre farklı şekillerde ele alırlardı. Bu, şiirsel alanda gerçek bir yarışmaydı. Dram alanında olduğu gibi, Shakespeare bu alanda da üstünlük sağladı. Richard Barnfield'ın söz ettiği gibi, "ölümsüz şöhretler kitabında" Shakespeare'in yanında kalabilenlerin sayısı çok azdı.

Shakespeare'in aldığı en büyük övgü, çağdaşlarından büyük şair olarak kabul edilen Edmund Spenser'in söyledikleriydi. Londra'ya çıktığı seyahatten sonra ıssız İrlanda'ya geri dönen Spenser, "Colin Clout's come Home Again" (1595) adlı uzun şiirinde, Londra'da karşılaştığı şairlerden zevkle ve övgüyle söz eder. Londra'daki tanıdıklarından her birini uydurma adlar altında betimler. Şairlerden birine, Yunanca kartal anlamına gelen "Aetos" kelimesinden esinlenerek Aetinon adını yakıştırmıştır. Spenser'in şiirindeki musikiyi çevirilerde vermek olanaklı görünmediğinden, üstelik şu an bize şiirin musikisinden çok anlamı gerekli olduğundan, düzyazı olarak çevirmekle yetineceğiz. "Sıra olarak sonuncu olsa bile, Aetion önem olarak birinci; arasanız da ondan daha asil bir çoban bulamazsınız; Onun yüce fikirlerle dolu ilham perisi (Musa'sı) de kulağa kendisi gibi kahramanca geliyor."

Şairlerden hangisi kulağa böyle "kahramanca" gelebilir? Soyadı "mızrağıyla titreten" anlamına gelen bir şair olabilir ancak!

Shakespeare'in şiirle uğraştığı o verimli yıllarında edindiği ustalığın izleri, onun dram yazarlığındaki yaratıcılığına da taşındı.

Bu konuya yönelmeden önce, Shakespeare'in hayattaki yolunu belirlerken kararsızlık yaşadığı bir dönem olduğunu da belirtmemiz gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, sonelerinin onun özyaşamöyküsü olabileceği konusunu fazla abartmak eğiliminde değilsek de, Shakespeare'in Londra'ya yeni geldiği dönemdeki özel yaşamı hakkında belli belirsiz ve büyük ölçüde şifrelenmiş yansımaları sonelerinde görmek mümkündür.

İki yol ağzında

Bir kez daha belirtelim ki, Shakespeare Stratford'dan yoksulluk içinde ayrılmıştı. Babası Şehir Birliği'ndeki saygın konumunu kaybetmiş, borçları nedeniyle tutuklanmamak için burnunu kapıdan dışarı çıkarmaya korkuyordu.

Yaşamda kendisine bir yer edinmek, ailenin işlerini yoluna koyup toplumdaki saygınlığını yeniden elde etmesini sağlamak ve nihayet tutkularını tatmin etmek için genç Shakespeare Londra'ya gelmişti.

Kısacası, Shakespeare Londra'ya gitmek için yola koyulduğunda, bunu yapmaya sürükleyen çok nedeni vardı. Tiyatro onu ta en başta cezbetmişti. İşte Southampton'un çevresiyle yakınlaşıyor. Önünde Spenser benzeri bir şair olmak gibi yeni bir ufuk açılıyor. Sokak tiyatrosunun bir oyuncusu olarak, bulunduğu konumun "aşağılarda olduğunu", Shakespeare hissetmiyor olamazdı. Bu türden soneleri kaderinden yakındığı bu dönemde yazdığından kuşku duyamayız:

Ah, doğrudur kendimi sağa sola attığım,
Vazgeçemediğim ele güne soytarılıktan,
Canevimi yıktığım, sevdiğimi sattığım,...[31]

111. sonede bu daha açık bir biçimde dile getirilmiş:

N'olur hatırım için, şu talihi azarla:
O Tanrıça, yaptığım kötü işlerden suçlu,
Yüzümü güldürmedi hoş, rahat bir yaşamla,
Verdi halkın önünde adi bir geçim yolu.[32]

Bu dizeler, Shakespeare'in tiyatro çalışmalarına yeni başladığı sıralarda, konumu henüz belirsizken yazılmış olabilir. Böyle bir ruh durumunun etkisiyle, Shakespeare tiyatrodan

[31] Sone 110. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[32] Sone 111. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

geçici olarak uzaklaşarak soylu Southampton Kontunun himayesine girdi. Ama üst düzeyden insanların kültürlü hizmetkârları arasında da durumun çok kolay olmadığı ortaya çıktı. Soyluların himayesine girmeye çalışan diğerleriyle yarışmak gerekiyordu. Bu durum Shakespeare'in sonelerine çok açık yansımıştır. Bu gruptaki sonelerin tamamı aynı sanat koruyucusunu öven şairlerin rekabetine adanmıştı.

Shakespeare koruyucusuna şöyle yazıyor:

İlham perimin dili bağlı, bilir haddini;
Gel gör ki başkaları övgüne övgü katmış,
Altın kalemler mutlu günlere saklar seni,
Periler, şiirleri senin için yaratmış.[33]

Kim olduğunu saptayamadığımız rakiplerden biri özellikle tehlikelidir:

Ah, çok bocalıyorum yazdığımda övgünü,
Seni anlatıp duran üstatla yarışmak zor:
Vargücüyle övüyor senin yaygın ününü,
Dilimi bağlayarak bana söz bırakmıyor.[34]

Kim olduğu bilinmemekle birlikte en güvenilir tahmin onun George Chapman olabileceğidir.

Shakespeare ve hamisi arasında bir soğukluk baş gösterdi. Aslında, bu soylunun sarayında bir yanaşma olarak yaşamaya katlanmasının Shakespeare'e zor geleceği düşünülüyor. Kısa bir süre içerisinde kendisine büyük bir şöhret getiren iki uzun şiir yazmış bir şair olarak, "Lucrece"i yazdıktan sonra Shakespeare'in bu uğraşını birdenbire bırakıp tiyatroya geri dönmesi başka türlü nasıl açıklanabilir? Tiyatroda en azından sanat hamisinin lütuflarına bağımlı değildi.

---

[33] Sone 85. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[34] Sone 80. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Şiir yazmaya ileride de devam edecektir, ama sadece kendi zevki için, arkadaşları için, kendi heyecanlarını ölümsüzleştirmek için. Bundan böyle şiir yazmayı bir meslek olarak sürdürmeyecektir.

Shakespeare istese de istemese de, kaderine dram yazarı olmak düşmüştü. O dönemde, eşsiz şiir yeteneğini kullanabileceği başka bir alan bulamazdı. Kendisi ne düşünmüş olursa olsun, onun geri dönüşüyle tiyatro kazançlı çıktı.

5. BÖLÜM

"SAHNEYİ SARSAN BİRİCİK ADAM"

"Başmabeyinci'nin hizmetkârları"

1594 yılının başlarında, veba salgını sona erince taşraya dağılan tiyatro oyuncuları başkentte yeniden bir araya gelmeye başladılar. Tiyatro gösterilerini yeniden başlatan ilk kişi Philip Henslowe'du. Henslowe, ne dram yazarıydı ne de tiyatro oyuncusu, ama gene de kendisinden ayrıntılı olarak söz etmemiz gerekir. Kariyerine, yönetici Viscount Montague'nun yardımcısı olarak başladı ve görevinden ayrılıp kendi işçeğizini kurabilecek duruma gelinceye kadar bu görevde torbasını doldurdu. Arazi ve her türlü diğer karaborsa işiyle uğraştı. Thames nehrinin sağ kıyısında, 1591 yılında edindiği araziye "Rose" tiyatrosunu inşa etti. Bu binayı, oyuncu kumpanyalarına kiraya veriyordu. Onlara ödünç para da veriyor, böylece kumpanyalar

avucunun içine düşüyordu. Henslowe, kendi tiyatrosunda oynayan kumpanyalar için piyes yazan dram yazarlarına da avans verirdi. Kendi işleriyle ilgili her şeyi muntazam olarak hesap defterlerine kaydederdi. Bu defterlerin korunabilmesi sayesinde, Shakespeare dönemindeki tiyatroların işleri hakkında, repertuarın nasıl oluştuğu, hasılatın nasıl olduğu, piyesler için dram yazarlarına ne kadar ödendiği türünden çok fazla bilgi edinebiliyoruz.

Amiral'in koruyuculuğundaki bir kumpanya, Henslowe'un tiyatrosunda oynuyordu. Kumpanyaya, önemli bir trajedi oyuncusu Edward Alleyn başkanlık ediyordu. Londralı olan Alleyn, Shakespeare'den iki yaş küçüktü. Alleyn, Marlowe'un ve Kyd'in dramlarında yetişti. Marlowe'un kahramanlarının ateşli monologlarını sahnede ilk kez okumak onuru ona aitti. Alleyn'in coşkulu ve tumturaklı konuşmaları ona pek çok hayran kazandırmıştı. 1590'lı yılların başında Alleyn, Londra'nın en popüler tiyatro oyuncusuydu. Henslowe'un üvey kızıyla evlenerek onunla ilişkilerini sağlamlaştırdı. Böylelikle "Rose" tiyatrosu ve "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyası, Henslowe ve Alleyn'in aile işletmesine dönüştü.

Taşradan yeni dönen "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası, 1594 yılının yazında, tiyatro faaliyetleri başladıktan hemen sonra, tiyatro binasını kendilerine kiralaması isteğiyle Henslowe'a başvurdu. Henslowe o sıralarda "Rose" tiyatro binasını tamir ettirdiğinden kendi oyuncu kumpanyası Newington-Butts tiyatrosunda oynuyordu. Henslowe, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârlarını" kendi kumpanyasıyla birleştirdi. "Rose" tiyatrosunun onarımı bittikten sonra, "Amiral'in Hizmetkârları", temsil vermek üzere bu binaya geri döndüler, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" ise diğer kumpanyanın arkasından gelmedi. Bu kumpanyayla Henslowe arasında anlaşmaya varılamadı. Kumpanya, oyuncuları kendisine borçlu hale getirdikten sonra köle gibi çalıştıran bu tefeciyle ve onun tiyatrosuyla birleşmemeye karar vermişti.

Richard Burbage, William Kempe, John Heminges (Hemings), Henry Condell, Augustine Phillips , Christopher Beeston, William Slye, Richard Cowly , George Bryan ve John Duke, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının oyuncu kadrosunu oluşturuyorlardı. yılında kumpanyaya 1594 yeni bir oyuncu katıldı, William Shakespeare.

1594 yılında yirmi yedi yaşını dolduran Richard Burbage, kumpanyanın başyıldızıydı. Alleyn'in kendi tiyatrosunda Burbage gibi bir rakip istememesi yüzünden, "Amiral'in Hizmetkârları" ve "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyaları arasında yüzüklerin takılmamış olması ihtimali büyüktür.

Tarlton'un ölümünden sonra Londra tiyatrolarının en iyi palyaçosu unvanını kazanan komedyen William Kempe kumpanyanın ikinci değerli oyuncusuydu. Bunun dışında kalan oyuncular da işlerinin ehli olan oyunculardı.

Shakespeare'in gelişiyle, kumpanya artık devamlı dram yazarını edinmiş oldu. Bu açıdan bakınca Henslowe'un işleri daha kötüydü. Çok değil daha yakınlarda, Marlowe, Greene veya Kyd'den piyes satın alabilecekken şu anda onların hiçbiri hayatta değildi. Henslowe'un önceden edindiği eski piyeslerden oluşan bir stokunun olduğu doğruydu, üstelik bu piyesler basılmamış olduğundan ve el yazması tek nüshalar da kendisinde bulunduğundan, diğer kumpanyalar bu piyesleri sahneye koyamazlardı, ama yeni piyeslere de gereksinim vardı. Henslowe'un tuttuğu notlar, yeni piyes bulamamaktan dolayı bir tiyatro işletmecisi olarak onun yaşadığı hummalı sıkıntıları göstermektedir. Bu nedenle Henslowe, bazen üç-dört dram yazarının oluşturduğu yazarlar grubunun tamamını toplayarak, yeni piyesin birer veya ikişer perdesi için her bir yazara önceden ödeme yapardı.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası, şair Shakespeare'in şahsında hem eski piyesleri yenileyebilecek, hem de yeni piyes yazabilecek bir yazara kavuşmuştu. Shakespeare'in varlığı, kumpanyanın kısa bir zaman içerisinde ayağa kalkmasına yardımcı oldu. Kumpanya, ilginç ve yeni bir

repertuar edinmişti. Ama "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının gündelik ve muhasebe defterleri, 1613 yılındaki tiyatro yangını sırasında yandığı için, kumpanyanın repertuar listesini ne yazık ki çıkaramıyoruz. O zamanlar repertuarın nasıl oluşturulduğu konusunda Henslowe'un tiyatrosundan analoji yoluyla fikir yürütebiliriz. İşte 1594 yılı sonbaharında, "Rose" tiyatrosunda oynayan piyeslerin listesi. Parantez içinde kendi notlarımla birlikte Henslowe'un kayıtlarını veriyorum:

2 Kasım, Cuma. "The Jew of Malta" (Marlowe).

3 Kasım, Cumartesi. "Tasso" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır, diğer kayıtlara göre, "Tasso's Melancholy" şeklinde alternatif bir isminin olduğu bilinmektedir).

4 Kasım, Pazar. "Philipo and Hippolito" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

5 Kasım, Pazartesi. "Venetian Comedy" ("Venedik Taciri", Shakespeare'den önce böyle isimlendiriliyor olabilir).

6 Kasım, Salı. "Cutlack" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

7 Kasım, Çarşamba. "Massacre at Paris" ("Paris Katliamı", Marlowe).

8 Kasım, Perşembe. "Godfrey of Bulloigne" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

9 Kasım, Cuma. "Mahomet" (Peele, Piyesin kendisi günümüze kadar saklanmıştır).

10 Kasım, Cumartesi. "Galiaso" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

11 Kasım, Pazar. "Bellendon" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

12 Kasım, Pazartesi. "Tamar Cham" (Piyesin kendisi günümüze kalmamıştır).

Shakespeare çağı İngiliz Dramı tarihçisi E. K. Chambers'ın yaptığı hesaplamalara göre, "Amiral'in Hizmetkârları", üç yıl içerisinde sahneye elli beş yeni piyes koydu. Ortalama olarak iki haftada bir prömiyer veriyorlardı. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının, bu yarışta geri

kalmamak için çaba gösterdiği tahminini yapmakla yanılmamış oluruz.

Şimdi, Shakespeare'in girdiği kumpanyanın iç organizasyonuna dönelim

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" bir ortaklıktı. Kumpanya, temsil verilen binanın kiralanması, kostüm ve dekorların hazırlanması, piyese ödeme yapılması gibi harcamalarda kullanılmak üzere hisse yatıran oyuncular tarafından yönetilirdi. Temsillerden elde edilen gelir hissedar oyuncular arasında paylaşılırdı.

İkinci grup, ikinci derece rolleri oynayan ücretli oyunculardan oluşurdu. Kumpanyanın bu grubundaki oyuncular sabit olmazdı. İçlerinden yetenekli bir oyuncu çıkması durumunda çabucak hissedar oyuncular sınıfına geçerdi.

Kadın rollerini, özel bir hazırlıktan geçirilen erkek çocuklar oynardı. Genç oyuncular, öğrenci konumundaydılar. Onların en yeteneklileri sonraları hissedar büyükler kategorisine geçerlerdi.

Shakespeare'in katıldığı ve tiyatrodaki iş yaşamı boyunca bağlantısını koparmayacağı kumpanyanın yapısı işte böyleydi.

Daha önce de sözü edildiği gibi kumpanya, başlangıçta Newingston-Butts tiyatrosunda oynuyordu. Bu tiyatro Londra'dan uzak olduğu için, oyuncular kendilerine uygun bir bina buluncaya kadar şehirde bir yerde temsil verebilmek için izin almanın yollarını aramaya başladılar. Başmabeyinci'nin bizzat kendisi, Londra belediye başkanıyla bir anlaşma yaparak, tiyatro oyuncularının şehirdeki "Cross-Keys" hanının avlusunda geçici olarak sahneye çıkabilmeleri için izin verilmesini sağladı. Kumpanya, bir buçuk yıl sonra, Richard Burbage'ın babası James Burbage'a ait olan "Theatre" binasını kiraladı ve 1597 yılına kadar bu binada sahneye çıktı.

Shakespeare'in oynadığı tiyatro binasını kısaca tanıtalım. O dönem tiyatro binalarının çatıları olmazdı. Tiyatro binasının dış duvarı onu sokaktan ayırırdı. Fiyatları daha pahalı olan ve varlıklı seyircilerin oturduğu iki veya üç balkonlu galeriler,

içeride duvar boyunca olurdu. Seyircinin esas kısmı, ileriye doğru büyük bir çıkıntı yapan sahnenin tam önünde yere oturur, sahneyi üç tarafından kuşatırdı. Perde ve dekorasyon kullanılmıyordu.

Yoksul dış görünümüne rağmen, bu tiyatro kesinlikle ilkel değildi. Tiyatroda Ortaçağın bir dizi niteliği hâlâ korunuyor olsa
bile, genel olarak yüksek bir sahne kültürüne sahipti.

Shakespeare, kendi piyeslerini belirli bir kumpanya ve belirli tiyatro oyuncuları için yazıyordu. Tiyatro oyuncularıyla böyle bir işbirliği içerisinde çalışan Shakespeare'in dram konusundaki yetenekleri iyice pekişti. Bu nedenle piyeslerini yaratırken, onların sahnede canlandırılmasıyla ilgili en küçük detayları göz önünde bulundurabiliyordu. Shakespeare'in yapıtları analiz edildiğinde, sahne konusunda çok ayrıntılı bilgilere sahip, tiyatro oyunculuğunun kaidelerini ve seyirci üzerinde en büyük etkiyi yaratan tiyatro usûllerini iyi bilen birisi tarafından yazıldıkları anlaşılır.

Shakespeare gibi bir dram yazarıyla çalışmak, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası için büyük bir şanstı, ama piyeslerin canlandırılması sırasında üstün sahne yeteneklerini büyük bir istekle kullanan oyuncularla karşılaşmak da Shakespeare için şanstı.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" sadece kumpanyanın işlerinin yürütülmesiyle ilgili bir ortaklık oluşturmamıştı, tiyatro sanatı konusunda ortak eğilime sahip olmaları da onları bir arada tutuyordu. Kumpanyanın aynı temel kadroyla yaklaşık yirmi yıl varlığını sürdürebilmesi, onların ortak bakış açılarına sahip olduklarına en iyi kanıttır. İleride kendisinden daha ayrıntılı söz edeceğimiz Kempe, kendi isteğiyle kumpanyadan ayrılan tek oyuncuydu. Diğer oyuncular, kumpanyadan sonuna kadar ayrılmadılar. Kumpanyada sayısız genç oyuncu tamamlayıcı olarak çalıştığı halde, çekirdek kadro, Shakespeare'in faaliyetlerinin sonuna kadar değişmedi. Shakespeare, vasiye-

tinde üç oyuncudan söz eder: Richard Burbage, John Heminges ve Henry Condell.

"On parmağında on marifet"

İşte Shakespeare tiyatroya böyle döndü. Kendisine has enerjisiyle hemen işe girişti. Çıkan sonuçlara bakarak böyle bir yargıya varabiliyoruz. 1594 yılından 1598 yılına kadar on üç piyes yazdı. Basit bir hesap çıkarılırsa Shakespeare'in senede iki piyes yazdığı ortaya çıkar. Şiirsel dramlarının olduğunu da hatırlarsak, Shakespeare'in bu yıllarda şaşırtıcı derecede verimli bir yazar olduğu görülür.

Peki, bu piyesler hangileriydi?

1594 yılında Philip Henslowe, temsil günlüğüne şu kaydı düşmüştür:

"23 Ocak. ye. Tit ve Ondronik 3 p. 7 ş."

Bu satırın anlamını açalım. "ye" harfleri bu piyesin yeni olduğuna ilişkin bir kısaltmaydı.[35] Demek ki bu bir prömiyer. Henslowe, piyesin ismini biraz karıştırmış. Ama bunda şaşılacak bir şey yok, o hesap yapmayı yazı yazmaktan daha iyi biliyordu, doğrusu imlâsı da bazen biraz komik oluyordu. Anlaşıldığı kadarıyla piyesler pek de ilgisini çekmiyordu. Bu nedenle "Titus Andronicus" isminin arasına "ve" koyarak onu iki kişiye dönüştürmüş.

Satırın sonundaki iki sayı ise kazancı belirtiyor. Üç pound ve yedi şilin[36] Aynı ay için düşülen notlarla kıyaslandığında, Ocak ayının en büyük geliri. Anlaşıldığı kadarıyla, prömiyerler daha çok seyirci çekiyordu. Ama kısa bir zaman sonra, 28 Ocak ve 6 Şubat'ta yer alan ikinci ve üçüncü temsillerde, temsil başına iki pound kazandığı düşünülürse, Henslowe'un prömiyer dışında da öyle pek de küçümsenemeyecek bir gelir elde ettiği anlaşılıyor.

---

[35] İngilizce: "ne", yani new veya new enterlude.

[36] Shakespeare'in yaşadığı dönemde paranın değeri bugünkünden oldukça farklıydı.

"Titus Andronicus", konusunu Roma'nın uzak geçmişinden alan bir piyes. Thomas Kyd'in yazdığı türden kanlı bir trajedi. Her ikisi de intikam konusu etrafında gelişen kanlı olayları anlatıyorlar. İşlenen suçların çokluğu bakımından Shakespeare, Kyd'i geride bırakmıştı. Bu piyeste neler yoktu ki! Cinayet, ırza geçme, kesilen eller, kendi oğullarının etinden yapılmış böreği yiyen bir anne... Bütün bunlara, kanlı trajedilerin tumturaklı ve içe işleyen konuşmaları eşlik ediyor.

Shakespeare, dram sanatının en büyük dehası olarak ilân edildikten sonra, XVIII. yüzyılın son yirmi yılından itibaren bütün XIX. Yüzyıl boyunca, onun dehasına hayran olan fanatikler, bu eserin "Hamlet"in yazarına ait olduğunu kabul etmeye yanaşmadılar. Ama bu felsefi trajedide, sahnede (beş) ve sahne arkasında (üç) olmak üzere yeteri kadar ölüm olduğunu unutuyorlardı.

Bu, çağın anlayışına uygundu. Şimdi Puşkin'in halk dramı üzerine yazdıklarından söz etmenin tam sırası: "Dram meydanlarda doğdu ve halkın eğlencesi oldu. Halk da çocuklar gibi eğlence ve olay görmek ister. Dram, halka olağan olmayan ve alışılmamış olayları sunar. Güçlü ve etkileyici duyguları yaşamak isteyen halk için, idamlar da bir çeşit seyirdir. Gülme, acıma ve korku, hayal gücümüzün büyülü dram sanatınca sarsılan üç esas telidir." Puşkin, "Trajedinin tanımladığı şeylerin çoğunlukla ağır suçlar, olağanüstü ıstıraplar ve hatta fiziksel..." diye de özellikle belirtiyor.

"Titus Andronicus", Shakespeare dönemi seyircisinin gözünde bir kahramandı. Shakespeare onu yazarken, gelecek nesillerin kendisi hakkında neler söyleyeceğini elbette düşünmüyordu. Kyd ve Marlowe artık böyle kanlı trajediler yazamıyorlardı; ama bu tür piyeslere ilgi sürüyordu. Ve Shakespeare, kalemine sarılıp onun öncellerinin yarattığı her üslûpta yazabilecek yetenekte olduğunu gösteriyor. Shakespeare'i, "on parmağında on marifet" diye niteleyerek aslında doğru teşhis koyan Greene'i burada bir kez daha anmak gerekiyor. Komedi yazarı, tarihi dram yazarı ve şair olarak Shakespeare'in artık

öne geçtiğini biliyoruz, şimdi de halkın bayıldığı kanlı intikam trajedileri yazarak kendisini sınıyordu. Yarattığı eser kendi türünde bir başyapıttı. Ne olursa olsun, piyes sahnede sağlam bir yer edinmişti. İncelmiş zevklere sahip insanlar bu eseri beğenmese de, Kyd'in yazdığı "İspanyol Trajedisi" ile birlikte yirmi-otuz yıl repertuarda tutundu. Bu konuda bize tanıklık eden kişi, Shakespeare dönemindeki dram yazarlarının en büyüklerinden biri olan Ben Jonson'dan başkası değil. 1614 yılında, "Bartholomew Fair" komedisine yazdığı öndeyişte Ben Jonson şöyle diyordu: "Jeronimo"[37] ve "Andronicus"un kesinlikle en iyi piyesler olduğuna yemin eden, değişmeyen zevklere sahip olduğunu gösterir, ama bu, son yirmi beş-otuz yıldır zevklerinin hiç değişmediği anlamına gelir..."

Ben Jonson entelektüeldi, bir yığın cinayet ve suç onu iğrendiriyordu, ama onun kadar seçici olmayan insanlar bu kanlı trajediye bayılıyorlardı.

Shakespeare'in aynı zamanlarda yazdığı ve bir fars komedisi olan " Huysuz Kız" (The Taming of the Shrew) da çok beğenilirdi, günümüzde de beğenilmeye devam ediyor. Piyes, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" ve "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyalarının kısa bir süre için birlikte oynadıkları dönemde, 11 Haziran 1594 tarihinde, ilk kez Newington-Butts tiyatrosunda oynandı. Bu temsilden dokuz pound gelir elde edildiği, Henslowe'un hesap defterlerindeki kayıtlarda yer almaktadır. Başka bazı belirtilere bakarak da piyesin popüler olduğunu anlayabiliriz. Komedi, aradan pek çok yıl geçtikten sonra 1631 yılında yeniden yayımlanmıştır. Piyesin popüler olmasıyla ilgili diğer bir kanıt da, John Fletcher'ın "Woman's Prize, or The Tamer Tamed" ismiyle 1606 yılında piyesin devamını yazmış olmasıdır. Burada durum tamamen ters yüz olmuştur. Eskiden Katherina'yı ehlileştiren adam, şimdi ikinci

[37] "İspanyol Trajedisi" kastedilmiş. Jeranimo, bu trajedideki başkahramanın ismi.

karısı tarafından ehlileştirilerek uysal bir kuzuya döndürülmüştür.

"Titus Andronicus" ve " Huysuz Kız", dramatizmin en basit araçlara ulaştığı –en ilkel demekten çekiniyoruz– Shakespeare'in son eserleriydi: Trajedide dehşetin baskısı, komedide ise kaba farslar egemen olmuştu. Shakespeare'in dram yazarlığının karakteri, bu piyeslerden sonra belirgin bir biçimde değişir.

Marlowe, Greene, Kyd ve Lyly gibi yetenekli rakipleri artık hayatta olmamasına ve "sahneleri sarsan tek adam" olarak kalmasına karşın Shakespeare, dramın eski biçimlerine ve üslûplarına sadık kalmak gibi bir kolaycılığa düşmemiş, yaratıcılığını yetkinleştirme yolunu seçmiştir. Yeni bir tarzda yazmaya başlayan Shakespeare, bu tarzıyla hümanizmin incelmiş şiirsel kültürüne dahil olmuştur. 1594-95 yıllarında sahnede boy gösteren "Veronalı İki Centilmen" komedisinde bunu görmek mümkündür. İspanyol yazar Montemayor'un, bundan birkaç yıl önce el yazması olarak İngilizce'ye çevrilen pastoral romanı "Diana"dan alınan konu, Shakespeare'in yeni bir esin kaynağı bulduğunu gösteriyor. Piyeste anlatılan aşk ve arkadaşlık arasındaki çelişki, Shakespeare'in sonelerindeki temel motiflerinden birini çağrıştırıyor. Shakespeare, bu komedide uşak-palyaçolar Launce ve Speed tarafından uygulanan fars öğesinden de vazgeçmez, ama "Veronalı İki Centilmen", güzel aşk ve arkadaşlık duygularının romantizmi temelinde yazılmış bir piyestir.

Shakespeare'in bundan sonra yazdığı "Aşkın Çabası Boşuna" komedisi çok zarif bir karakter taşır. Burada unvan sahibi dört genç erkekle dört kadının oluşturduğu çiftler, genellikle birbirlerine kur yapmakla ve aşk üzerine konuşmakla meşguldürler. Komedideki motiflerden birinin aktüel olduğu açıktır. Yenidendoğuş Çağı'nda hümanistler, antikçağda yaşayan Yunanlılara öykünerek felsefe ve ilim öğrenmek için belli çevrelerde bir araya geliyorlardı. Bu moda, Platon'un öğrencileriyle

sohbet ettiği ağaçlığın adından esinlenerek "Akademi" adıyla kurulan toplulukların ortaya çıktığı İtalya'dan geçmişti.

Bu piyeste Navarre Kralının, saray erkânını oruç tutmak, kadınlarla görüşmemek ve sadece bilimlerle uğraşmak yoluyla münzevi bir yaşam sürdürmeye zorlayarak, kendi sarayında bu türden bir "Akademiyi" nasıl kurduğu anlatılıyor. Ama Kralın kendisi de dahil olmak üzere, "Akademinin" tüzüğüne hiç kimse uymaz, çünkü "Akademi" üyelerinin sayısı kadar güzel prenses ve nedimenin oluşturduğu Fransız büyükelçiliği Navarre'a gelmiştir.

Shakespeare'in bu güldürüde, Platonculuğu dümdüz yorumlayarak dünyanın nimetlerinden vazgeçmeye hazır olanları hedef aldığı çok açıktır. O zamanlar Londra'da, soylu hamiler etrafında toplanan bu türden birkaç grup vardı. Shakespeare, kendisinin ait olduğu Southampton grubunu veya Walter Raleigh'in etrafında toplanan grubu göz önünde bulundurarak tutkulu gençlerin hayata geçirilmesi olanaksız tasarılarını tatlı bir şekilde alaya alıyor da olabilirdi. Bu konuda yorumda bulunmak zor. Ne olursa olsun, "Aşkın Çabası Boşuna", sadece geniş hümanist içeriğe sahip harika bir komedi değildi, bir dereceye kadar aktüel bir konuydu da.

Bu komedide edebi parodi öğeleri bulunuyor. Kibirli İspanyol Don Adriano de Armado'yu gülünç bir tarzda tanımlayan Shakespeare, onu tumturaklı *euphuistic* bir tarzda konuşturur ve yazdırır. Her türden yapmacıklığı alaya alan Shakespeare, Lyly'nin incelmiş retorik konuşmalarını benimseyerek, sadece yapmacık ve süslü bir biçimde konuşabilen, sade bir biçimde tek bir kelime edemeyen bazı çağdaşlarının bu hevesiyle eğlenmekten kendini alamaz. Bu durum Shakespeare'in alay etmesine neden olmuştur.

Bundan sonra, en etkileyici komedilerinden biri olan "Bir Yaz Gecesi Rüyası"nı yazdı.

"Veronalı İki Centilmen" ve "Aşkın Çabası Boşuna" komedilerine bakarak, Shakespeare'in artık sadece kolayca ulaşılabilen halk tiyatrosu seyircisi için yazmadığını anlamak zor

değil. "Bir Yaz Gecesi Rüyası", bunu söylemek için daha iyi bir temel sağlar. Piyesin üst düzey birisinin evlilik törenini anlattığı çok açık. Konusu aşk ve hayat arkadaşını ebeveynlerin isteğinden bağımsız ve özgür bir biçimde seçmek. Kahramanların başından geçen gülünç metamorfozlardan sonra, Atinalı işçilerin bir temsil oynadığı evlilik kutlamasıyla piyes biter:

"Güzel Thisbe'yle Pyramus'un aşkı
Hem kısa, hem de uzun bir dram,
Şiirli eğlenceli bir trajedi."

"Bir Yaz Gecesi Rüyası" komedisini "Venedik Taciri" ve "Yok Yere Yaygara" isimli komediler izler. Bu piyeslerde sadece gülünç sahneler bulunmaz, olayların gelişimi dramatizmin üst boyutlarına ulaşır: Sözü edilen ikinci komedide Shylock'un tüccar Antonio'dan intikam alması, üçüncüsünde ise iftira edilen Hero'nun kaderi.

Shakespeare, tarihi dram üslûbuna yeniden dönerek, "Kral John", "II. Richard", "IV. Richard" (iki bölüm) ve "V. Henry" tarihi piyeslerini yazar. İki bölümden oluşan "IV. Henry" piyesine "Windsor'ın Şen Kadınları" da eklenir. Komik karakter şövalye Sir John Falstaff'ın her üç piyeste bulunmasıyla bu üç piyes birbirine bağlanır.

Ortaya çıkışları veya sahnedeki kaderleri hakkında konuşmak için bu piyeslerin bazılarına daha sonra gene döneceğiz. Şimdi Shakespeare tarafından bu yıllarda yazılan piyesler arasında önemli bir yeri olan "Romeo ile Juliet" piyesine dönüyoruz.

Bu trajedi, 1594-95 sezonunda sahnede ilk kez göründü. Shakespeare'in uzun şiirlerini ve sonelerini yazdığı 1592-1594 yıllarında edindiği şiir kültürünün etkileri bu piyeste yoğun olarak kendisini belli eder. "Romeo ile Juliet", Shakespeare'in trajedi şaheserlerinden ilkidir. Şiir ve dramatizmle iç içe olan

bu trajedi, Shakespeare'in çağdaşları üzerinde silinmez etkiler bıraktı.

Yirmi-otuz yıl sonra Fransa'da "Cid kadar güzel" deyiminin ortaya çıkmasına neden olan ve sanat yetkinliğinin ölçüsü haline dönüşen Corneille'in trajedisi gibi, "Romeo ile Juliet" trajedisi de Yenidendoğuş Çağı'nda da böyle bir örnek oluşturmaya başladı. Shakespeare'in yarattığı kahramanların konuşma üslûbuna gerçek yaşamda da öykünmeye başladılar. Mizah yazarı John Marston, insanların konuşmalarına kulak verince onların "Romeo ile Juliet"i izledikleri hemen anlaşılır diyordu 1598 yılında. Cambridge Üniversitesi öğrencileri tarafından mizahi tarzda yazılan "Parnassus'tan dönüş" (1600) piyesindeki şahıslardan biri, en çok sevdiği yazardan alıntılar yapıyordu. Piyeste, seyirciyi önceden haberdar ederek konuşuyorlar: "Şimdi gerçek Shakespeare çıkıyor. İşte bu "Romeo ile Juliet."

Shakespeare'in yaşadığı dönemde, "Romeo ile Juliet" dört kez basılmıştı.

Bu yapıtların edebi yönüyle ilgilenen okuyuculara, Shakespeare'in yaratıcılığını analiz eden çalışmaları öneririz. Buradaysa yazarın sadece yaşamöyküsüyle ilgileniyoruz. Bir kez daha tekrarlayalım, Shakespeare, 1593-1594 yıllarından başlayarak beş tiyatro sezonunda, yedi komedi, İngiliz tarihiyle ilgili dört piyes ve iki trajediyi sahneye koydu. Her tiyatro sezonunda en az iki yeni piyesi sahnede görünüyordu. Piyeslerin kendilerini göz önünde tutarsak bunun gerçekten olağanüstü bir üretkenlik olduğunu anlarız.

Shakespeare, otuz-otuz beş yaşları arasında, dram yazarlığı serüveninde parlak bir ilerleme yakaladı.

Bu beş yıl içerisinde kısaca nereye geldiğine bakarsak, her şeyden önce onun çok yönlülüğü gözümüze çarpacaktır. O, komedi, trajedi ve tarihi dramlar yazmaktadır. Bir tek üslûbun sınırları içerisinde bile, Shakespeare'in kendisini tekrarlamama gibi şaşırtıcı bir becerisi vardır. Durup dinlenmeden arayışını

sürdürür ve her yapıtında dram sanatını zenginleştirecek yenilikler keşfeder.

Shakespeare'in bu yıllarda elde ettiği kazanımların en önemlisi karakter yaratma sanatıdır. İlk piyeslerinde yarattığı karakterlerin, hatırda kalan çizgilerden yoksun olduklarını söylemek de mümkün değildir. Şövalye Talbot ve Jeanne D'arc, III. Richard ve Kraliçe Margaret parlak dramatik tiplemelerdir. Ama bunlardan biri hariç, hepsi tek yönlü karakterlerdir. İlk olarak, III. Richard piyesinde daha karmaşık bir karakter yarattı, ama o da henüz Marlowe'un sahneye çıkardığı karakterler sınıfındandı. Bu karakterler bir tek tutkunun, tek bir amacın yönlendirdiği insanlardı.

1590'lı yılların ikinci yarısında yazdığı eserlerde Shakespeare, yaşam biçimleri bakımından şaşırtıcı bir dizi karakteri sahneye çıkardı: Romeo ile Juliet, çıtkırıldım II. Richard, yiğit Faulconbridge ("Kral John"), hayat dolu Mercury, Lakabı "Kızgın Mahmuz" (hotspur) olan ihtiraslı Harry Percy, açgözlü ve intikam peşinde koşan Shylock, şen Falstaff. İnsan tabiatını eskisine göre daha geniş bir açıyla incelemeye başladığından, piyeslerindeki şahıslar gerçeklik kazanıyor ve daha parlak kişiliklere dönüşüyorlardı. O, insanları bir tek tutkunun ve amacın esiri olarak görmüyordu, bunun yanında başka çizgiler, hatta söz konusu karakter için bazen sürpriz görünen bazı kişilik özellikleri, yarattığı karakterlerde dikkat çekiyordu.

Puşkin şöyle yazıyordu: "Shakespeare'in yarattığı karakterler, Molière'in tiplemeleri gibi herhangi bir tutku veya zaaftan oluşmuş tek yönlü insanlar değil, birçok tutku ve zaafla dolu gerçek insanlar; seyircinin önünde gelişen olaylar, onların farklı kişisel özelliklerinin ürünü." Puşkin, "Venedik Taciri"ndeki Shylock'u "Kısasa Kısas"taki Angelo'yu ve Falstaff'ı bunlara örnek olarak gösteriyor.

Shakespeare, tiyatro için yazdığını aklından hiç çıkarmadı. Olayların ilginç ve sürükleyici olması gerektiği onun için zaten kendiliğinden anlaşılan bir şeydi. İlk piyesleri bile dina-

mikti ve sahneye uygun birçok canlı sahneyle doluydu. Yıllar geçtikçe Shakespeare'in dram kompozisyonlarında da ustalığı artacaktır. Onun ustalığı, piyeste gelişen olayın her türlü zorlamadan uzak, doğal bir seyir içerisinde gelişmesi olarak bize yansıyacaktır. Dram yazarının, tiyatro efektlerini yaratmak amacıyla kullandığı incelikli ve doğru tasarlanmış hareketleri aslında dikkatli olmayan bir göz fark edemez.

Tiyatro için çalışmaya başladığı ilk yıllarda, trajik içeriğe sahip tarihi dramlarda kendini daha güçlü hissettiren Shakespeare'in yetenekleri, 1590'lı yılların ortalarından itibaren özellikle komedi alanında parlak bir biçimde ortaya çıktı. Fars tipindeki erken komedilerinden sonra ("Yanlışlıklar Komedisi" ve "Huysuz Kız"), zevkli, zarif ve ince esprili piyesler yazdı: "Veronalı İki Centilmen", "Aşkın Çabası Boşuna", "Bir Yaz Gecesi Rüyası" ve "Venedik Taciri" gibi piyeslerinde mizah ve dramatizm dolu sahneler birbirini izler. Tarihi dram niteliğindeki "II. Richard" ve "Kral John" piyesleri Shakespeare'in trajediye yakın bir çizgide yarattığı eserlerdir. Bu piyesleri, IV. Henry'nin saltanatı hakkında yazdığı iki piyes izler. Yaşlı hovarda Falstaff'ın bu iki piyesteki eşsiz mizahı, seyirciyi, kral ve isyankâr derebeyleri arasında geçen dramatik savaştan çok daha fazla sürükler.

Bir sanatçı olarak Shakespeare'in olgunluğu, dramatizmle şiiri birbirinin içinde eritmesiyle ortaya çıkar. Bunun en iyi örneklerinden biri, "Romeo ile Juliet" trajedisidir. Kahramanlar sadece şiirsel konuşmalar yapmakla kalmazlar, onların hem kendileri hem de duyguları derin bir biçimde şiirseldir.

Juliet'i, Capulet'in evinde düzenlenen baloda gören Romeo, onun güzelliği karşısında donup kalır:

Ah, parlak yanmayı öğretiyor meşalelere!
Bir Habeşin kulağındaki mücevher gibi
asılmış sanki gecenin yanağına;
öyle zengin bir güzellik ki, el sürmeye gelmez,
Öyle değerli ki fazla gelir yeryüzüne!
Şu güzel, akranları arasında nasıl görünüyorsa

öyle görünür ak bir güvercin kargalar arasında.
Dans bitince, durduğu yeri gözliyeyim,
eline değsin de kutsansın kaba elim.
Gönlüm hiç sevdi mi şimdiye dek?
İnkâr edin gözlerim! Çünkü gerçek güzelliği
görmedim bu geceye dek.[38]

İşte karı koca olduktan sonra, ilk gece buluşması için Romeo'yu bekleyen Juliet. Konuşmaları nasıl da tutkulu, sözlerinde ne büyük bir sabırsızlık seziliyor.

Gel gece, gel Romeo, gel ey gecedeki gündüz,
çünkü sen gecenin kanatları üstünde
kuzgunun sırtındaki kardan ak görünürsün.
Gel ey tatlı gece, gel sevimli, kara alınlı gece,
ver bana Romeo'mu; sonra öldüğü zaman,
al da küçük küçük yıldızlara böl onu;
göğün yüzünü öyle bir süsler ki,
bütün dünya geceye gönül verir de
tapmaz olur artık parıltılı güneşe.[39]

Shakespeare'in karakterleri ve benzetmeleri cesur ve beklenmedik. Şimdi, yüzyıllar geçtikten sonra bile hâlâ tazeliklerini koruyorlar.

Kısa bir mutluluktan sonra –onların ilk geceleri aynı zamanda son geceleri olmuştu– şafak sökerken ayrılıyorlar. Kuşların ötüşü uyandırmış onları. Juliet, tarlakuşunun değil, bülbüllerin öttüğüne ve gecenin henüz bitmediğine Romeo'yu ikna etmeye çalışıyor. Ama Romeo biliyor:

Sabahın habercisi tarlakuşuydu öten,
bülbül değil. Bak sevgilim, doğu bulutlarına

[38] "Romeo ile Juliet". I, 5. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.
[39] "Romeo ile Juliet". III, 2. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.

dantel işleyen şu hain ışınlara bak.
Gecenin kandilleri sönmüş, neşeli gün
parmak uçlarına basarak duruyor
dumanlı dağ başlarında.[40]

Şiirsel bir söylence olan Kraliçe Mab'in gece maceralarını ince bir mizah anlayışıyla konuşmalarında birleştiren Mercutio, aşk şiirini tamamlar. Bir belediye meclis üyesinin işaret parmağına taktığı yüzükteki akik taşından daha küçük bir şekle giren Kraliçe Mab, minicik bir böcek ordusunun çektiği fındık kabuğundan kupa arabasına yerleşir ve âşıkların burnunda gezinir. Mab'in uyuyanların burnuna şöyle bir dokunması, onların en sevdikleri rüyayı görmelerine yeter.

İşte böyle bir tantanayla
dörtnal geçer her gece âşıkların beyninden,
derken onlar sevda düşü görürler;
saray adamlarının dizlerinde gezinir,
nezaket düşleri görür onlar da;
avukatların parmaklarından geçti mi,
ücretle ilgili düşler görürler hemen;
bayanların dudaklarında gezinse,
hemen öpücükler üstüne düş görürler.[41]

Şiir, bilge rahip Lawrence'ın ağzında felsefi bir anlam kazanır. Sabahın erken saatlerinde çiçek toplarken bir yandan da doğanın amacına uygun şekilde yaratıldığını düşünür. Yeryüzü her şeyin anasıdır.

Toprak hem anadır tabiata hem mezar,
doğduğu rahimdir onun gömüldüğü yer;
rahminden doğan türlü türlü çocukları

[40] "Romeo ile Juliet", III, 5. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.
[41] "Romeo ile Juliet". I, 4. Türkçesi A. Turan Oflazoğlu.

emzirirken görürüz göğsünde:
Birçoğu zengindir erdem bakımından,
erdemsiz olan yoktur,
ama başka başkadır hepsi.
Otlarda bitkilerde, taşlarda,
bunların gerçek niteliklerinde bulunan
o güçlü çekim pek büyüktür ha![42]

Deneyimli ve bilge ihtiyar şeylerin ve olayların kendi zıtlarına dönüşebileceğini bilir:

Kötü kullanılırsa, erdem kusura döner;
kusur da bazan bir eylemle yükselir.
Şu narin çiçeğin taze yapracığında
zehir de barınır, iyileştiren güçler de:
Çünkü bu koklanırsa, her bir uzvu dinç kılar;
ağza alınırsa, doldurur bütün duyularla yüreği,
Otlarda olduğu gibi insanın içinde de
karargâh kurmuştur böyle çatışan iki kral:
biri erdem, öteki kaba istem.
İkisinden kötüsü nerde ağır basarsa,
kurt kemirip çürütür o bitkiyi tezelden.[43]

Şunu da hatırlatalım: Tybalt'ın taşkınlığı, Juliet'in korkusu, Romeo'nun umutsuzluğu, onların trajik ölümü, hepsi de şiirle verilmiş, şaşırtıcı bir biçimde dünyevi, olgun meyveler gibi sulu, ama hiçbir süslü anlatıma başvurulmadığı halde yine de yüce.

Bu beş yıllık sürede yazılan piyeslerden sadece biri üzerinde kısa da olsa biraz durduk. O yıllarda yazılan diğer piyeslerde de, olağanüstü tutku, düşünce ve mizahi örnekler öyle çok ki! Shakespeare, onlarda hayatın güzelliğini ortaya çıkar-

[42] "Romeo ile Juliet". II, 3. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.
[43] "Romeo ile Juliet". II, 3. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.

dığı için bu piyesler dikkate değer. Onun yaratıcı hayal gücü, yaşam ve hareket dolu tiplemelerle alışılmamış güzellikte ve parlaklıkta bir dünyayı kurmasına yardım eder.

Sanat, onun için hem yaşamı kavrama eylemi, hem de şiirsel hayal gücünün bir oyunudur. Fanteziler, en sıradan şeylere bile olağanüstü bir görünüm verebilir, insanın en belirsiz ve en tanımlanamaz duygularının hayat bulduğu tiplemeleri yaratırlar. Shakespeare, bir şairin coşkulu çılgınlığına kapılmıştır, ama kendisiyle ilgili bir mizah duygusu ona özgüdür ve böyle anlardan birinde yarı şaka yarı ciddi şöyle yazar:

Çılgın bir, tutkun iki, şair üç,
Hayalle yoğrulmuşlardır baştan başa.
Birinin gördüğü şeytanları toplasan,
Koskoca cehenneme sığdıramazsın: İşte bu deli.
Âşık dersen, şaşkınlıkta ondan aşağı kalmaz:
Bakarsın, Çingenenin suratında Helen'in güzelliğini bulmuş.
Şairin gözleri heyecandan fırıl fırıl döner yuvalarında;
Gökteyken yere iner, yerden göğe fırlar durmadan.
İnsan, hayalinde nasıl,
Hiç görülmedik, bilinmedik şeyleri yaratırsa,
Şairin kalemi de onlara biçim verir.
Hiçten yararlanır, havayı alır,
Bir yer, bir barınak bulur ona, bir ad verir.[44]

"Haksız değil"

Şimdi, şiirin zirvelerinden yeryüzüne inelim.

Eşitsizliğin ve sınıfsal ayrıcalıkların hüküm sürdüğü bir ortamda, üstün bir zekâya veya sanat dehasına sahip olmanız hak ettiğiniz yerde bulunmanızı sağlamaya yetmeyecektir.

Kendi toplumsal konumuyla ilgili endişeler, Shakespeare ailesini her zaman meşgul etmiştir. John Shakespeare'in Mary Arden'le evlenmesi de tesadüfi değildi. O, bu evlilikle soylu

[44] "Bir Yaz Gecesi Rüyası", V, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

sınıfıyla yakınlaşmıştı, ama kadının soyadını koca alamadığından bu yeterli değildi. John Shakespeare, asilzade olmak ve daha saygın bir toplumsal konum elde etmek istiyordu. Bu nedenle, daha Stratford Birliğinde önemli bir yere geldiği sıralarda soyluluk unvanını almayı kafasına koymuştu.

Bu imkânsız değildi. William Harrison, ülkenin sosyal tarihi açısından en değerli kaynak sayılan "Description Of Elizabethan England" (1577) ("Elizabeth Döneminde İngiltere") adlı eserinde küçük toprak sahipleri ("yeomen") hakkında şöyle yazıyordu: "Öyle zenginleşiyorlar ki, birçoğu iflas eden soyluların topraklarını satın alacak durumdalar, kendi oğullarını okullara, üniversitelere ve hukuk eğitimi verilen yüksekokullara yolluyorlar, üstelik çalışmadan güzel bir yaşam düzeni kurabilmeleri için onlara yeteri kadar toprak bırakarak soyluluk unvanı alabilmelerine imkân sağlayacak koşulları hazırlıyorlar." John Shakespeare, daha şehir yönetiminin başında bulunduğu sıralarda soyluluk unvanını alarak centilmen olmayı hayal etmeye başlamıştı. 1568 yılında arma işiyle ilgilenen bir bürokrat olan Robert Cook Stratford'ı ziyaret etti. Belediye başkanı olarak John Shakespeare'in onu karşılaması gerekiyordu. Cook, soylululuk armalarını dağıtmak konusunda oldukça cömertti, ama bu karşılıksız değildi. Arma Müdürlüğünün onayladığı soyluluk arması, büyük paralar karşılığında alınabilirdi., John Shakespeare'in, Robert Cook'la birlikte armanın üzerindeki resmi 1576 yılında tasarladığı, bu Müdürlüğün kayıtlarındaki bir belgeye dayanarak anlaşılmıştır. Tam bu sırada, John Shakespeare'in kariyerini altüst eden olaylar geliştiğinden, ne kendisi, ne de oğlu için soyluluk unvanı almayı başaramadı.

Aradan yirmi yıl geçti. Artık varlıklı bir insan olan William Shakespeare, aile işlerini yoluna koymuştu. Babasının elde etmeyi başaramadığı aile armasını alabilmek için bir dilekçe verdi. Arma, âdet olduğu üzere ailenin en yaşlısına verildiğinden ve Shakespeare'in babası henüz sağ olduğundan dilekçe babasının adına verildi.

İlk iş olarak Arma Müdürlüğünden bir koruyucu bulmak gerekiyordu. Southampton'un bir zamanlar buna benzer işlerle ilgisi olduğu için Shakespeare'e yardım edebilirdi. Memurların hizmetine karşılık ödeme yapılabilmesi için de para gerekiyordu. Bütün bunlardan sonra, Arma Müdürlüğünün bu konudaki kanunlarını iyi bilen işgüzar bilirkişiler hemen işe koyularak soyluluk arması almayı talep edenin armayı kesin olarak hak ettiğini ispatlarlardı.

Bu işlemlerin hepsi tamamlandı. John Shakespeare'e ve onun erkek ahfadına verilen soyluluk armasının belgesiyle ilgili bilgileri verelim. Birincisi, bu belgeyle, "Shakespeare'in atalarının, Krala yiğit ve sadık bir biçimde hizmet etmelerinden dolayı cesur Kral VII. Henry tarafından ödüllendirildikleri onaylanıyordu." İkincisi, John Shakespeare karısı aracılığıyla soylu Arden ailesiyle akrabalık kurmuştu. Üçüncüsü, John Shakespeare daha bundan yirmi yıl kadar önce Stratford'da belediye başkanlığı ve sulh hâkimliği görevlerini yürüttüğü dönemde dilekçe vermiş ve arma kurulunda o zamanlar ilgili görevde bulunan Robert Cook tarafından armanın üzerindeki resim çizilmişti. Dördüncü olarak da, John Shakespeare, "sahip olduğu topraklar ve üzerinde bulunan yapılarla birlikte 500 pound değerinde bir mal varlığına sahipti."

William Harrison'un açıkça yazdığı gibi, insanlar ticaret gibi aşağı düzeyde bir işle doğrudan uğraşmıyorlarsa, "köklü bir aileye sahip olduklarını ve varlıklı olduklarını göstermek koşuluyla, devlet armaları memurları aracılığıyla ve para karşılığında soyluluk arması alabilirlerdi." Shakespeare'in varlıklı olduğu doğruydu. Soylarının eskiliği konusunda, ailede hayal gücü zengin birisi bulunduğuna göre, onun yaratıcılığı işe yaramıştı.

Shakespeare ailesinin arması, verevine bir mızrağın kestiği kalkan biçimindeydi; kalkanın üst kısmındaki çelenkte ise, kaldırdığı pençesiyle mızrağı tutan bir şahin bulunuyordu. Kalkanın sembolik anlamı, Shakespeare isminin kelime anlamı olan "mızrağıyla titreten" ifadesine uygundu. Arma uzmanları

armada bir şahinin tasvir edilmesine özellikle dikkat çekiyorlar. Bu, güya krallık ailesine yakınlığın sembolüydü.

Shakespeare ailesinin şiarı "haksız değil" idi. Normandiya'nın fethinden sonra âdet olduğu üzere şiar Fransızca yazılmıştı.

Bugünkü anlayışımıza göre, Shakespeare'in soyluluk armasını almaya çalışması basit, hatta gülünç ve snopça bir davranış olarak algılanabilir. Ama bugünkü anlayışımızı o döneme taşımak yanlış olur. Shakespeare'in yaşadığı dönemde feodal sınıf anlayışı hâlâ muhafaza ediliyordu. Şu veya bu sınıfa ait olmak toplumsal konumun belirlenmesinde önemsiz değildi.

Shakespeare, hukuki olarak neredeyse tanınmayan bir meslek olan tiyatro oyunculuğuyla hayatını kazanmaya başlamıştı. "Başmabeynci'nin hizmetkârı" olmak ve onun üniformasını giymek aslında saygın bir konum değildi. Shakespeare hakkında günümüze kadar gelen bilgiler, Shakespeare'in bağımsızlığını kazanma hırsını ve hevesini her zaman taşıdığına tanıklık ediyor. O dönemde bağımsızlığı elde etmenin yolu ise para ve unvandan geçiyordu. Böyle olunca, Shakespeare'in bunu elde etmeye çalışması şaşılacak bir durum mudur? Shakespeare'in bir oyuncu ve dram yazarı olarak geçim kaynaklarını ve toplumsal konumunu her zaman çok büyük çabalarla elde ettiğini biliyoruz. Bu koşullar altında hayal gücünün çok küçük bir kısmını, atalarının var olmayan veya en azından bilinmeyen kahramanlıklarını göstermek için kullandıysa, üstelik "VII. Henry'ye sadık" atanın yararlıklarını Shakespeare değil, Robert Cook uydurduysa onu bu konuda suçlamak mümkün müdür?

Mal mülk sahibi

Şimdi, Shakespeare'in sanatında yükseldiği bu dönemdeki gündelik yaşamına dönelim. Shakespeare uzmanları, onun bu dönemde nerede yaşadığını belirleyebildiler.

Bu bilgi, hazine kayıtları aracılığıyla beklenmedik bir şekilde ortaya çıktı. Uzmanlara bu konuda vergi tahsildarları

yardımcı oldu. Shakespeare'in 1595-1596 yıllarında, Bishopgate şehir kapısı civarındaki Aziz Helen mahallesinde oturduğunu bu belgelerden öğreniyoruz. Oradan kuzeye doğru çıkan yol, o zamanlar "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının temsil verdiği James Burbage'ın "Theatre" binasına gidiyordu.

Shakespeare'in ailesiyle birlikte burada oturduğu anlaşılıyor. Richard Burbage'ın varyok seviyesi üç pound iken Shakespeare'in varyok seviyesinin beş pound olarak belirlenmiş olmasına bakarak ailesiyle birlikte oturduğu hükmüne varıyoruz. Bu da bütün ailenin geçindirilmesi için Shakespeare'in evinde büyük bir harcama olduğunu gösterir.

Bir süre geçtikten sonra, vergi tahsildarları Shakespeare'in dairesine geldiler ama onu bulamadılar. Vergiyi ödemeden taşınıp gitmişti. Bu vergi kaydı 1597 yılının Kasım ayına aittir. Shakespeare'in yaşadığı semt oldukça kalabalıktı. Şehir çamuruna, yakınlarda bulunan Moorfields bataklığından gelen toz bulutları da ekleniyordu. Oğlunun hastalığı nedeniyle, karısı ve iki kızıyla birlikte Shakespeare'in burayı terk ederek sakin ve temiz Stratford'a gitmiş olması ihtimal dahilindedir (evlerin önünden kaldırılmayan çöpler için Stratford'da ceza verildiğini hatırlayalım).

Aynı vergi tahsildarlarının 1598 yılı kayıtlarına göre, Shakespeare, Thames nehrinin diğer kıyısında, Londra köprüsünün çok uzağında bulunmayan, Londra'nın bir başka varoşunda oturuyordu.

Shakespeare bu yeni semte taşınmadan önce gerekli olduğu üzere ailesini Stratford'a yerleştirdi.

Doğduğu şehri terk edip gittiği dönemin babasının işlerinin inişe geçtiği döneme denk geldiğini biliyoruz. Genç Shakespeare'in edindiği büyük ailenin geçimini sağlaması gerekiyordu.

Tiyatro oyuncularına iyi para ödendiği konusunda birçok kanıt bulunuyor. Bunlardan biri de bizim Robert Greene'in anlattıkları. Tiyatro oyuncularının dram yazarlarından çok

kazanması Greene'i kızdırıyordu. Bu, Shakespeare'in ne kadar kazandığı konusundaki merakımızı gideren bir bilgi. Piyeslerden çok para kazanamıyordu. Henslowe'un notlarına bakarak tahminde bulunursak, piyes başına altı-on pound ödeniyordu. Yazarlar, yayımlanan piyesleri için hiçbir ücret almıyorlardı. Shakespeare iyi kazanıyorsa, bunu piyeslerine değil kumpanyadaki payına borçluydu. Temsillerde oynayan bir oyuncu olarak ücret aldığı gibi, kumpanyada hisse sahibi olduğu için de, bütün masraflar düşüldükten sonra toplam net kârın altıda biriyle sekizde biri arasında değişen bir oranda pay alıyordu. Gelirinin önemli bir kısmını bu hisse oluşturuyordu.

Bu tür ayrıntıların Shakespeare'i küçük düşüreceği gerekçesiyle, böylesi önemsiz ve sıkıcı ayrıntılarla uzun uzadıya uğraştığımız için okur bize kızıyor olabilir. Ama Shakespeare bulutlarda yaşamıyordu, o da yeryüzünde yaşıyordu.

Shakespeare bütün gücüyle çalışıyordu. Kısa bir zaman içerisinde hem ailesinin geçimini sağlayacak hem de babasına yardım edecek kadar kazanmaya başlamıştı.

Bu tür ayrıntılardan rahatsız olan okuyucularımıza, diğer büyük şahsiyetlerin de maddi kazanımlara karşı kayıtsız kalmadıklarını hatırlatalım.

Yaratmak onlar için kuşkusuz doğal bir ihtiyaçtı, onlar para konusunu düşünmeden zaten yaratıyorlardı, ama huzur içinde yaratabilmek için maddi refaha da gereksinim duyuyorlardı.

Bu konuda benim gibi düşünen Romain Rolland, Mozart hakkında şöyle yazıyor: "Hasta ve endişeli dâhilerde yaratıcılık işkenceye, daha doğrusu kaybedilen idealin ıstıraplı arayışına dönüşebilir. Mozart gibi sağlıklı dâhiler içinse yaratıcılık, mükemmel bir neşe kaynağıdır, bu onlar için âdeta fiziksel bir zevk gibi doğaldır. Yemek, içmek ve uyumak Mozart'ın sağlığı için ne kadar gerekliyse, çalmak ve bestelemek de o kadar gerekli. Kesintisiz bir hoşnutluğa neden olduğu için, bu zorunluluk mutlu bir gereksinimdir."

Mozart'ın mektuplarındaki parayla ilgili bölümleri anlamak istiyorsak bunu hatırlamamız gerekir.

"Sağlık dışında var olan en değerli şey olduğu için, tek amacımın, mümkün olduğu kadar çok para kazanmak olduğuna inanın (4 Nisan 1781)."

Sanat alanındaki bu üstün otoritelerden sonra, daha az önemli, ama zaman olarak Shakespeare'le doğrudan ilgisi olan kanıtlara dönelim. Shakespeare'in yaşadığı çağda yazılmış bir kitap olan "Ratsey'in Hayaleti"nde (1605), 1605 yılında ölüme mahkûm edilen o zamanların ünlü eşkıyası Gamaliel Ratsey'in kariyeriyle ilgili olay ve rivayetler anlatılıyor. Kitaptaki olay şöyle. Ratsey, sokakta dolaşan kumpanyayı soyar. Ertesi gün kendisine bir temsil vermeye zorlar ve minnetini belirtmek için bir gün önce onlardan çaldığı parayı gene onlara hediye eder. Başoyuncunun harika oynadığını söyler. Londra'ya gidip Hamlet rolünü oynarsa, bu rolü oynayarak ünlenenlerin hepsini geride bırakacağını sözlerine ekledikten sonra tutumlu olmasını öğütler."Kesenin iyice dolduğunu hissettiğinde, diye devam eder öğüt veren daha samimi bir ses tonuyla, ve rol yapmaktan usandığında sana onur ve saygınlık kazandırması için taşrada

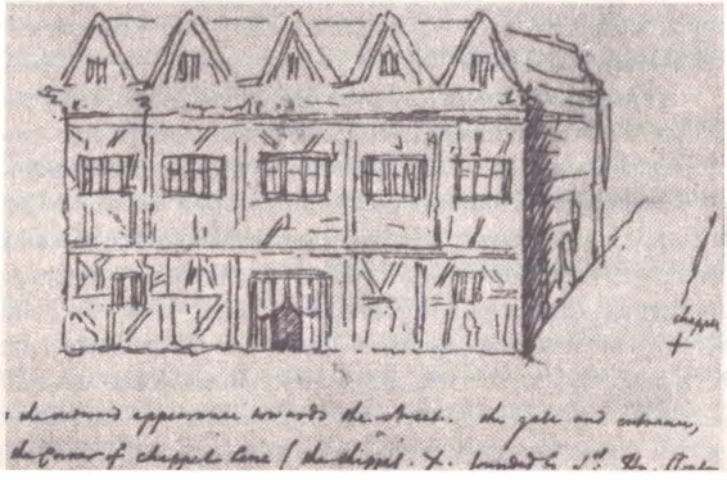

Shakespeare'in satın aldığı Stratford'un en büyük taş evlerinden biri olan New Place'in (Yeni Yer). 1629 yılında yapılan çizimi. Ev günümüze kalmamıştır.

bir ev veya mülk satın al." Oyuncu eşkıyaya teşekkür eder: "Güzel tavsiyeniz için size teşekkür ederim efendim. Tavsiyenize uyacağıma söz veriyorum, aslında Londra'ya çok yoksul gelip zamanla çok zengin olan insanları ben de işitmiştim." İyi niyetli ve neşeli eşkıya, tiyatro oyuncusunu "İki Buçuk Hisseli Simon" şeklinde esprili bir biçimde adlandırarak ona iltifat eder.

Önemli ve işinin ehli Shakespeare eleştirmenlerinden Sidney Lee, bu alıntıları göstererek yazarın Başmabeyinci'nin Hizmetkârları kumpanyasına yabancı olmadığını iddia eder. Nasıl olursa olsun, Hamlet rolünü oynayan ve eşkıyanın diğer oyuncuları gölgede bırakmasını öğütlediği Burbage, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasında gerçekten de iki buçuk hisseye sahipti. Taşrada herhangi bir yerde bir ev edinmek tavsiyesi de öyle tesadüfi değildi. Yeteri kadar para kazandığında Shakespeare aynısını yapmıştı.

Onun kazanımları gerçekten de büyüktü. Stratford'da, şehrin tam merkezinde iki katlı taş bir ev bulunuyordu. Bu evi, Stratford'ın en önemli ismi olan ve daha sonra Londra'nın Belediye başkanı olan Sir Hugh Clopton bundan yüz yıl önce yaptırmıştı. Clopton, Avon nehri üzerinde taş bir köprü ve köprüye çok uzak olmayan bir yerde de New Place (Yeni Yer) olarak adlandırılan taş bir ev yaptırdı. Zengin Combe ailesinin taş evi dışında bütün Stratford'da bu büyüklükte başka bir ev yoktu.

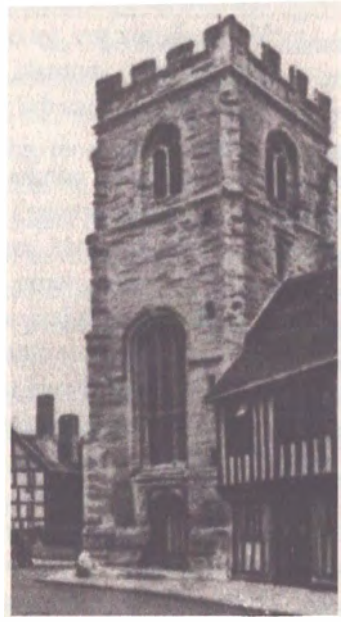

Shakespeare'in, Üst katında öğrenim gördüğü okulun bulunduğu Stratford Tüccar ve Zanaatçı Birliği binası.

Taş yapılar içerisinde sadece Holy Trinity Kilisesi ile Tüccar ve Zanaatçı Birliği'nin binası bu iki binayı geride bırakabilirdi.

Satın alma işlemi, 4 Mayıs 1597 yılında gerçekleştirildi. İki ambarı ve bahçesiyle birlikte, Shakespeare bu eve altmış pound ödedi. 1598 yılında esaslı bir tamir işine girişti. İşin, Shakespeare'in gözetiminde yapıldığı sanılıyor. Yazdığı piyeslerin birinde, aşağıdaki gibi bir ifadeyle karşılaştığınızda bunu açık olarak anlıyorsunuz:

Bina yapmak istediğimiz zaman,
Önce arsayı inceler sonra plan çizeriz;
Evin şeklini gördükten sonra da
İnşaat maliyetini hesaplarız.
Eğer bu maliyet ödeme gücümüzü aşıyorsa,
Yapacağımız şey, ya oda sayısını azaltarak,
Yeni bir plan yapmak,
Ya da gerekiyorsa evi yapmaktan vazgeçmektir.[45]

İnsan bu tür bir işin başında ancak kendisi bulunursa böyle yazabilir. Shakespeare'i böyle gündelik ve alelâde işlerin başında gördüğümüzde şaşırıyor muyuz? Bu evi edinmenin bütün aile için ne anlama geldiğini anlamak zor değil: New Place, Shakespeare ailesi için sadece yeni bir mülk edinmek anlamına gelmiyordu, Stratford'daki toplumsal konumlarını yeniden elde etmek demekti.

Shakespeare'in Stratford'da bir ev edinmesi çok şey ifade ediyordu. Her şeyden önce onun doğduğu şehre bağlılığını gösteriyordu. Shakespeare, hayatının sonuna kadar Londralı olmadı. Stratford'la bağlarını korumakla kalmadı, bu bağı güçlendirmek için çok şey yaptı. Ailesi Stratford'da yaşıyordu ve hiç şüphe yok ki, her fırsatta ailesini ziyaret ediyordu. Yıllar geçtikçe Stratford'ı daha sık ziyaret ederek orada daha uzun

[45] "IV. Henry", II. Bölüm, I, 3. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

kalıyordu, ileride de göreceğimiz gibi yaşama da burada veda etti.

Stratford'lılar, Shakespeare'in şimdi sahip olduğu refahı çabucak öğrendiler. 24 Kasım 1598 tarihinde Stratford Birliğinin en saygın üyelerinden biri olan Abraham Sturley, o sıralarda Londra'da bulunan arkadaşı Richard Quiney'e şöyle yazıyordu: "Babanızın yaptığı özel bir hatırlatma. Babanız, hemşerimiz Mister Shakespeare'in, Shottery veya yakınlarımızda bir arsaya veya bu türden bir şeye para yatırmak istediğini öğrenmiş. Ona, ondalık vergi hisselerimizden bir satış önerisi yapmamızın yerinde olacağını düşünüyor..."

Stratford Birliğinin işleri için Londra'ya gelen ve "Bell" hanında kalan Richard Quiney'in, o yılın sonbaharında, 25 Kasım 1598 tarihinde gönderdiği mektubun adresi şöyleydi: "Aziz ve değerli arkadaşım ve hemşerim William Shakespeare'e iletilmek üzere." Mektupta bu sıfatları bir kez daha tekrarlayan Quiney doğrudan asıl meseleye giriyor: "Aziz hemşerim, size bir arkadaş olarak hiç tereddüt etmeden, Mister Bushell'le benim veya Mister Mytton'un ve benim güvencemle otuz pound borç vermeniz konusunda başvuruyorum. Mister Roswell henüz Londra'ya gelmedi ve ben büyük bir sıkıntıya düştüm. Londra'daki borçlarımı ödeyebilmem için bana dostça bir iyilik yapın ve yardım edin..." Mektup, Quiney'in verdiği garantilerle ilgili ayrıntılı bilgilerle devam ediyor ve acele olunması konusunda ricada bulunuluyor. Shakespeare'in rica edilen miktarı vermeye söz verdiğini, Richard Quiney aynı gün Stratford'a bildirdi. Stratford'lı "aziz" ve "değerli" hemşeri, şimdi işadamlarını fethedecek bir şeye sahipti.

Oğlunun ölümü

Shakespeare'in soyluluk arması almaya çalışmasının nedeni, babasının onurunu yeniden kazanmasını sağlamak, centilmen diye adlandırılmak hakkını elde etmek ve kendisinin içinde bulunduğu toplumsal konumla kıyaslandığında, oğlunun

daha yüksek bir toplumsal konumda hayata atılmasını sağlamaktı.

Ama erkek bir vârise sahip olmak ona kısmet olmayacaktı. Stratford'daki Holy Trinity Kilisesinin kayıt defterinde, Shakespeare'in ve onun üç çocuğunun doğumuyla ilgili kayıtların bulunduğunu biliyoruz. 11 Ağustos 1596 tarihinde bu deftere şöyle bir satır eklendi: "William Shakespeare'in oğlu Hamnet Gömüldü."

Shakespeare'in oğlu on bir yaşındayken ölmüşü.

Ne büyük acı! Sanatçıda hiçbir şey iz bırakmadan geçmez. Bundan kısa bir süre sonra, "Kral John" piyesinde, büyüleyici, aynı zamanda saf, bilge ve cesur delikanlı genç prens Arthur tiplemesi, seyirciyi çok duygulandırır. Tahta geçmeye yasal olarak hak sahibi oluşuyla Krala engel yaratan Arthur, onun saltanat hırsının kurbanı olur. Halk bu piyesi, kendileri için kutsal herhangi bir şey bulunmayan kralların tüyler ürperten zalimliklerini düşünerek seyrediyor, Kraliçe Consatance'ın acı feryatlarını üzüntü içerisinde dinliyordu.

Genç Arthur
Benim oğlumdur ama kaybettim onu!
Ben aklımı kaçırmadım. Tanrı bilir keşke
Kaçırmış olsaydım aklımı. O zaman en azından
Duymaz olurum acımı. Böylece unuturdum kendimi.[46]

Heyecan içerisindeki seyirci, aslında şairin dışarıya vurması gereken acısının yansıtıldığını bilmiyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Shakespeare oğlunun arkasından ağıt yazmamıştı. Sonelerinden bir teki bile bu aile mutsuzluğunu yansıtmaz. Ama babanın acısı, dine saygısızlık sınırında bile duraksamayan böyle umutsuz dizelerde ifadesini buluyordu.

Kraliçe Constance'ın sözlerine kulak verin, acıyla yıkılmış Shakespeare'in sesi size kadar ulaşacaktır:

[46] "Kral John", III, 3. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Ah! Kardinal Babamız, siz demiştiniz ki
İnsanlar en yakınlarına cennette kavuşurmuş
Doğruysa eğer bu dediğiniz demek ki
Orada kavuşacağım ben de oğluma. Dünyaya
Gelmiş ilk erkek evlat Habil'den beri
Öylesine tatlı bir genç gelmemiştir dünyaya
Ama şimdi insafsız acılar kavuracak benim koncemi
Ve yanaklarının doğal güzelliğini kaybedecek
Ve oğlum bir ruhsuz ruha dönüşecek tıpkı
Ağuya tutulmuş bir yaratığın renksizliği gibi
Ve öylesine ölünce öbür dünyaya gittiğinde
Karşılaşsak bile Tanrının huzurunda ikimiz
Onu tanıyamaz olacağım! Bu yüzden hiçbir zaman
Hayır. Hiçbir zaman göremeyeceğim oğlumu bir daha.[47]

Emile Zola, sanat tutkusu, henüz ölen çocuğunun resmini yapmaya koyulacak kadar güçlü bir sanatçıyı, "Yaratıcılık" isimli romanında anlattı. Zola bu olayı kafasından uydurmamıştı.

Shakespeare, oğlunun can çekiştiğini göre göre acı çekmemeyi başaramazdı. Hem ölüm solgunluğu, hem küçük bedenin zayıflığı, hem de küçük çocuğu mezara götüren uğursuz sıtma nöbetleri, her şey ama her şey şairin belleğine kazınmıştı, hepsini anlatıyordu.

Shakespeare'in oğlunun ismi Hamnet'ti. Belki de bu yüzden, isimler içerisinde dünyada en değerli olanını sonradan kaç kez tekrarlamıştı! Oğluyla ilgili bu acı anı, sonradan Shakespeare'in dikkatini aynı adı taşıyan kahramana yöneltecekti. Hamlet ve Hamnet, aynı ismin farklı yazılımları. Oğul, her insanın soyunu ölümsüzlüğe götüren yol. Bu, Shakespeare'in alnına yazılmamıştı. Ama o, oğlunun ismini ölümsüzleştirdi.

---

[47] "Kral John", III, 3. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Dedikodu ve tahminler

Shakespeare'in özel yaşamıyla ilgili şimdiye kadar verdiğimiz ayrıntıların yanı sıra, onunla ilgili bazı özel ayrıntılar da bilinir. Örneğin, Shakespeare'in başından geçen bir macerayla ilgili eğlenceli bir anekdot anlatılır. Londra'da bir hukukçu olan John Manningham, 1602 yılında bu anekdodu günlüğüne kaydetmiştir.

"III. Richard rolünü oynadığı sıralarda, Londralı bir hanım, Burbage'ı o kadar beğenir ki, III. Richard adıyla akşam kendisini ziyaret etmesi konusunda temsilden ayrılırken randevu verir. Bu randevuyu duyan Shakespeare, oraya daha önce gider ve içeri alınır, Burbage gelmeden önce de gönül eğlendirme imkânı bulur. Daha sonra, III. Richard'ın geldiği ve kapıda bekletildiği öğrenilince, Shakespeare, "Fatih William III. Richard'ın önceli-dir" diye haber verilmesini buyurur."

"Kral III. Richard", "Romeo ile Juliet", "Kral Lear" ve Shakespeare'in diğer piyeslerindeki kahramanları ilk kez oynayan Shakespeare'in arkadaşı Richard Burbage.

Bu anekdodun güvenilir olduğu şeklinde bir yorum yapmıyoruz. Ama seyirci, ünlü oyuncular ve yazarların gizli yaşamları hakkındaki hikâyeleri dinlemeyi her zaman sevmiştir. Bu tür anekdotlar, dedikoduseverler tarafından her zaman uydurulur. Haklarında bu türden hikâyeler anlatılan kişilerin popüler olduğuna işaret ederek, onların kendine özgü kişiliklerini yansıtmak

bakımından önemli olabilirler ancak. Söz konusu hikâye, Shakespeare'in etkileyici bir insan olarak tanındığını, onun ince ve keskin bir espri anlayışına sahip bir insan olarak bilindiğini söyleyebilmemize olanak tanır sadece.

Manningham'in yazdığı anekdot, onun kadın güzelliğine vurgun olduğuna, ama kadınların gönlünü kazanma konusunda her zaman karşılık göremediğine tanıklık eden tek bilgi değil. Edebi bir belgeye bakarak da bu konuda yorum yapabiliriz. Bu eserde söz konusu kişinin ismi tam olarak verilmemekle birlikte, kullanılan baş harfler Shakespeare'in isminin ve soyadının baş harflerine uygundur. Söz konusu kişinin bu eserde de tiyatro oyuncusu olması, anlatacağımız hikâyenin Shakespeare'le ilgili olduğu konusundaki tahmini daha da güçlendirmektedir.

1594 yılında "Willobie ve Sevgilisi Avisa, veya Alçakgönüllü, Sadık ve Namuslu Karısının Gerçek Hikâyesi" isimli bir uzun şiir yayımlanmıştı. Bu eserin yazarı Willobie, öğrenimini Oxford'da yapan bir soyluydu. Şiir, Hadrian Dorrell'in yazdığı bir önsözle yayımlandı. Uzmanlar, Dorrell ismine hiçbir belgede rastlanmaması nedeniyle, bu ismin aslında Willobie'nin takma ismi olduğunu tahmin ediyorlar. Önsözde kendisini yazarın "okul arkadaşı" olarak tanıtan önsöz yazarının ismi, Oxford'daki kayıtlarda geçmemektedir. Willobie'nin okul arkadaşı olduğunun söyleyen Dorrell'in doğal olarak Oxford Üniversitesinde öğrenci olması ve Willobie ismine rastlandığı gibi listelerde onun ismine de rastlanması gerekirdi.

Uzun şiirde, Henrico Willobego ismindeki "İtalyan-İspanyol" kahramanın aşk acıları anlatılıyor. Burada konunun Henry Willobie'nin kendisi olduğunu anlamak zor değil. O, Avisa gibi romantik isimli bir dilbere âşık olur. Dilber, bir hancının karısıdır. Onun güzelliğine kapılarak elde etmeye çalışan birçok genç ve yaşlı erkeğe karşı, Avisa namusunu korur. Kahramanının fazileti nedeniyle uzun şiirin, Britanya'nın Lucrece'i olarak nitelenmeye hak kazandığı söylenir. Shakespeare'in övüp yücelttiği Romalı kadın kahraman "Lucrece" (1594) uzun şiirinin yeni yayımlandığı sıralarda böyle bir gönderme-

nin yapılmış olması, herhalde bir rastlantıdan ibaret değildi. Bu ayrıntı, Shakespeare'in ve Willobie'nin uzun şiirleri arasındaki bağlantıyı bir kez daha vurguluyor.

Şimdi, bizim özellikle ilgimizi çeken bir bölümün bulunduğu Willobie'nin kitabına dönelim. Düzyazı şeklinde yazılan ve uzun şiirin bir bölümünün içeriğini açıklayan bu bölüm, o zamanın geleneklerine uygundu. Yazar bu bölümün içeriğini şöyle açıklıyor:

"H. W., A.'yı görür görmez ona büyük bir aşkla tutuldu. Başlangıçta sessizce acı çekiyordu, ama bu aşk ateşine daha fazla dayanamayacağını anlayınca, kısa bir süre önce buna benzer bir tutkunun ıstırabını çeken, şimdi ise bu dertten kurtulmuş olan yakın arkadaşı W. S.'ye gizli derdini açtı. H. W.'nin de aynı derde tutulduğunu gören arkadaşı, yeteri kadar çaba ve kararlılık gösterir, bunun için hiçbir şeyi esirgemeyeceğini ispatlarsa, bir süre sonra isteğine kavuşacağına ikna ederek, kanı durdurmak yerine, kanayan yarayı keskin neşteriyle derinleştirerek biraz daha kanatmaktan zevk aldı. Bu hayırsız arkadaş, H. W.'nin gerçekleşmesi imkânsız isteğinin artmasına neden olarak, daha önce bir başkasının kendi akılsızlığıyla eğlendiği gibi, arkadaşının aptallığıyla gizlice eğlenmek istemiş olabilir, ya da arkadaşının bu rolü kendisinden daha iyi oynayıp oynayamayacağını merak ederek, bu aşk komedisinin bir önceki oyuncusu için bittiğinden daha mutlu bir sonla tamamlanıp tamamlanmayacağını izlemek istemiş olabilir. Durumunun umutsuzluğunu ve imkânsızlığını anlayan H. W.'nin düştüğü üzücü ve mutsuz durum, bu komedinin zamanla bir trajediyle dönüşmesi ihtimalini doğurdu. Ama her şeyin en iyi ilacı olan zaman ve zorunluluk, onu bu dertten tamamen kurtaramadıysa da, acılarının hafiflemesini sağlayan bir bandajla örtmüştü."

Bu hikâyeyi dikkatle okuduğumuzda W. S. baş harflerinin dikkatimizi çekmemesi imkansız. William Shakespeare isminin baş harfleri değil mi? Oyuncular hakkındaki bu tür eğretilemeler acaba rastlantı sonucu mu ortaya çıkar? Belki de, W. S.

gerçekten oyuncu olduğu için yazarın aklına bu eğretileme gelmişti. O zaman da konunun Shakespeare'le ilgili olduğu fikri daha da güçleniyor.

Bu hikâyede var olan psikolojik bir özelliğin dikkatimizi çekmemesi mümkün değil. Esralı W. S., aşk acısı çeken arkadaşını teselli edeceği yerde onu daha da kışkırtarak, bir başkasının daha başarılı olup olmayacağını öğrenmek amacıyla onu izlemek istemiş olamaz mı? Yoksa onun ilgisini çeken asıl şey, aşk ihtirasının, bu "sıtmanın", "hastalığın", "derdin" dış hatları mıydı?

Böylesi tutkulu aşk acılarının nedeni kim, romantik Avisa mı? Han işleten bir adamın karısı mı? Bu ayrıntıya dikkat edelim. Bu, hümanistlerin, insanın unvanına değil, erdemlerine bakarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan Rönesans ruhuna tamamen uygun bir durum. Ama onların yaşadığı toplumda sınıf ayrılıkları henüz çok güçlüydü. Bu nedenle manevi asaleti yüceltirken, tapınılacak şeye, onun asaletini vurgulayan bir isim verirlerdi. Willobie'nin uzun şiirinde, Avisa soylu hanımlardan geride kalmıyor, üstelik asaletiyle Shakespeare'in sonelerindeki gizemli esmer hanımdan da aşağı değil. Sonelerdeki esmer hanımın prototipi, soylu hanımlar arasında çok arandığı halde bulunamadığına göre, sadece bir hancının karısı olamaz mı?

Shakespeare sıkça yolcu hanlarında bulunmuştur. Hatta daha sonra da sözünü edeceğimiz bir hancı kadına karşı kayıtsız olmadığı söylentisi de çıkmıştır.

Shakespeare'in Avisa'yla hiçbir ilgisi olmaması ve sadece bir şair
olarak "Lucrece" uzun şiiriyle Willobie'e esin kaynağı olması durumunda bile, yukarıda söz ettiğimiz gibi, yazarın Shakespeare'le bir ilgisi bulunuyor. Willobie'nin uzun şiirindeki W. S., Shakespeare değilse bile bu, Shakespeare'in bir şair olarak ne kadar popüler olduğunu gösterir. O zamanlar âdet olduğu üzere, Willobie'nin uzun şiirine eklenen ve onu öven şiirlerde, "Lucrece" uzun şiirinin yazarı olarak

Shakespeare'den doğrudan doğruya söz edilir: "Tarquinius, en parlak meyveyi topladı, Shakespeare de zavallı Lucrece'e yapılan zorbalığı anlattı."

Willobie'nin Shakespeare'i sadece şiirlerinden tanımadığı kesin. Shakespeare'in içinde yaşadığı çevre üzerine yaptığı araştırmaları bıkıp usanmadan sürdüren Leslie Hotson, Shakespeare'in hemşerisi Thomas Russel'in, Henry Willobie'nin ağabeyinin baldızıyla evli olduğunu belirlemiştir. Willobie'nin uzun şiiri, Shakespeare'in yaşamının gizli yönleri hakkında güvenilir bir kanıt değilse bile, bu kitap Shakespeare'le yakın veya uzak bir bağlantısı olan edebi ve özel tanışıklıkların bulunduğu bir çevrede ortaya çıktı.

"Sarışın arkadaş" ve "esmer hanım"

Mademki tahmin ve varsayımların pek de sağlam olmayan zeminine ayak bastık, Shakespeare'in soneleri hakkında konuşmamak olmaz. Onları, doğrudan doğruya Shakespeare'in özyaşamöyküsü karakterinde eserler sayamayacağımızı daha önce de söylemiştik. Shakespeare'in sonelerinin çoğunu, Yenidendoğuş çağı şiirinde sıkça işlenen konularda verilmiş edebi örnekler olarak ele almamız gerektiği, onları çağdaşlarının soneleriyle kıyasladığımızda daha iyi anlaşılır.

Yine de Shakespeare'in özel yaşamının izlerini sonelerinde aramaktan tamamen vazgeçmek çok büyük bir yanılgı olur. Hatta Shakespeare, sonelerini belirli bir konuda bile yazmış olsa, kendi özel deneyimlerinin ve heyecanlarının tamamını değilse bile, küçük bir kısmını, tabii ki şiir sanatının gereklerine uygun olarak yeniden biçimlendirerek konunun içine karıştırmadan edemezdi.

Shakespeare, yazdığı 154 sonenin çoğunda adını bir kez olsun anmadığı bir arkadaşına hitap ediyordu. Bu arkadaş hakkında tek bilinen şey, Shakespeare'den daha genç olduğudur. Onun daha yüksek bir toplumsal konumda bulunduğu tahmin edilir. Shakespeare'in sonelerini üst düzey birisine adaması durumunda, bu kişinin daha önce uzun şiirlerini de ithaf ettiği

Southampton olması gerekir. Ama bu üst düzey kişi, bir başkası da olabilir. Shakespeare'in piyeslerinin, onun ölümünden sonra çıkan ilk toplubaskısı, Pembroke ve Montgomery kontlarına adanmıştı. İthafta her iki kontun, "piyesleri olduğu gibi, onların yazarını da onurlandırdıkları" belirtiliyor, arkasından, "bazı piyeslerin daha yayımlanmadan önce, sahnede oynadıkları dönemde onlar tarafından beğenildiği" tekrarlanıyordu. Bundan, Southampton'dan başka, de "Maecenas"ların da Shakespeare'e hamilik yaptığı sonucunu çıkarmak mümkün. 1580 yılında doğan William Herbert, Shakespeare'den on dört yaş küçüktü ve Shakespeare'den bir o kadar yıl daha fazla yaşadı (1630 yılında öldü). Onun küçük kardeşi Philip Herbert, Montgomery Kontu unvanını aldı. William Herbert ve Southampton, Shakespeare'in sonelerini adayabileceği kişiler arasında anılıyor.

Shakespeare'in övüp yücelttiği bu genç arkadaşın kim olduğunu belirlemek için kesin kanıtlar bulunmadığından, bu konuda boş tahminler yaparak vakit kaybetmeyeceğiz. Böyle bir arkadaşın gerçekten var olduğunu söylemekle yetineceğiz. Shakespeare ve arkadaşı arasındaki ilişkiler konusunda, soneler temel alınarak ne söylenebilir?

Shakespeare açısından bakıldığında bu derin ve samimi bir dostluktu. Bu arkadaş genç, sarışın ve güzeldi. Kadınsı ve harika bir görünümü vardı.

Yanakları, eskiyi gösteren bir harita:
Güzellik, doğal yaşar, ölürdü çiçek gibi.
Bugünün süsü püsü, piç izleri doğup da
Olmamıştı yaşayan alınların sahibi.[48]

Ayrılmaları gerektiğinde şair hüzünlenir ve ona şiirler yazar.
Arkadaşı gece gündüz daima onun düşüncelerinde yaşar.

[48] Sone 68. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Yola koyuldum ama, ilerlemek ne de zor;
Şu yorucu yol var ya, ben sonuna vararak
Rahata kavuşmayı umarken, şöyle diyor:
"Sen ne kadar gidersen dostun o kadar ırak."[49]

Arkadaş ona rüyalarında da görünür.

Seni görmeyince benim her günüm gece;
Geceler gündüz olur düş seni gösterince.[50]

Yeni kültürün insanları olan hümanistler arasında, arkadaşlık çok yüce bir idealdi. Onlar arkadaşlığı, bireycilik ve egoizm heveslerinin karşısında görüyorlardı. Antikçağ tarihi, felsefesi ve şiirini öğrenen Yenidendoğuş Çağı'nın hümanistleri, antikçağın derinliklerinde, Orestes ve Pylades, Achilles ve Patroclus, Damon ve Phintias'ın dostluklarında klasik dostluk biçimlerini buldular.

Shakespeare'in önceli John Lyly, piyesi "Endimion" da (1591 yılında yayımlanmadan kısa bir süre önce yazıldı) kendisine özgü ağdalı üslûbuyla şöyle yazıyordu: "En olağanüstü kadının büyüleyici güzelliği, denenmiş bir arkadaşın gerçek sadakatinden daha büyük bir güce sahip olabilir mi?Erkeklerin kadınlara aşkı olağan ve kendiliğinden anlaşılan bir şey. Ama bir erkeğin bir erkeğe karşı dostluğu sonsuz ve ölümsüzdür... Aşk ve dostluk arasındaki fark, güzellik ve fazilet, ten ve gölge, renkler ve yaşam arasındaki fark gibidir... Dostluk, fırtınalar içerisinde sarsılmadan kalır. Zaman, güzel bir yüzü kırıştırır, gerçek bir dostluğu ise, sıcağın, soğuğun, yoksulluğun ve kaderin herhangi bir biçiminin değiştiremeyeceği canlı renklerle donatır."

Bir dostla sohbet etmek şaire büyük bir sevinç verir. O, bir ara duygularla dolar taşar, sonra kendisini kaybeder.

---

[49] Sone 50. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[50] Sone 43. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Nasıl fazla duyguya kapılınca bir kimse
Zayıflarsa yüreği gücünden kudururken...[51]

Soneleri dikkatle okursak, şair ve arkadaşı arasındaki ilişkilerin pek de pürüzsüz olmadığını anlamaya başlarız. Yukarıda verdiğimiz soneler, diğer şairin, genç ve soylu sanat hamisinin teveccühünü kazanmak konusunda üstünlüğü ele geçirme iddiasında olduğuna, bunda da başarı kazandığına tanıklık eder. Aralarına bir kadın girdiğinde, onların dostluğu daha ciddi bir badire atlatır.

Yenidendoğuş Çağı hümanist kültürünün en önemli öğelerinden biri de güzelliğin, özellikle de insan güzelliğinin önünde eğilmektir. Genç arkadaşının güzelliğine Shakespeare'in nasıl değer verdiğini görmüştük.

Yenidendoğuş Çağı ressam ve şairleri tarafından yaratılan kadın güzelliğine tapma kavramını anımsatmamıza gerek var mı? Bize, Yenidendoğuş Çağı İtalyan ressamlarının tuvallerinden bakan olağanüstü güzellikteki Meryem Ana tasvirleri ve tanrıça simaları o dönemde ortaya çıkan, gerçekten harikulade kadın güzelliği idealini yansıtıyor. Şairler bu konuda ressamlardan geri kalmıyorlardı. Dante ve Petrarca, kadın güzelliğinin betimlenmesiyle ilgili ilk örnekleri kendi sonelerinde yarattılar. O zamandan beri sone yazarlarının hepsi, gerçek ya da hayal sevgililerini, kadın mükemmelliğinin timsali olarak betimleme geleneğine uydular. Onlar kesinlikle meleklere benzer, gözleri yıldızlara benzer, hareketleri yumuşak ve naziktir, şairlerin daha da incelmiş bir zevkin ürünü benzetmelerle tamamlayacakları güzellik kompozisyonu tek kelimeyle hazırdır.

Shakespeare'in sonelerinde betimlenen sevgili, Yenidendoğuş çağı ressamlarının ve şairlerinin güzellerine hiç mi hiç benzemez. Moda saç rengi, açık kumral veya altın sarı-

[51] Sone 23. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

sıydı. Kraliçe Elizabeth'in kızıl saçlı bir sarışın olması, onun saltanatı döneminde İngiltere'deki ideal güzellik anlayışını etkiledi. 127 numaralı sonesinde Shakespeare, "siyah rengin güzel sayılmamasına" çatıyor:

...dostumun kaşı gözü kapkara,
Uğradığı haksızlık ona yas getirmiştir;
Her yönden eşitse de güzel sarışınlara
Varlığa uzanan dil, günahına girmiştir.[52]

Son dizede, modaya uygun görünmek için saçlarını boyayanlara kinaye yapılıyor. Dış güzelliği elde etmek için yapılan sahte hilelere, Shakespeare'in hiç tahammülü yoktu. Hamlet, sadece merhametsizliği ve adaletsizliği değil, kozmetiği ve incelmiş modern tavırları da ayıplar. "Boyalarını filan da duymadım sanma. Tanrı size bir yüz vermiş, siz bir başkasını yapıyorsunuz kendinize..."[53] diye bağırır Ophelya'ya.

Sonelerde betimlenen sevgili, "Esmer Hanım" (Dark Lady) olarak anıldı. Shakespeare onu betimlerken, ideal bir güzel veya boyalı bir bebek olmadığının, yaşayan bir kadın olduğunun altını özellikle çizdi.

Sevgilimin gözleri değil güneşin dengi,
Mercan daha kırmızı onun dudaklarından;
Kar beyaz da ne diye onun göğsü külrengi,
Saçlar simse fışkırmış kara simler başından.
Ben güller görmüşümdür yarı pembe yarı ak,
Onun yanaklarında öyle güller ne arar;
Cana can katar nice kokuları koklamak,
Sevgilimin soluğu güzel kokmaz o kadar.
Musiki gibi gelir sözleri kulağıma,

---

[52] Sone 127. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

[53] "Hamlet", III, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Yine de musikinin kat kat büyüktür tadı;
Tanrıça nasıl yürür görmemişimdir ama,
Sevgilim yürüyüp de gök katına çıkmadı.
Şu var ki ozanların boş lâfına karnı tok,
Yoksa, tanrı bilir ya, sevgilimin eşi yok.[54]

Şiirinde yapay ideali hicvedip alaya alarak nihai hücumunu sone yazarlarına yöneltiyor. Sone yazarlarının hayali sevgililerine karşı Shakespeare, kendi gerçek kadınını çıkarıyor.

Ama asıl mesele, onun ideal güzele benzememesinde değildir:

Yaptıkların bir yana, hiç kara değilsin sen:
Sanırım, sana kara çalmaları bu yüzden.[55]

O, ahlaki bakımdan da ideal güzele hiç benzemez. Şair, sevgilinin vefasız olduğunu çok iyi bilir, ama onun her şeyini affetmeye hazırdır:

Tanrı bilir, gözümle sevmiyorum ben seni:
Çünkü sana baktıkça gözüm bin kusur bulur,
Ama yüreğim sever gözün sevmediğini,
Görünüşe aldanmaz, sevgiye teslim olur.[56]

Şair'in sevgiliyi arkadaşına emanet ettiği de oldu ve çifte ihanet yaşandı. Şair, erkek arkadaşının bu tutumu için yanıp yakılır:

Ah, yine de kalbinden kovmazsın belki beni;
Güzelliğini, hoppa gençliğini kınarsın.
Onlar sefahatte de bırakmazlar peşini:
Zorlanırsın ve çifte ihanete kalkarsın.[57]

---

[54] Sone 130. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[55] Sone 131. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[56] Sone 141. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Dostu kaybetmek, sevgiliyi kaybetmekten daha acıdır şair için. O, sevgilinin değişken olduğunu iyi bilir ve ona güven duymazdı. Ama dostuna güveni sonsuzdu ve onu kaybetmek çok daha korkunçtu:

O kadın senin oldu: derdim değil yalnız bu;
Onu eşsiz bir aşkla seviyordum, doğrudur;
Ama, sen onun oldun, yas'a boğdun rûhumu:
Sevgi yok olup gitti, beni kahreden budur. [58]

Bu meşum kadın sadece şairi değil, onun dostunu da üzer. İşte burada kendinden geçen vefalı şair, iki kat üzülmeye başlar: Kendisi için ve arkadaşı için.

Şair ikisini de sevmekten vazgeçmez. Kalbi korkunç acılarla parçalanır.

Biri huzur, biri dert, iki sevgim var benim,
İki görüntü gibi hep gönlümü çelerler:
Sarışın bir erkektir benim iyi meleğim,
Kötü ruh bir kadındır, kapkaranlık bir esmer.[59]

Anlaşıldığı kadarıyla dostlar yeniden barıştı. Bir süre geçtikten sonra, o da dostunu derinden incitir. Şimdi de suçlu odur ve bir sone yazar:

Bana şimdi yarıyor çekmiş olmam çileni,
O eski üzüntüyü düşününce üstelik,
Çâresiz, kendi suçum ezip geçiyor beni,
Öyle ya, sinirlerim tunç değil, ne de çelik.
Bana çektirdiğini kendin çektinse eğer,

---

[57] Sone 41. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[58] Sone 42. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.
[59] Sone 144. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Cehennem olmuş demek her günün ve gecen;
Ben zalimin biriyim: düşünmemişim meğer
Nasıl kıvrandırmıştı beni senin işkencen.
O ıstırap gecemiz hatırlatsaydı bana
Gerçek acının nasıl derinden deştiğini,
Birbirimizin merhem sürersek yarasına,
Dağlanmış yüreklerin tez iyileştiğini!
Senin suçun denk geldi kendi kefaretine:
Seninle karşılıklı ödüyoruz rehine.[60]

Üç şahıs arasında gerçekten var olan karşılıklı ilişkilerin sonelere yansıdığını elimizden geldiğince göstermeye çalıştık. Ama gene de, bunların tahminlere dayandığını, hiçbir şekilde ispatlanamayacağını söylememiz gerekiyor. Üstelik soneler bir tek arkadaşa değil, birden çok şahsa hitaben de yazılmış olabilir. İlk on yedi sonede, şairin evlenmesi için ikna etmeye çalıştığı genç arkadaşıyla, coşkulu bir biçimde sevdiği arkadaşının aynı kişiler olup olmadığı konusunda elimizde hiçbir kanıt bulunmuyor.

Shakespeare, esmer dilberi olağanüstü bir gerçeklikle çizdiğinden, onu karıştırabileceğimiz bir başka sima yok. Tamamen şair tarafından yaratılmış bir karaktere hiç benzemiyor. Bu ıstıraplı "üç kişilik aşk" hikâyesini anlatan yirmi beş sone gerçeğe öyle yakın ki, psikolojik olarak böyle hassas bir konuyu şiir sanatında işlemek istediği için, şairin hayal gücünün yarattığı bir fantezi olarak değerlendirmek çok zor. Bu sonelerde anlatılan hikâye büyük bir olasılıkla şair tarafından yaşanmıştı. Belki de bu, Henry Willobie'nin sözünü ettiği "yaşlı oyuncu" W. S.'in çektiği "hastalıktı." Shakespeare de öyle yazmıyor mu?

Sevgim bir humma sanki: özlem duydukça duyar
İlletini sürdüren ne bulursa hep ona;

[60] Sone 120. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

Sırf sağlığa aykırı yiyeceklerle doyar;
Girmiştir oynak, hasta iştahın buyruğuna.[61]

Esmer dilberin hayali, Shakespeare'in belleğinde uzun zaman nakşedilmiş kaldı. Yıllar sonra Shakespeare, sonelerin Esmer Lady'si gibi vefasız, sihirli güzelliğinin çekiciliğiyle Esmer Lady gibi amirane tavırlı Mısır Kraliçesi karakteriyle, "Antonious ve Kleopatra" trajedisinde onu bir kez daha canlandırdı.

Sonelerin gizemini çözebilmek için elimizde gerçek deliller yok, ama şüpheye yer bırakmayan tek şey, onların pek çoğunda Shakespeare'in psikolog yanının göründüğüdür. Sonelerde tasvir edilenleri, Shakespeare'in kendisinin yaşayıp yaşamadığından emin değiliz. Ama o, bir gönül adamının bu tür durumlarda ne hissedebileceğini derinden anlamış ve bunu mükemmel bir şekilde yansıtmıştı. Bunda onun özel yaşamının ve şiir dehasının payını tahmin etmek artık herkesin kendisine düşer.

[61] Sone 147. Türkçesi: Talât Sait Halman. 1995.

6. BÖLÜM

TEMSİLLER VE PİYESLER

"Yanlışlıklar gecesi"

Şimdi Shakespeare'in dram yazarlığına dönüyoruz. Shakespeare'in zamanında tiyatro eleştirmenleri yoktu. Ama dönemin basılmış veya el yazması belgelerinde, Shakespeare'in piyeslerinin sahneye konulan temsilleri hakkındaki yansımalar günümüze kadar gelmiştir. "VI. Henry"nin üçüncü bölümünün temsili hakkındaki eleştiriyi daha önce vermiştik. Şimdi de bizi bayram neşesi atmosferine götürecek olmasıyla ilginç, kısmen komik piyeslerin öykülerini okuyucunun dikkatine sunmak istiyoruz.

Londra hukuk okulunun öğrencileri eğlence alanında büyük beceri kazanmışlardı. Şehir halkını hayretler içinde bırakan bitmek tükenmek bilmeyen çılgınlıklarının yanı sıra, bütün şehrin kutlama eğlenceleri de onlar tarafından düzenlenirdi.

Gray's Inn hukuk okulu öğrencileri, yaptıkları çılgınlıkları "Gray's Inn'lilerin Marifetleri"("Gesta Grayorum") adı altında eğlenceli bir tarih yazarak anlatmışlardı. Karikatürize edilmiş bu tarih, her türlü serbestliğin ve müstehcenliğin aristokrat çevrelerde büyük başarı kazandığı Restorasyon döneminin sonunda, 1688 yılında yayımlandı. "Shakespeare'in komedilerinden "Yanlışlıklar Komedisinin" bir temsili de Gray's Inn'lilerin Marifetleri"nde anlatılıyor.

Bu, anlatılmaya değer bir hikâye.

Ortaçağın kutlama gelenekleri, o zamanlar hâlâ yaşıyordu. Yüksek hukuk okullarının neşeli öğrencileri bu kutlamalara çok rağbet ediyorlardı.

Gray's-Inn öğrencileri, 1594 yılının Noel bayramında muazzam bir "Enayiler Bayramı" düzenlediler. Öğrencilerin sayısız saçmalıklarını yöneten Rezaletler Padişahını seçtiler.

Şehir korporasyonunun huzurunda, yirmi Aralık'ta törenle taç giydirilen Rezaletler Padişahının arkadaşları, törenden sonra, içeriği bazen edep erkâna pek de uygun olmayan, nükteli ve şaklabanca konuşmalar yaptılar. 28 Aralık'ta sayısız konuğun davet edildiği bir şehir töreni düzenlendi. Öğrenciler elçilerini özellikle yollayarak Inner-Temple korporasyonu üyelerini kutlamalara davet ettiler.

Böylesine eğlenceli bir bayram için, Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasını davet etmeye karar verdiler ve gecenin anlamına en uygun piyes olarak "Yanlışlıklar Komedisi"ni seçtiler. Temsilin, Gray's Inn'in büyük salonunda verilmesi gerekiyordu.

Kalabalık mı kalabalık bir seyirci topluluğu salonu doldurdu. Akşam saat dokuzda, yanında maiyetiyle birlikte Inner-Temple'ın elçisi salona girdiğinde, kalabalığın içinden zar zor geçebildi. Onları ve diğer soylu konukları sahneye oturtunca, oyuncular için sahnede neredeyse yer kalmamıştı. Salonda öyle bir hengâme baş gösterdi ki, temsili başlatmak imkânsızdı. Düzen, ancak gece yarısı sağlanabildiği için Shakespeare ve arkadaşları oyuna geç saatlerde başlayabildiler. Bu kutlamaları

kaleme alan yazar, bu gecenin hikâyesini aşağıdaki sözlerle bağlıyor: "Başından sonuna kadar büyük bir karışıklık yaşandığı ve gülünç yanlışlıklarla geçtiği için gece, "Yanlışlıklar Gecesi" olarak adlandırılageldi."

O geceki hengâme, öğrenciler için yeni bir eğlence kaynağına dönüştü. Bu karışıklığın nedenini araştırmak üzere öğrenciler, adli bir soruşturma başlattılar. Mahkemenin kararına göre, bu karışıklığın tek nedeni büyü olabilirdi. Suçlu, her şeyi kasten düzenleyen, hatta oyuncu kumpanyasını bile bile getiren ve pek çok yanlışlığın ve karışıklığın yer aldığı piyesin sahnelenmesini sağlayarak karmaşayı büsbütün artırmak isteyen kötü kalpli büyücüydü.

"Venedik Taciri"ne öncülük eden neydi?

Shakespeare'in bütün piyesleri masum kutlama ve eğlencelerle bağlantılı değildi. Güncel politik olaylara dokundukları da oluyordu. Örneğin "Venedik Taciri"nin başından böyle bir olay geçti. Ama bu öyküyü anlatmadan önce, saray entrikalarının döndüğü ortamda şöyle bir gezinmek gerekir.

Elizabeth'in saltanatının ilk günlerinde, Burghley Lordu William Cecil, tam yetkili bir bakandı. Elizabeth, onun eline çok fazla güç vermemek için, arada sırada saray çevresinde dolanan cesur ve çapkın erkeklerden kâh birini, kâh ötekini kendine daha yakın tutuyordu. Leicester çok uzun zaman Kraliçenin gözdesiydi.

I. Elizabeth'in bakanı Lord Burghley.

Onun 1588 yılındaki ölümünden sonra, Essex Kontu Robert Devereux, Kraliçenin gözdesi oldu. Essex, 1566 yılında doğdu. 1598 yılında, Essex otuz iki yaşındayken Kraliçe elli beş yaşındaydı. Yaşlanmakta olan Kraliçe, yirmi üç yıllık yaş farkına rağmen, soylu olsun olmasın bütün genç hanımların kıskanç bakışları altında genç Kontu cezbetmenin yollarını iyi kullanıyordu: Essex'e ticari tekelleri hediye ediyor, o da tüccarlardan vergi alan tahsildarlar aracılığıyla büyük gelirler elde ediyordu. Çok kaprisli olan Essex, sık sık Kraliçeyle tartışıyordu. Kraliçe bir rakibe tahammül edemezdi, buna rağmen, 1590 yılında Essex evlendi. Kendisine Philip Sidney'in dul kalan eşini seçmişti. Kraliçenin Essex'le arası açıldı, ama bir süre sonra öfkesi geçince onu tekrar affetti. Sınırsız bir güce sahip olan bakan Burghley'e karşı Essex, Kraliçeye gerekliydi. Üstelik onu yanından ayırmamak, attığı her adımı izleyebilmek için de daha güvenli bir yoldu.

Essex Kontu.

Sarayda Kraliçeye nüfuz edebilmek için kıyasıya bir kavga sürüyordu. Yaşlı olan saray mensupları genel olarak Burghley'in çevresinde toplanıyor, Shakespeare'in koruyucusu Southampton ve geleceğin filozofu Bacon'ın da içinde bulunduğu genç kesim ise Essex'in etrafında toplanıyordu. Her iki taraf da birbirlerine karşı entrikalar çeviriyordu. Bir gün Essex'in aklına, Kraliçeye bağlılığını ispat etme düşüncesi geldi.

Burada, bu konudan uzaklaşıp okuyucuyu daha da ileriye, o dönemin arapsaçı gibi karmakarışık uluslararası politik entrikalar yumağına götürmemiz gerekiyor.

İspanya Kralı II. Philip, İngiltere Kraliçesi'ne karşı durup dinlenmeden entrikalar hazırlıyordu. Gizli ajan Tinoco'nun, Elizabeth'in özel doktoruyla ilişkiye geçmek üzere İngiltere'ye yollanması emrini verdi. İyi bir doktor olarak ün yapmış Portekizli Yahudi Rodrigo Lopez, Kraliçe'nin özel doktoruydu. Lopez'i "kendi tarafına çekerek", jurnalci olmayı ve İngiltere'nin askeri ve politik gücüyle silahlı kara ve deniz gücü hakkında bilgi vermeyi kabul ettiğine ilişkin Tinoco'nun ondan imzalı bir belge alması gerekiyordu.

Calais yoluyla İngiltere'ye gelen Tinoco, Hazine Bakanı Burghley'in yanına giderek bütün bunları anlattı. Burghley ise herhangi bir tedbir almaya gerek görmedi. Yahudi doktora uzun zamandır antipati besleyen Essex bu olayı öğrenince, doktorun evinde arama yapılması emrini verdi. Yapılan aramada onu gözden düşürecek herhangi bir belge bulunamamasına rağmen, Essex'in kâhyası Gelly Meyrick, Lopez'i tutukladı. Bu haberi alan Kraliçe, eline geçen ilk fırsatta Essex'i onaylamadığını söyleyerek, onu üstüne vazife olmayan işlere karışan sabırsız ve düşüncesiz bir delikanlı olarak niteledi ve doktorunun masumiyetinden kuşku duymadığını açıkladı. Çok kızan Essex kapıyı çarpıp çıktı, iki gün odasına kapandı. Daha sonra Lopez'in sorgusuyla bizzat kendisi ilgilendi. Sonunda 5 Şubat'ta, Lopez'i Londra Kulesi'ne hapsettirmeyi başardı. Bu arada aralarında Ferreira diye birisinin de bulunduğu ve ifadelerinde Lopez'in eskiden beri İspanyol Kralı'nın ajanı olduğunu söyleyen birkaç kişi daha tutuklanmıştı. 28 Şubat'ta Lopez'in mahkemesi yapıldı. Mahkemede Essex Kontunun da aralarında bulunduğu en yetkili şahıslar yargıç olarak görev yaptı. Lopez, ustalıkla hazırlanan iddianamede casuslukla ve Kraliçe'yi zehirleme girişiminde bulunmakla suçlanıyordu. İfade verenlerin provokatör ve yalancı olduklarına Lopez boşuna yemin ediyordu. Mahkeme, Lopez'in ifadesinin işkence

altında alındığı konusunu da dikkate almadı ve karar ilân edildi. Devlete ihanet suçundan ölüm cezasına çarptırıldı.

Kurulan mahkemenin yaratabileceği şüpheleri dağıtmak için, ona iftira eden Tinoco ve Ferreira'yı da iki hafta boyunca mahkemeye çıkardılar. Mahkemede bulunmayan ve onların verdiği ifadeleri bir kez daha yalanlama şansı olmayan Lopez'i suçlamaya devam ettiler. Bu yaptıklarıyla kendi cezalarını hafifletmek umudunu taşıyorlarsa yanılıyorlardı. Tinoco ve Ferreira çok şey biliyorlardı. Onlardan kurtulmaya karar verilmişti.

Lopez'in cezasının infaz tarihi 18 Nisan olarak belirlenmişti. Londra Kulesinin önüne bir yığın insan toplanmıştı. Olay çıkmasını engellemek için gerekli polisiye önlemlerin hepsi alınmıştı. İdamın ertelenmesi konusunda aniden Kraliçenin emri geldi. Bu tür keskin duyguları seven seyircinin hayal kırıklığı, gerekli hazırlığı yapmak için böylesi bir çaba harcayan polisin yaşadığı hayal kırıklığından aşağı kalmıyordu. Üç Portekizli için verilen hüküm (Lopez, Ferreira ve Tinoco), 7 Haziran 1594 tarihinde her şeye rağmen yerine getirildi. Lopez, Kraliçeye sadık kaldığı konusunda darağacının yanında bir kez daha yemin ederek, ona İsa'ya taptığı gibi taptığını açıkladı. Toplanan halk elleri kolları bağlanmış Yahudi Lopez'in bu sözlerini alaylı gülüşmelerle karşıladı.

Lopez'in başına gelenler, Kraliçe Elizabeth'in sarayında nasıl bir atmosferin hüküm sürdüğü konusunda iyi bir fikir verir. Şimdi Shakespeare'in tarihi piyeslerini okuduğumuzda, gücü ellerinde bulunduranların dünyasını anlatırken, yaratmak istediği etkiyi güçlendirmek amacıyla yazarın, kullandığı renkleri daha da koyulaştırdığı hissine kapılırız.

Lopez olayı, Elizabeth İngiltere'sinin kanlı polis rejiminde nadir olaylardan değildi. Komplolar ve idamlar da hiçbir suçu olmayan insanların mahkûm edilmesi gibi sıradan olaylardandı. Lopez davasının, başını alıp giden bir Yahudi düşmanlığı kampanyası için zemin oluşturması aslında bir paradokstu. "Paradokstu" diyoruz, çünkü Yahudiler o dönemde İngilte-

re'de yaşamıyorlardı. Yaklaşık üç yüz yıl önce İngiltere'den kovuldukları için, Yahudi karşıtlığı için bir zemin yoktu. Bu, Norveç'te veya Finlandiya'da ırkçı siyah düşmanlığı sürecinin başlatılması kabilinden bir şeydi. Gerçek olan bir şey varsa, o da Lopez'in Yahudi olması ve Ortaçağın pek çok batıl inancının aslında var gücüyle korunuyor olması nedeniyle, Londra halkının her kesiminin Lopez'in suçlu olduğuna inanmaya çok hevesli olmasıydı.

Yahudi tefeci Barabas'ın dönekliği ve zalimliği hakkında bir trajedi yazan hümanist Cristopher Marlowe bile bu batıl inancı beslemişti.

Lopez'in davası ve onun suçlu bulunmasıyla ortalığın kızışması, "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasına Marlowe'un "Malta Yahudisi" trajedisini hatırlattı. Kumpanyanın hamisi Lord Amiralin, Lopez'i ölüme mahkûm eden mahkeme heyetinde yer alması bunda en önemli rolü oynamış da olabilir. Portekizlilerin idam edilmesinden yaklaşık yirmi gün önce, 17 Mayıs 1594 tarihinde, "Rose" tiyatrosunda "Malta Yahudisi" oynandı. Trajedi haftada en az bir kez oynuyordu, neredeyse Lopez'in idam edildiği gün bile oynanacaktı.

O sıralarda "Amiral'in Hizmetkârları" ve "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" aynı tiyatroda oynuyorlardı. Sonraları iki kumpanya ayrı tiyatrolarda oynamaya başladıklarında, bu konunun seyircinin önünde başarı kazandığına inanan "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası da bu konuda bir piyes sahnelemeye karar verdi. Doğal olarak Marlowe'un trajedisi bir süre sonra sahneden inmişti. Daha önce de defalarca Marlowe'un izini takip eden Shakespeare, en güçlü önceliyle yeniden yarışmaya karar verdi ve sahnelerde ilk kez 1596 yılı sonbaharında görünen "Venedik Taciri"ni yazdı. Lopez davasının uyandırdığı heyecan artık yatışmıştı, Shakespeare'in piyesi de bunu kısmen doğruluyordu. Piyeste, o dönemin Yahudi önyargılarına uygun pek çok şey varsa bile, Shakespeare yapıtları araştırmacılarının ortak ifadelerine göre, Marlowe'un Barabas tiplemesini yaratırken yaptığının tersine, Yahudi tefeci

Shylock tipini yaratırken Shakespeare sadece siyah renkleri kullanmamıştır. Ama biz bu meseleyi incelemeyip, okurun Shakespeare'in yapıtlarını analiz eden çalışmalara başvurmalarını önereceğiz.

İspanya'yla savaş devam ediyor

Lopez'in davası sadece Essex'in işine yaramıyordu.

"Yenilmez Armada"nın uğradığı büyük bozguna rağmen, II. Philip, İngiltere'ye çıkarma yapma planını gerçekleştirme ümidini hâlâ taşıyordu. Yeni bir donanma inşa ediliyordu. İspanyollar şimdi daha iyi hazırlanmaya ve bu amaçla karada ve denizde bir dizi harekât yapmaya karar verdiler.

Yüzyıl savaşları sonunda, İngilizlerin anakarada hâlâ koruyabildikleri tek dayanak noktası, Fransa'nın kuzey kıyılarında bulunan Calais Kalesiydi. II. Philip tarafından kışkırtılan Fransız kralı IV. Henry, askeri birliklere Calais'i kuşatmaları emrini verdi. İngilizler de saldırıyı püskürtmek için hazırlıklara başladılar. Essex Kontu, kuşatılanlara yardım etmek üzere Dover'da altı bin kişilik bir birlik oluşturmaya başladı. Kuşatma toplarının gümbürtüsü, Manş Denizi yoluyla duyuluyordu, Essex'e yazdığı bir mektupta Kraliçe bundan yakınarak acele etmesini istiyordu. Ama Essex yetişemeden, 16 Nisan 1596 tarihinde Calais ele geçirilmişti. Essex'in kuvvetleri hemen dağıtıldı.

İngiltere, "Armadayı" mağlup eden Drake ve Hawkins'in komutası altındaki İngiliz Donanmasını karşı saldırı amacıyla İspanya'nın savunma açısından en zayıf olduğu Amerika'daki sömürgelerine yolladı. İspanya'ya fazla zarar veremediler. Ölüm bu deniz seferinde her iki amirali pençesine düşürmüşü.

İspanyollar, 1595 yılının Temmuz ayında, İngilizlerin onları hiç beklemediği bir yere cesur bir çıkarma yaparak Wales koylarından birine dört yüz asker çıkardılar. Penzance şehrini ve birkaç köyünü yağmalayarak ateşe verdiler ve oldukça iyi bir ganimet elde ettiler.

İngiltere yönetimi buna daha cesur bir baskınla cevap vermeye karar verdi. Calais'i kurtarıp yararlılık gösteremeyen Essex, büyük bir kahramanlık gösterip konumunu ebediyen sağlamlaştırmak için fırsat kolluyordu. İspanya'ya karşı yapılacak harekâta komuta etme görevini elde etmeyi başardıysa da bu harekâtın tek komutanı değildi. "Armada"yı mağlup edenlerden biri olan saygın amiral Howard onunla birlikte komuta edecekti. Essex piyade sınıfına, Howard ise deniz kuvvetlerine komuta ediyordu. Donanmayı ve çıkarma kuvvetlerini Plymouth'ta hazırladılar. Bir gün Elizabeth'e rapor yollamaları gerekince, Essex imzasını metne çok yakın attığından yaşlı amirale yukarıda imza atacak yer kalmadı, o da imzasını genç generalin parafının altına atmak zorunda kaldı. Ama görmüş geçirmiş amiral hakkını da yedirmedi, Essex gidince onun imzasının üstünü karalayarak raporu sadece kendi imzasıyla yolladı. Bu harekâtın üçüncü komutanı ise hem Essex'le hem de Howard'la rekabet içerisinde olan Walter Raleigh idi.

1596 yılının Haziran ayında karada yaşanan çekişmelere son verildi. Gemiler karadan ayrıldı. Kesin bir zafer haberi, Londra'ya 7 Ağustos'ta geldi. İngiliz Donanması, Cadiz Limanı Körfezine girmişti, karaya çıkarma yapan Essex de şehre hücum ediyordu. Direnme uzun sürmedi. Cadiz'in, Amerikan kolonilerinin yağmalanması sonucu inanılmaz derecede zenginleşmiş bir kent ve İspanya'nın en önemli limanı olduğunu hatırlatmamız gerekir. Essex şehri ele geçirdiğinde, daha önceden kararlaştırıldığı gibi, denizciler de piyadelere katıldı, evleri ve devlet depolarını birlikte yağmalamaya başladılar. İngilizler yağmaladıkları serveti kırk ticaret gemisine yüklediler, üstelik yükleme yapılan gemiler de İspanyollarındı.

Essex bu harekâtın baş kahramanıydı. Cadiz'e yaptığı çıkarma onun kariyerinin zirvesiydi. Elizabeth, otuz yaşındaki generale mareşal unvanı vererek terfi ettirdi. Edmund Spenser, "İngiltere'nin gururu" ve "bütün dünyayı hayrete düşüren insan" olarak şiirlerinde Essex'i yüceltti. Şaire göre, Essex ismi

bütün İspanya'da "gök gürültüsü gibi yayıldı ve muazzam sütunlar korkuyla titremeye başladılar."

İçinde bulunduğu dönemin felaketlerini de, zaferlerin coşkusunu da, Shakespeare bir kenardan seyretmiyordu. Günümüz Shakespeare uzmanlarından G. B. Harrison, tarihten alınmış olmasına rağmen "Kral John" piyesindeki konunun, Shakespeare dönemindeki tiyatro seyircisi için aslında çok güncel olduğunu gösterdi.

Piyes, Fransa Kralının İngiltere'ye savaş ilânıyla başlar. İngilizler de Fransa'ya çıkarma yapar. Fransız başkomutan kendi Kralına rapor verir:

İngiltere,
Haklı taleplerinize tahammül göstermeyerek
Savaşa karar verdi ve benim dönüşümü etkileyen
Ters rüzgârlar ona yardımcı olunca, nerdeyse benimle
Birlikte ordularını karaya çıkarmış bulunuyor ve
Bu kente doğru yürüyüşe geçmiş durumdalar.[62]

Essex'in Calais'e yardıma gitmeye hazırlandığı sıralarda sahnede duyulan buna benzer konuşmaların, o günlerde olupbiten olaylara ima olarak algılandığını görmek zor değil.

Piyesin bu sahnesi güncelliğini korumaya devam etti. Shakespeare tiyatrosu seyircisi, piyesteki Angier ismini, birkaç ay sonra artık Calais olarak değil, Cadiz olarak algılıyordu.

Etrafında savaşçı vatanseverlik duyguları atmosferi hüküm sürerken bile realistliğini koruyabildiği için, Shakespeare'e hakkını teslim etmemiz gerekir. Yabancı ülkelere çıkarma yapmak üzere kimlerin askeri güçlere katıldığını tabii ki biliyordu. İşte bu maceracı yiğitleri şöyle tanımlıyor:

O beldenin
En ayarsız, uygunsuz kişileri, saldırgan ateşli
Gönüllüler, yüzleri kadın gibi ama kanları

[62] "Kral John", II, 1. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Canavarca kaynayan, ülkelerindeki tüm mallarını
Satıp savdıktan sonra sırtlarında doğumdan gelme
Soyluluklarından başka bir şey taşımayan ve bizim
Ülkemizde yeni kısmetler aramaya kararlı öyle kişilerle
Dolu İngiliz tekneleri, taşımamıştır bugüne dek
Bu denizlerin üstünde böylesine uğursuz ve
Hıristiyan dünyamızı yakıp yıkmaya kararlı insanlar[63]

Aynı Fransız kumandanın söylediği bu sözler, onun konuşmasının rengini belli ediyor. Bununla birlikte piyeste, Katolik Kilisesi aleyhinde olan çok yer var. Faulconbridge, manastırların yağmalanmasını nasıl da zevkle anlatıyor! Piyeste bu kahramanlık olarak veriliyor. Kral John'un ölümünden Katolik rahipler sorumlu tutuluyor.

Piyesten güncel bir motif daha: Tahta kimin geçeceği sorunu. Elizabeth yaşlı ve çocuksuzdu. Onun çok uzun yaşamayacağını herkes anlıyor ve onun ölümünden sonra ne olacağını düşünüyordu. Boş kalan taht için hak iddia edenlerin iç savaş çıkarmasından korkuluyordu. Bunu herkes düşündüğü halde, açıkça söz etmekten çekiniliyordu. Öyle ya, Kraliçe henüz hayattadır ve polisinin kulağı deliktir. Shakespeare buna rağmen, herkesi heyecanlandıran bu konuya dokunmanın bir yolunu bulur.

Kral John da çocuksuzdur. Üstelik hukuki olarak tahtta kendisinden daha çok hakka sahip olduğu için genç kardeşinin oğlu Arthur'u öldürtür.

Piyesteki en olumlu karakter durumundaki Faulconbridge, Prens Arthur'un ölüsünün başında konuşuyor:

Artık göğe uçmuş durumdadır
Bu ülkenin yaşamı ve hakkı ve de doğruluğu!
Ne kalmış ise İngiltere'de harman-çorman olmuştur.
Hükümdarların giderek kabaran iştahı parçalıyor ülkeyi.

---

[63] "Kral John", II, 1. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Artık, soyluların çıplak kalmış kemikleri karşısında
İnatçı Savaş dişlerini gıcırdatmakta ve masum Barış'ın
Sakin bakışlarını hep korkuya çevirmektedir.
Artık ülkenin memnunsuzları yabancılarla bir olmakta
Aynı safta yer alarak kargaşa yaratmaktadırlar.

(Bu elbette İspanya'dır)
Tıpkı kokuşmuş bir leş kargasının soylu bir cesedin
Çürümüş bedenini gagalamakta olması gibi.
Bu kargaşanın içinde sırtındaki kutlu kaftanı
Lekelemekten koruyan bahtiyar olacaktır.
Kucakla o çocuğun ölüsünü ve peşimden gel
En hızlı şekilde Krala ulaşmalıyız. Ona verilecek
Bin türlü haberimiz bulunuyor. Artık gökler
İyi gözle bakmıyor ülkemize.[64]

Shakespeare'in ne söylediği çok açık değil mi: John kötü bir kraldı, zalim bir insandı, ama onun ölümünden sonra, iktidar savaşı başladığında durum daha da kötü olmayacak mıydı?

Kraliçe'yle ilgili olan her şey şifreli verilmişse de, Shakespeare'in temel politik düşünceyi gizlemesi gerekmiyordu. Onun kahramanı Faulconbridge, sonunda doğrudan seyirciye dönerek vatansever bir konuşmayla herkesi birleşmeye çağırıyor:

Kendi yaralarını kendisi sarmaya devam ettiği
Sürece bu İngiltere hiçbir zaman yabancı
İstilasına maruz kalmayacaktır...[65]

Seyirci, gözü pek Faulconbridge'i dinlerken, onun aslında İngiltere'yi mağlup edemeyen İspanyollar ve Fransızlardan söz ettiğini anlıyordu. Seyirci doğal olarak alkışlıyor ve onun gür

[64] "Kral John", IV, 3. Türkçesi: Ali H. Neyzi.
[65] "Kral John", V, 7. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

bir sesle kalabalığa yönelttiği sözlere, onu onayladığını gösteren coşkulu nidaları karışıyordu.

İşte tüm
Soyluları yuvaya dönmüş bulunuyor ve
Artık herkesi korkutacağız gücümüzle,
İngilizler kendilerine sadık kaldıkları
Sürece kimse pişman edemez onları![66]

Sahneyi kuşatan askerler, denizciler ve şehir halkı, vatanseverlik duyguları kabararak, savaşmaya hazır bir uğultuyla piyesten dağılıyorlardı. Sahnenin arkasındaki oyuncularsa, İspanya'ya ve Fransa'ya karşı toptan bir mücadele için kendi paylarına düşeni yapmanın gönül huzuruyla birbirlerine gülümseyerek sahne kostümlerini değiştiriyorlardı. Faulconbridge'i oynayan Burbage ve Shakespeare, bakışlarıyla birbirlerine herhalde şöyle diyorlardı: Tehlikeli dokundurmalar belki bu defa da cezasız kalabilir.

Ama böyle şeylerden her zaman kolayca sıyrılmak mümkün değildi...

Tiyatro ve politika

Shakespeare'in 1590'lı yılların ikinci yarısında yazdığı eserler ele alındığında, onların bir bütün olarak cesaretle dolu oldukları ve yaşamdaki anlaşmazlıkları çözen sonuçlara ulaştıkları hemen göze çarpar. Bu arada, Elizabeth yönetiminin son yılları hakkında bildiğimiz her şey, Shakespeare'in piyeslerinde açıkladığı bakış açısıyla çelişir. Zaman kötüydü. Halk yokluk içerisindeydi. Yönetimin zorbalığı ise dayanılır gibi değildi.

Ülkede durum böyleyken dram yazarı Shakespeare'in bu yıllardaki yaşam dolu karakteri nasıl açıklanabilir?

---

[66] "Kral John", V, 7. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Shakespeare, yaşamını duvarın arkasında geçirmek veya polis ajanlarının eliyle ölmek istemiyordu. O, yaşamını dolu dolu geçirmek istiyordu, onun için bunun anlamı öncelikle yaratmaktı. Bundan da, "tiyatro için yazmak istiyorsan var olan koşulları dikkate alarak mümkün olanın en çoğunu yazacaksın" anlamı çıkıyordu.

Yazdığı tarihi dramların birine bakarak, Shakespeare'in bu konuda belirli bir çizgi izlediğini anlamak mümkündür.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları", Shakespeare'in yazdığı "II. Richard" dramını 1595 yılında sahneye koydular. Bu piyeste yönetim konusundaki sorumluluklarını unutarak, devlet işlerini gözdelerine devreden ve kendisini eğlenceye veren Kralın trajik kaderi anlatılıyordu. Kendisinin karar vermesi gereken durumlarda da adil davranmıyordu. Hak etmediği halde genç Bolinbroke'un sürgüne gönderilmesine karar veren de oydu. Krala karşı hoşnutsuzluk doruğa ulaştığında, Bolinbroke İngiltere'ye geri dönerek çok sayıdaki yandaşını etrafına toplayıp Kralla savaşa girdi ve II. Richard'ı tahtından indirerek IV. Henry adıyla tahta geçti.

Shakespeare bu piyesi büyük olasılıkla, "II. Edward" isminde bir trajedi yazan Marlowe'a öykünerek yazmıştı. Artık hayatta olmayan rakibiyle yarışan Shakespeare, kendi trajedisini öyle bir lirizmle yazdı ki, şiirsel üslûbunun güzelliği şüphesiz Marlowe'un üslûbunu geçmişti. Piyes, sadece halkın kolayca ulaşabileceği sahnelerde başarı sağlamadı. Evinde gösterişli bir kabul yapmaya karar veren Elizabeth dönemi devlet adamlarından Sir Edward Hoby, bu piyesle konuklarına hoşça vakit geçirtmek istedi. Davet ettiği konukların arasında Kraliçe'ye yakın bir sima olan Robert Cecil de bulunuyordu. Cecil'in bu davete gelemeyeceğini öğrenen Edward Hoby, ona aşağıdaki mektubu yazdı:

"Sir, yarın Londra'da bulunamayacağınızı öğrendiğimden, izninizle, salı günü akşam yemeği için ziyaretinizle şeref verip veremeyeceğinizi öğrenmek istiyorum, Canon Row'daki mütevazı evimizin kapıları geç saatlere kadar açık kalacaktır;

ayrıca II. Richard piyesi görüşlerinize sunulacaktır. Ziyaretinizi sağlamak konusunda gösterdiğim cüreti bağışlayınız, ama ben, koşullarınızın size izin verdiğinden daha çoğunu talep ediyorum. Emirlerinize her zaman amade Edward Hoby. 7 Aralık 1595."

Anlaşıldığı kadarıyla Edward Hoby, nüfuzlu konuğunu Londra sahnelerinin en yeni oyunlarından biriyle tanıştırmak istiyordu. Biz bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz.

Tiyatro oyunu yazdığı ilk on yıl içerisinde Shakespeare, bu türden dokuz piyes yazdı: VI. Henry'nin saltanatı hakkında üç piyes, "III. Richard", "Kral John", "II. Richard", IV. Henry'nin saltanatı hakkında iki piyes ve "V. Henry" piyesleri.

O dönemin politik konuları hakkında yazılan piyeslerin sahneye konulmasına izin verilmiyordu. Shakespeare de tarihe yöneldi. Geçmiş dönemlere ait olayları doğru olarak aktarıyordu. Tarihi olaylarla, kendi yaşadığı dönemdeki olaylara benzerlikleri ölçüsünde veya kendi dönemi için bir ders niteliği taşıdıkları ölçüde ilgileniyordu.

İngiliz tarihi hakkında yazılan bu piyeslerin hepsinin, Tudor hanedanlığının politik ideolojisiyle tamamen örtüşen bir ilkeyi yansıttıklarını eleştiriler çoktandır kabul etmiş durumda. Bu, devletin birliğini ve güçlü bir kraliyet egemenliğiyle yönetilmesinin gerekliliğini savunan ilkeydi. Bunun meşruiyete dayanan bir egemenlik olduğunu da eklememiz gerekiyor. İşte Shakespeare'in sesi tam bu noktada duyuluyor. O, hâkim olan politik doktrine karşı çıkmıyor: Salt egemenliği elinde tutan bir hükümdar ülkeyi yönetebilir, ama egemenliği halkın refahı için kullanmakla yükümlüdür ve bu gücü kendi özel amaçları için kullanamaz.

Kral, Tanrının doğuştan yönetme yetkisiyle donattığı bir şahıs değildir. O da diğerleri gibi bir insandır. Onun adaletsizliği, II. Richard'a isyan eden ve onu tahtından indiren lordları öfkelendirir ve isyancıların başı Bolinbroke, IV. Henry adıyla kral olur.

"II. Richard"da Shakespeare'in üslûbunu izlemek kolaydır. Kralına sadık birisinin yapması gereken her şeyi bu piyeste yerine getirir. Onu vatanseverlik duygusunun yetersizliği yüzünden kınamak mümkün değildir. Şahıslardan birine, ülke marşını andıran güzel sözler söylettirir. İngiltere, diye konuşur o, "bu şahane ada" yeryüzünün cenneti, yeryüzünde ikinci Aden. Ama;

Bu değerli toprak,
Büyük adamların ülkesi, şanın mekânı,
Şimdi, –söylemek ölüm gibi,–
Sahipsiz bir yurtluk gibi kiraya verildi!
Kayalık kıyıları Neptün'ün akınlarını püskürten
Zaferler kazanan denizin kuşattığı İngiltere,
Şimdi utançla kuşatıldı,
Mürekkep lekeleriyle ve kağıt tomarlar yoluyla.
Herkesi yenen o İngiltere,
Şimdi kendi kendini yendi rezilce![67]

Bütün bunlar piyeste temize çıkarılıyordu. Ama Shakespeare'in oyunlarını sahnenin kenarında düşünceli düşünceli izleyen seyirci, kendisinin ve vatandaşlarının denizden gelen akınları ("Neptün'ün imrenilecek saldırısını") daha topu topu yedi yıl önce püskürttüklerini, ama şimdi, II. Richard'ın tebaasının düştüğü ağa kendisinin de düştüğünü kavrayabiliyordu.

Kendimizi Kraliçe Elizabeth'in tebaasının yerine koyalım ve aşağıdaki gibi bir söylevi sahneden duyduklarında kafalarında nasıl bir fikir uyanabileceğini hayal edelim:

Ruhumda kaynayıp duran bir yığın şey,
Sesizlikte parçalanıp yok da olsa,
Dilime yasaklayacağım konuşmayı.

---

[67] "II. Richard", II, 1.

Kralımız, kral değil. Onu,
Adi dalkavuklar yönetiyor,
Kralın kulağına fısıldamaları,
Kafi canını, malını ve çocuklarını,
Alması için elinden her adamın...

Ölçüsüz artınca vergileri,
Halk da ona yüzünü çevirdi...

Her gün yeni haraçlar çıkarıyorlar:
Çeşit çeşit yardım ve bağışlar...
O Tanrım, sonu nereye varacak?[68]

Bütün bu replikler aynı sahnede söyleniyor ve II. Richard'ı kastediyor. Araştırmacılar bununla ilgili ilginç bir ayrıntıyı ortaya çıkardılar. II. Richard döneminde, görünüşte gönüllülük esasına dayanan özel bir vergi toplanmıyordu, oysa Elizabeth'in saltanatı döneminde böyle bir vergi toplanmaya başlamıştı.

Okur, politik rejim yukarıda tanımlandığı gibiyse, nasıl oluyor da bütün bunlar konuşulabiliyor diye soracaktır. Cevaplayalım: Aslında bütün bunlar başarılı maskeleme araçları kullanılarak söyleniyordu. Bizim verdiğimiz türden söylenenlerin hepsi, XIV. yüzyılın sonlarında, yani Shakespeare'den iki yüz yıl önce yaşanan olayların anlatıldığı piyesin tamamına iyice serpiştirilmişti.

Gene de, piyesin "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının repertuarında uzun süre kalmadığını tahmin edebilmek için yeterli göstergeler bulunuyor.

Tiyatrolar repertuardan çıkarılan piyesleri hiç olmazsa biraz gelir elde edebilmek için yayıncılara seve seve satıyorlardı. "II. Richard", kitap korsanlarının eline düşmedi. "Başmabe-

[68] "II. Richard", II, 1.

yinci'nin Hizmetkârları" piyesi, kitap ticareti yapan ve 1597 yılının Ağustos ayında kitabın kaydını tamamen yasal bir şekilde Ticaret Odasına yaptıran Andrew Wise'a kendileri sattı. Baskısını matbaacı Valentine Sims'in çıkardığı piyes, tabelasında bir meleğin resmi bulunan ve Aziz Paul Katedrali'nin yanı başında oldukça uygun bir konumda bulunan Wise'ın dükkânında satılıyordu.

Piyesi okuyucuya ulaştırmak için, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının başka nedenleri de vardı. Kumpanya, "IV. Henry" (birinci bölüm) piyesini sahneye koymuştu. Bu oyunda anlatılan olaylar, "II. Richard" piyesindeki olayların devamı niteliğinde olduğundan, "II Richard" piyesinin yayımlanması, bu oyunun öncesindeki tarihi olayları öğrenmek isteyen okuyucu için iyi bir fırsat yaratıyordu. Shakespeare ve "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" sansüre uğramadıysa da, "II. Richard"ın baskısını yapan yayıncı sansürle yüz yüze geldiğinden baskı gecikmişti.

Piyeste, II. Richard'ın, kendisini tahtından indiren Bolinbroke'a taç giydirdiği dramatik bir sahne bulunur (IV, 1). 1597 yılında basılan II. Richard piyesinde bu sahne atlanmıştır. 1598 yılında arka arkaya çıkan baskılarda da bu sahne bulunmaz, ilk olarak 1608 yılında çıkan dördüncü baskıda yer alır. "II. Richard" piyesi, 1615 yılında çıkan baskısında ve 1623 yılında yayımlanan Shakespeare dramları birinci toplubasımında da tam olarak yayımlandı. Dördüncü baskısından günümüze kalan bazı nüshaların ilk sayfasında, piyesin tam olarak ilk kez yayımlandığı şeklinde özel bir ifade bulunmaktadır. Bu nüshalardan birinin ilk sayfası şöyle: "Kral II. Richard'ın trajedisi. Başmabeyinci'nin Hizmetkârlarınca oynandığı biçimiyle. William Shakespeare. Londra. W. W. tarafından Mathew Lawe için basılmış ve onun Aziz Paul Katedralinin avlusunda bulunan, tabelası Tilki resimli dükkânında satılmaktadır. 1608." Bir diğer nüshanın ilk sayfasında ise şöyle denmektedir: "Kral İkinci Richard'ın trajedisi. Parlamentoda geçen ve II. Richard'ın açıklamasının yer aldığı yeni sahnenin

ilâvesiyle birlikte. Globe tiyatrosunda Majestelerinin Hizmetkârlarınca kısa bir süre önce oynandığı biçimiyle. William Shakespeare'in..." Geriye kalan kısımda ise birinci nüshada olduğu gibi yayının çıkışıyla ilgili bilgiler yer alıyor.

Peki, "II. Richard" piyesini, aynı konuyu ele alan diğer eserlerle karşılaştırdığımızda ne görürüz?

Kraliçe Elizabeth dönemi için piyesin konusunun hiç de masum olmadığı ortada. Yenidendoğuş döneminde başka dram yazarları da II. Richard konusuna değindiler. Günümüze el yazması kalan "Thomas Woodstock" isimli bir piyesle, 1593 yılında basılan "Jack Straw'ın Yaşamı ve Ölümü" isimli dramdı bunlar. Bunlardan hiçbiri, Kralın yaptığı konuşmayı ve onun öldürülmesini anlatmıyordu. Bunlardan söz eden ilk kişi Shakespeare'di. Dram yazarı, bu kararıyla kendisini bir dereceye kadar riske atmıştı. Shakespeare'in çağdaşlarının ifadelerine göre, Elizabeth, II. Richard olayıyla kendi saltanatı arasında bazı benzerlikler görüyordu. Lükse ve eğlenceye aşırı düşkünlüğü yüzünden ve yönetim işlerini gözdelerine bıraktığı gerekçesiyle Elizabeth'i de suçluyorlardı. Kraliçe, II. Richard'ın Bolinbroke tarafından öldürülmesine benzer bir akıbete uğramaktan korkuyordu. Sansür, böyle kötü bir örneğin gösterilmemesi için, II. Richard'ın açıklamada bulunduğu sahneyi Shakespeare'in yazdığı metinden çıkarmıştı. Kumpanyanın bu konudaki uyarıyı anladığı ve piyesi repertuarından çıkardığı şüphesiz. Beş yıl kadar sonra oyuncular, bu eski piyesi çoktandır oynamadıklarını iddia edeceklerdi.

"II. Richard" piyesi yüzünden kumpanyanın başına gelenler bu kadarla kalmayacaktı. Shakespeare'in yazdığı bu piyesin neden olduğu diğer sıkıntılardan söz etmek için, bu konuya daha sonra yeniden döneceğiz, şimdilik metnin tam olarak basılmasının Elizabeth'in ölümünden sonra gerçekleşebildiğini ve ilk üç baskıda bulunmayan bu sahnenin, 1608 yılında çıkan baskıya bu nedenle dahil edilebildiğini belirtmekle yetinelim.

Shakespeare, "Sir Thomas More" piyesinin yazılmasına katkı yapıyor

Hakkında konuşacağımız üçüncü olay, "Sir Thomas More" piyesiyle ilgili. Bu piyes yayımlanmadığı gibi, sahnelenmedi de. Şans eseri arşivde muhafaza edildi. 1844 yılında ortaya çıkarılınca yayımlandı ve Shakespeare'le doğrudan ilgili olan bazı ilginç gerçeklerin ortaya çıkarılmasına olanak sağlayan titiz araştırmalara konu oldu.

Büyük İngiliz hümanist yazar Thomas More (1480-1535), bir süre şeriflik yaptıktan sonra Londra'nın belediye başkanı Lordu oldu, daha sonra da VIII. Henry'nin bakanı oldu. Roma'yla ilişkileri kesmesine ve karısıyla boşanmasına karşı çıktığı için, Kral VIII. Henry onu idama mahkûm etti. Thomas More, halkın belleğinde sınırsız monarşinin kurbanlarından biri ve eski Katolik inancının taraftarı olarak kaldı. VIII. Henry'nin ilk karısından ayrılmasına, yani Elizabeth'in annesi Anne Boleyn'le evlenmesine engel çıkardığı için, Elizabeth döneminde tarihin karanlık bir siması olarak anımsanıyordu.

Tarihten ilginç bir konu ararken, birisinin aklına Thomas More hakkında bir piyes yazmak gelmişti. Yazarını saptamak mümkün olmadıysa da, günümüze kadar ulaşan el yazmasında altı farklı el yazısı bulunmaktadır. Bu yazılardan birinin metni temize çeken kişiye ait olması mümkün. Araştırmacılar, diğer dört yazı tipinin, dram yazarları Anthony Munday, Henry Chettle, Thomas Heywood ve Thomas Dekker'e ait olduğunu tahmin ediyorlar. Metnin üç sayfası ise Shakespeare'in el yazısıyla yazılmış.

Metnin üç sayfasının Shakespeare'e ait olduğu nasıl belirlenebildi? Tabii ki, öncelikle grafoloji analizi yapılarak. Shakespeare'in günümüze kadar gelen imzalarıyla bu el yazısı karşılaştırıldığında, harflerin yazılış biçiminin esas itibariyle aynı olduğu belirlendi. İkinci olarak da el yazısındaki imlâ, bu sayfaların Shakespeare'e ait olduğunu gösteriyor.

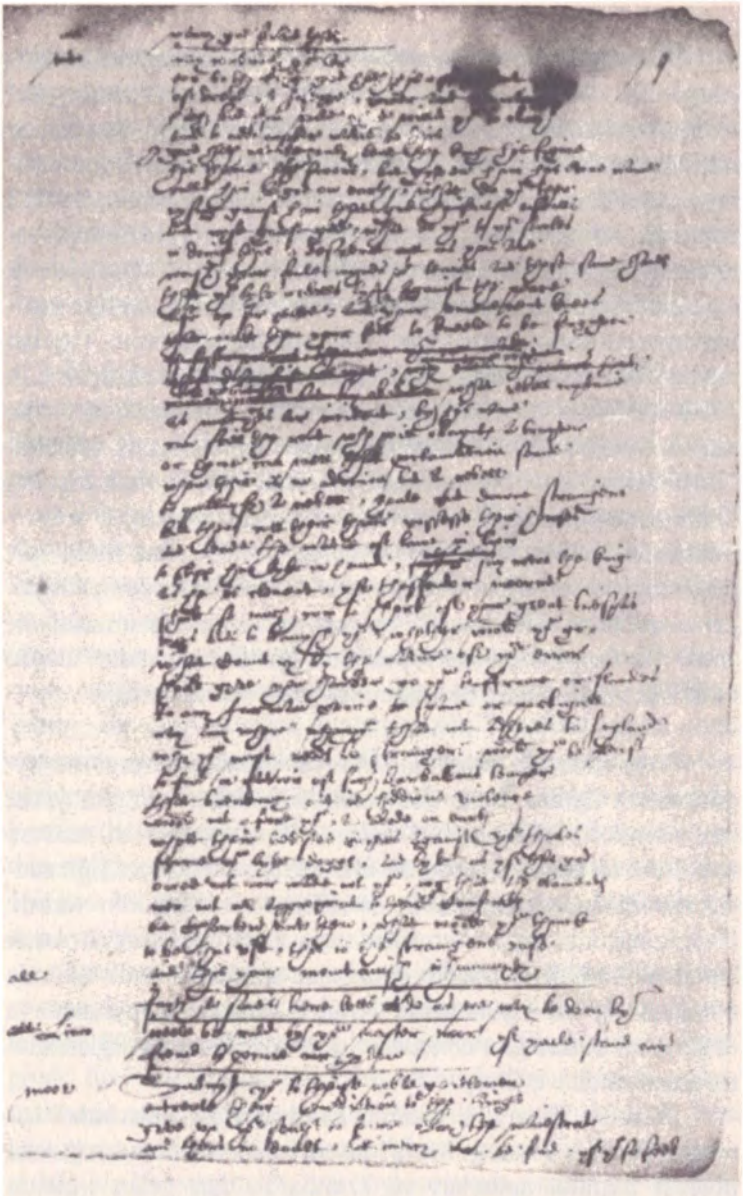

"Thomas Moore" piyesine Shakespeare'in eklediği anlaşılan bölümden.

Shakespeare'in basılan piyesleriyle bu yazının imlâsı karşılaştırıldı. O zamanlar İngilizce'nin bir tek yazım sistemi yoktu. Herkes kendi tarzında, okulda nasıl öğretildiyse, çevresinde nasıl kullanılıyorsa öyle yazardı, dizgiciler de genellikle basımını yaptıkları el yazısının özelliklerini olduğu gibi muhafaza ederlerdi. Sonuç olarak, Thomas More hakkında yazılan piyeste bu üç sayfanın Shakespeare'in kullandığı imlâ biçimiyle çok açık bir biçimde benzerlik taşıdığı ortaya çıkarıldı. Geriye incelemenin en kolay kısmı olan üslûp analizi kalıyordu. Yapılan analiz, bu üç sayfada kullanılan üslûbun, Shakespeare'in 1590'lı yıllarda yazdığı piyeslerde kullandığı üslûp için karakteristik olan bir dizi kullanım biçimiyle aynı olduğunu gösterdi. Son olarak da, bu sayfalarda ifade edilen düşünceler, Shakespeare için tipik olan düşüncelerdi. Bu nedenle araştırmacılar, el yazısıyla günümüze gelen "Sir Thomas More" piyesindeki bu üç sayfanın Shakespeare'in kaleminden çıktığını kabul ettiler. Çeşitli hukuki belgelerde kullandığı imzalar dışında bu belgenin, Shakespeare'in günümüze kadar ulaşan biricik el yazısı örneği olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Piyesin başına ne gelmişti? Piyes o zamanın usulüne uygun olarak tiyatro sansürüne sunuldu. Yaklaşık iki yüz yıldır böyle bir zorunluluk vardı. Kraliçenin Başmabeyincisi, sansüre resmi olarak başkanlık ederdi. Gerçekte ise, Kraliyet Eğlenceleri sorumlusu piyesleri okur ve onların temsiline izin verirdi. Halk karşısında verilen temsiller saray temsiline hazırlık olarak kabul edilirdi. Bu nedenle oyuncular tarafından halk önünde oynanan tiyatro oyunlarının Kraliçe karşısında oynanmaya değer olup olmadığını denetleme görevi de Kraliyet Eğlenceleri sorumlusuna verilmişti.

Edmund Tilney, o yıllarda Kraliyet Eğlencelerinden sorumluydu. "Sir Thomas More" piyesi kendisine sunulduğunda, piyesin başında anlatılan ve Lombardia'dan gelen işçilerle rekabete girmek zorunda kaldıkları için bundan memnun olmayan Londralı zanaatkârlar arasındaki kargaşa onun dikkatini

çekti. Londralılar, Lombardialılara katliam ve yağma düzenlemeye hazırlanmaktadırlar.

Elizabeth'in saltanatı sırasında da zanaatkârlar arasında sık sık çalkantılar olurdu. Sansür, piyesteki bu sahnelerin değiştirilmesini istedi. O zaman Shakespeare'in yardımına başvurdular. El yazısı nüshanın dış görünüşüne bakarak Shakespeare'e, piyes, yazıldıktan sonra başvurulduğu sonucuna varılabilir. Bu üç sayfa, metne yapılan en son eklemedir.

Shakespeare, sahnenin politik keskinliğini hafifletmek için yapılabilecek her şeyi yaptı. Thomas More'u, kralına sadık birisinin ağzıyla konuşturdu. Öyle anlaşılıyor ki, piyesi sansürün gözünde "tehlikesiz" göstermek için her şey yapılmıştı. Ama Tilney eskisi gibi şüphe doluydu. Shakespeare'in yaptığı düzeltmeler de onu tatmin etmedi. Bu tür konularda, piyesi birlikte yazan altı kişinin hepsinden de (Sir Thomas More piyesinin yazılışına Munday, Dekker Chettle, Heywood ve Shakespeare'in, o dönem İngiliz dram yazarlarının en seçkinlerinin katıldığını hatırlayalım) daha iyi anladığını düşünen Tilney, ilk satırın üstüne şunları yazdı: "Ayaklanma ve onun nedenleri tamamen çıkarılacak: Thomas More'un belediye başkanlığıyla başlanacak ve ileride şerif olduğu dönemde, Lombardialılara karşı çıkan ayaklanmanın bastırılmasına yardım ettiği ve gösterdiği yararlıklar eklenecek, bu da kesinlikle çok kısa bir biçimde anlatılacak, aksi halde buna başınızla cevap verirsiniz. E. Tilney."

Sansürle tartışmanın yararsız olduğu anlaşılınca, hiç kimse onun kararını değiştirmek için uğraşmaya kalkışmadı. Piyesle daha fazla oyalanmamaya karar verildi. "Sir Thomas More" piyesi üzerinde çalışan böyle bir topluluk için, eskisiyle uğraşmaktansa yeni bir piyes yazmak hem daha kolay, hem de daha kestirmeydi. Hatta "Sir Thomas More" piyesinin el yazmalarını bile hiç kimse almadı. İşte böylece piyes, yeniden gün yüzüne çıkarılıncaya kadar İngiltere'nin devlet arşivlerinde iki buçuk asır bekledi.

"II. Richard" ve "Sir Thomas More" piyesleriyle ilgili olaylar, Yenidendoğuş Çağı'nda İngiliz dram yazarlarının sanatlarını serbest bir biçimde yaratmayı hayal edemeyeceklerini gösteriyor. Onların üzerinde hem kilise sansürü (böyle bir sansür de bulunuyordu), hem de saray sansürü, daha doğrusu iktidarın sansürü bulunuyordu.

Yönetim, tiyatronun cezayı hak eden faaliyetlerinden hiç gecikmeden haberdar oluyordu. Aslında Kraliçenin mahkeme heyeti olan Gizli Konsey, tiyatroların sahneye konulmasıyla ilgili işlerin incelenmesi konusunda bir kez olsun çalışmamıştı. Bu, iki türlü oluyordu, birincisi, kendilerinin sahnede aşağılayıcı bir rolle canlandırıldığını anlayan şahısların şikâyet dilekçeleri Gizli Konseye ulaşıyordu. İktidar başında hakaret edip onları suçladıklarında, dram yazarlarının sert cezalar almalarını gerektiren politik bir karakter taşıyan başka türlü durumlar da vardı.

Özellikle XIX. yüzyıl Shakespeare araştırmacılarının çoğu, onun piyeslerinde yönetimin kesinlikle doğrudan eleştirilmediğini vurguluyorlardı. Onu yasalara itaat eden ve kraliyete sadık bir yazar olarak ilân etmişlerdi. Shakespeare, gerçekten de yönetime doğrudan doğruya bir kez olsun hücumda bulunmadı. Diğer dram yazarları yıldızlı mahkemeye sık sık düşerlerken, Shakespeare bir kez olsun oraya düşmemişti. Bunu tedbirli olmasına ve sivri köşelere çarpmadan etrafından dolaşabilme yeteneğinden başka bir şeye bağlamamak gerekir. Kalem arkadaşlarından farklı olarak Shakespeare'in, güncel konulu piyes yazmadığını belirtmemiz gerekir. Bunun riskli olduğunu bildiğinden, tarihi konuları ve başka ülkelerde geçen olayları tercih ediyordu. Üstelik Shakespeare çok tedbirli davrandığı halde, o ve kumpanyası ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldılar. Bundan daha ileride söz edilecek.

Değişimin hikâyesi ve Sir John Falstaff'ın ölümü

"II. Richard" piyesi, IV. Henry'nin İngiltere Kralı olmasıyla sonlanıyordu. Shakespeare, XV. yüzyıl İngiltere'sini

dramatik bir biçimde anlatmaya devam etmeyi planlıyordu. "V. Henry'nin Şanlı Zaferleri" ismiyle yazılmış eski bir tarihi bir piyes bulunduğundan, bu daha da kolay olacaktı. Bu piyeste, Henry'nin prensliği sırasında sürdürdüğü sefih gençlik dönemiyle, kral olunca ve İngiltere'nin Fransa'ya karşı tam bir egemenlik elde etmesini sağlayan Agincourt yakınlarında kazandığı büyük zaferle birlikte geçirdiği büyük değişim anlatılır. Ülkeyi babası IV. Henry'nin yönettiği dönemde prensin gençliğini anlatmak için Shakespeare bu piyesten yararlandı. Bizim "IV. Henry"nin birinci bölümü olarak bildiğimiz piyestir bu. 1597 yılında sahneye konulduğunda büyük bir başarı kazandı. Piyes başarısını, IV. Henry ve isyan eden derebeyleri arasındaki iç savaşın renkli anlatımından çok tarih açısından bakıldığında hiçbir önemi olmayan sahnelere borçluydu V. Henry'nin, gençliğinde uygunsuz arkadaşlıklar kurduğu, rezaletler çıkardığı ve hatta yüksek mahkeme yargıcı bir gün kendisine telkinde bulunmak istediğinde ona bir tokat aşk ettiği, tarihçilerin anlatageldiği rivayetlerdendi. Malzeme çok çarpıcıydı ve "V. Henry'nin Şanlı Zaferleri" eserinin Shakespeare'den önce yaşamış bilinmeyen yazarı, prensi sefahat düşkünü arkadaş çevresiyle birlikte anlatıyordu. Yazar, yüksek mahkeme yargıcıyla yaşanan olayı yazma fırsatını da kaçırmamıştı.

Shakespeare, kendi öncelinin piyesini yeniden yazarken bu sahnelerin daha da gülünç bir hale sokulabileceğini gördü. "V. Henry'nin Şanlı Zaferleri" piyesinde, prensin hovardalığı ikinci derecede önemli sahnelerdendi. Shakespeare ise bu konuyu geliştirip ona politik olaylar kadar önemli bir yer vererek kendi piyesine farklı bir karakter kazandırdı. O, piyesi sanki ikiye ayırmıştı. Her önemli olayın arkasından prensin etrafındaki eğlence düşkünü arkadaşlarının da içinde bulunduğu bir sahne geliyordu. Bunların arasında yaşlı ve şişman şövalye, özellikle dikkat çeken şahıstı. Bizim şimdi Sir John Falstaff olarak tanıdığımız karakter bu isim altında, Shakespeare'in

üstün güldürü dehasının bir ifadesi olarak yarattığı diğer ölümsüz karakterler kervanına katıldı.

Bu şahsın ismi başlangıçta Sir John Oldcastle'dı. Bu isim İngiliz tarih anlatılarında geçiyordu ve V. Henry döneminde yaşayan birisinin gerçek ismiydi. Oldcastle, başlangıçta gözü pek bir savaşçı olarak ün kazanmış, daha sonra ise Lollardların dinden ayrılma hareketinin elebaşılarından biri olarak ismini duyurmuştu. Lollardların dinden sapması onların Katolik kilisesine ve krala karşı olmalarının bir ifadesiydi. V. Henry Lollardların hareketini en acımasız yöntemlerle bastırınca, John Oldcastle da kurbanlardan biri olmuştu. Onun hatırasını küçültmek için Oldcastle'ın bir korkak olduğu, ayyaşın biri olduğu ve bir dinsiz olduğu söylentisi çıkarıldı. Shakespeare, yaşlı hovarda ve eski şövalye karakterini yaratırken ona bu nedenle Sir John Oldcastle ismini vermişti.

Aristokrat ailelerin soyağacını yeterince iyi bilmediği için Shakespeare bir hata yapmıştı. Oldcastle'ın torunlarından yüksek makam sahibi Lord Cobham'in yaşadığı ortaya çıktı. İşkence altında ölen atasının ödlek ve ayyaş olarak gösterilerek bütün halkın önünde rezil edilmesini büyük bir hakaret olarak algılamıştı.

Cobham'in maiyetindeki silahlı adamların, belki Lordun kendisi de başlarında olmak üzere, tiyatronun önüne gelerek oyuncuları nasıl tehdit ettiklerini ve Oldcastle isminin değiştirilmesini talep ettiklerini hayal etmek zor değil.

Piyesteki şişman şövalyenin ismi değiştirildikten sonra bile önceki isimlendirilmesinin bazı izleri kaldı. Olcastle ismi İngilizce'de "eski kale" anlamına gelir. Piyesin başında prensle eğlenirken ihtiyar çapkın sorar: "Benim meyhanenin sahibesi ne tatlı bir karı değil mi?" Prens de karşılık olarak, "evet benim şato kaçkını ihtiyar delikanlım, ölüm balı gibi" şeklinde bir kelime oyunuyla cevap verir.

Elde edilen başarı, "IV. Henry'nin" devamı niteliğinde olan ikinci bölümü yazması konusunda Shakespeare'e esin kaynağı oldu. Bu da ilki gibi, aynı esasa göre yazılmıştı: Sa-

rayda veya şatoda geçen bir sahnenin ardından, ihtiyar şövalyenin de içinde bulunduğu gülünç bir sahne. Birinci bölümün sahneye konulmasının hemen ardından Shakespeare, ikinci bölümü yazmaya girişti.

Karakterin ilk ismi belleğinden henüz silinmemişti. Shakespeare, piyesi yazarken repliğin birinin önüne yanlışlıkla Falstaff yerine kısaltılmış olarak "Old" yazdı. Sonraları piyes basılırken bu müsvedde esas alındı ve "Old" kelimesini okuyan dizgici hiç düşünmeden bu notu olduğu gibi baskıdaki metne aktardı.

Böylece Oldcastle ismi, bu karakter için uzun zaman korundu. Birkaç yıl sonra 6 Mart 1600 tarihinde Başmabeyinci, Hollanda büyükelçiliğini kendi evinde kabul etti. O zamanlar henüz gazete olmadığı için haberler mektuplar aracılığıyla yayılırdı. Bu mektuplardan birinde şunu okumak mümkündü: "Başmabeyinci, perşembe günü Büyükelçiyi evinde kabul ederek muhteşem bir öğle yemeği verdi, öğleden sonra ise konuğun izlemekten büyük zevk aldığı "Sir John Oldcastle" piyesi tiyatro oyuncuları tarafından onun şerefine oynandı."

İkinci kez çürük tahtaya basmamak için Shakespeare, bu karaktere yeni bir isim arıyordu. Bununla birlikte asgari düzeyde de olsa tarihi gerçeklere bağlı kalmak gerektiğini düşünen Shakespeare, XV. yüzyılda yaşamış soylular arasından bir isim arıyordu.

Tarihi anlatı kitaplarından Sir John Fastolf ismini buldu. "VI. Henry" piyesinin birinci bölümünde, karakterin güya savaş alanından kaçtığı anlatılan bölümde, daha önce de bu ismini kullanmıştı. Böylece John Fastolf, Shakespeare'in karakterinin taşıdığı özelliklerden birisine sahip oluyordu. Ama Fastolf'un akrabalarından, özellikle de Londra'daki "Boar's Head" isimli tavernanın sahibinden endişe duyulabilirdi.[69]

---

[69] Shakespeare eserlerinin redaktörü Lewis Theobold'un 1733 yılında yapılan baskıda yazdığına göre, Falstaff ve Prens Henry'nin dolaştığı taverna "Boar's Head" olarak adlandırılıyordu. O

Herhangi bir ihtilâftan kaçınmak için, tarihi Fastolf ismini çok az değiştirerek neşeli şövalyesine Falstaff ismini verdi. Oldcastle'ın torunu Lord Cobham'i tamamen yatıştırmak için Shakespeare, IV. Henry"nin ikinci kısmının sonsözüne "Bilindiği üzere Oldcastle şehit düşmüştü, ama bu tamamen başka bir şahıs" ifadesini ekledi. Cobham, Londralıların hâlâ ayyaş ve sefahat düşkünü gözüyle bakmaya devam ettikleri atasının itibarını iade etmek için daha etkili önlemler almaya karar verdi. Atasının kahramanlıklarını anlatan bir piyesi sahneye koymaları önerisiyle, "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasına başvurdu. Anthony Munday, Michael Drayton, Robert Wilson ve Richard Hathway, bu piyesi iki bölüm halinde yazdılar. "Lord Cobham'in, Sir Thomas Oldcastle'ın Gerçek ve Soylu Hikâyesi" adıyla ortaya sıkıcı bir tarihi hikâye çıktı.

Lord Cobham'den büyük bir ödül bekleyen şair John Weever, "Çilekeşlerin Aynası veya Cesaret Timsali, Savaşçı ve İnanç Çilekeşi Sir John Oldcastle'ın, Cobham Lordunun Hayatı ve Ölümü" isimli uzun şiiri yazdı (1601).

Oldcastle-Falstaff, Londralı tiyatroseverlerin en sevdikleri karakterlerden biri haline geldi. Shakespeare'in çağdaşlarının yazdığı farklı şiirler ve epigramlarda, bu konuda koro halinde aynı şeylerin söylenmesi bunu gösterir. Bu eserlerin şiir sanatı açısından taşıdığı değerin bizim için herhangi bir önemi olmaması nedeniyle, Shakespeare'in çağdaşlarının bu konudaki düşüncelerini daha doğru aktarabilmek amacıyla onları düzyazı biçiminde vermeyi uygun buluyorum.

---

zamandan beri onların bu tavernada buluştukları kabul edilmiştir. Shakespeare'in metninde taverna ismi anılmaz. Falstaff isminin bu tavernayla ilişkili olmasının Theobold'u böyle bir sonuca götürdüğü anlaşılıyor. Ayrıca buranın Londra'daki en iyi taverna olduğu bilindiğine göre, Prensin başkentin en iyi tavernasına gitmesi beklenir. Tavernaya isim vermekle, akıllıca düzeltmeler yapan Theobold'un diğer düzeltmeleri gibi bu da geleneksel olmuştur. Falstaff ve Prensin gezdiği tavernayı şimdi herkes bu isimle anar.

Yıllar sonra şair Leonard Digges, "IV. Henry" piyesinin kazandığı başarının akademik bir eğitimden geçmiş Ben Jonson'ın eserleriyle bile kıyaslanamayacak kadar büyük olduğunu belirtiyordu. Ona göre, Ben Jonson'ın "Volpone" ve

XVII. yüzyıl tiyatrosunu tasvir eden eski bir gravür. Shakespeare'nin yarattığı Falstaff karakteri ve Bayan Quickley ön planda bulunuyorlar.

"The Alchemist" (Simyacı) gibi eserleri klasik yazarların eserlerinden bile daha üstün olduğu halde, Blackfriars tiyatrosunda kışın kapalı ortamda oynandığında, onun temsillerinden elde edilen gelir bazen kömür parasını karşılayamıyordu. "Ama Falstaff, Harry, Poins ve diğerlerinin sahnede görünmesi tiyatronun tıka basa dolması için yeterliydi.

Sahnenin yanında ayakta duran gürültücü kalabalığın temsil sırasında sessiz durmasını sağlamak kolay işlerden değildi, ama Thomas Palmer'ın ifadesine göre, "Falstaff'ı seyrederken seyirci fındık fıstık çitlemeyi bile unuturdu." Falstaff'tan sonra en popüler karakter "IV. Henry"nin ikinci bölümünde ortaya çıkan ahmak ve sağır yargıç Shallow'dur.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının son derece komik piyesler oynadığı Kraliçenin kulağına kadar geldi. Sir John Falstaff'ın eğlenceli maceralarını seyretme şerefini lütfeden Kraliçe, sürpriz bir tepki gösterdi. Bu, tiyatro camiasında on yıllarca gizli tutulduktan sonra açıklandı, ama bu hikâye tamamen doğruydu. Kraliçenin bir ayağı çukurda olmakla birlikte başında sevda yelleri esiyordu. Essex'e gösterdiği himayeci tavır da bunu doğruluyordu. Kraliçe, "Falstaff'ı sevdalanmış olarak görmek" isteğini söyledi. Bu fikir ona çok eğlenceli gelmişti. Ama bu Shakespeare'e söylendiğinde, onun buna gülmüş olması pek de mümkün görünmüyor. Bilindiği gibi Shakespeare'in yarattığı Falstaff karakteri, aşk çağını çoktan geride bırakmıştı. Puşkin şöyle yazıyordu: "Falstaff karakterini tahlil ettiğimizde şehvetperestliğin onun en önemli özelliği olduğunu görürüz; kaba ve ucuz tarzda zamparalık yapmak, gençliğinden beri onun öncelikli uğraşıydı, ama o şimdi ellisini geçmiş, şişmanlamış, pörsümüş; oburluk ve şarabın Venüs'e üstün geldiği açıkça görünüyor."

Elizabeth'in, Shakespeare'in bu konuda ne düşündüğünü bilmesi gerekmiyordu. O, bu komediyi aşk heyecanları nedeniyle yaşını gizlemeye çalışan titrek ihtiyar bir kadının gözleriyle seyrediyordu. Bu ihtiyar kadının elinde tuttuğu iktidar, onun her kaprisini bir kanuna dönüştürüyordu. Shakespeare,

Kraliçenin siparişini inanılmaz bir hızla yerine getirdi, rivayete göre, "Windsor'ın Şen Kadınları" komedisini ikiüç hafta içerisinde yazmıştı. Acele ettiği için Kraliçenin siparişini oldukça özensiz bir biçimde yerine getirdiği düşünülebilir. Piyeslerinin çoğunu şiir biçiminde yazdığı halde, bu komediyi şiir biçiminde yazma zahmetine girmemiş, neredeyse tamamını düzyazı olarak yazmıştı. Bunu başka nedenlerle, daha sanatsal kaygılar nedeniyle de yapmış olabilirdi, çünkü piyesin tamamı aynı yerde, burjuva çevresinde geçiyordu, diğer piyesleri içerisinde olayların bir tek yerde geçtiği başka bir piyesi yoktu.

Piyes, çağdaşlarını çok güldüren dokundurmalarla doluydu, ama sonraları pek çok esprinin asıl nedenleri unutulduğu için bu imalar da anlaşılmaz hale geldi. Komedideki Windsor betimlenmesinin, Shakespeare'in çocukluk çağında Stratford'da edindiği izlenimleri yansıttığından daha önce de söz etmiştik. Okulun öğretmeni ve oranın papazı gibi, kadın ve erkek diğer şehir sakini karakterlerin de o dönem İngiltere'sinde taşranın tamamı için karakteristik olduğunu hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz. Sir Hugh Evans karakterinde, Shakespeare'in okulundaki öğretmenlerden birini tanırız. Papaz da büyük ihtimalle Stratford'dandı, ama Shakespeare, onun portresini çıkarmayıp yeni bir tipleme yaratmıştı. Uzmanlık çalışmasını Shakespeare'in çevresi üzerine yapan ve günümüzün en dikkatli araştırmacılarından biri olan Leslie Hotson, komedideki Dizbağı nişanı konusunda yapılan bazı dokundurmalara ve diğer bazı ayrıntılara dikkat çekerek, nükte ve cinaslardan bazılarının, Kraliçenin 1592 yılında Dizbağı Nişanı (Order of the Garter) vermeyi vaat ettiği Alman kontu Mompelgard'ın hikâyesini bilen saray çevresi için yapıldığına dikkat çekti. Vaatlerde bulunmak Kraliçenin uzmanlık alanıydı, ama sözlerini yerine getirmek konusunda hiç acele etmezdi. "Windsor'ın Şen Kadınları" komedisi, 1598 yılında Kraliçenin önünde oynanırken, Nişanın verilmesi ricasıyla Kontun yeni bir elçisi gelmişti. Zavallı Alman prensinin nişanı elde etmek konusunda gösterdiği sonuçsuz çabalar nedeniyle, kızıl peruklu

Kraliçenin ve saray dalkavuklarının alaylı gülüşmelerini tasavvur etmek hiç de güç değil. Ancak iki yıl sonra, Kraliçe artık bu hikâyeden bıkıp usandığında, ona İngiltere'nin en yüksek nişanını verdi.

"Windsor'ın Şen Kadınları" komedisinin öyküsü, Shakespeare'in bir dram yazarı olarak Kraliçenin siparişini yerine getirdiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Rivayete göre, Elizabeth bu komediden memnun kalmıştı.

Shakespeare, Kraliçenin verdiği görevi harfiyen yerine getirmemişti. Falstaff âşık değildi, onu boş vaatlerle oyalayan iki şehirli kadının peşinden koşuyordu. Falstaff sonunda anlar ve itiraf eder: "İşte aklı aptallıklarla meşgul olduğunda, akıllı bir insanın nasıl ahmak durumuna düşeceğinin örneği."

Shakespeare aslında Falstaff'ın Windsor macerasını planlamıyordu. Onun niyeti tamamen başkaydı. "IV. Henry"nin ikinci bölümünün sonsözünde seyirciye şöyle seslenmişti: "Eğer yağlı etten çok bıkmadıysanız, naçiz yazarımız, Sir John'u da alarak bu hikâyeye devam etmek ve sizleri Fransa Kraliçesi güzel Katharine'le eğlendirmek istiyor. Bu hikâyede, bildiğim kadarıyla, Falstaff ter illetinden ölüyor; tabii o zamana kadar sizin kaya gibi eleştirilerinizden ölmemişse..."[70]

Shakespeare bu vaadini yerine getirmedi ve Falstaff'ı bir daha sahneye çıkarmadı. Henry hakkında yazdığı üçüncü piyeste, onun kral oluşunu ve Fransızlara karşı nasıl zaferler kazandığını, sonra da eski düşmanlarıyla barışmak için Fransız prensesle evlenmesini anlatırken, yaptığı maskaralıklarla Falstaff, ona sadece engel yaratabilirdi. V. Henry karakterini anlatırken, bu karakter onun kahramanlıklarına gölge düşürebileceğinden Shakespeare, Falstaff'ı feda etti. Falstaff'ın yanında yaşadığı (aynı zamanda birlikte yaşadığı) taverna sahibesi, İngilizlerin Fransa'ya yapacağı sefere onun katılamayacağını seyirciye bildirir: O ölmüştür. Onun birlikte içtiği, çapulculuk ve çapkınlık yaptığı arkadaşları üzüntüden perişan haldedirler.

---

[70] "IV. Henry", II. Bölümde Sonsöz. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Pistol haykırır: "Falstaff öldü! Ve bizler onun yasını tutmalıyız!" Kırmızı burunlu Bardolph onu onaylar: "Keşke onun yanında olabilseydim, nerede olursa olsun orada, ister cennette ister cehennemde..." O zaman tavernanın sahibesi, Falstaff'ın nasıl öldüğünü anlatmaya başlar: "Emin olabilirsin ki cehennemde olamaz o. Hazreti İbrahim'in koynundadır, eğer İbrahim'in yanına ulaşabilen oldu ise. Cehennem olamaz onun sonu! Zira vaftiz görmüş herhangi bir Hıristiyan evladı olarak hayatının sonuna erişti. Üstelik, sabaha karşı, on iki ile bir arası, suların çekildiği uğurlu saatte ayrıldı aramızdan. Yatak çarşaflarını çekeledi, başucundaki çiçekleri okşadı, parmaklarının uçlarına bakıp gülümsedi, artık durumun kötüye gittiği belli olmuştu, burnu yontulmuş kalem gibi sipsivriydi, mırıldanır gibi oldu ve yeşil vadilerden söz etti. "Hey, Sir John," diye seslendim, "haydi bakalım. Canlan biraz." O da buna karşı, "Tanrım, Tanrım, Tanrım," diye bağırdı. Üç ya da dört kez. Ben de ona, "Şimdi Tanrıyı anmanın sırası değil. Öyle düşüncelere yer vermemelisin," diye seslendim. Ve Tanrıyı anmasına gerek olmadığını söyledim ona. O da benden ayaklarını daha sıkı örtmemi istedi. Elimi çarşafın altına soktum ve ayaklarına dokundum. Ayakları buz gibi, taş gibi olmuşlardı. Ardından dizlerine doğru uzandım ve daha da yukarı, daha yukarı... her yanı taş kesilmişti, buz gibiydi."[71]

Bütün dünya edebiyatında, sahnede herhangi dönemde canlandırılan, herhangi hayat dolu bir karakter için yazılmış böylesine sarsıcı ağıt daha yoktur.

Tiyatroyu betimleyen eski bir gravürde, seyircinin en çok sevdiği karakterler resmedilmiş. Ön planda, şişman dev Falstaff ve kısa, zayıf taverna sahibesi duruyor. Onların pozu oldukça karakteristik: Falstaff, sonuna kadar içilmiş kadehini amirane bir tarzda taverna sahibesine uzatıyor, o ise kadehi elinden alıp, tabii ki tekrar doldurmak üzere ellerini uysal bir biçimde uzatmış.

---

[71] "V. Henry", II, 3. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

Tiyatro oyuncularıyla tartışmanın tehlikeli olduğu hakkında

"Windsor'ın Şen Kadınları" piyesinde, Falstaff'ın dışında başka türden komik karakterler de var. Bunlar yargıç Shallow ve onun yeğeni Slender'dır (Narin). Yargıç sersemin biri, yeğen ise su katılmamış bir ahmaktır.

Komedi, yargıç Shallow'un Slender'e ve Windsor'daki öğretmen Hugh Evans'a çıkışmasıyla başlar. Shallow, Falstaff'ın kendisine hakaret etmesinden şikâyetçidir. Yargıç kızmıştır: "Bir değil yirmi Sir John Falstaff gelse, Robert Shallow gibi bir beyefendiye bunu yapamaz.!" Yeğen onaylar: "Kendinden önce gelen vârisleri hep aynı şeyi yapmış, kendinden sonra gelecek ataları da aynı şeyi yapmaya devam edebilecek. Armalarında bir düzine turna bittabi hep olacak!" Shallow: "Çok eski bir armadır." Öğretmen Evans duymamıştır veya duymamış görünür: "Dediğiniz gibi bir tüsine turna piti tabii eski armaya çok yakışır. İnsana yakın hayvandır pit. Yürürken hoş görünür göze. Sevgiyi temsil eder."[72] Yeğen ailesinin asaletiyle o kadar gururlanır ki, aile armasıyla övünmeye devam eder.

Turnabalığı ve bit hakkında yapılan kelime oyununun, kişiye yapılan bir saldırı olduğu araştırmacıların gözünden kaçmadı. Araştırmacılar bu saldırının, güya kendi ormanlarında kaçak avlandığı için Shakespeare'i takibe alan Sir Thomas Lucy'ye karşı yapıldığını kabul ediyorlardı. Bu sözümona, Lucy soyadının telaffuzuyla lousy (bitli) kelimesinin telaffuzunun çok benzer olmasından yararlanılarak yapılan kelime oyunuyla doğrulanıyordu. Ama on-yirmi yıl önce yaşanmış, üstelik de tamamen o yöreye özgü bir olay hakkında yapılan bu şahsi saldırıyı Londra seyircisinin anlayamayacağı düşünüldüğünde, Shakespeare'in komediye böyle bir dokundurmayı koyması biraz tuhaf kaçıyordu. Bu nedenle kuru sıkı bir iddia gibi görünüyordu bu.

---

[72] "Windsor'ın Şen Kadınları", I, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Kaçak avlanma hikâyesinin uydurma olduğu ortaya çıkınca, turnabalığı ve bitler hakkında yapılan kelime oyununun Sir Thomas Lucy'ye yöneltilmiş olduğu da tamamen çürütülmüş oldu. Bu imanın güncel bir konu hakkında yapılmış olması gerekirdi. İşte o zaman, yorulmak nedir bilmeyen Leslie Hotson yeni bir şey keşfetti: "Windsor'ın Şen Kadınları"nı yazdığı sırada, Londra'da bulunan bir yargıç hakkında Shakespeare'in ince bir üslûpla dokundurmalar yaptığını belirledi. Ama Hotson'ın buluşunu anlatmadan önce, Shakespeare'in bütün yaşamı boyunca omuz omuza çalıştığı insanların bulunduğu ortamı kısmen de olsa okuyucuya anlatmamız gerekir.

Yasaların ve hukukçuların bolluğuna rağmen, ülkede büyük ölçüde yolsuzluk ve hukuksuzluk hüküm sürüyordu. İnsanlar ancak yapacakları başka bir şey kalmadığında yasalara başvuruyorlardı. Yumruk hukuku, günlük yaşamın içerisinde hâlâ muhafaza ediliyordu. Anlaşmazlıkların çözümünde, dayak etkili bir yöntemdi. Son çare olarak da silaha başvurulurdu. Tiyatro oyuncuları da bu genel durumun dışında değildi.

Okuyucularının birçoğu ondan beklemese de, aslında sadece diğer oyuncular değil, bizim iyi William Shakespeare'imiz de bu konuda bir istisna oluşturmuyordu. Ama gerçekler değişmez ve söz konusu olayda belgelere inanmak zorundayız. Belgenin kendisinden önce, bu belgenin ortaya çıkmasına neden olan olaylardan söz edeceğiz.

Thames nehri kıyılarının sağ tarafında, diğer eğlence yerlerinin yanında, 1595 yılında inşa edilen "Swan" tiyatrosu vardı. Tiyatronun bulunduğu bölge, Surrey Kontluğuna dahil olduğundan, Londra belediyesinin yetki alanına girmiyordu.

Tiyatronun sahibi Francis Langley'in, adı hırsız ve despot diye çıkan kontluk yargıcı William Gardiner'la arası açıldı. Langley, onu herkesin ününde "yalancı, düzenbaz, dönek, alçak" olarak suçlamaktan çekinmedi. Despot olarak ünlenmiş Gardiner'ın bile bu karalama ve hakaret karşısında dava açmaya cesaret edememesinden, Langley'in yaptığı suçlamaların

haklı gerekçeleri olduğu anlaşılıyor. Gardiner, uygun bir bahane bulmak ve öcünü almak için fırsat kollamaya başladı. Üvey oğlu William Wayte ona yardımcı oldu. Durum öyle bir hale geldi ki, Langley, "öldürülmekten endişe ettiğini" bildiren bir dilekçe verdi. Tehdit, yargıcın "serseri ve işe yaramaz" üvey oğlundan geliyordu.

Bu türden dilekçeler vermek o dönem için oldukça olağan işlerdendi. Bundan yaklaşık on iki yıl önce, William Shakespeare de buna benzer bir dilekçeyi Stratford'lı Ralph Cawdry'ye karşı vermişti. Böyle bir durumda, kasıtla suçlanan kişi mahkemeye çağırılır, bu beyanı veren kişiye zarar vermeyeceğine ilişkin bir taahhüt vermesi istenirdi.

Dilekçesiyle ilgili hiçbir tedbir alınmadığı için Langley, yardım konusunda tanıdıklarına başvurdu. Arkadaşları Langley'e destek verdiğinden mi, yoksa yargıç, Langley'i gözden düşürmek istediğinden mi bilinmez, şimdi de William Wayte, "öldürülmekten veya sakat bırakılmaktan endişelendiği" şeklinde bir dilekçe verdi. "William Shakespeare, Francis Langley, John Soer'in eşi Dorothy Soer ve Anne Lee" onun kuşkulandığı şahıslardı. Dorothy Soer ve Anne Lee'nin, bu Amazonlu kadınların kim olduğunu, bu patırtının içine nasıl girdiklerini bilmiyoruz. Shakespeare'e gelince, onun Langley'le tanıdık olması çok doğaldı: Tiyatroda çalışan insanların birbirleriyle her zaman teması olurdu. Shakespeare ve "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası, "Swan" tiyatrosunda oynuyor olabilirlerdi. Dilekçede anılan diğer şahıslarla birlikte Shakespeare de mahkemeye çıktı ve William Wayte'ın hayatına kastetmemek konusunda taahhüt verdi.

Hotson'a göre, Shakespeare'in yargıç Gardiner ve onun üvey oğluyla mecburi tanışıklığı, "Windsor'ın Şen Kadınları" komedisine yansımıştı. Hotson, Gardiner'ın armasında turnabalıklarının bulunduğunu keşfedince, bütün bu tatsızlıkların öcünü almak için Shakespeare'in, piyeste ona bitli armayı yakıştırdığı hükmüne vardı.

Oyuncular genelde kavgacıydılar. Kendi aralarındaki tartışmaları sık sık mızrak darbeleriyle çözüyorlardı. Bu kurbanlardan birisi Marlowe, bir diğeri ise Gabriel Spencer'dı. Dram yazarları da taşkın davranıyorlardı: Shakespeare'in az bilinen iki meslektaşı John Day ve Henry Porter arasındaki düello, Porter'ın ölümüyle sonuçlandı. Dram yazarları arasındaki büyük bilgin Ben Jonson, biraz önce anılan Gabriel Spencer'ın hayatına son verdi. Böyle bir ortamda Shakespeare, göreceli olarak uysal bir insan olarak görünüyor.

"Her iki piyes türünde de en üstün"

Francis Meres adında birisi 1597 yılında Londra'ya yerleşti. Bu sırada otuz iki yaşındaydı. Öğrenim gördüğü Cambridge Üniversitesinden mezun olmuş, Oxford'da yüksek lisans yapmıştı. Meres, başkentte vaktini boş geçirmiyordu. Şairlerin toplantılarını ziyaret ediyor, onların şiirlerini dinliyor, kimin neyle ünlendiğini hatırında tutuyor ve öğrendiklerinin hepsini dikkatle kaydediyordu. Sık sık tiyatroları ziyaret ediyor, kulislere rahatça girip çıkıyor, tiyatro oyuncularıyla arkadaşlık kuruyordu.

Başkentin ruhuyla ve kültürüyle dolduğunda, şaşırtıcı bir şekilde gelişen ülke edebiyatının tablosu gözlerinin önüne serilmişti. Gururla dolup taştı ve bu konuda yazmak gerektiğine karar verdi. Kendisi de İngiliz edebiyatının gelişmesine katkıda bulunanların arasına katılmak istiyordu.

1598 yılında, onun Yunanca ve İngilizce, iki isimli bir kitabı çıktı: "Palladis Tamia veya Wits Treasury" (Aklın Hazinesi). Ama ne çare ki, gayretli Francis'in bu kitapta hiçbir yeteneği ortaya çıkmadı. O, kitabın sayfalarını yavan gözlemlerle ve ahlaki özdeyişlerle doldurmuştu. Gene de yazdıklarının bir bölümü doğrusu dikkate değerdi. Chaucer'dan Spenser'e kadar, son üç yüz yıllık İngiliz edebiyatının tamamını kitabına dahil etmişti.

Meres'in amacı, İngiltere'nin, XVI. yüzyılın sonunda edebiyatın her türünde ve çeşitinde, hem klasik edebiyatın hem

de o dönemin İtalyan edebiyatının gerisinde kalmayan önemli yazarlara sahip olduğunu göstermekti.

Meres yetenekli bir yazar değilse bile, yazarlar hakkında çok değerli bilgiler toplamıştı. Onun eleştirel çalışması şöyleydi: Öncelikle edebiyattaki farklı tür ve üslûplara göre yazarları sınıflıyordu; ikinci olarak da, söz konusu yazarın niteliğini belirlemek için klasik yazarlardan birisiyle kıyaslıyordu. Kendi değerlendirmelerini ve nitelemelerini nadiren, o da kısaca, bu listeye ekliyordu.

Onun üstün özelliklere sahip bir eleştirmen olmadığı, dâhi ve ortalama yazarları yan yana koymasından açıkça anlaşılıyor. Meres, Londra'nın bütün edebiyat çevrelerinde bulunmuştu ve yazar çevrelerinde hangilerinin en iyi sayıldığını biliyordu, bu da ona yardımcı olmuştu. Bazı yazarların önemlerini çok iyi belirleyerek onları ayırmış ve onlar hakkında bazı bilgiler vermişti. Her şeye rağmen, Meres'in edebiyatta olupbitenlerden haberdar olduğunu ve iyi niyetli olduğunu söylememiz gerekiyor. Bu konuda ona tamamen güvenmek mümkün.

Meres, kitabı yayımlandıktan hemen sonra Londra'dan ayrılarak papaz ve öğretmen olarak taşrada bir yere gitti. Bu yazdıklarıyla kendi türünde bir ölümsüzlük kazanacağını aklına getirdiğini bile sanmıyoruz. Ama tam da böyle oldu. Kitabın, "İngiliz Şairlerinin Yunan, Latin ve İtalyan Şairlerle Karşılaştırmalı İncelemesi" bölümü, Shakespeare hakkındaki en önemli belgelerden biri olarak önem kazandı. Günümüzde büyük dram yazarı hakkında yazılan yaşamöykülerinden hiçbiri, Meres'i kaynak göstermeden geçemez.

Meres'in eserinde, Shakespeare'in adına birkaç kez rastlanır. Meres, her şeyden önce lirik ve epik şiiri incelerken ondan söz eder: "Euphorbos'un ruhunun Pythagoras'da yaşadığına inanıldığı gibi, "Venüs ve Adonis","Lucrece" ve yakın arkadaşları tarafından bilinen tatlı soneleri, Ovidius'un lâtif ve nüktedan ruhunun, tatlı dilli ve ağzından bal damlayan Shakespeare'de yaşadığına tanıklık ediyor, vb."

Shakespeare'in dram yazarlığını anlattığı bölüm, Meres'in eserinde özellikle büyük bir öneme sahiptir: "Romalılarda Plautus ve Seneca'nın komedi ve trajedi alanında en iyi sayılmalarına benzer bir şekilde, Shakespeare de İngilizler için sahnelerdeki her iki piyes türünde de en iyi olarak ortaya çıkıyor; "Veronalı Centilmenler", "Yanlışlıklar", "Aşkın Sonuçsuz Çabaları", "Aşk Çabalarının Ödülü", "Bir Yaz Gecesi Rüyası", "Venedik Taciri", onun komedi alanında en iyi olduğuna tanıklık ediyorlar; "II. Richard", "III. Richard", "IV. Henry", "Kral John", "Titus Andronicus" ve "Romeo ile Juliet" ise, onun trajedide en iyi olduğunu gösteriyor."

Meres, Shakespeare'in kullandığı şiir dilinin artarnlarından büyük bir övgüyle söz ediyor: "Epius Stolo, ilham perileri (Musalar) Latince konuşsalar Plautus'un dilini kullanılırlardı, demişti: Ben de diyorum ki, ilham perileri İngilizce konuşsalardı Shakespeare'in incelmiş ifadeleriyle konuşurlardı..."

Meres, lirik şairlerin en iyilerini sayarken Spenser, Daniel, Drayton, Shakespeare ve Breton'dan söz ediyordu. Ardından da şöyle yazıyordu: "İşte trajedide en iyi yazarlarımız: Lord Buckhurst, Cambridge'den doktor Legge, Oxford'dan doktor Edes, Master Edward Ferris, "Mirror for Magistrates"in yazarı, Marlowe, Peele, Watson, Kyd, Shakespeare, Drayton, Chapman, Dekker ve Benjamin Jonson... Bizdeki en iyi komedi yazarları ise, Oxford Kontu Edward, Oxford'dan doktor Gager, Pembroke'taki bilim kolejinde görev yapmış deneyimli uzman Master Rowley, Majestelerinin papazlarından birisi olan Mister Edwards, belagâtli ve nüktedan John Lyly, Lodge, George Gascoigne, Greene, Shakespeare, Thomas Nashe, Thomas Heywood, en iyi hikâye yazarımız Anthony Munday, Chapman, Porter, Wilson, Hathway ve Henry Chettle." Sonunda Meres, Shakespeare'in ismini, "bizde umutsuz aşk için en büyük tutkuyla ağlayanların" arasında anar.

Meres'in Shakespeare hakkında yaptığı yorumların tamamını verdik.

Meres'in olupbitenden gerçekten haberdar olduğu, Shakespeare'in sadece basılmış eserlerini değil, o zamanlar henüz yayımlanmamış olan ve sadece Shakespeare'in yakın arkadaşlarının arasında el yazmaları dolaşan sonelerinden söz etmesinden de çıkarabiliriz. Ama dikkatimizi sadece "sonelerden" ilk defa söz edilmiş olmasına yoğunlaştırmamalıyız, Meres'in dökümünü yaptığı, Shakespeare'in dramatik eserlerinin listesine daha yakından bakmamız gerekir.

O dönemin seçkin düzyazı üslûbunda olduğu gibi, Meres'in de kendi ifadelerinde simetriyi sevdiğini görüyoruz. Bu nedenle Shakespeare'in altı komedisinden ve altı trajedisinden söz ettiğini görüyoruz. Bunun, o zamanlar sadece bu eserlerin bilindiğine mi, yoksa Meres'in, bu iki üslûbun en iyi örneklerini bilerek seçtiğine mi işaret ettiği sorusunu cevaplamak güç. Bizim değerlendirmelerimize göre, "VI. Henry"yi oluşturan üç tarihi piyes ve "Huysuz Kız" komedisi Meres'in listesinde atlanmış. Bu piyeslerin 1598 yılında repertuardan çıkmış olmaları nedeniyle Meres'in bu konuda hiçbir şey duymamış olması da mümkün. Buna karşılık Meres Shakespeare'in diğer piyeslerini çok iyi biliyordu. Sadece 1598 yılına kadar yayımlanmış olanlar hakkında değil, henüz basılmamış eserleri hakkında da Meres bilgi sahibiydi. O sırada Shakespeare'in piyeslerinin sadece yarısı, "Titus Andronicus", "II. Richard", "III. Richard", "IV. Henry", "Romeo ile Juliet" ve "Aşkın Çabası Boşuna" yayımlanmış durumdaydı.

Shakespeare'in o zamana kadar yayımlanmış altı piyesinden sadece ikisinin, "III. Richard" ve "Aşkın Çabası Boşuna" piyeslerinin Shakespeare'in adıyla basılmış olması gerçeği Meres'in bu konudaki bilgisinin düzeyini gösterir. 1598 yılına kadar yayımlanan diğer dört piyes anonim olarak yayımlanmıştı. Demek oluyor ki Meres, piyeslerin kimin tarafından yazıldığını güvenilir kaynaklardan öğrenmişti. Shakespeare'in yazarlığının bir sır olmadığını, edebiyat ve tiyatroyla ilgili çevrelerde bilindiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Meres'in bu çevre-

lere yakın olduğu ve bu sayede de bu bilgileri bize aktarabildiği anlaşılıyor.

Meres'in listesindeki isimlerden biri, "Aşk Çabalarının Ödülü" ismini taşıyan komedi anlaşılmaz görünüyor. Shakespeare'in bu isimde bir piyesi bilinmiyor. Ama bu, böyle bir piyesin hiç olmadığı anlamına gelmez. Şüphesiz böyle bir piyes vardı. Yakın bir zamanda, Shakespeare'in, "Aşk Çabalarının Ödülü" isimli bir eserinin var olduğunu onaylayan belgesel veriler bulundu. Bir kitap tüccarının 1603 yılında kendisi için tuttuğu bir envanter defteri ortaya çıkarıldı. Onun listesinde, "Venedik Taciri", "Huysuz Kız", "Aşkın Çabası Boşuna" ve "Aşk Çabalarının Ödülü" isimleri bulunuyor. Böylelikle bu isimdeki bir piyesin bulunduğu ve hatta yayımlandığı onaylanmış oluyor. Ama bu baskı günümüze ulaşmamıştır.

Bu nasıl bir piyesti? Araştırmacılar bu konuda iki tahminde bulunuyorlar: 1) Piyesin bize kadar ulaşmadığı, ya da 2) Günümüze başka bir isim altında gelmiş olabileceği. Piyesin üzerinde değişiklikler yapıldıktan sonra, başlangıçtaki ismin değiştirilerek başka bir isim verildiği ve bu piyesin aslında Shakespeare'in bildiğimiz piyeslerinden biri olduğu konusunda çoğunluk birleşiyor. Bazı araştırmacılar ise, bu piyesin aslında o zamanlar daha yayımlanmamış, ama sahnelenmiş olan "Huysuz Kız" piyesi olduğunu düşünüyorlar. Bu varsayımın doğru olma şansı düşük görünüyor. "Aşk Çabalarının Ödülü" isimlendirmesi bu komediye uygun değil. Bilim adamlarının çoğunun kabul etmeye eğilimli olduğu, "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" olarak bildiğimiz komedinin ilk biçimi olduğu konusundaki görüşün doğru olma olasılığı daha yüksek görünüyor. "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" komedisinde, gerçekten de kendisini reddeden bir erkeğin aşkını kazanmaya çalışan kadın kahramanın nasıl ödüllendirildiği anlatılıyor.

Şimdi, Shakespeare'in sanatı hakkında Meres'in yaptığı yorumlara dönelim.

Yazarlar listesine dahil ederken, Meres'in, Shakespeare'i birinci sıraya koymamış olmasının dikkatimizi çekmemiş ol-

ması mümkün değil. Meres'in yazarları hiyerarşik bir düzen içerisinde, önce unvan sahibi yazarlar, daha sonra bilim doktorluğu payesine sahip yazarlar, onların arkasından da hiçbir unvana ve payeye sahip olmayan yazarlar olarak sıraladığı görülüyor. Meres, Shakespeare'i hiçbir unvana sahip olmayan yazarlar grubuna dahil ediyor. Ama Shakespeare'in sanatsal yaratıcılığını ve dram yazarlığını değerlendirirken yaptığı nitelemelerden anlaşıldığı gibi, onu diğer yazarlardan ayrı tutuyor. Shakespeare'i, o zamanlar dünyanın en iyi dram yazarları sayılan Plautus ve Seneca'yla aynı seviyeye çıkarmakla da kalmayan Meres, Plautus'un komedide, Seneca'nın trajedide üstat sayılmasına karşılık, Shakespeare'in "her iki piyes türünde en mükemmel olduğunun", yani yazar olarak her iki temel dram türünde de üstünlüğe sahip olduğunun altını çizerek en büyük şerefi ona vermiş. Son olarak Meres, sürekli olarak Shakespeare'in şiir dilinin ve üslûbunun üstünlüğünden övgüyle söz ediyor. Meres'in sadece "tatlı" ve "ağzından bal damlayan" nitelemeleriyle sınırlı kalarak yaptığı yorumlar, günümüz okuru için çok anlamlı görünmüyorsa da, o dönemde bu tür ifadeler, şiirsel güzelliğin ve zarafetin en üst derecesini ifade ediyorlardı.

Meres'in yorumları, ilk piyeslerini yazdıktan sadece sekiz yıl sonra Shakespeare'in, çağdaş dram yazarlarının en tanınmışı olduğunu ve antikçağ dramının ünlü klasik yazarlarıyla aynı düzeye yükseltildiğini gösteriyor.

Shakespeare karşıtı teorilerin tamamen temelsiz olduğunu göstermesi bakımından da Meres'in satırları özellikle önemli. Meres'in yazdıkları bu yönüyle en önemli belge olma özelliğini taşıyor. Tiyatro ve edebiyat konusunda eğitim görmüş, olup-bitenden çok iyi haberdar, zevk sahibi ve edebiyat olaylarını doğru değerlendirebilme yeteneğine sahip birisinin tanıklığıdır bu. Meres, o zamanın sınıf anlayışına göre Shakespeare'in toplumsal konumunun çok aşağıda olduğunu bilmesine karşın, onun dehasını tanıyan ilk kişi olma özelliğini taşıyor.

Son olarak, Meres'in yorumları, sonraları Shakespeare'in yaratıcılığının incelenmesi bakımından da ayrıcalıklı bir önem taşıyor. Öncelikle Shakespeare'in dramlarının kronolojik sıralamasının belirlenmesine yardımcı oldu. Meres'in yaptığı liste, Shakespeare'in dram yazarlığının ilk yıllarında, 1598 yılına kadar hangi piyesleri yazdığını gösteriyor.

Bazı eleştirmenlerin Shakespeare'e ait olmadığını kabul etmeye eğilimli oldukları bir piyesin, şüpheye yer bırakmayacak biçimde Shakespeare'e ait olduğunun doğrulanması şansını yarattı. İçinde şiddetin yoğun olması nedeniyle, şimdiye kadar Shakespeare'in olduğu kabul edilmeyen "Titus Andronicus" piyesidir bu. Meres'in yaptığı yorumlar, bu eserin o dönemde başka türlü değerlendirildiğini gösteriyor. "Titus Andronicus" Shakespeare'in Romalı trajedi yazarı Seneca'yla aynı düzeye çıkarılmasına olanak sağlayan eser olarak görülüyordu.

Bu piyesin, Shakespeare'in ulusal düzeyde ünlendiğine tanıklık eden bir eser sayılamayacağını göz önünde bulundurmamız, Meres'in yazdıklarının doğru değerlendirilebilmesi açısından önemlidir. Kitaplar, o zamanlar dar bir çevrede okunurdu. Piyes yazarlarının isimleri, tiyatro seyircisinin büyük çoğunluğu tarafından bilinmezdi. Yazarları, diğer yazarlar ve onları himaye eden birkaç sanat hamisi bilirdi. Burada önemli olan, Shakespeare'in bu çevrelerde artık tanınıyor olduğudur. Meres kendi fikirlerinden çok, şiir ve tiyatro dünyasıyla ilgili çevrelerinin taşıdığı yargıları yazıyordu.

1598 yılında Meres'in kitabı basıldığında, Shakespeare otuz dört yaşını doldurmuştu. Tiyatro sanatının üstatları arasında, gereğinden daha yüksek bir yere konduğunu düşünüyor olması da mümkündür. Onu, Ovidius, Plautus, Terence ve Seneca'yla aynı düzeye koyarken, "türedi karga" olarak nitelemek artık hiç kimsenin aklına gelmiyordu.

Piyeslerin ilk baskıları

Shakespeare'in dramlarının, 1594 ve 1598 yılları arasında ilk olarak basımevine nasıl düştüklerinden söz etmezsek, onun nasıl ünlü olduğu konusundaki öykümüz eksik kalacaktır.

O zamanlar, dram yazarlarının kendi eserleriyle ilgili yazarlık hakları yoktu. Piyes, ona ödeme yapan kişiye ait sayılırdı. Bu nedenle, oyuncular piyesi yazardan satın aldıktan sonra, yazar piyesin sahibi olmaktan çıkar, piyes tiyatronun malı olurdu.

Tiyatrolar, diğer kumpanyaların da aynı piyesleri oynama hakkına sahip olmalarını istemezlerdi. Her dramın el yazısıyla yazılmış örneği, bir tek nüsha olarak muhafaza edilirdi. Hatta bu piyeste oynayan oyuncular dahi, bir bütün olarak piyesin tamamını elde edemezlerdi. Herkesin elinde sadece kendi rolü bulunurdu.

Dram sanatının popülerliği arttıkça, yayıncılar piyeslere ilgi göstermeye ve arada bir de onları yayımlamaya başladılar. Bunu, ancak el yazısı asıl metni ele geçirmeyi başarabilirlerse yapabilirlerdi. Bu ise açıklanan nedenlerden dolayı oldukça güç bir işti.

1592-1593 yılları arasındaki veba salgını sırasında durum değişti. Londra'daki işlerini bırakarak taşrada turneye çıkan kumpanyalar, mal varlıklarını, bu arada piyeslerin el yazısıyla yazılmış nüshalarını da satıp savıyorlardı. Yayıncılar bu fırsattan yararlandılar ve salgının ilk yıllarında onlarca dram eseri matbaalarda göründü.

Yayıncılar ve kitap ticareti yapanlar, piyeslerin alıcı bulacağına inanıyorlardı. Böylece piyeslerin el yazısı metinlerinin avı başlamıştı. Ama tiyatrolar perdelerini yeniden açınca, piyeslerin yayımlanmasından dolayı zarara uğramak istemeyen tiyatro oyuncuları, piyeslerin el yazısı metinlerini yeniden saklamaya başladılar.

Kitap yayıncıları bu işin tadına vardıklarından, kimi zaman yasal olmayan yollara başvurarak piyesleri ele geçirmeye başladılar. Not alıp kaydetmeleri için stenografılarını (eksikleri

olmakla birlikte stenografi o zaman da vardı) gizlice temsillere yolluyorlar, daha sonra alınan notlar deşifre edilerek yayımlanıyordu. Bazen, ücretli oyunculardan bazılarını (kumpanyada pay sahibi olan oyuncular değil, pay sahibi olmayan ve onlardan maaş alan oyuncular kastediliyor), temsili aklında tutması ve piyesi yazması için ikna ediyorlardı. Bu durum, aynı piyesin farklı baskılarının karşılaştırılması yoluyla belirlenmiştir. Başroller, baskının birinde kötü, bir diğerinde daha iyi bir biçimde kaleme alınmışken, ikinci derecede önemli karakter rollerinin bazı baskılarda tam ve doğru olarak verildiği ortaya çıkmıştır.

Oyuncuların veya yazarların izni olmadan basılan piyesler, tarihçiler tarafından "korsan" olarak adlandırıldı. Ama o zaman basılan piyeslerin hepsi "korsan" değildi, tiyatrolar, piyeslerin el yazısı metinlerini bazen yayıncılara kendileri satıyorlardı. Bu, genellikle piyes repertuardan çıkarıldığında ve tiyatronun onu yabancı gözlerden saklamasına artık gerek kalmadığında yapılıyordu. Bazen de bir piyes değiştirilip çarpıtılmış bir biçimde basılınca ,tiyatro –muhtemelen yazarının ısrarı üzerine– piyesin gerçek metnini vermeye zorunlu oluyordu.

Shakespeare'in basıma giren ilk eserleri, Kırmızı ve Beyaz Gül Savaşları hakkında yazdığı dramatik bir tarihi piyes olan "VI. Henry"nin ikinci ve üçüncü bölümleriydi. Bunlar "korsan" yayımlardı. Metinler eksikleri olan yaklaşık metinlerdi. İlk olarak 1594 ve 1595 yıllarında yayımlandılar. Sonraları iki kez daha basıldılar. Shakespeare'in yazdığı orijinal metin, ilk kez ölümünden sonra çıkan Shakespeare Dramları toplubasımında (1623 yılında çıkan First Folio olarak adlandırılan baskısı) eksiksiz olarak gün ışığına çıktı.

"Titus Andronicus" da ilk kez 1594 yılında çıktı. Baskı, yazarın kendi metnine uygun olarak yapılmıştı. Bu eser, Shakespeare hayattayken üç kez basıldı. Diğer iki baskı 1600 ve 1611 yıllarında yapıldı. Baskıları yapılan piyeslerin öyküsü, daha önce de sözü edildiği gibi, "Titus Andronicus" piyesinin sadece sahnede değil, okurların nezdinde de kesintisiz bir başarı sağladığını gösteriyor.

Şimdi söz edeceğimiz piyeslerin baskı sayısı daha da fazla. "II. Richard" piyesi ilk olarak 1597 yılında basıldı, 1598 yılında iki kere daha yayımlandığı gibi 1608 ve 1615 yıllarında yeniden basıldı.

1597 yılında, "Romeo ile Juliet" trajedisi çıktı. İlk baskısı "korsandı" 1599 yılında çıkan ikinci baskının birinci sayfasında, "yeniden düzeltilerek eksikleri tamamlanmış ve düzenlenmiş baskı" olduğu özellikle belirtildi. Shakespeare hayattayken, "Romeo ile Juliet" piyesinin iki baskısı daha çıktı.

1597 yılında, "Aşkın Çabası Boşuna" komedisinin "korsan" baskısı çıktı. Baskının günümüze kalmadığı doğru olmakla birlikte, 1598 yılında çıkan ikinci baskının birinci sayfasındaki "yeniden düzeltilmiş ve tamamlanmış basım" ibaresi, dikkatli araştırmacılara bu baskının varlığını gösterir. Söz konusu baskının öncekine göre daha mükemmel olduğu anlatılmak istendiğinde her zaman böyle yazılırdı.

Sonunda, "III. Richard" da 1597 yılında yayımlandı. Bundan başka 1598, 1605, 1606 ve 1612 yıllarında da yayımlandı. Shakespeare'in ölümünden sonra, 1622 yılında piyesin bir baskısı daha çıktı.

"IV. Henry" piyesinin birinci bölümünün pek çok baskısı yapıldı. 1598, 1599, 1604, 1608, 1613 ve 1622 yıllarında altı kez baskısı yapıldı. "III. Richard" gibi, "IV. Henry" piyesinin dizgisi de Shakespeare'in tiyatro için biçimlendirdiği el yazısıyla yazılmış nüshasından yapılmıştı.

Böylece, 1594 yılından 1598 yılına kadar, Shakespeare'in piyeslerinden sekiz tanesinin baskısı yapılmıştı.

Başlangıçta piyesler anonim olarak yayımlanıyorlardı. Shakespeare'in piyesleri de bu konuda bir istisna oluşturmuyorlardı. Marlowe'un "Tamburlaine the Great" trajedisi büyük ününe rağmen, 1590 yılında ilk kez yayımlandığında, her iki bölümü de yazarının ismi yazılmadan çıkmıştı. Buna karşılık, söz konusu piyesin hangi kumpanyanın repertuarına dahil olduğu, yayımlanan piyesin ilk sayfasında genellikle belirtilirdi. "Tamburlaine the Great" trajedisinin her iki bölümü, "Saygı-

değer Amiral'in Hizmetkârları tarafından Londra sahnelerinde pek çok kez oynandığı" belirterek yayımlanmıştı. John Lyly'nin "Campaspe" piyesi, 1584 yılında yazarının ismi olmadan ve "Majestelerinin ve Aziz Paul Katedralinin Çocuk Koroları tarafından, Majestelerinin huzurunda on ikinci gecede (Noel'den on iki gün sonraki gece) oynanan" bir piyes olduğu özellikle belirtilerek çıkmıştı.

Kırmızı ve Beyaz Gül savaşlarını anlatan piyesin ilk sayfasında kumpanya ismi belirtilmemişti. "Titus Andronicus" piyesinin üç kumpanya tarafından, "Derby'nin Hizmetkârları", "Pembroke'un Hizmetkârları" ve "Sussex'in Hizmetkârları" tarafından oynandığı belirtilerek basılmıştı. 1611 yılında çıkan üçüncü baskıda ise, "Majestelerinin Hizmetkârları" kumpanyasının repertuarına dahil olduğu bildiriliyordu. Shakespeare'in kumpanyası o zamanlar böyle adlandırılıyordu.

"III. Richard", "Romeo ile Juliet" ve "II. Richard" piyeslerinin ilk baskıları, sadece "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları tarafından oynandığı" belirtilerek çıkmışlardı. Ama her iki tarihi piyesin 1598 yılında çıkan ikinci baskılarında ve aynı yıl yayımlanan "Aşkın Çabası Boşuna" komedisinin tanıtım sayfasında Shakespeare'in adı yazılmıştı. "IV. Henry"nin ilk bölümünün 1599 yılında çıkan ikinci baskısında da ilk sayfada Shakespeare'in adı vardı.

1598 yılı, dram yazarı Shakespeare'in yaşamında önemli bir aşama olmuştu. Onun tiyatro yazarlığı aynı yıl bütün halk tarafından tanınmıştı. Kısa bir zaman sonra Shakespeare'in adı, başarı için öyle sağlam bir garanti olarak kabul edilecektir ki, yayıncılar onun yazmadığı piyeslere bile adını yazmaya başlayacaklardır. Onlar, "Shakespeare" adının kitap için tavsiye mektubu niteliğinde olduğunu biliyorlardı.

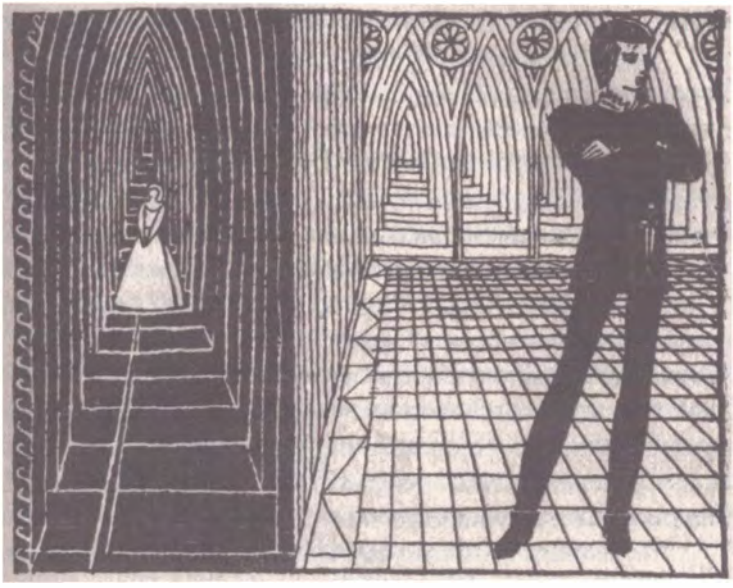

7. BÖLÜM

YENİ BİR YÜZYILIN EŞİĞİNDE

"Globe" Tiyatrosunun inşa edilmesi

James Burbage ve ortakları, tiyatro temsilleri için ilk sabit mekânı inşa etmeye karar verdiklerinde, bu amaç için yirmi yıllığına bir arazi kiralamışlardı. Bu süre 1596 yılında sona erdi ve arazi sahibi anlaşmanın süresini uzatmaya yanaşmadı. O zaman Burbage, yeni bir tiyatro binası edinmeye karar verdi. Önceleri çocuk oyuncular kumpanyasının temsilleri için kullanılan ve şimdi boş olan Blackfriars Manastırının boş binasını satın aldı.

Tiyatro civarını ayaktakımının istilâ edeceğini düşünen çevre sakinleri, binanın inşasına çeşitli engeller çıkarmaya başladılar. James Burbage hayalini gerçekleştiremedi. Büyük

oğlu Chutbert Burbage'ı asıl mirasçı olarak bırakan yaşlı oyuncu çok geçmeden öldü.

Chutbert, kira sözleşmesinin uzatılması için "Theatre"ın bulunduğu arazinin sahibini boş yere ikna etmeye uğraştı. O, tiyatro oyuncularını arazisinden atmak konusunda kararlıydı. Arazi sahibinin, anlaşma süresi dolar dolmaz tiyatro binasının tamamını yıkacağını anlayan Chutbert, ayıların kovalandığı ve horoz dövüşlerinin yapıldığı arenaların bulunduğu, Thames nehrinin güney kıyısında bir arazi bulmayı başardı. Bir gün "Theatre" binasının parçaları sökülerek, tahtalar, kalaslar ve diğer inşaat malzemeleri, "Globe" adı verilen yeni tiyatro binasının inşa edilmeye başlandığı yeni araziye taşındı. Bu olay

Globe Tiyatrosunun dış görünümü.
Shakespeare dönemi bir haritadan alınan büyütülmüş detay.

1599 yılının yazında geçiyordu.

Başmabeyinci'nin kumpanyasıyla birlikte, bu olayın Shakespeare'i de çok üzdüğüne şüphe yok. Öyle ya, bundan sonra kumpanyanın Londra'daki varlığı "Theatre"ın kaderine bağlıydı.

Eski binanın sökülmesi ve yeni binanın inşa edilmesi için büyük miktarda para gerekiyordu. İşçilere ve müteahhide para ödemek, yeni arazinin kirasını yatırmak gerekiyordu. Kısacası masraflar, Chutbert Burbage'ın kendi olanaklarıyla karşılayamayacağı kadar büyüktü. Kumpanyada birikimi olan pay sahibi aktörler, yapılmakta olan binanın inşaat masrafları ve arazinin kiralanması için para verdiler. Bunların arasında Shakespeare de vardı. Artık o sadece pay sahibi bir tiyatro oyuncusu değildi, kumpanyanın oynadığı binanın ortağı ve yeni binanın kurulduğu araziyi kiralayanlardan biriydi de.

"Globe" inşa halindeyken de işe devam etmek gerekiyordu. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları", eski "Theatre"ın yakınlarında bulunan "Curtain" binasını kiralayarak burada temsil vermeye başladılar. 1598-99 sezonunda, "Curtain" binasında Shakespeare'in "Yok Yere Yaygara" komedisini ve "V. Henry" tarihi piyesini sahneye koydular.

Kumpanyanın repertuarı, Shakespeare'in kumpanya için yazdığı eski ve yeni piyeslerden oluşmakla birlikte, o bu işi tekeline almıyordu. Shakespeare, işbirliğine yatkın yazarları memnuniyetle kendi tiyatrosuna çekiyordu. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları", Thomas Heywood, Thomas Dekker ve diğer dram yazarlarının piyeslerini de sahneye koyuyordu.

Bir gün tiyatroda, kendi piyesini getiren yeni bir sima göründü. Bu , "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasıyla anlaşamayan Ben Jonson'dan başkası değildi. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" onu oldukça soğuk karşıladı. Shakespeare'in bulunmadığı bir sırada, piyesi başka birisi gözden geçirdi, beğenilmeyince yazarına iade etmeye karar verdiler. Daha sonra piyesi gören Shakespeare, onu sahnelemeye çok uygun buldu.

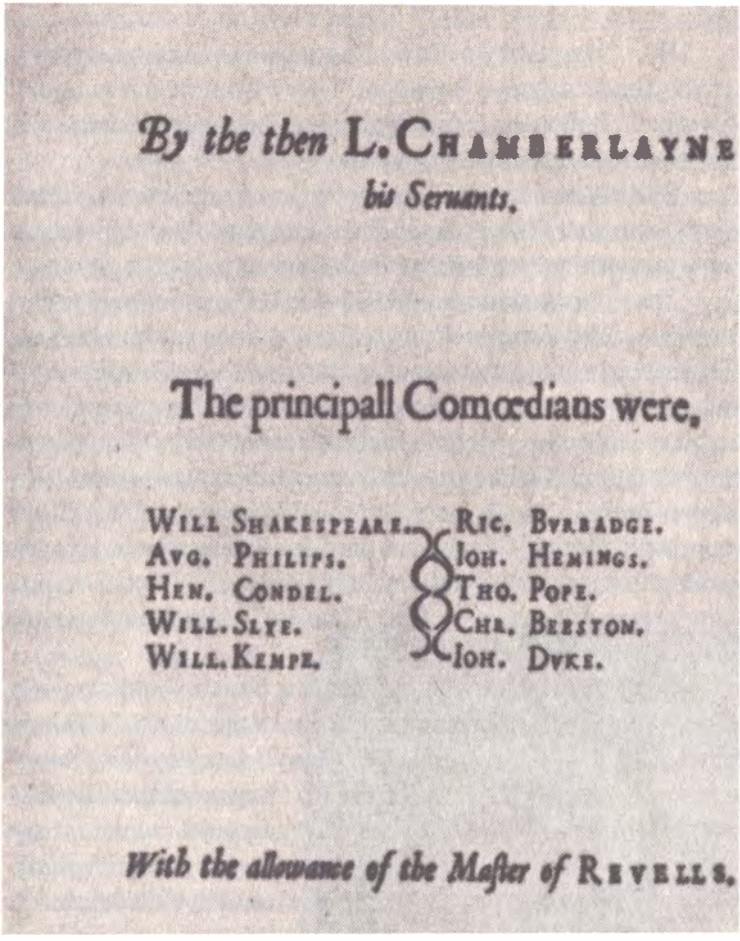
By the then L. CHAMBERLAYNE
his Seruants.

The principall Comœdians were,

WILL SHAKESPEARE.
AVG. PHILIPS.
HEN. CONDEL.
WILL. SLYE.
WILL. KEMPE.
RIC. BVRBADGE.
IOH. HEMINGS.
THO. POPE.
CHR. BERSTON.
IOH. DVKE.

With the allowance of the Maſter of REVELLS.

Ben Jonson'ın yazdığı "Every Man in His Humour" piyesinin birinci sayfası. Piyesin "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları Kumpanyası" tarafından 1598 yılında ilk kez sahnelendiği ve oynayanlar arasında Shakespeare ve Burbage'ın da bulunduğu anlaşılıyor.

Bu, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının 1598 yılında sahneye koyduğu "Every Man in his Humour" piyesiydi. Rollerden birini Shakespeare oynuyordu. Ne yazık ki, hangi rolü oynadığı bilmiyoruz.

Shakespeare'in Ben Jonson'la tanışıklığı böyle başladı. Çok geçmeden "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasıyla arası açılan Ben Jonson, başka bir kumpanyaya gitti.

Yeni bina hızla inşa edildi. 1599-1600 yılının oyun sezonunda, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası, Thames nehrinin sağ kıyısında, Henslowe'un "Rose" tiyatrosuna yakın bir yerde bulunan yeni inşa ettikleri tiyatroda oynamaya başladılar. Bu, "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasına ve kumpanyanın para babalarına düpedüz meydan okumak demekti.

Yeni tiyatro, Thames nehrinin üzerindeki büyük köprüye yaklaşık on dakikalık yürüme mesafesindeydi, Londra, köprünün hemen arkasındaydı. Eski "Theatre"a göre, burası seyirci için daha yakındı.

Tiyatro binası hazır olduğunda ona bir isim bulmak gerekti. Eskisi sadece "Theatre" olarak adlandırılmıştı. Henslowe veya Alleyn kendi tiyatrolarına "Rose", Langley ise "Swan" adını vermişti. Böyle alelâde isimler, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasına cazip gelmiyordu. Onların inşa ettiği tiyatro, Londra'daki tiyatroların en iyisi ve en büyüğüydü, hatta o zamanın anlayışına göre devasa büyüklükteydi. İşte bu nedenle, tiyatronun tabelasında bir dev tasvir etmeye karar verdiler. Tiyatronun hemen girişinde, yerküreyi sırtında taşıyan Herkül'ün tasviri boy gösteriyordu. Ama Herkül'ün yerine, taşıdığı yerküre tiyatronun sembolü haline geldi. Böylece yerküre sözcüğünün İngilizce karşılığı "The Globe" tiyatronun ismi oldu. Aktörler bu isimlendirmeyle, yeryüzünde olupbiten ilginç her şeyi tiyatrolarında gösterdiklerini ima ediyorlardı. Taşıdığı yüküyle birlikte betimlenen Herkül'e, Latince "totus mundus agit histrionem", yani "bütün dünya oynuyor" özdeyi-

şini iliştirmeleri boşuna değildi. Bütün bunları Shakespeare düşünmüş olmalıydı.

Ben Jonson ve diğerleri girerler

Tiyatrolar her zaman yeni piyeslere ihtiyaç duyuyorlardı. Eski piyesleri, seyirciyi peşinden sürükleyecek bir biçimde yeniden yazarak tamamen yeni eserler haline dönüştürme yeteneğine sahip bir dram yazarları olduğu için, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" şanslıydı. Artık Marlowe, Greene, Kyd ve Peele hayatta olmadıklarından, "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasının repertuarını tamamlaması için çok büyük bir çaba harcaması gerekiyordu. Piyeslere talep artınca, bu talebi karşılamaya çalışan yeni yazarların çıkması doğaldı.

Bunlardan biri George Chapman'dı. Shakespeare'den beş yaş büyüktü ve Shakespeare'in karşısında üniversitede eğitim görmüş olmak gibi bir avantajı vardı. Klasik şiir konusunda uzman olan Chapman, başlangıçta kendisini bilimsel çalışmalara ve şiire vermek istiyordu. Şiir yazmak moda olduğunda ve Shakespeare uzun şiirleriyle parladığında, Chapman da bu yarışa katıldı. Shakespeare'in "Lucrece" şiir kitabı çıktığında, o da "Shadow of Night" (Gecenin Gölgesi) (1594) uzun şiirini yayımladı. Daha önce de sözü geçtiği gibi, Shakespeare'in sonelerinde söz ettiği ve başarısını kıskan-

Şair ve dram yazarı George Chapman.

dığı rakibin Chapman olması ihtimal dahilindedir.

Şüphesiz Chapman, Shakespeare'in aristokratlar için şiir yazmayı bırakarak halk tiyatrosu için şiirsel dramlar yazmaya başladığını görüyordu. Shakespeare'in peşinden gitmeye karar verdi."Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının kendi dram yazarı vardı ve eğer Chapman'la Shakespeare arasında rekabetin olduğu konusundaki tahminler de doğruysa, Chapman doğal olarak Henslowe'a gitmişti. "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyası, Chapman'ın "Blind Beggar of Alexandria" (İskenderiyeli Kör Dilenci) piyesini 1596 yılında sahneye koydu. Ondan sonra Chapman dikkati çeken dram yazarlarından birisi oldu. Tiyatro işinde her ne kadar büyük bir çaba harcıyorsa da, onun asıl ilgi alanı başkaydı. Homeros'un "İlyada"sını İngilizce'ye çevirmek gibi çok zor bir işe girişmişti. Antikçağ eserlerine duyduğu sevgiyle şiire duyduğu ilgiyi en iyi birleştirebilme olanağını bulduğu alandır bu. Bu çevirinin, İngiliz şiir sanatında ona ölümsüzlüğü kazandıracağını ümit etmektedir. Chapman'la daha sonra gene karşılaşacağız. Şimdi, yeni olan başka bir simaya dönelim.

Philip Henslowe, 1596 yılının Ekim ayında, tiyatro oyuncusu Thomas Heywood'un yazdığı bir piyesin el yazısı notlarını satın aldı. Ne yazık ki, satın aldığı bu piyesin ismini kaydetmemiş. Heywood o sıralarda yirmi beş yirmi altı yaşlarındaydı.

Her şeyi defterlerine geçiren Henslowe'un aşırı titizliğini bir kez daha minnetle anmamız gerekecek. "Hatırlamak için" diye yazıyor Henslowe, hatta bu kez Latince paralıyor; size aslından aktaracağımız sözcükler şöyle: "Memorandum." Thomas Heywood, 25 Mart 1598'de bana geldi ve Winchester yasasına uygun olarak, iki yıllığına, günde iki peni karşılığında devamlı olarak benimle çalışmak için anlaştı. Yukarıda anılan tarihten itibaren, bu iki yıllık sürenin bitimine kadar, Londra'da bu işyerinden başka herhangi bir işyerinde çalışmayacağını, eğer çalışırsa, iki peni için kırk pound tazminat ödeyeceğini taahhüt etti."

İhtiyaç, günde iki peni karşılığında Heywood'u, Henslowe'a köle olmaya itmişti. İki peni karın doyurmaya yetiyordu, ama ona daha fazlası gerekiyordu. Tiyatro oyuncusu olarak çalışırken, bir yandan da tek başına veya başka dram yazarlarıyla ortaklaşa piyesler yazmaya devam etti. Altmışını geçtiğinde "İngiliz Gezgin" (1633) isimli trajikomedisine yazdığı önsözde, "bu, tamamı benim elimden çıkan veya hiç olmazsa başparmağımı bastığım 220 piyesten biri" diye yazıyordu. Heywood'un sayısal olarak Shakespeare'i bile geçtiğini kabul etmek ve ona inanmak düşüyor bize. Bu durumda yaklaşık kırk yıl içerisinde, kendi başına ve diğer yazarlarla ortaklaşa, senede ortalama beş piyes çıkarmış oluyor. Bunlardan sadece on civarında piyes günümüze kadar ulaştı. Piyeslerinden çoğunun kaybolması, şüphesiz onun 1614 yılında başladığı, "İngiliz Şairlerinin Biyografileri" isimli eserin yok olması kadar önemli bir kayıp değildir. Bilindiği kadarıyla Heywood bu kitabı tamamlamadı. Bu kitapta Heywood'un tanıdığı olan Shakespeare'le ilgili bir bölümün olmaması düşünülemez. Biz bu eserin yok olmasıyla çok şeyden yoksun kaldık.

Heywood, Henslowe'un yanında çok uzun çalışmadı, iki veya üç yıl, hepsi o kadar. O gidince, Heywood'la aşağı yukarı aynı yaşta olan Thomas Dekker onun yerini aldı. Henslowe'un kayıtlarında ismine ilk kez rastlandığında Dekker yirmi sekiz yaşındaydı. Anlaşılan sürekli paraya ihtiyacı vardı ve Henslowe'dan avans alıyordu. O da Heywood'un yazdığı hızla yazıyordu. İlk beş yılda, "Amiral'in Hizmetkârları" için on, "Worcester'in Hizmetkârları" için de beş kadar piyes yazdı ve Heywood'un deyimiyle, diğer yazarlarla ortaklaşa yazdığı otuz kadar piyese de başparmağını bastı. "The Shoemaker's Holiday" (Kunduracının Bayramı) (1599) ve "The Honest Whore" (Namuslu Fahişe) (1604) onun bize ulaşan en iyi piyesleridir.

Henslowe, 28 Eylül 1599 tarihinde, "yeni şair Mister Maxton"a bir piyes için kırk şilin ödedi. Şair gerçekten de yeni ve gençti, henüz yirmi dört yaşını doldurmuştu. Bu nedenle

Henslowe'un Marston soyadını doğru anlamaması şaşırtıcı değil. Hiciv şairi olarak başlayan John Marston, keskin zekâsını daha sonra komedi yazmaya yöneltti.

1590'lı yılların sonlarında dram yazarlığı alanında ortaya çıkan diğer yazarları, bir istisna dışında anlatmaya kalkışmayacağız. Benjamin (Ben) Jonson'ın kaderine Yenidendoğuş Çağı İngiliz dramında en önemli rollerden birini oynamak düşmüştü.

Ben Jonson 1573 yılında doğdu. Onu, mesleği duvarcılık olan üvey babası yetiştirmişti. Eski Yunanca ve Latince'de en iyi uzmanlardan biri olan William Camden'ın ders verdiği Westminster okulunda öğrenim gördü. Ben, gençliğinden beri klasik dilleri çalıştı ve antikçağ konusunda uzmanlaştı. Üvey babasının mesleği ona cazip gelmiyordu, o da macera dolu askerlik işini tercih etti. İngiltere o sıralarda İspanyollara karşı bağımsızlık savaşı veren Hollandalılara yardım ediyordu. Geleceğin dram yazarı da bu askeri harekâta katılmıştı. Kavgacı Ben, askeri harekât sırasındaki bir molada, düşman ordusundan kabul eden kim olursa olsun düelloya çağırdığını ilân eder. Düello, her iki ordugâhtan askerlerin gözü önünde yapılır ve Jonson'ın zaferiyle sonuçlanır. Savaştan da sıkılınca, 1597 yılı civarında yeniden Londra'da göründü ve "Swan" tiyatrosunda oynayan

Ben Jonson.
Shakespeare'in çağdaşları arasındaki en önemli dram yazarı.

"Pembroke Lordunun Hizmetkârları" kumpanyasında oyunculuğa başladı.

Hiciv tutkusu yüzünden Greene'in "Genç Juvenal" olarak adlandırdığı Thomas Nashe'la burada tanıştı. İkisi de kavgacı olan bu yazarların yıldızları şaşırtıcı bir biçimde barışıktı. "Köpekler Adası" isimli satirik bir komediyi ortaklaşa yazdılar. Ne yazık ki, bunun nasıl bir komedi olduğu bilinmiyor. Bilinen şey, komedinin başkentte büyük bir gürültü kopmasına neden olduğu ve bir skandala yol açtığıdır. Belediye başkanı Lord, yönetime bizzat kendisi dilekçe yazdı ve bu piyesi bahane ederek Londra'daki bütün tiyatroların kapatılmasını talep etti.

Belediye başkanının sunduğu dilekçenin gereği yerine getirildi. İktidarın çıkardığı emir şöyle diyordu: "İçeriği edebe aykırı bir piyesin sahnede gösterilmesi ve terbiyesiz insanların orada toplanması nedenleriyle halk tiyatrolarında hüküm süren kargaşalıktan haberdar olan Majesteleri, City civarında ve diğer umumi yerlerde yaz boyunca piyeslerin oynanmasını yasaklamış ve bu amaçla inşa edilmiş veya edilmekte olan binaların hepsinin yıkılması emrini vermiştir."

Yönetim şaka etmiyordu, gerçekten de çok kızmışlardı. Piyesin sahneye konulmasında suçu olan herkesin tutuklanması emredildi. Doğal olarak her şeyden önce yazarı yakalamak istiyorlardı, ama yazar tedbirliydi ve saklanmayı başardı. Onu bulamayınca, bunun hıncını diğer tiyatro oyuncularından çıkarmaya karar verdiler. Üç kişi yakalandı: Bu satirik komedide oynayan ve aynı zamanda yazılmasına katkıda bulunan Ben Jonson, Gabriel Spencer ve Robert Shaw.

İktidarın çıkardığı, aşağıda da aktarılan emir bu olayın nasıl ciddiye alındığını açıkça gösteriyor: "Kışkırtıcı ve onur kırıcı konuşmalar içeren edebe aykırı bir piyesin, Thames nehrinin karşı kıyısında bulunan tiyatrolardan birinde oynandığı konusunda alınan bilgi üzerine, sadece oynamakla kalmayıp, söz konusu piyesin bir kısmını bizzat yazan tiyatro oyuncusunun da aralarında bulunduğu bazı oyuncuların tutuklanması ve hapse konulması emredilmiştir. Geriye kalan diğer oyuncuların

veya bu işe karışanların, kışkırtıcı ve uygun olmayan davranışları nedeniyle hak ettikleri cezayı almaları uygun bulunduğundan, tarafınızdan isimleri bilinen tutuklu oyuncuların, bu kışkırtıcı piyesin yazılmasına başka kimlerin karıştığının veya kimlerin oynadığının belirlenebilmesi amacıyla sorgularının yapılmasıyla şahsınız, Mister Topcliffe, görevlendirilmiştir; kime ve kaç nüsha verildiği ve aydınlatmayı uygun göreceğiniz diğer konular. Samimi olarak yapacakları itirafların onların lehine olacağını kendilerine bildirmeniz gerekir. Saray kuryesi Ferris'in size ulaştıracağı, Nashe'ın evinde ele geçen belgelerin tamamını incelemenizi ve tahkikatın sonuçlarını bize bildirmenizi de rica ederiz..."

Sonuç, belgeleri okuduktan sonra bekleneceği gibi korkunç olmadı. En önemlisi tiyatrolar kapatılmadı. Lord Başmabeyinci ve Lord Amiral devreye girdiler. Onlar sadece tiyatro kumpanyalarını himaye etmiyorlardı, daha önemlisi, gizli Konseyin de üyesiydiler. Temsiller birkaç aylığına gerçekten durdurulmakla birlikte, bir tek tiyatro bile yıkılmadı.

Tiyatro oyuncuları kısa bir zaman hapiste tutulduktan sonra serbest bırakıldılar.

Bu arada Henslowe, tiyatro alanındaki bu kargaşalıktan yararlanmaya karar verdi. "Köpekler Adası" piyesini sahneleyen "Lord Pembroke'un Hizmetkârları" kumpanyası dağıldığından (oyuncuların üçü hapse girmiş, geriye kalanlara yol verilmiş, bazıları da herhangi bir uyarı beklemeden kendileri ayrılmışlardı), "Rose"da oynayan kendi kumpanyasını iyi oyuncularla destekleme ihtiyacında olan Henslowe, "Pembroke'un Hizmetkârları" kumpanyasındaki en iyi oyuncuları kendi tiyatrosu için tuttu. Anlatılan macera yaşandıktan hemen sonra, Henslowe defterine şöyle bir not düştü: "28 Temmuz 1597 tarihinde, tiyatro oyuncusu Benjamin Jonson'a nakit olarak dört pound borç verildi." Beş ay geçtikten sonra Henslowe şöyle yazıyordu: "Planını kumpanyaya anlattığı ve ilk Noel bayramına yetiştirmeye söz verdiği kitaba (yani piyes

– yazarın notu) mahsuben, 3 Aralık 1597 tarihinde Benjamin Jonson'a 20 şilin verildi."

Henslowe, Jonson'a avans veriyor, o da ilk Noel bayramına kadar oyuncuların bu piyesi oynayabileceklerine söz veriyor. Demek oluyor ki, piyesin bir hafta gibi bir süre içerisinde sahneye hazırlanabileceği göz önüne alınırsa, Jonson'ın, piyesi iki hafta gibi bir sürede yazmayı planlamış olması gerekir.

Jonson, "Rose" tiyatrosuna alışamadı ve öyle anlaşılıyor ki, "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyasıyla anlaşamadı.

Shakespeare'in sahnede ve baskıda yeni piyesleri

Yeni tiyatroya yeni piyesler gerekirdi. Shakespeare heyecanla işe koyuldu. 1599-1600 yılı sezonunda, üç yeni eseri sahneye konuldu: "Julius Caesar" trajedisi, "Size Nasıl Geliyorsa" ve "Onikinci Gece" komedileri.

"Julius Caesar" sahneye konulduğunda Londra'da bulunan İsviçreli gezgin Thomas Platter'in günlüğünde anlattığı ilginç bir anısı var:

"21 Eylül günü, öğleden sonra saat iki sularında, gezi arkadaşlarımla beraber ırmağın karşısına geçtik ve damı sazdan yapılmış bir tiyatroda, en az on beş aktörün oynadığı, ilk Roma imparatoru Julius Caesar hakkındaki trajediyi seyrettik. Aktörler çok iyi oynuyorlardı. Piyes bittikten sonra, onlarda gelenek olduğu üzere, ikisi erkek, ikisi kadın kıyafetleri içerisindeki oyuncular çok güzel bir dans gösterisi sundular.

Başka bir gün gene öğleden sonra, kaldığımız yerden çok da uzak olmayan şehrin kenarında bir yerde, yanılmıyorsam Bishopgate dolaylarında, başka bir piyes seyrettim... (Bu "Curtain" tiyatrosuydu. Yazarın notu). Piyes bittikten sonra İngiliz ve İrlanda danslarıyla harika bir gösterisi sundular. Öğleden sonra saat ikide, halk eğlencesi olarak, Londra'nın farklı yerlerinde, iki, hatta bazen üç piyes oynanıyor ve kim daha iyi oynuyorsa o daha çok seyirci topluyor."

"Julius Caesar" sadece yabancıların hoşuna gitmiyordu. Shakespeare'in bu piyesinden etkilendiği açıkça anlaşılan Şair John Weever, "Mirror of Martyrs" (1599) uzun şiirinde, trajedinin en canlı iki sahnesini şiirle anlatıyor (nesir olarak çeviriyoruz): "Caesar'ın iktidar hırsıyla dolu olduğunu söyleyen Brutus'un sözleri çok başlı kalabalığı ikna etmişti; Ama iyi bir hatip olan Markus Antonius onun erdemli olduğunu söyleyince, Brutus'a kötü adam olmak düşecekti. İnsan hafızası böyledir işte, eski bir hikâye, ancak yenisi anlatılıncaya kadar doğrudur onun için."

Şair Leonard Digges'in aklında kalan ise daha başka: "Caesar göründüğünde ve Brutus'la Cassius süngüleriyle çarpıştıklarında, seyircinin nasıl büyülendiğini gördüm. Piyes tam bir hayranlıkla seyrediliyordu."

XVI. yüzyılın son yıllarında, Shakespeare tarafından yazılan komedilerin sağladığı başarı inanılmazdı. Bunda da şaşılacak bir şey yoktu. "Yok Yere Yaygara", "Size Nasıl Geliyorsa" ve "Onikinci Gece" piyesleri, bütün dünya eleştirmenleri tarafından Shakespeare'in komedi yaratıcılığının zirvesi olarak kabul edilmektedir.

Şair Leonard Digges şöyle anlatıyor: "Parterin, galerilerin ve locaların seyirciyle dolup taşması için, Beatrice ve Benedick'in sahnede görünmesi yeter." Zamanımızda da böyle değil mi? "Yok Yere Yaygara", Shakespeare'in en sürükleyici komedilerinden biri.

"Size Nasıl Geliyorsa" piyesinin temsilinde Shakespeare'in kendisinin de oynadığını biliyoruz. Onun mütevazı bir rol olan ihtiyar uşak Adam rolünü oynadığı rivayet edilir.

Leslie Hotson'ın söylediğine göre, "Onikinci Gece" piyesi, İtalyan dükü Orsino'nun gelişine denk getirilmiş ve piyesteki kahramanlardan birine, pohpohlamak için onun adı verilmişti. Ama bu şahsın gelişinin, komedisini yazmakta olan Shakespeare'in aklına onun ismini kullanmayı getirdiğini ileri sürmek daha doğru olacaktır.

Shakespeare'in kendi tiyatrosuna aynı yıl içinde üç piyes verebilecek bir üretkenlikle çalıştığı son yıl 1599 yılıydı. 1600-1601 tiyatro sezonunda Shakespeare tiyatroya sadece bir piyes verdi. "Sadece" sözcüğünü kullandığımız için affınızı dilerim, çünkü bu piyes "Hamlet"ti. Hamlet rolünü Richard Burbage oynadı. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" halk tiyatrosunda verdikleri temsillerin dışında, bu piyesi Cambridge ve Oxford'da da oynadılar. Bu büyük bir onurdu, çünkü üniversiteler, halk tiyatrosu temsillerini aslında "bayağı" sayarlardı. "Hamlet", şiir sanatının en katı eleştirmenleri tarafından bile beğeniyle karşılandı. Bunlar arasında anmamız gereken ilk isim Gabriel Harvey'dir. Harvey, Cambridge üniversitesinin temel direklerinden birisiydi.

Harvey, kendi arşivinde bulunan bir kitaba şöyle bir not almıştır: "Gençler Shakespeare'in "Venüs ve Adonis"ini beğenirken, daha ağırbaşlılar onun "Lucrece" ve "Danimarka Prensi Hamlet"ini tercih ediyorlar..."

Harvey, bu notu muhtemelen 1601 veya 1602 yılında, Shakespeare'in trajedisi sahnelendikten hemen sonra yazmıştı. Bu konuda başka bir yoruma, şair Anthony Skoloker'in "Daifant veya Aşk İhtirasları" (1604) isimli eserine eşlik eden edebi mektupta rastlarız. O, bir eserin herkes için anlaşılır olması ve herkesin hoşuna gitmesi gerektiğini yazar. Bu anlamda da Philip Sidney'in pastoral romanı "New Arcadia" ve Shakespeare ona göre en iyi örnekleri oluştururlar. Skoloker şöyle söylüyor: "Yazarların eserleri, dost Shakespeare'in trajedisinde olduğu gibi, en avam elementlere (yani en eğitimsiz insanlara) kadar inebilmelidir... Yemin ederim, prens Hamlet gibi, onlar da herkesin hoşuna gitmeli." Hamlet, Skoloker'in uzun şiirinde çılgınlığıyla anılır.

Shakespeare'in büyük trajedisinin ne kadar popüler olduğuna ilişkin en umulmadık tanık, Kaptan William Keeling'in yönetiminde sefere çıkan "Dragon" gemisinin seyir defteridir. Dragon, 1607-1608 yıllarında, Kaptan William Hawkins'in

yönettiği "Hektor" isimli bir geminin eşliğinde uzak deniz seferlerine çıkmıştı. İşte seyir defterinden notlar:

"5 Eylül 1607. Tercümanı (ricası üzerine) kahvaltı için "Hektor'un" bordasına yolladım, o döndüğünde de"Hamlet" trajedisinin temsilini oynadık.

30 Eylül. Kaptan Hawkins'le birlikte öğle yemeği yedikten sonra, mürettebatım "II. Richard" temsilini sundu.

"31 Mart 1608. Kaptan Hawkins'i öğleyin balık yemeye davet ettim. Yemekten sonra benim geminin bordasında "Hamlet'i" oynadılar. Adamlarımın avarelik etmesini, kumara dadanmasını ve pineklemesini istemediğim için buna izin veriyorum."

Burada her şey çok açık ve hiçbir açıklamaya gerek kalmıyor.

XVI. yüzyılın son yıllarında ve yeni yüzyılın başlangıcında, daha önce çıkanlara ek olarak Shakespeare'in birkaç piyesi daha
yayımlandı.

1599-1602 döneminde Shakespeare'in yayımlanan eserlerinin hacmini göstermek için, daha önce yayımlanmış olup da yeniden baskısı çıkanlardan söz etmemiz gerekir. "Romeo ile Juliet"in (1599), "IV. Henry"nin birinci bölümünün (1599) ve "Titus Andronicus"un (1600) ikinci baskıları yapıldı.

1600 yılında, 1619 yılında bir baskısı daha yapılacak olan "Venedik Taciri" yayımlandı. Daha sonraları 1602 ve 1619 yıllarında tekrar yayımlanacak olan "V. Henry" piyesinin "korsan" bir baskısı çıktı. "Yok Yere Yaygara" isimli komedi ise 1600 yılında çıkan baskısıyla sınırlı kaldı. Aynı yıl Shakespeare'in ilk komedilerinden "Bir Yaz Gecesi Rüyası" ilk kez yayımlandı, 1619 yılında ikinci baskısı çıktı.

Böylece iki yüzyılı birbirinden ayıran 1600 yılında, Shakespeare'in dört yeni ve bir eski olmak üzere toplam beş kitabı yayımlandı.

1602 yılında "Windsor'ın Şen Kadınları"nın "korsan" baskısı çıktı. 1619 yılında bir kez daha yayımlandı.

Şimdi, Shakespeare'in en ünlü kitabının iki ayrı baskısında, ilk sayfalarda yazılanları veriyoruz:

THE
Tragicall Hiſtorie of
HAMLET,
Prince of Denmarke.

By William Shakeſpeare.

Newly imprinted and enlarged to almoſt as much againe as it was, according to the true and perfect Coppie.

AT LONDON,
Printed by I. R. for N. L. and are to be ſold at his ſhoppe vnder Saint Dunſtons Church in Fleetſtreet. 1604.

Титульный лист второго издания «Гамлета». 1604.

"Hamlet" piyesinin 1604 yılında yapılan ikinci baskısının birinci sayfası.

"Danimarka Prensi Hamlet'in trajik öyküsü. William Shakespeare. Majestelerinin Hizmetkârlarının Londra'da, Cambridge ve Oxford'daki her iki üniversitede ve daha başka yerlerde pek çok kez oynadığı şekliyle. N. L. ve John Trundle için Londra'da yayımlanmıştır. 1603."

"Danimarka Prensi Hamlet'in trajik öyküsü. William Shakespeare. Aslına ve el yazısı nüshasına sadık kalınarak genişletilmiş ve önceki baskısıyla karşılaştırıldığında hacmi iki katına çıkarılmış yeniden basım. J. R. tarafından N. L için Londra'da basılmış ve onun Fleetstreet'te Aziz Dunstones Kilisesinin yanında bulunan dükkânında satılmaktadır. 1604."

İlk sayfaları dikkatle okuduğumuzda iki basım arasında şu farkların olduğunu görürüz:

İlk basım ikincisinin yarısı kadardır.

İlk basımın birinci sayfasında, piyesin "Majestelerinin Hizmetkârları" tarafından oynandığı yazarken, ikinci basımın metnine bakılınca, trajedinin gerçekte "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" tarafından oynandığı anlaşılıyor.

Birinci baskıyı çıkaran matbaacı kendi ismini yazmamış. Sadece kitabı dükkânında satan tüccarın ismi yazılmış –N. L. (Nicholas Ling). Aynı kişi, J. R. (James Roberts) tarafından yapılan ikinci baskıyı da satıyor.

İki basım arasında hacim bakımından fark olduğu gibi, metinler arasında da farklılıklar var. "Olmak veya olmamak" monoloğu, olayın gelişim sırasına göre, ilk basımda ikincisine göre çok daha önce bulunuyor. İkinci basımda Polonius olarak adlandırılan şahıs, birincisinde Corambis olarak adlandırılıyor, vb.

XVIII - XIX. yüzyıllarda, birinci basımın trajedinin sadece ilk biçimi olduğu ve düzeltildikten sonra, 1604 yılında Shakespeare tarafından yeniden baskıya verildiği kabul ediliyordu. Şimdi, Shakespeare zamanında yayın ve basımla ilgili işlerin nasıl yapıldığı konusunda yeni yeni şeyler öğrenilince,

"Hamlet"in yayımlanma öyküsünün bambaşka olduğu anlaşılıyor.

"Hamlet" piyesinin sahnede gösterdiği başarı, işini bilir yayıncılardan birini, piyesin el yazısı metnini ele geçirmeye yöneltti. Araştırmacılar, bu "korsan" yayıncının Valentine Sims olduğunu belirlediler. Onun, oyuncuların birinden satın aldığı el yazısı metin, taşradaki turneler sırasında kullanılmak amacıyla trajedinin özellikle kısaltılmış bir biçimiydi. Bu nedenle, trajedinin Cambridge ve Oxford üniversitelerinde oynandığını ifade eden birinci sayfa açıklamasına güvenebiliriz. Ama "Hamlet"in, Kraliçenin kendi kumpanyası tarafından Londra'da oynandığı konusundaki açıklaması doğru değil. Piyesi Shakespeare'in kendi kumpanyası, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" oynuyordu. Piyesin "Majestelerinin Hizmetkârları" kumpanyası tarafından oynandığını Sims nereden çıkarmıştı? Mesele şu ki, Shakespeare'den çok daha önce Hamlet ismiyle yazılmış bir piyes daha vardı. Bu piyesin Thomas Kyd tarafından yazıldığı muhakkak. Thomas Kyd'in yazdığı "Hamlet" trajedisinin ilk olarak 1589 yılı civarında sahneye konulduğu biliniyor. Kyd'in bu piyesini, Kraliçenin kumpanyasının da oynadığı anlaşılıyor. Yayıncı, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasından aşırılmış el yazısı metni değil de, sanki on yıl kadar önce oynanan aynı isimli piyesi yayımlıyormuş görüntüsü vermek için, işi özellikle karıştırmış ve bu eski piyesi anmıştı. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası –piyes artık Shakespeare'e değil, kumpanyaya aitti– "korsan" yayın konusunu öğrendi ve Sims'in kitabı çıkarmasını engellemeye karar verdi. Bunu yapmanın tek yolu, el yazısı metni belge karşılığı Ticaret Odasına kaydettirmek ve böylece söz konusu eserin yayın hakkını tekeline almaktı. Kumpanyanın devamlı iş yaptığı bir yayıncısı vardı, James Roberts. Gerektiğinde kitabın hem yayın ve hem de ticaret hakkını temsil etmesi için ona yetki verdiler. 26 Temmuz 1602 tarihinde, Ticaret Odasının siciline yapılan kayıtta şöyle deniyordu: "James Roberts. Yakın zamanda "Başmabeyinci'nin Hizmet-

kârları" tarafından oynanan ve Hamlet'in İntikamı olarak adlandırılan, Danimarka Prensi hakkındaki kitabın el yazması metnini İhtiyar Heyetinden Master Pasfeild ve Master Waterson'a teslim etti. 6 peni."

Ama kayıt ücreti olarak yatırılan altı peni kâr etmedi. Sims, Ticaret odasına tek kuruş ödemeden elindeki eksik "Hamlet"i yayımladı ve Nicholas Ling kitabı harıl harıl sattı. O zaman Roberts, trajediyi kısaltılmamış metin olarak bastı ve kitabın el yazısı metnini Ticaret Odasına kaydetmek yoluyla elde ettiği ticaret yetkisine dayanarak, aynı Nicholas Ling'den, kitabı dükkânında satmasını istedi. Bu, "korsan" yayıncıya vurulacak en büyük darbeydi. İki kitap aynı dükkânda yan yana dururken, herhalde hiç kimse kısaltılmış yayını almaya yanaşmayacaktı. İşte XVI-XVII. yüzyılda Shakespeare'le ilgisi olan tiyatro ve edebiyat olaylarının hikâyesi böyleydi. Şimdi, Shakespeare'in yaşamını daha iyi kavramamıza yardımcı olacak o yıllardaki diğer olaylara dönelim.

Essex'in ölümü

Essex'in yıldızı 1596 yılında zirveye ulaştıktan sonra, yavaş yavaş sönmeye başladı. Bunun birinci nedeni, Elizabeth'in, Cadiz'de elde edilen ganimetin miktarından memnun kalmamasıydı. Yapılan hesaplamalara göre ganimetin değeri otuz bin poundu aşmıyordu. Oysa Cadiz'e yapılan sefer, Hazineye elli bin pounda mal olmuştu. Elizabeth, general ve amirallerinin tutkularını, böyle büyük paralar pahasına doyurmak istemediğinden, askerlerinin savaş planlarını gittikçe daha soğuk karşılamaya başladı. Essex ise savaşa can atıyordu. Onun Walter Raleigh ile birlikte çıktığı sonraki seferi ona ne kazanç, ne de şan getirdi. Üstelik bu sefer İngiltere'yi tehlikeye atmıştı, ülke mucize eseri zarar görmemişti. Donanmanın büyük kısmının Essex ve Raleigh'in komutası altında Asor adalarında korsanlık etmesinden yararlanmak isteyen II. Philip, yeni "Armada"yı İngiltere kıyılarına yolladı. Ama güz fırtınaları "Armada"yı bir kez daha dağıttı ve çıkarma gerçekleştirilemedi.

Essex geri döndüğünde, Elizabeth onu çok soğuk karşıladı. Essex'in halk arasındaki ünü ise gittikçe yayılıyordu. Bu da Kraliçenin hoşuna gitmiyordu. Essex'in rakipleri, Kraliçenin bu hoşnutsuzluğundan yararlandılar. Mevki ve unvanların hepsini kapışınca, Essex hiçbir şeysiz ortada kaldı ve küserek çiftliğine kapandı. Bir süre sonra, Elizabeth'in öfkesi geçince ona başmareşallik unvanını verdi.

İrlanda, Tyrone Kontunun başını çektiği bir isyanla uzun zamandır kaynaşıp duruyordu. Essex ise kendisini göstermek için fırsat kolluyordu. Saraydaki rakipleri, İrlanda'daki asilerin bastırılmasıyla görevlendirilmiş kolordunun başına geçmek konusunda Essex'in adaylığını seve seve desteklediler. Essex, Tyrone'ı bozguna uğratacağına yeminler ediyordu. Süvari ordusunun başında bulunan arkadaşı Southampton Kontunun eşliğinde, Essex İrlanda'ya doğru yola koyuldu.

İngiltere, Essex'in zaferle döneceğinden emindi. Essex'in İrlanda Denizini geçtiği ve Greenisland'da savaşa başladığı sıralarda, Britanya kılıcının, deniz ötesinde, Fransa'da kazandığı zaferleri öven Shakespeare'in yeni piyesi "V. Henry" Londra'daki tiyatro sahnelerinde boy göstermeye başladı. Piyesin beşinci perdesinin başında, Fransızlara karşı kazandığı zaferlerden sonra, İngilizlerin V. Henry'yi nasıl karşıladığını betimleyen bir konuşma yapmak üzere, giriş rolünü oynayan aktör sahneye çıkıyordu. Londralılar, Sevgili Kontları Essex'in galip olarak döneceğinden ve Shakespeare'in bu güveni oyuncuların ağzından dile getirdiğinden emindiler.

İşte oyuncu, V. Henry'nin seferden dönüşünü anlatıyor. Ona kulak verelim:

Bakın nasıl,
Akın akın toplanmış kadın, erkek, çoluk çocuk
Karşılamak için O'nu, İngiltere'nin soluk sahilinde
Ve alkışlarının yankısı, derinden gelen denizin

Uğultusunu bastırıyor...[73]

Kral kıyıya çıkıyor. Lordlar onun "bükülmüş süngüsünü ve ezilmiş miğferini" taşıma şerefine erişiyorlar.

Her türlü gösteriş ve yersiz gururdan
Kaçınarak, tüm başarı, hediye ve ganimetin kendinden değil
Tanrıdan geldiğini açıkladı...[74]

Oyuncu daha sonra, Londra'nın Kralı nasıl karşıladığını anlatıyor: İhtiyar heyeti üyelerinin eşlik ettiği belediye başkanı Lord tören alayının önünde yürüyor, arkasında ise büyük bir kalabalık onları izliyor. İşte tam burada, oyuncu seyirciye dönerek, onlarla sohbet etmeyi sürdürüyor ve şimdi İrlanda'da savaşan onların Sevgili Essex'ini hatırlatıyor. Zaferin tekrarlanması durumunda nasıl bir şenlik havasının yaşanacağını anlatıyor:

Belediye başkanı ve tüm soylular
En gösterişli giysilerinin içinde, Roma senatörleri örneği,
Ve peşlerinde kaynaşan kent halkı ile nasıl karşılamışlarsa
Zaferle dönen Sezar'ı ve bağırlarına basıp, nasıl O'nu
Taşımışlarsa kente -Tıpkı Saygın Kraliçemizin gözde
Generali, İrlanda ayaklanmacılarını kılıcının ucuna takıp
Döndüğünde yapılacak karşılamaya yakın, ama çok daha
Görkemli şekilde dökülmüştür kent halkı yollara...[75]

Essex'e önceden methiyeler düzen Shakespeare ölçüyü biliyordu. Essex'in kral olmayıp hepsi hepsi bir başkomutan

---

[73] "V. Henry", V. Perdenin başlangıcı, Koro. Türkçesi: Ali H. Neyzi.
[74] "V. Henry", V. Perdenin başlangıcı, Koro. Türkçesi: Ali H. Neyzi.
[75] "V. Henry", V. Perdenin başlangıcı, Koro. Türkçesi: Ali H. Neyzi.

olduğunu unutmamıştı. Bu nedenle oyuncu, karşılamanın Kral karşılaması olmayacağını konuşmasında iki kez hatırlatmıştı. "Döndüğünde yapılacak karşılamaya yakın" denmişti. Ondan sonra da: "Ama (Sezar'ın karşılanması) çok daha görkemli" deniyordu. Shakespeare daha ileriye gitmiyordu. Başkalarının şanına ve popülerliğine katlanamayacak Kraliçenin, yanındakiler için yapılacak övgünün ne kadarına izin verilebileceğini tam olarak biliyordu.

Londralıların umutları boşa çıktı ve Shakespeare'in kötü bir kâhin olduğu anlaşıldı. Essex'i, başını kaybetmesini dileyerek İrlanda'ya yollayan iktidar üyelerinin kehaneti doğru çıkmıştı.

Essex'in ordusu azalıyordu. İsyancılar açık savaştan kaçınarak gerilla saldırılarını tercih ediyorlardı. O zaman Essex, isyancıları diplomatik yollarla uzlaştırmaya karar vererek, elebaşlarıyla gizli görüşmeler yoluyla barışı sağlamayı denedi. Ama bundan da bir şey çıkmadı. Elizabeth, Essex'in kesin sonucu sağlayacak adımları atmasını isteyen tehditkâr bir mektup yolladı, ama onun askeri kuvvetleri azalmış, üstelik enerjisi de tükenmeye başlamıştı. Kalan askeri kuvvetlerinin içinden en sağlam olanları ve en güvenilir adamlarını seçerek İngiltere'ye geri dönmeye ve Kraliçe'yi "kötü niyetli danışmanlarından kurtarmaya" karar verdi. Southampton ve diğer yardımcısı Blount onu ayaklanma fikrinden vazgeçirdiler. Her şeye rağmen dönmeye karar verince, gene onların tavsiyesi üzerine, olur da Kraliçe onu tutuklamaya kalkarsa buna engel olabilecek sayıda koruma kuvvetini yanına aldı.

Bir çarpışmadan sonra Essex ve Tyrone bir araya gelerek ateşkes yaptılar. 1599 yılının sonbaharında Essex Londra'ya geri döndü. Kraliçenin sayfiye sarayında olduğunu öğrenince atını dörtnala oraya sürdü ve Kraliçenin tuvalet masasının başında bulunduğu odaya daldı. Elizabeth, Essex'le konuşmaya kalkmadı, gündüz, hesap sorulması için Gizli Konseyi toplantıya çağırdı. Oturumda Essex'e aman verilmedi. Bu sefer için, boşu boşuna ziyan olan üç yüz bin pound harcandığını hatırlat-

tılar. Halkın gözünde popülerliğini hâlâ koruduğu için Essex'in üstesinden gelmek henüz olanaksızdı. Bu nedenle, devlet mühürlerinden sorumlu Lord Egerton'un gözetiminde ev hapsinde tutmakla yetindiler. Elizabeth, onu mahkemeye vermek niyetindeydiyse de, yeni bakan olan Burghley Lordunun oğlu Robert Cecil, bunu yapmamasını tavsiye etti.

Tutuklu bulunan Essex yandaşlarıyla temas kuruyor, güç kullanarak onu kurtarmalarını istiyordu. Hatta İskoçya Kralı James'e (Jacob), kendisine yardım etmesi durumunda, onun İngiltere tahtındaki hak iddiasını destekleyeceğine söz veren bir öneri yolladı. Bütün bu entrikalardan hiçbir şey çıkmadığı halde onun cesareti kırılmıyordu. O, pek çok genç soylunun kendisini destekleyeceğini umuyor ve Londralıların kendisine beslediği sevgiye güveniyordu. Southampton Kontunun yardımıyla taraftarlarının çoğuyla temas kurmayı başardı. Askeri bir komplo hazırlanmıştı. Kontun, Gizli Konseyin toplantısına çağırılacağı belli olunca, komplocular harekete geçmeye karar verdiler.

Sayıları fazla olmadığından, halkı isyan için kışkırtmaya ve şehir halkının desteğini sağlayarak devrim yapmaya karar verdiler.

Essex'in yandaşları, 1601 yılının 7 Şubat sabahı "Globe" tiyatrosuna gelerek, Kralın açıklama yaptığı sahneyi sansür kurumunun dört yıl kadar önce makasladığı "II. Richard" piyesinin oynanmasını istediler. Tatsızlıklara meydan vermemek için piyes o dönemde hemen repertuardan kaldırılmıştı. Bu nedenle Essex'in yandaşları gelip de bu piyesin oynanmasını istediklerinde, oyuncular piyesin eskidiğini ve çoktandır oynamadıklarını bahane etmeye kalktılar. Bu piyesin seyirci çekmeyeceğine inandırmaya çalıştılar. Siparişi verenlerse, yeteri kadar seyircinin geleceğine garanti veriyorlardı. Önemli olan onların peşin olarak kırk şilin ödemeye hazır olmalarıydı. Bu miktar, seyirci tiyatroyu tamamen doldurduğunda toplanan miktardan daha fazlaydı.

Oyuncular kendi aralarında konuşup piyesi oynayacaklarına dair söz verdiler. Piyesi ısmarlayan cömert müşterilere bunun niçin gerektiği konusunda, tiyatroda hiç kimsenin hiçbir fikre sahip olmadığı açıktı.

Komplocular Krala karşı ayaklanmayı ve onun tahtından indirilmesini anlatan piyesin, Londra halkının isyanı benimsemesini kolaylaştıracak bir ön hazırlık olarak işe yarayacağını tahmin ediyorlardı. Ama hesaplarında fazla iyimser oldukları ortaya çıktı.

8 Şubat Pazar günü, Essex'in evinin avlusunda üç yüz silahlı adam toplanmıştı. Başlarında Essex, süngülerini sallayarak ve halkı kendilerine katılmaya çağırarak City'ye doğru yöneldiler.

Saray, başlayan isyandan haberdar olmuştu. Essex'in Kraliçeye ihanet ettiğini ilân eden fermanı okuyan haberciler şehre çoktan dağılmıştı bile. Tüccarlar dükkânlarının kepenklerini indirmeye başladılar. Şehir sakinleri evlerine saklandı. Essex onlardan hiçbir destek alamadı. Yandaşları yavaş yavaş sağa sola dağılmaya başladılar. Essex onu destekleyen bir avuç yandaşıyla birlikte, çok geçmeden Kraliçeye sadık kuvvetlerin kuşattığı evine döndü ve onu ele verecek belgeleri yaktıktan sonra teslim oldu.

Sonuca çok hızlı gidildi. On gün sonra mahkeme yapıldı. Essex ve Southampton ölüm cezasına mahkûm edildiler: Daha sonra Southampton'un cezası ömür boyu hapis cezasına çevrildi. Elizabeth, sık sık yaptığı gibi, Essex'in cezasının infaz edilip edilmemesi konusunda tereddüt içerisindeydi, ama kararını verdi. 25 Şubat'ta Londra Kulesinin avlusunda, Essex'in başı kesildi.

Essex'in rakibi Walter Raleigh ve İspanya'ya karşı denizde birlikte akınlar düzenledikleri silah arkadaşları, Kraliçenin onu affetmesini dilemek için orada hazır bulunmuşlardı. Tacı ele geçirmeye niyetlenen bu baş yere yuvarlanırken, Raleigh ne düşünmüştü acaba? On yedi yıl sonra aynı kaderin onu da yakalayacağını aklına getirmiş olabileceğini sanmıyoruz...

Gördüğümüz gibi, tiyatro oyuncuları da Essex'in ayaklanmasına bir şekilde karışmışlardı. Talihsiz Kont hakkında yapılan tahkikatın sonuna doğru, mahkeme arifesinde, kumpanyanın temsilcisi açıklama yapmak üzere sorgu yargıcı tarafından çağırılmıştı. Bu tehlikeli görüşmeye en büyük paya sahip oyunculardan Augustine Phillips gitti. Komplocularla görüşmeleri o yürütmüş ve bu nedenle yargıca onun açıklama yapması gerekiyor olabilirdi. "II. Richard" piyesinin bu temsili, oyuncular için olumsuz herhangi bir sonuç doğurmadı.

Ama kumpanyanın Essex'in kaderiyle ilgisi bu kadarla kalmadı. Uzun saltanat yılları boyunca, hâkimiyetinin pek çok kez pamuk ipliğine bağlı olduğu durumlarla karşı karşıya kalan Kraliçe Elizabeth, kendisine küçük bir kutlamayı çok görmedi. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının saraya çağırılmasını emretti ve Essex'e verilen cezanın ifa edilmesinin arifesinde onların verdiği temsili seyretti...

"Yeni bir yüzyıl başlıyor..."

Essex'in öyküsü hiç şüphe yok ki, trajik bir öykü. Gözünün önünde cereyan eden bu politik trajediyle Shakespeare'in nasıl bir ilgisi olabilirdi?

Essex'in yükselmesi de düşüşü de öyle dramatik ki, dram konusunda hassas bir algılama yeteneğine sahip olan Shakespeare'in gözünden kaçmış olabileceğini sanmıyoruz. Shakespeare'in yaşamöyküsü konusunda inceleme yapan yazarlar, bu olayların onun sanatına doğrudan yansımalarını arayıp durdular ve sonunda, Essex'in kaderinin canlandırıldığı eserin "Hamlet" trajedisi olduğu sonucuna vardılar.

Paralellikler olup olmadığını araştırmaya başlayınca, güya Essex'in babasının esrarengiz bir biçimde öldüğünü, onun ölümünden sonra da annesinin Leicester Kontuyla evlendiğini öğrendiler. Durum gerçekten de "Hamlet" piyesinde betimlenen duruma benziyordu. Ama benzerlikler sadece ebeveynlerin kaderleriyle sınırlıydı. Essex, "Leicester"den öcünü aldıysa, bunu ancak onun ölümünden sonra, Kraliçenin yanında onun

yerine geçerek yapmış olabilir. Saraydaki mevki hırsı ve macera düşkünü bir savaşçı olarak, Essex'in kişiliği, Danimarka Prensinin karakteriyle bağdaşmıyor. Saray entrikalarından ve Essex'in bu entrikalarda oynadığı rolden bütün halk gibi habersiz olan Shakespeare, Essex'i idealize etmiş olabilir, ama devlete ihanet suçuyla cezalandırılmış asi bir kont için, üstü kapalı bile olsa üzüntüsünü ifade edebileceğini sanmıyoruz.

Shakespeare halk tiyatrosunun dram yazarıydı. Politikaya kendi seyircisinin gözüyle bakıyordu. Doğal olarak, sıradan tiyatro seyircisine göre devlet yaşamını daha derin algılayabiliyordu. Shakespeare'in politik konulara dokunan piyesleri iki özelliğiyle ayırt ediliyordu. Bu piyesler, bir yandan halkın ne düşündüğünü yansıtırken, diğer yandan da hâkim olan politik doktrine doğrudan karşı çıkmıyordu. "Hamlet"ten önce yazdığı eserlerin içerisinde politik bakımdan en keskin olanı "II. Richard" piyesiydi. Piyesin başına gelenler de zaten boşuna değildi. Bu tarihi dram nedeniyle, üstelik Essex yüzünden, ikinci kez tehlikeli olabilecek bir duruma düştüğünde Shakespeare'in nasıl endişelendiğini tasavvur etmek o kadar da zor değil. Essex'in ölüm cezasına çarptırılmasının hemen ardından, sahneye Elizabeth'e karşı bir piyes koyarak, Shakespeare'in hem kendisini, hem de kumpanyasını tehlikeye atmaya kalkışmayacağını tahmin edebilmek için sanırız psikolog olmak gerekmez.

Shakespeare'in bir başka piyesi olan "Julius Caesar" trajedisi, "Hamlet"e göre Essex olayına daha çok benzer. Shakespeare'in, Essex'i kendi çıkarları için değil, daha asil kaygılarla hareket eden bir politikacı olarak gördüğünü de söylememiz gerekir. Bu durumda Essex'i, tiran Caesar'a karşı ayaklanan Brutus'a benzetmek mümkün. Ama Caesar'ı öldüren Brutus'un hemen sürgün edilerek Caesar taraftarlarınca mağlup edildiğini unutmamalıyız. Caesar'ın ölüsü, hayattaki Brutus'u yenmiştir. Trajedide gelişen olayların mantığını incelersek, Caesar'ın hâkimiyetine karşı ayaklanmanın sonuçsuz kalacağı düşüncesinin, piyeste savunulan temel fikir olduğunu

kabul etmek durumunda kalırız. Shakespeare'in bir tirana karşı mücadele eden Brutus için üzüntü duyduğu açık olmakla birlikte, bu asil özgürlük ve vatandaşlık hakları savaşçısının kazanan taraf olamayacağını gösterir gene de. Trajediyi yaratan da işte bu noktadır: Brutus halkın özgür yaşamı için ne gerektiğini bilir, ama halk henüz Brutus'un düşüncelerini kavrayacak olgunluğa erişmemiştir ve en kritik anda onu desteklemeyi reddedecektir.

Burada Essex trajedisinin yansımasını bulmak mümkün görünmüyor. Brutus ve Hamlet, Essex'in portresi değiller. Peki, eğer Essex değilse, Shakespeare bu trajedileri yazmak için o dönemin hangi gerçeklerinden esinlenmişti? Gerçek yaşamda, Yenidendoğuş Çağı'nın en iyi insanlarının, hümanistlerin trajedisi mevcuttu. Onlar adalet ve insanlık temeline dayandırılmış ideal toplum ve ideal devlet ülküsünü yaratıyorlardı, ama bunun hayata geçirilebilmesi için gerçek koşulların henüz olgunlaşmadığını düşünüyorlardı.

Burada, Shakespeare'in manevi gelişiminin öyküsünde en önemli ana geldik. Şimdi öykümüze bir süre ara verelim, bir yazar ve düşünür olarak Shakespeare'in aldığı yola bir göz atalım.

Başından beri Shakespeare'in yarattığı her şey, aslında hümanist hayat görüşünün bir ifadesiydi. Shakespeare'in, 1590 yılından 1600 yılına kadarki on yıl içerisinde yazdığı piyeslerle tanıştıktan sonra, onun hümanist hayat görüşünün nasıl bir gelişim gösterdiğini görmek mümkün. İngiltere tarihine adanmış kroniklerde Shakespeare, daima devlet yaşamı için kökten öneme sahip konulara değinir. Tarihi piyeslerinde hep aynı konular hakkında bir dizi düşünceyi vurgular. Her şeyden önce, bir devlette barışı ve halkın refahını bozan iç savaş olgusunu kesin olarak kınamakta, derebeyleri arasında geçen savaşları ülke için bir felaket olarak vermektedir. Ülkedeki sınıfların birliği, hümanistlere göre ancak salt hâkimiyeti elinde bulunduran bir kral tarafından sağlanabilirdi. Böyle bir kral, derebeylerini dizginleyecek ve onların keyfi hareketlerine son verecek

durumdadır. Shakespeare'in tarihi dramlarında, kralla asi derebeyleri arasında sık sık anlaşmazlık çıkar. Hümanistlerin teorisine göre, İngiltere'nin Tudor hanedanlığı, yani VII. Henry, VIII. Henry ve Elizabeth tarafından yönetildiği dönemde ortaya çıkan merkezileşmiş devlet mekanizmasının kudretli gücünün, yasallığın ve düzenin kaynağı olması gereken Kraliçe hâkimiyetinin, aslında kimin elinde tutulduğunun hiçbir önemi yoktur.

İşte bu yüzden, kralın kimliği Shakespeare'i her zaman uğraştıran bir mesele oldu. Onun tarihi piyesleri seyircinin önüne farklı kral tiplemelerini çıkarır. Onlardan bazıları –VI. Henry, II. Richard– devleti anarşiden kurtaracak yeterli güce sahip değildirler. Diğerleriyse III. Richard ve Kral John gibi, güçlü olmalarına karşılık acımasızdırlar. IV. Henry, Shakespeare tarafından tasvir edilen diğer kralların çoğuyla kıyaslandığında mantıklı olmakla birlikte suçun silinmez damgası, ta en başından saltanatına vurulmuştur.

Shakespeare'in tanıttığı krallardan sadece biri, halk için didinen V. Henry, iyi kral olarak verilmiştir. Shakespeare onun şahsiyetinde halkın ve hümanistlerin hayalini kurduğu o iyi kralı betimledi. Ama bu sadece bir hayaldi. Gerçek, İngiltere'yi II. Richard gibi güçlü, ama acımasızlıkta kendi erkek öncellerinin hiçbirinden geride kalmayan bir kraliçenin yönettiğiydi.

Hümanistler ve onlarla birlikte Shakespeare, yavaş yavaş her şeyin iyiye doğru gideceğine inanıyorlardı. İktidar, ülkenin İspanya ve diğer ülkelerin sürekli tehdidi altında bulunduğunu, bu durumunun da kayıtsız şartsız Kraliçeye itaat edilmesini gerektirdiğine herkesi ikna ediyordu. Böylesi bir itaat, ülkenin bağımsızlığını savunabilmesi ve kilise reformundan sonra ülkede kökleşen Protestan inancının dokunulmazlığını sağlayabilmesi için Kraliçeye gerekliydi. Gerçekten de savaş tehlikesi ülkenin üzerinde her zaman kara bir bulut gibi dolaşıyordu. Ama halk, pahalıya mal olan savaşlardan, Kraliçenin ve onun ülke üzerindeki iktidarını paylaştığı üst düzey grupların hiçbir şekilde önüne geçilemeyen zorbalığından artık yorulmuştu.

Değişim için umut olduğu sürece, sanat da halkın bu isteğini ve hayallerini yansıtıyordu.

Shakespeare, tiyatroda çalıştığı ilk on yıl boyunca, yaşama sevinciyle dolu komediler yazdı. Bu komediler mutlu olmanın mümkün olduğunu ve insanların kötülüğü yenerek mutluluğa giden yolu bulabileceklerini iddia ediyordu.

Shakespeare'in son komedileri olan "Size Nasıl Geliyorsa" ve "Onikinci Gece" piyeslerinde, yazar, hayattaki felaketleri sanki belli belirsiz göz önüne getiriyormuş gibi, katışıksız bir neşe bulunur. Oysa bu felaketleri iyi biliyordu ve onlar yazara gittikçe daha çok baskı yapıyordu. Aralıksız olarak bunları düşünen Shakespeare, acı düşüncelerini kâğıda gittikçe daha sık döküyordu. İyinin, kötünün baskısı altında yok olup gittiği bu korkunç dünyaya karşı yüreği öfke doluydu. 1600-1601 yıllarında şöyle yazıyordu:

Bıktım artık dünyadan, bari ölüp kurtulsam:
Bakın, gönlü ganiler sokakta dileniyor,
İşte kırtıpillerde bir süs, bir giyim kuşam,
İşte en temiz inanç, kalleşçe çiğneniyor,
İşte utanmazlıkla post kapmış yaldızlı şan,
İşte zorla satmışlar kız oğlan kız namusu,
İşte gadra uğradı dört başı mamur olan,
İşte kuvvet kör-topal, devrilmiş boyu bosu,
İşte zorba, sanatın ağzına tıkaç tıkmış,
İşte hüküm sürüyor çılgınlık bilgiçlikle,
İşte en saf gerçeğin adı saflığa çıkmış,
İşte kötü bey olmuş, iyi kötüye köle...[76]

XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla geçerken Shakespeare'in dramları da benzer bir ruh halini yansıtır. "Julius Caesar" piyesinde, Brutus'un verdiği kavganın galibiyetle sonuçlanmamasından dolayı bir üzüntü sezilir. "Hamlet"te ise kötünün galibiyetine karşı daha da büyük bir hiddet açığa vuruluyor. Bu bü-

[76] Sone 66. Türkçesi Talât Sait Halman. 1995.

yük trajedide sürekli tekrarlanan sosyal motifleri okuyucuya hatırlatmak için birkaç küçük alıntı yeterli olacaktır.

Kahramanın yaşam ve ölüm hakkındaki çok derin düşüncelerini açığa vuran ünlü "Olmak veya olmamak?" monoloğunda, felsefe politikayla birleşir ve Hamlet sadece kendisini değil, onurlu olan herkesi, haklarından mahrum edilmiş halkı da ezen "kötü" hakkında konuşur. Hamlet şunu hatırlıyor:

> İşte felaketi onca uzun ömürlü kılan da bu
> Kim katlanırdı yoksa zamanın kırbaçlarına, küfürlerine,
> Zorbanın haksızlığına, kibirli adamın hakaretine?[77]

Hamlet'in burada açıkladığı düşüncelerin, Shakespeare'in yukarıdaki sonede açıkladığı fikirleriyle uyuştuğunu görmek zor değil. İşte burada büyük hümanist sanatçının, erki sınırsız "kötü"nün idrak edilmesiyle sarsılan ruhu bize açılıyor. "Gücü elinde tutanların" uyguladığı zulüm, Shakespeare'i özellikle öfkelendiriyor. Bu trajedide, insan olarak bir hiç olan ama büyük bir gücü elinde tutan katil Kralı anlatıyor. Hukuksuzluk ve iktidarı elinde bulunduranların yaptığı zulüm Shakespeare'i çileden çıkarıyordu. "Hamlet"ten hemen sonra, yöneticiliğin iki ilkesini sorgulayacağı "Kısasa Kısas" piyesini yazacaktır; zulüm uygulayarak mı yoksa merhametle mi yönetmek gerekir?

İktidar, insanların başını döndürür, zorbalık yapar, adil davranmazlar. "Kısasa Kısas" piyesinin kahramanı İsabella, suçsuz olmasına rağmen mahkûm edilen kardeşini, merhametsiz ve ikiyüzlü yargıcın elinden kurtarmaya çalışırken büyük bir öfkeyle konuşur. Hükmetme yetkisine sahip olan insanlar bazen olağanüstü adaletsiz davranırlar. İsabella, zavallı ve küçük her memurun insanların üzerine yıldırımlar yağdırmaya hazır olduğunu söyler.

---

[77] "Hamlet", III, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Ah insanoğlu! Kendinden nasıl da emindir insanoğlu... Eline biraz kudret geçti mi, zavallı varlığının asıl nedenini unutup, yüce Tanrı'nın gözü önünde öfkeli bir maymun gibi olmadık oyunlar oynayan, meleklere gözyaşları döktüren biçare yaratık![78]

Felaket sadece iktidar başındaki zümre içerisinde egemen olan ahlaki soysuzlaşmada değildi. Ülkede iktidarı elinde tutanların bulunduğu çevre için için soysuzlaştığı gibi, sefahat tohumları toplumun her noktasına nüfuz etmişti. Temel ahlaki ilkeler yok olmuştu. "Bu dünyada namuslu olmak on binde bir olmaktır"[79] diyor Hamlet. Gene Hamlet acı bir ifadeyle şöyle konuşur:

Ey namusum! Hoşgör bu yaptığımı.
Öyle çarpık bir zamanda yaşıyoruz ki,
Namus günahtan özür dilemek zorunda kalıyor,
Eğilip izin istiyor, ona iyilik etmek için.[80]

İktidarın zulmünden ve eşitsizlikten en çok zarar gören kimdi? Sıradan insanlar ve ilk sırada da ortak kullandıkları tarlaları büyük çiftlik sahipleri tarafından zapt edildikten sonra köylerinden kovulan köylü yığınlarıydı bunlar. İngiltere'de yollar sefil gezginlerle doluydu. Ülkede seyahat ederken Elizabeth bile bunları görmezlikten gelemezdi. Kraliçe seyahat etmeyi seviyordu. Maiyetinde büyük bir kalabalığın eşlik ettiği Kraliçe, şehirlerde ve küçük yerleşimlerde törenlerle karşılanıyor, yerel yöneticiler ve şatoların üst düzey sahipleri görkemli kabuller düzenliyorlardı. Bütün bunlar Elizabeth'in de tahmin ettiği gibi, onu halkla yakınlaştırıyor ve kitlelerin gözünde otoritesini pekiştiriyordu. Kraliçe bu seyahatlerden birinde, onu

[78] "Kısasa Kısas", II, 2. Türkçesi: Zeynep Avcı.
[79] "Hamlet", II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[80] "Hamlet", III, 4. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

bile kızdıracak bir şeye rastladı ve hoşnutsuzluk içinde şöyle dedi: "Pauper ubique jacet!"–"Yoksullar sokaklarda sürünüp duruyor!" (Latince söylüyor. Kraliçe iyi bir eğitim almıştı.)

Shakespeare de ülkede kendi kumpanyasıyla seyahat ederken veya Londra'yla Stratford arasında gidip gelirken, yoksulluğun en üst sınırındaki bu manzaraları görmüştü.

Hiçbir hakka sahip olmayan, aşağılanmış, ezilmiş halk, Shakespeare'in piyeslerinde her zaman ortaya çıkar. Kral Lear her şeyden mahrum kaldığında, stepte kötü bir havada dolaşıp dururken halkın zavallı yazgısını hatırlayacaktır. O zaman herhangi bir geçim aracına sahip olmayan binlerce insanın neler çektiğini anlar;

Çırılçıplak biçareler, her kimseniz,
Bu acımasız fırtınanın sellerine göğüs gerenler,
Başlarınızı sokacak bir damınız olmadan,
Bir deri bir kemik kalmış bedenlerinizle,
Lime lime olmuş paçavra giysilerinizle,
Nasıl koruyabiliyorsunuz kendinizi böyle havalardan?[81]

Shakespeare kahramanlarının buna benzer ifadeleri, yazarın içinde bulunduğu karamsar ruh yapısının, Essex'in kaderiyle ilişkilendirilmiş varsayımlarla açıklanamayacağının daha derinden anlaşılmasını sağlar. Bu üst düzey kişinin ayaklanması, devletteki düzensizliğin çok sayıdaki tezahürlerinden sadece birisidir, daha fazlası değil. Shakespeare trajizminin çok daha geniş temelleri var. Halk için yazan Shakespeare, yığınların yaşamının ne kadar çetin olduğunu, halkın içinde yaşayarak görüyordu. İnsanların insanca yaşamasına engel olan en önemli şeyi kendi sanatının ifade etmeye zorunlu olduğunu anlamıştı. Shakespeare, ileride de güncel olandan doğrudan söz etmeye devam edecektir. Ama giderek, sadece bugün olupbiten hakkında kaygılanmaz. Shakespeare'in zekâsı olgunluğun en üst

[81] "Kral Lear", III, 4. Türkçesi: Özdemir Nutku.

seviyesine ulaşmıştır. Çağların geniş perspektifiyle düşünmektedir ve bir sanatçı olarak bizim önümüze şunu koyar:

Bize böylesine engin bir kavrayış gücü,
Geçmişe bakıp geleceği kestirme yetisi veren
O varlık, bu beceriyi ve ilahi aklı
Kullanılmadan küflensin diye vermedi.[82]

"Hamlet"i yazdığında Shakespeare'in yaşı otuz beş civarındaydı.

"Hamlet", Shakespeare çağdaşlarının fark etmeden geçemeyecekleri bir sanat keşfiydi. Pek çok "Hamlet" taklidi yazıldı. İntikam trajedisi üslûbu, birkaç yıl boyunca özellikle popüler hale geldi. Shakespeare'in eski tanıdığı Thomas Chettle, "Hoffman'ın Trajedisi veya Bir Baba İçin İntikam Alınması" (1602) trajedisini yazdı. O yıllarda çıkan dram yazarı Cyril Tourneur, kendi eserlerine felsefi bir nüans kattı. "Bir Ateistin Trajedisi veya Onurlu Bir İnsanın İntikamı" (1602-1603) ve "İntikamcının Trajedisi" (1606), XVII. yüzyılın başlarında Tourneur'ı seçkin dram yazarları arasına soktu.

"Julius Caesar" da dram sanatını etkiledi. Konuları antikçağda geçen trajediler moda oldu. Yazarların ve oyuncuların bulunduğu ortamlarda Ben Jonson bulunuyorsa, kesinlikle bu piyese çatar, tarihi derinliğine bilmediği ve herkesin övgüyle söz ettiği bu trajedide yer yer hatalar yaptığı için Shakespeare'i eleştirirdi. Üstelik o, Shakespeare'de üslûp hataları bulurdu. Örneğin, "haksız davranmak için Sezar'ın haklı bir gerekçesi yoksa, hiçbir zaman haksızlık etmez" repliğini Shakespeare değiştirmişti. O, Caesar'ı şöyle konuşturmaya kalkmıştı:

Caesar, haklı gerekçesi olmadan
Kimseyi mağdur etmez, bunu bil.[83]

---

[82] "Hamlet", IV, 4. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[83] "Julius Caesar", III, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Ben, Shakespeare'in bu dikkatsizliğini hayatının sonuna kadar unutamadı ve "Timber: or Discoveries; Made upon Men and Matter" (1623-1637) isimli edebi-felsefi karakterdeki eserinde de bundan söz etti.

Ben Jonson'a göre, antikçağ konusunda pek bilgisi olmayan Shakespeare, her adımda hata yapıyordu, bu da onu kızdırıyordu. Bilmedikleri bir şey hakkında üstünkörü yazan meslektaşlarına, eski Roma'yı nasıl betimlemek gerektiğini göstermek için Jonson yazmaya koyuldu. Latince yazılmış eserleri önüne yığan Ben Jonson, "Sejanus, His Fall" (Sejanus'un Düşüşü) (1603) trajedisini yazdı. Bu eserin politik keskinliği, Shakespeare'in yazdığı antikçağ konulu trajediden aşağı kamlıyordu. Ama ayrıntıların daha da doğru olmasıyla dikkat çekiyordu. Söz konusu tarihi kişinin gerçek hayattaki konuşmaları, onun piyesinde olduğundan farklı olamazdı, antikçağ klasiklerine dayanarak Jonson bunu ispatlayabilirdi. Sonraları bu eseri yayımlayınca, adımbaşı kaynak gösterdi. Daha sonra da göreceğimiz gibi, Shakespeare, Jonson'ın eleştirisine gücenmedi ve onun rekabetinden ürkmedi.

Shakespeare'in yazdığı kadar iyi bir tarihi trajedi yazabileceğini göstermek, hırslı Ben için yeterli değildi. Meres'in, Shakespeare'i, "dramın her iki türünde de en iyi" olarak yorumladığını biliyordu. Ben Jonson da tiyatro yazarlığına komediyle başlamıştı. Şimdi, eski ve yeni yüzyılın sınırında, Ben Jonson'ın komedi yeteneği cesaret kazandı ve "Every Man out of his Humour" (1599) komedisini yarattı. Ben Jonson da dram yazarları arasında birinci sırayı kapmak için acele ederek, vaktiyle Shakespeare için söylendiği gibi, "on parmağında on marifete" sahip olmaya kalktı. Ama Shakespeare, onun yarışması gereken tek kişi değildi. Belki de Shakespeare, onun için diğerlerine göre daha az tehlikeliydi. "Julius Caesar" ve "Hamlet" piyeslerinin yazarı, gerçekten de sanki dram sanatının "piri" olmuştu, ama Jonson'ın akranları Marston, Dekker ve Chapman'la kıyaslandığında, o "yaşlı" bir yazardı. Ben Jonson işte bu dram yazarlarıyla yarışmak zorundaydı.

"Tiyatro savaşları"

1590"lı yıllarda, bildiğimiz kadarıyla, Londra tiyatrolarında iki kumpanyanın egemenliği vardı: "Amiral'in Hizmetkârları" ve "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" 1600 yılı civarında, bu iki kumpanyanın karşısına ciddi rakipler çıktı, bunlar, korocu çocukların oyunculuk yaptığı kumpanyalardı.

Çoktan beri var olan bu kumpanyalar, kiliselerin çocuk korolarından doğmuşlardı. Bunlar 1560'lı yıllarda, deneyimli ve eğitimli pedagogların yönetimi altında, tiyatro kumpanyalarına dönüşmeye başladılar. Bu kumpanyalar, Aristoteles'in koyduğu kurallara uygun olarak yazılan akademik piyesleri, trajedileri ve kibar komedileri oynuyorlardı. Çocuk oyuncu kumpanyalarının temsilleri sarayda da sevilirdi. İngiliz Rönesans komedisinin ilk üstadı John Lyly, bu kumpanyalar için piyesler yazdı.

James Burbage'in "Theatre"ı inşa etmesinden kısa bir süre sonra, Kraliyet Kilisesinin Çocuk Korosu yöneticisi Farrant, Blackfriars Manastırının eski yemekhane binasını kiraladı. Onun ölümünden sonra kumpanyanın yöneticiliği, bu çocuk korosunu Aziz Paul Katedralinin korosuyla birleştiren Hunnis'e geçti. Kumpanya, 1584 yılına kadar halk temsilleri verdi. Ondan sonra, çocuk oyuncuların temsilleri neredeyse kesildi, nadiren sarayda temsil verir oldular. Halk sahnesindeyse yetişkin oyuncu kumpanyaları, egemenliği tamamen ele geçirdiler (çocuk oyuncular kadın rollerini oynuyorlardı). 1600 yılında Edward Pearce, Aziz Paul Katedralinin korocularından bir kumpanya oluşturarak, çocuk oyuncuların halk temsillerini yeniden canlandırdı. Onun hemen ardından, Nathaniel Giles ve Henry Evans'ın yönetimindeki Kraliyet Kilise Korosunun oluşturduğu ikinci çocuk kumpanyası çıktı.

Chapman, Marston, Ben Jonson ve başka bazı dram yazarları, bu çocukoyuncu kumpanyaları için piyesler yazıyorlardı.

Çocuk kumpanyaları tekrar moda olmuş ve yetişkin oyuncu kumpanyalarının karşısına ciddi rakipler olarak çıkmış-

lardı. Shakespeare'in "Hamlet" trajedisinde bunun yansımasını duyarız. Rosencrantz, tiyatro oyuncularının geldiğini Hamlet'e bildiririce, Hamlet sorar: "Hangi oyuncular bunlar?" şöyle yanıtlanır:

"*Rosencrantz*: Hani şu sizin beğendiğiniz, şehir oyuncuları.

Hamlet: Nasıl olmuş da turneye çıkmışlar? Şimdiki yerleri, hem şöhretleri için, hem gelir açısından çok uygundu.

Rosencrantz: Sanırım şu son günlerin modası yüzünden bırakmışlar orayı.

Hamlet: Ben şehirdeyken çok beğeniliyorlardı. Aynı seyirci var mı hâlâ?

Rosencrantz: Hayır, hiç de var sayılmaz.

Hamlet:Niye acaba? Paslanıyorlar mı dersin?

Rosencrantz: Ondan değil. Çabalarında bir azalma olmadı. Ancak, bir avuç çocuk çıktı ortaya. Şahin yavruları. Avaz avaz bağırıyor ve çılgınca alkış topluyorlar. Şimdi bunlar gözde. Kendi deyişleriyle "sıradan tiyatrolara" öyle bir veriştiriyorlar ki, kılıçsız gezmeyenler kaz tüyünden korkar oldu; bunların yanına yanaşamıyorlar.

Hamlet: Ne! Çocuk bunlar öyle mi? Nerede kalıyorlar? Paraları nasıl ödeniyor? Sesleri kartlaşınca mesleği sürdürebilecekler mi? Sonunda kendileri de sıradan birer oyuncu olup çıkınca –ki, başka kazançları yoksa, böyle olması çok akla yakın– suçu yazarlara yükleyip, mesleği küçümser sözler söylemeyecekler mi?

Rosencrantz: Vallahi, her iki tarafta da epey kızıştı durumlar. Halk da onları kışkırtıp birbirine düşürmekten geri durmuyor. Öyle ki, bir ara, yazarla oyuncu birbirinin boğazına sarılmadıkça hiçbir oyun para getirmez olmuştu.

Hamlet: Ne diyorsun!

Guildenstern: Oo, büyük ağız dalaşları oldu. *Hamlet*: Nasıl, çocuklar kaldırabiliyor mu bu işi?

Rosencrantz: Hem de nasıl Lord'um. Herkül'ün yükünü bile kaldırır onlar. "[84]

Böylece, bir tiyatro adamı olarak Shakespeare'in taşıdığı endişelerin bu büyük felsefi trajediye nasıl girdiğini görürüz. Çocuk kumpanyalarının, önceleri yetişkin kumpanyalarını izleyen seyirciyi kendi tarafına çekmesinden şikâyet ediliyor. Rosencrantz'ın, çocuk oyuncuların, "sırtında yerküreyi taşıyan Herkül'e" karşı bile zafer kazandıklarını söylemesinden, bunun doğrudan "Globe" tiyatrosuyla ilgili olduğu anlaşılıyor. Başta anlamsız görünen bu ifade, "Globe" tiyatrosunun girişinde, sırtında yerküreyi taşıyan bir Herkül tasvirinin bulunduğu göz önüne alınırsa kolayca anlaşılır.

Hamlet'in Rosencrantz'la yaptığı bu konuşmada, XVII. yüzyıl başlarında Londra'daki tiyatro yaşamıyla ilgili başka imalar da bulunuyor. Piyeslerin oyuncular ve yazarlar arasında çekişme aracı olarak kullanıldığını Rosencrantz'ın ağzından söyleyen Shakespeare, tarihe "tiyatro savaşları" olarak geçen o yıllara ait ilginç bir olayı göz önünde bulunduruyor. Bu kavganın içinde yer alan dram yazarlarından biri olan Thomas Dekker, bu olayı "şairler savaşı" olarak adlandırıyor.

Bu savaş, "Histriomastix; or The Player Whipped" piyesini, Aziz Paul Katedralinin çocuk korosu kumpanyası için yeniden ele alarak yazan dram yazarı Marston'ın, mizahi bir anlatımla, bu piyeste Ben Jonson'dan söz etmesiyle başladı. Onun, Ben Jonson'ı gerçekten alaya almak isteyip istemediğini söylemek zor. Alıngan Ben'in, felsefeci ve şair Chrisoganus karakterinde kendisini tanıdığı muhakkak. O da kendi yazdığı "Every Man out of his Humour" (1599) komedisinde Marston'ın tumturaklı üslûbunu alaya alarak buna karşılık verdi. Marston da bunu karşılıksız bırakmadı. "Jack Drum's Entertainment" (1600) isimli komedisinde, Ben Jonson'a benzeyen büyük Brabant'ı boynuzlu olarak gösterdi. Jonson ise, "Cynthia'nın Eğlenceleri" (1601) isimli komedisinde

[84] "Hamlet", II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Marston'ı, aynı zamanda Thomas Dekker'i hicvetti. Sonraki hamle gene Marston'dan geldi. "What You Will" (1601) piyesinde, Jonson'ı Lampatho Doria isimli bir ukalâ olarak betimledi. Kendisine dokunulan Dekker de Jonson'a bir yanıt hazırladı. Bunu duyan Jonson, ilk vuruşu yapabilmek için acele etti ve "Poetaster" ("Şair Müsveddesi") (1601) isimli komedisinde bunu gerçekleştirdi. Dekker, bu komedide Demetrius adı altında çıkarılarak, ondan "eski piyesleri yamayan ve edebiyat hırsızlığı yapan birisi" olarak söz ediliyor. Marston ise Cispinus adı altında geçiyor ve piyeste bir "şair müsveddesi" olarak ortaya çıkıyor. Jonson onu da edebiyat hırsızlığıyla suçluyor. Jonson'ın kendisi ise, piyeste eski Romalı şair Horace olarak çıkıyor ve dilini tutamama hastalığı nedeniyle Cispinus'e bir hap veriyor. Jonson'ın piyesinden sonra, sonunda Dekker'in piyesi sahneye çıkıyor. Bu, "Satiromastix" (1601) isimli komedidir. Demetrius, Cispinus ve Horace, bu piyeste gene sahneye çıkarlar, ama Jonson'ın komedisindeki karakterlerden tamamen farklı tasvir edilmişlerdir. Burada, Demetrius ve Cispinus, Horace'yle yani Jonson'la, eğlenmek için sınırsız bir hakka sahiptirler. Bu piyes Aziz Paul katedralinin çocuk korosu kumpanyası tarafından sahnelendiği gibi, Shakespeare'in dahil olduğu "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası tarafından da sahneye konuldu.

Yukarıda, Hamlet'ten verdiğimiz alıntıda Guildenstern, bu çekişmeyle ilgili "Oo, büyük ağız dalaşları oldu" dediğine göre, Shakespeare'in bu tiyatro savaşını pek yararlı bulmadığına hükmedebiliriz.

Cambridge Üniversitesinde sahneye konan satirik komedi "Parnassus'a Dönüş"te (2. kısım, 1601), o günün edebiyat ve tiyatro dünyası hakkında pek çok dokundurma yer alır. "Tiyatro savaşlarına" ve Shakespeare'in buna nasıl baktığına özellikle değinilir. Piyeste, tiyatro oyuncuları Kempe ve Burbage karakterleri de bulunur. Kempe şöyle der: "Şu Ben Jonson, baş belâsı bir herif! Şairlere hap veren Horace'ı sahneye çıkardı, ama dostumuz Shakespeare onu öyle bir parlattı ki, itibardan

tamamen düştü" Burbage (piyesteki karakter), Shakespeare'i kastederek yanıtlar: "Evet, o gerçekten de harika!"

Shakespeare'in Ben'e yaptığı "parlatmanın" nasıl olduğu konusunda birkaç tahmin var. Bunlardan birisi, "Size Nasıl Geliyorsa" komedisinde, Jaques tiplemesinin, güya Ben'e karşı yapılan eleştiriyi içerdiğidir. Jaques'ın niyeti de Ben'in niyetleriyle aynıdır, o mizah yoluyla alaya alarak, dünyayı ayıplarından kurtarmak ister. "Haplarla" tedavi eder ve:

Giydirin bana ala giysimi. İzin verin, içimi dökeyim;
Bakın o zaman, bu hastalıklı dünyanın
İltihaplı bedenini nasıl tertemiz temizliyorum;
Yeter ki insanlar vereceğim ilaca katlanabilsin.[85]

Jaques, kavgacılığıyla da Ben Jonson'a benzer. Palyaço kostümünü giymeye hazırdır.

Hayatta tek isteğim bu!
Yeter ki sizler de beni akıllı sanmayın,
Bu yönde kafanızı saran her fikri, önyargıyı
Kökleriyle birlikte iyice ayıklayıp atın ordan.
Rüzgâr gibi özgür olmalıyım her davranışımda,
Canım kime esmek isterse ona esmeliyim;
Soytarı böyle olur çünkü.
Zırvalarıma en çok kimler alınırsa
En çok gülen onlar olmalı.[86]

Böyle olmayabilir de; çok geçmeden Jonson'la barış yapılınca, Shakespeare, yaptığı yergileri metinden çıkarmış da olabilir. "Parnassus'tan Dönüş'ün" yazarı da konuya vakıf olmadan, ortalıkta duyulanları yazdı. Ben Jonson'a yapılan en şiddetli "parlatma" "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpan-

[85] "Size Nasıl Geliyorsa", II, 7. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[86] "Size Nasıl Geliyorsa", II, 7. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

yasının sahnelediği "Satiromastix" piyesinde yapıldı. Shakespeare, kumpanyanın baş dram yazarı olarak bilindiğinden, "Parnassus'tan Dönüş'ün" yazarı, Dekker'in piyesini ona atfetmiş olabilir, ayrıca Shakespeare de piyese katkı koymuş olabilir. Her nasıl olduysa, 1601 yılından sonra "tiyatro savaşları" kesildi. Birbirine düşmanlık besleyen dram yazarları barıştılar: Ben Jonson, Dekker'le ortak bir piyes yazdı, Marston, "The Malcontent" piyesini Ben Jonson'a ithaf ederek yayımladı. Jonson, 1602 yılında ilk baskısı çıkan "Şair Müsveddesi" piyesine yazdığı "Apologeticall Dialogue"da (Özür Mektubu), insanların dillerine sahip olamadıklarını ve son üç yıldır kendisini tüm sahnelerden tahrik ettiklerini belirtti. Daha sonra 1619 yılında, "Marston'la aralarının pek çok kez bozulduğunu, onu dövdüğünü ve tabancasını elinden aldığını, "Şair Müsveddesi" piyesini ona karşı yazdığını, şair Drummond'a anlattı; bu çekişmeye, Marston'ın kendisini (yani Jonson'ı) sahnede konu etmesi neden olmuştu"

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının, Ben Jonson'ın "Sejanus'un Düşüşü" isimli trajedisini kendi tiyatrosunda oynamasıyla sağlanan barış pekiştirildi. Üstelik Shakespeare de piyesin temsilinde rol aldı. Bunu, Ben Jonson'ın eserlerinin 1616 yılında yayımlanan toplubasımında bulunan piyes metninden öğreniyoruz. Piyesin başlığından sonra, yazarın aşağıdaki açıklamaları yer alıyordu.

"Bu trajedi ilk kez
1603 yılında,
Majesteleri Kraliçenin Hizmetkârları
tarafından sahnelendi.
Trajedide başrolleri paylaşanlar:

Ric. Burbage	Wil. Shakespeare
Aug. Phillips	Jo. Hemings
Wil. Slye	Hen. Condell
Jo. Lowine	Alex. Cooke."

Shakespeare'in ismini, Burbage'la yan yana, listenin en başına koyan Ben Jonson, onun tiyatro oyunculuğu konusundaki yeteneğinin altını çizmekten çok, kuşkusuz, kumpanyanın devamlı dram yazarı olarak işgal ettiği yerin önemini belirtmek istemişti.

Dikkatli okuyucu, Burbage-Shakespeare kumpanyasının bu listede eskisinden farklı bir isimle anıldığını kuşkusuz fark etmiştir. Bu, ülkede meydana gelen büyük değişimlerle doğrudan ilgiliydi. Ama bu değişimlere geçmeden önce, Shakespeare'in isminin de geçtiği ve biraz önce alıntı yaptığımız öğrenci piyesi konusunda okuyucunun merakını gidermek yerinde olacaktır. Piyes, sadece içinde Shakespeare'in isminin geçmesi yüzünden değil, o dönemin tiyatro kültürü hakkında kendine özgü bir belge özelliği taşıması nedeniyle de kendisinden söz edilmeyi hak ediyor.

Cambridge, yazarları ve oyuncuları alaya alıyor

Üniversiteliler kendilerini, "yığınlar" için erişilmez olan "bilgi"nin, sadece onlara açık olduğu seçkin insanlar olarak görüyorlardı. Bu nedenle Shakespeare ve Ben Jonson gibi yazarların çalıştığı halk tiyatrosuna karşı oldukça küçümser bir yaklaşımları vardı. Üniversitede sadece klasik yazarların ve bu konuda bilim payesi olan yazarların piyesleri sahneye konuyor ve Latince oynanıyordu. Bildiğimiz gibi, "Hamlet" için üniversitede bir istisna yapılmıştı.

Aziz John Koleji öğrencileri, 1598 yılında, "Parnassus'a Hac Ziyareti" isimli alegorik ahlaki bir piyesi Cambridge'de sahneye koydular. Bu piyeste iki öğrenci, Philomusus ve Studioso, Yunan efsanesine göre ilham perilerinin (Musalar'ın) yaşadığına inanılan Parnassus dağına tırmanırlar. Onlar Retorik

Kempe Its true indeede, honeſt *Dick*, but the ſlaues are ſomewhat proud, and beſides, it is a good ſport in a part, to ſee them neuer ſpeake in their walke, but at the end of the ſtage, iuſt as though in walking with a fellow we ſhould neuer ſpeake but at a ſtile, a gate, or a ditch, where a man can go no further. I was once at a Comedie in Cambridge, and there I ſaw a parasite make faces and mouths of all ſorts on this faſhion.

Bur. A little teaching will mend theſe faults, and it may bee beſides they will be able to pen a part.

Kemp. Few of the vniuerſity pen plaies well, they ſmell too much of that writer *Ouid*, and that writer *Metamorphoſis*, and talke too much of *Proſerpina* & *Iuppiter*. Why heres our fellow *Shakeſpeare* puts them all downe, I and *Ben Ionſon* too. O that *Ben Ionſon* is a peſtilent fellow, he brought vp *Horace* giuing the Poets a pill, but our fellow *Shakeſpeare* hath giuen him a purge that made him beray his credit.

Bur. Its a ſhrewd fellow indeed: I wonder theſe ſchollers ſtay ſo long, they appointed to be here preſently that we might try them: oh here they come.

Stud. Take heart, theſe lets our clouded thoughts refine,
The ſun ſhines brighteſt when it gins decline.

Bur. M. *Phil.* and M. *Stud.* God ſaue you.

Kemp. M. *Phil.* and M. *Otioſo*, well met,

Phil The ſame to you good M. *Burbage*. What M. *Kempe*

Kempe ve Burbage'in dram yazarları Shakespeare ve Ben Jonson hakkında konuşturuldukları "Parnassus Dağından Dönüş" piyesinden bir sayfa.

ve Felsefe diye adlandırılan diyarlardan geçerler. Ayyaş Madido, âşık Amoretto ve kitaplarını yakıp Parnassus dağına tırmanmayı reddeden miskin Ingenioso onları yollarından döndürmeye çalışırlar.

Bu alegorik piyes öğrenciler arasında büyük bir başarı kazandığı için, yazar veya yazarlar (kimin yazdığı tam olarak belirlenememiştir) eğlenceyi sürdürmeye karar verdiler. Ertesi yıl piyesin devamı niteliğinde, "Parnassus'tan Dönüş" sahneye çıktı. Ondan bir yıl sonra ise "Parnassus'tan Dönüş"ün ikinci bölümü çıktı.

"Parnassus'tan Dönüş"ün birinci bölümünde kahramanlar Londra'ya yollanırlar, yolda ya yalan dolanla ya da beklenmedik

başka biçimlerde para bulurlar. İkinci bölümde de ahlaki dersler bulunmadığı gibi, bu piyesleri her nasılsa mizahi bir seyir yapan alaycı bir eda hâkimdir.

O günün edebiyat ve tiyatro dünyasına yapılan pek çok gönderme metnin tamamına serpiştirilmiş durumda. Piyesi yazanlar, kullandıkları ifadelerden hiç utanıp sıkılmadan, şimdi okuyucunun affını dileyerek vereceğimiz nitelendirmelerle yazarları ödüllendiriyorlar. Ben Jonson'ı, "cesur bir alçak, İngiltere'nin duvarcıları arasındaki en esprili herif" olarak nitelendiriyorlar (bir zamanlar duvarcı olan üvey babasına yardım ettiği ima edilmiş). Hiciv yazdığı için Marston'ın kaderine daha fazlası düşmüş: "O, ayağının birini kaldırarak bütün dünyaya pisliyor." Bir zamanlar Aziz John Kolejini bitiren Thomas Nashe'a ucuz edebiyatla uğraştığı için acıyorlar. Shakespeare'e piyesin bir yerinde züppe Gullio, ilânı aşkın nasıl yapılacağını gösteriyor.

"*Gullio.* Bulanık aklıyla size hitap ettiği ve cüretkâr bir âşık gibi arkanızdan koştuğu için Gullio'yu affedin güzel bayan.

göreceli olarak daha ılımlı davranılmış. Kendilerini, onun aşk konusunda yazdığı eserlere –"Venüs ve Adonis" ve "Ro-

meo ile Juliet"– kaptıran gençlerle, Shakespeare'in kendisiyle alay ettiklerinden daha çok alay ediyorlar.*Ingenioso* (yan tarafta durur). İşte, şimdi Shakespeare'in tiyatrolarda paraladığı şiirlerin bir eşini dinleyeceğiz.

Gullio. Bir centilmen olduğum için beni affet sevgilim; senin parlak güzelliğinle kıyaslanınca, Ay bir kaltak, Antonius'un sevgilisi Kleopatra hepsi hepsi kara bir sığırtmaç kız, Helena ise tam bir hilkat garibesi.

Ingenioso (yan tarafta durur). Görüyor musunuz, işte "Romeo ile Juliet" Müthiş bir edebiyat hırsızlığı. Kim bilir, belki de Samuel Daniel'in bütün kitabını getirecek önümüze!

Gullio.

Ey sen her şeyden çok sevdiğim,
Tarlaların çiçeği, rüyaların gerçeği,
Sen perilerden daha iyi, herkesten daha güzelsin,
Güvercinden daha beyaz, güllerden daha pembesin,
Tanrı öyle bir güzellik bahşetmiş ki,
Sen olmazsan bütün dünya yok olur[87]

Ingenioso. Ey tatlı Mister Shakespeare!.."

Daha ileride ise şöyle konuşmalar geçiyor:

Ingenioso. Kalemim emirlerinize amadedir. Kimin üslûbuyla yazmamı buyurursunuz?

Gullio. Sadece birinin üslûbuyla değil (vallahi, çok iyi dedim!) En iyisi, iki veya üç farklı üslûpta yazın, Chaucer'ın, Gower'ın, Spenser'in ve Mister Shakespeare'in üslûbunda. En çok hoşuma giden, şu şiirdeki gibisi olurdu:

"Alevden güneş topu
Ağlayan sabahla vedalaşır vedalaşmaz" vb.[88]

---

[87] "Venüs ve Adonis" uzun şiirinin ikinci kıtasını değiştirerek okuyor.

[88] "Venüs ve Adonis" uzun şiirinin başlangıç kısmı, "vb.", oyuncunun kıtanın tamamını okuduğu anlamında.

Ey, tatlı Shakespeare! Onun portresini evimdeki çalışma odama asacağım."

Daha ileride Ingenioso, "Mister Shakespeare'in üslûbunda" şiirler okurken, Gullio haykırır: "Yeter! "Ben, "*Bovem ex unguibus*"[89] atasözünde olduğu gibi fikir yürütebilenlerdenim. Sizi takdir ediyorum Sir, şiirlerinizde gerçek bir kıvılcım var. Dünya, varsın aptal Chaucer ve Spenser'e hayran olsun, ben tatlı Mister Shakespeare'in önünde eğilmeye devam edeceğim ve onu nasıl sevip saydığımı göstermek için, şimdi adını hatırlamadığım,ama bir kral olduğundan emin olduğum kişinin uyurken "Homeros'un eserlerini yastığının altına koyması gibi, ben de
onun "Venüs ve Adonis"ini yastığımın altına koyacağım. "[90]

"Parnassus'tan Dönüş"ün ikinci kısmında Shakespeare'in adını duyan ve ismi Sağduyulu (Judicious) olan kişi şöyle bir şiir okur:

Herkes hayran "Adonis" ve "Lucrece'e"
Tatlı mı tatlı şiirlerle yazar büyülemiş onları,
Keşke konuyu seçerken biraz daha titiz olsa,
Ve böyle aşk saçmalıklarını kaleme almasa.

İki uzun şiirin henüz yeni basıldıkları bir dönemde, altı asır önce ortaya çıkan düşüncelerin yansımaları bunlar.

Öğrencileri tiyatroda çalıştırmaya karar verdikleri sahne, bizim için belki de piyeste en önemli olanıdır. Burada (yazar veya yazarlar) gerçek karakterleri, Shakespeare tiyatrosunun oyuncuları Burbage ve Kempe'i sahneye çıkarırlar. Onlar ki-

---

[89] "Öküzü tırnaklarından tanırım" (Lat.). Gullio karıştırmış. Latin atasözü, "Aslanı tırnaklarından tanırım" şeklindedir. Karıştırmanın şüphesiz paradoksal bir karakteri var.

[90] "Parnassus'tan Dönüş"ün ("Return from Parnassus") 1. bölümünde III, 1 ve IV, 1'den yapılan alıntılar.

birli ve hesaplı insanlar olarak tasvir edilirler. Üstelik cahildirler de.

Burbage, Kempe'le konuşmaktadır. Öğrencilerin sahnede bazen fena oynamadıklarını, onları ucuza kapatmaya değeceğini söyler. Kempe ise onların yeteneklerinden emin değildir ve öğrencilerin Cambridge'de sahnelenen bir komedide çok kötü oynadıklarını gördüğünü söyler. "Bunun önemi yok –diye yanıtlar onu Burbage– onları biraz yetiştirir, eksiklerini tamamlarız, belki küçük bir piyes de yazabilirler." Kempe şöyle yanıtlar: "Üniversiteliler arasında iyi piyes yazacakların sayısı çok az, onların yazdıklarında, şu Ovidius'la şu yazar Metamorphosis yok mu, onların kokusu çok fazla hissediliyor, Proserpina[91] ve Jüpiter hakkında da çok fazla zevzeklik ediyorlar. Dostumuz Shakespeare onların hepsini, üstüne üstlük Ben Jonson'ı da döver..."

Oyuncular burada üniversiteli seyircinin kahkahasını özellikle beklerlerdi. Metamorphosis diye bir yazar olmadığını ve Ovidius'un eseri "Metamorphosis"i bir insan ismine dönüştürdüğünü, bu kara cahil soytarıya bildirmek gerekiyordu.

Londralı dram yazarları birbirleriyle çekişip oyuncuları da bu çekişmede yanlarında sürüklerken ve üniversiteli mizahçılar ukalâ bir bilgelikle onlarla alay ederek eğlenceli vakit geçirirken, Shakespeare, Jonson ve Burbage'ın çağları aşarak yaşayacak olmalarına karşın, kendilerinden hiçbir iz kalmayacağını, tepeden bakan alaycılıklarının sadece halk meydan tiyatrosunun büyük ustaları hakkında bir dereceye kadar tanıklık etmesi nedeniyle bir önem taşıyacağını, Cambridgeli mizahçılar akıllarının köşesinden bile geçirmemişlerdir herhalde.

---

[91] Proserpina: Ölüler ülkesi tanrıçası. Latinleştirilmiş Yunan Persephones'dir. Yunan Hades'i olan Pluto'nun karısıdır. Yunan anlatımında Adonis'e gönül verir ve Adonis'in de kendisi gibi kışın yeraltı ülkesinde kalmasını sağlar. Sadece ilkbahar ve yazı yeryüzünde geçirebilmektedir. (ç. n.)

Londra hukuk okulları, halk tiyatrosuna karşı büyük bir sevgi ve saygı besliyorlardı. Kutlamalarda neşeli piyesler oynamaları için şehir oyuncularını her zaman davet ederlerdi.

Burbage ve Shakespeare hakkında bir anekdot anlatan Middle Temple'dan hukukçu John Manningham'le daha önce karşılaşmıştık. Onu bir kez daha davet ediyoruz. 2 Şubat 1602 tarihinde, hukukçular korporasyonunda verilen bir temsil hakkında günlüğüne şöyle bir not düşmüştür: "Bizde yapılan kutlamalarda "Yanlışlıklar Komedisi"ne veya Plautus'un "Menaechmi" komedisine çok benzeyen, ama"Inganni" isimli İtalyan piyesine daha da çok benzeyen ve ona daha yakın olan, "Onikinci Gece veya Nasıl İsterseniz" isimli piyes oynandı. Piyeste kâhya, dul hanımının kendisine âşık olduğuna inandırılarak ilginç bir dolap çevriliyor; Bu, güya hanımının kâhyasına yolladığı, üstü kapalı bir biçimde onda en çok neyi beğendiğini yazdığı ve ona nasıl gülümsemesi, ne giymesi gerektiği konusunda vb. emirler verdiği sahte bir mektup aracılığıyla yapıldı. Bu söylenenlerin hepsini yerine getirdiğinde ise onun aklını kaçırdığı ilân edildi."

Shakespeare'in 'Yanlışlıklar Komedisi'nin 2 Subat 1602 yılında oynandığı Middle-Temple Hukuk Derneği'nin salonu.

Günlüğün yazarının eğitimli birisi olduğu ve dram konusunda ehil olduğu, antikçağ ve İtalyan dramından haberdar olduğu gibi, çağdaş dramı da bildiği yazdıklarından açıkça anlaşılıyor. Sadece Plautus'u değil, Aristoteles'i de bilir. "Onikinci Gece", onun izlediği ilk Shakespeare komedisi değildi. Belki de sekiz yıl önce "Yanlışlıklar Gecesi" büyük bir karmaşa içinde oynanırken Gray's Inn'deki seyircilerin arasındaydı.

Komik bir trajedi ve karamsar bir komedi

Shakespeare'in, gençlik enerjisinin ona neşe ve kahkaha dolu ifadeler bulup kullanmasına olanak tanıdığı dönemlerden kalan eski piyesleri sahnede oynanmaya devam ediyordu. Dram yazarı şimdilerde o eski yaşam sevincini kaybetmiştir. Kendisi hakkında anlatabilecekleri, kahramanının söyledikleridir: "Son zamanlarda –neden bilmem– tüm neşem kaçtı, her türlü sporu bıraktım. Öyle bir kasvet çöktü ki üstüme; şu heybetli düzen, şu yeryüzü, çorak bir yarımada gibi görünüyor bana. Üzerimizdeki şu muhteşem örtü, şu hava, tepemizde asılı şu harika gök kubbe, sırmadan ateşlerle bezenmiş şu haşmetli çatı... bunların hepsi bana çevremi sarmış iğrenç ve hastalıklı dumanlar gibi geliyor yalnızca..."[92]

Şairde önceleri hayranlık uyandıran her şey, doğanın görkemi, insanın güzelliği, şimdi farklı bir ışıkta görünüyor, iç karartıcı tonlara bürünmüşler. Bu karamsarlık, Shakespeare'in şimdilerde yarattığı her şeye damgasını vuruyor.

XVI. yüzyılın son senesiydi. Yorulmak nedir bilmeyen Philip Henslowe, yeni bir piyes yazmaları konusunda dram yazarları Dekker ve Chettle ile anlaşıyor. Peki, piyesin konusu ne olacak? Henslowe yepyeni bir piyes istiyor. Dekker'le Chettle'ın aklına, şimdiye kadar tarihi bir konu olarak kullanmayı hiç kimsenin akıl edemediği bir şey geliyor, Chaucer'ın "Troilus ile Kressida" isimli şiirsel öyküsüdür bu. Piyesin iki

[92] "Hamlet", II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

hafta gibi kısa bir sürede hazır olduğundan emin olabiliriz. 1599 yılında sahnede oynuyordu. Ama piyesin baskısı çıkmadığından senaryonun sadece küçük bir parçası günümüze kadar gelebildi.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası ezeli rakibinin repertuarını dikkatle izliyordu. Piyes, "Rose" tiyatrosunun repertuarına alındığında, Shakespeare, kendi kumpanyası için aynı konuda bir piyes yazmaya karar verdi. 1602 yılında, "Hamlet" piyesinden hemen sonra, "Troilus ile Kressida" piyesini yazdı. Piyesi herhangi bir "korsan" kitapçının çıkarmaması için, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasının yayıncısı James Roberts, 7 Şubat 1603 tarihinde, el yazması kendisine ait olan "Troilus ile Kressida" piyesinin yayın hakkını almak için kayıt yaptırdı.

Ama Roberts piyesin baskısını çıkarmadı. Birkaç yıl sonra, sadece Roberts değil, başka yayıncılar da piyesi yayımladılar. Kitap ticaretiyle uğraşan Richard Bonian ve Henry Walley, "Troilus ile Kressida" piyesinin el yazmasını 1609 yılında yasal olarak kaydettirdi, kitabın baskısını onlar için G. Eld yaptı. Baskının ilk sayfasında bir hata yapılmıştı: "Troilus ile Kressida'nın Hikâyesi. Majestelerinin Hizmetkârları tarafından Globe Tiyatrosunda oynandığı biçimiyle. William Shakespeare tarafından yazıldı." Hata, piyesin gerçekte sahneye koyulmamış olmasındaydı. Durum fark edilince kitabın ciltlenmesine ara verildi ve kitabın ilk sayfası kesilerek iki yeni sayfa yapıştırıldı. İlk sayfa şu şekilde düzeltilmişti: "Troilus ile Kressida'nın ünlü hikâyesi. Kurnaz Likya Prensi Pandarus'un muhabbet tellâllığı aracılığıyla, aşklarının nasıl başladığını görkemli bir biçimde anlatıyor... William Shakespeare tarafından yazıldı."

Okuyucunun da hemen anladığı gibi, ilk sayfanın yeniden baskısında görülen farklılık, piyesin sahnelenmiş olduğu konusunda herhangi bir bilginin bulunmayışıydı. Piyesin hiç oynanmadığı, "Troilus ile Kressida"nın bu düzeltme sayfasının ekleneceği ciltler için özel olarak hazırlanan önsözden de anla-

şılıyor (tirajın birinci kısmında bu önsöz bulunmuyor). Önsöz, okuyucuya mektup biçiminde ve çok incelikli bir üslûpla yazılmış. Her ifadede bir cinas, her adımda *euphuistic* koşutluklar ve karşı savlar bulunur. Bunun tamamını çeviriye aktarmak oldukça güç.

"Hiçbir zaman yazar olmayıp her zaman okuyucu olarak kalacaklara. Yeni bir piyes.

Vefalı okuyucu, sahnelerde oynanarak yıpranmamış, alkışlanırken avuçların karasıyla kirlenmemiş, bu yüzden de mizah dolu yeni bir piyes duruyor önünüzde. Bu piyes asla lâf olsun diye komedi yazmamış birisinin kafasında doğdu. "Komedi" sözcüğünün boş anlamını "yararlı şeyler"[93] olarak ve "oyun" sözcüğünü "kazanç"[94] olarak değiştirebilseydik, komedileri boş şeyler olarak damgalayan ciddi yargıçların hepsinin, derin anlamlarının hatırına komedilere, özellikle de, aklın becerisini ve gücünü ortaya çıkararak, yaşamımızdaki her adımı en iyi biçimde açıklayabilecek kadar yaşamın kendisi olan komediler kaleme alan bu yazarın komedilerine akın ederler, piyesleri özellikle sevmeyenler bile onun komedilerinden çok memnun kalırlardı. Komedinin anlamını bile çıkaramayacak kadar ahmak olan ve kavrama güçlüğü yaşayan insanlar bile, onun piyeslerini duyunca gelirler ve onları olduklarından daha anlamlı bulurlar, geldiklerinden daha akıllı giderlerdi; Beyinlerinin köreltmeyi başaramayacağı çok keskin bir fikir edindiklerini düşünürlerdi. İşte onun komedileri öyle ince ve zeki nüktelerle dolu. Böyle üstün bir zevk veren bu mizahi anlayış, âdeta Venüs'ü doğuran aynı denizden kaynaklanıyormuş gibi görünür. Bu, onun komedileri arasında en mizahi olanı. Yeterli vaktim olsaydı, bunu ispatlayabilirdim, ama ben, onun buna gereksinim duymayacağını biliyorum, çünkü sizin ondan anladığınız kadarı size yeterli olacaktır. Komedinin içerisinde o kadar çok değerli fikir var ki, ben onun içine yerleştirilmiş

---

[93] Aslında comedy ve commodities sözcükleri kullanılmış.

[94] Plays ve pleas sözcükleriyle kelime oyunu yapılmış.

olanların hepsini anlatamazdım. En az Terence veya Plautus'un en iyi komedilerinin hak ettiği övgüye lâyık. Yazarı hayatta olmadığında, komedileri de artık piyasada bulunmadığında, koşuşturmaya başlayacak ve onları bulabilmek için İngiltere'de engizisyon kuracaksınız, bana inanın. Sadece halkın nefesinin onu kirletmediği gerekçesiyle bu piyesten vazgeçip kendinizi zevk almaktan ve öğrenmekten mahrum etme riskine girmemeniz için, bu size önceden yapılmış bir uyarı olsun, tam tersine, piyes sizin elinize hiç dokunulmamış biçimiyle geçtiği için kadere şükredin. Ben sizin, arkalarından dua edilmesi amacıyla büyük bir miras bırakmak isteyenlerden değil, bu amaçla büyük bir miras bırakanlar için dua etmeyi tercih edenler sınıfından olduğunuza inanıyorum. Öyleyse bırakın da değerini anlayamadığı için bu piyesi takdir etmeyenler için dua edilsin. Elveda."

Okuyucuya seslenmenin, onları kitabı satın almaya ikna etmek gibi pratik bir amacı vardı. Bunun yayıncının siparişi üzerine yazıldığını söylersek hata yapmamış oluruz.

Okuyucuya seslenen yazar her kim olursa olsun önemli olan, yorumlarında dikkat çektiği üç nokta. Birincisi, Shakespeare'in klasik yazarlarla aynı düzeyde görülmesi ve çok takdir ediliyor olması. İkincisi, piyesteki güldürü öğelerinin, ana fikrin ciddiyetinin okur tarafından anlaşılmasına engel oluşturmayacağının altının çizilmesidir. Üçüncü olarak da, Shakespeare'in eserleri incelenirken daha sonraları eleştirilerin merkezine oturacak bir düşüncenin, Shakespeare'in piyeslerinin yaşamın kendisini yansıttığı savının, ilk kez ifade edilmesiyle karşılaşıyor olmamızdır.

Bu önsözü kaleme alan yazarın yorumlarındaki derinlik ve basiret bizde şüphe uyandırmıyorsa da, günümüz okurunun, onun yorumlarında şaşırmadan edemeyeceği bir nokta bulunuyor. Yazar, "Troilus ile Kressida" piyesini ısrarla komedi olarak adlandırıyor. Oysa piyesin konusu komediye hiç uygun değil. Piyeste, Sparta krallarından Menelaos'un karısı güzeller güzeli Helena'nın, Troya kralının oğlu Paris tarafından kaçı-

rılması üzerine, Yunanlılar ve Troyalılar arasında yapılan kanlı bir savaş anlatılmaktadır.

Piyeste komedi olduğu söz götürmez bazı öğeler bulunuyor: Pandarus'un muhabbet tellâllığı ve Troilus ile Kressida'nın ilişkileri hakkında onun yaptığı yorumlar, Thersites'in soytarıca konuşmaları. "Troilus ile Kressida", Shakespeare'in önceleri yazdığı yaşama sevinciyle dolu komedilere hiç benzemiyor, burada yergi var. Piyes, komedi tarzında sona ermiyor, Hektor'un ölümü ve Troilus'un, ölen kardeşinin öcünü almaya karar vermesiyle sonlanıyor.

Okura seslenen ve kim olduğunu bilmediğimiz yazarın "Troilus ile Kressida'yı" komedi olarak görmesine karşın, Shakespeare piyeslerinin ilk toplubasımını (Birinci Folio) çıkaran yayıncılar onu trajedi bölümünün en başına yerleştirdiler. O dönemdeki yazarların, bu piyesi, dramın komedi türüne mi, yoksa trajedi türüne mi koyacakları konusunda hemfikir olmadıkları anlaşılıyor.

"Troilus ile Kressida" piyesindeki pek çok düşünce, "Hamlet"te yankılanan konularla benzerlikler taşır. Bu dram, ideallerin çöküşü hakkındadır. Özellikle aşkın tanımlanma biçiminde bu çok belirgindir. "Zayıflığın adı kadındır" diye haykırır acıyla Hamlet. O bunu annesi için söylemektedir, ama aynısını Kressida için de söylemek mümkündür. Helena ve Kressida, her iki kadın piyeste çok güzel olarak verilir. Her ikisi hakkında da hoppa olmaları dışında söylenecek fazla bir şey yoktur. Kressida, sadakatsizliğiyle sonelerin esmer hanımını andırır.

Aşktaki hayal kırıklığıyla insanlara karşı yaşanan hayal kırıklığı, piyeste el ele yürür. Bu piyeste kahramanlar tuhaftır: Saçma sapan nedenlerle düşüncesizce savaşanlar, aldatanlar ve aldatılanlar, inatçı mağrurlar ve kinci inatçılar. Shakespeare'i esir alan ruh durumu, sanki Hamlet'in söylediği sözlerde ifadesini buluyor: "İnsanlardan memnun değilim... Kadınlardan da..." Shakespeare, kahramanlarının kaderini her zaman tam olarak olgunlaştırır. Ama bu piyeste öyle olmuyor. Kressida

sevgilisini aldatıyor, Kressida'nın ihaneti ve kardeşinin ölümü yüzünden Troilus üzüntü içerisinde, Yunanlılar ve Troyalılar arasındaki savaş henüz bitmemiş durumda. Olguların tamamlanmamış olmaları, "Troilus ile Kressida" piyesinin iki kısımdan oluşması gerektiğini düşünmemize neden oluyor. Eğer öyleyse, Shakespeare ikinci kısmı yazmaktan vazgeçmiş. İkinci kısmı yazmaya kalkışmamış olması, birinci kısmın sahnelenmemesi yüzünden olabilir.

Shakespeare, "Troilus ile Kressida" piyesini 1601-1602 yıllarında yazdı. 1602-1603 yıllarındaysa, ilk yazdığı piyesler üzerinde yeniden çalıştı. "Aşk Çabalarının Ödülü" piyesinin ismini, bir İngiliz deyimini kullanarak "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" şeklinde değiştirdi. Piyesin kahramanı Helena basit insanlar sınıfından bir kızdır. İyi yürekli Rossillion Kontesi tarafından yetiştirilir. Helena, onun oğlu Bertram'a âşık olur. Yüksek sınıftan olmakla böbürlenen Bertram, onun aşkını reddeder. Helena, pek çok denemeden sonra ve hileye başvurarak Bertram'ın kaderini kendisininkiyle birleştirmeyi başarır. Her şey iyi bitiyorsa da, Kral oyunun sonunda şöyle der: "Acı geçmiş geride kaldı."[95]

Bu komedide buruk bir mizah var. Shakespeare komediyi yeniden yazarken, kendisinin o zamanki ruh durumunu yansıtan bazı düşünceleri de komediye koydu. "Hamlet" ve "Troilus ile Kressida"nın yazarı, yaşamdaki çelişkileri zamanla daha derinden hissetmeye başlamıştı. "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" piyesindeki şahıslardan birisinin bir repliğinde bu açığa vuruluyor: "Yaşamımızın dokusu karmakarışık bir masal, iyiyle kötü yan yana, eğer yanlışlarımız onları kırbaçlamasaydı erdemlerimiz gurur duyardı; ve eğer erdemlerimiz onları bağrına basmasaydı suçlarımız umutsuzluğa kapılırdı."[96]

---

[95] "Yeter ki Sonu İyi Bitsin", V, 3. Türkçesi: Özdemir Nutku.
[96] "Yeter ki Sonu İyi Bitsin", IV, 3. Türkçesi: Özdemir Nutku.

Ahlaki dersler veren bu centilmen yaşamdaki çelişkilerin diyalektiği hakkında rahatça konuşabilmektedir. Peki, bunu kendi deneyimlerinden bilen insanlar ne hissederler acaba? Shakespeare'in aklı şimdi tamamen bu konuyla meşgul.

"Kraliçe öldü, yaşasın kral"

Kraliçe Elizabeth, Essex Kontunun idamından altı ay kadar sonra, 4 Ağustos 1601 tarihinde, Greenwich'te bulunan arşivi ziyaret etti. Elizabeth'i, hukukçu William Lombarde karşıladı. Lombarde görevi gereği inceleyip sınıflandırdığı sonsuz sayıdaki eski kanunların ve kral fermanlarının yazılı olduğu ruloları Kraliçeye gösterdi. Lombarde elyazmalarını inceleyen Kraliçenin ilgilendiği bazı belgeler hakkında, saygılı bir biçimde gerekli açıklamaları yapıyordu. "Majesteleri, II.Richard'ın saltanatına kadar geldi, diye yazıyordu Lombarde. Biliyor musunuz, II. Richard aslında benim, demişti Kraliçe." Lombarde buna itiraz eder: "Bu ancak Majestelerinin herkesten çok lütufta bulunduğu kinci ve nankör bir centilmenin aklına gelebilir." Majesteleri şöyle yanıtlar: "Tanrıyı unutan, velinimetini de unutur. Bu trajedi sokakta ve evlerde kırk kere oynandı." Elizabeth, Essex'in ihanetini ve çıkardığı ayaklanmayı affedemiyordu. Londralıları kışkırtan komplocuların "II. Richard" piyesini tiyatroda halka gösterdiklerini unutmamıştı. Temsillerin sayısını burada abartmıştı. Kırk, Shakespeare'in yaşamı süresince herhangi bir piyesin temsili için gerçekten rekor bir rakamdı.

Elizabeth her şeye rağmen tiyatro oyuncularına karşı kin beslemiyordu. O tiyatroyu seviyordu. Sarayda, 1590 yılından başlayarak 1603yılına kadar, farklı kumpanyaların oynadığı doksan temsil verilmişti. Oyuncular en son, 26 Kasım 1602 ve 2 Şubat 1603 tarihlerinde saraya çağırılmışlardı. Kraliçenin özel odalarında tutulan kayıt defterlerinde her iki temsilin de "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasından John Heminges ve arkadaşları" tarafından verildiği belirtilmiş. "Arkadaşları", yani Burbage, Shakespeare ve kumpanyanın diğer

oyuncuları. Verilen temsilin hesap işleri Heminges aracılığıyla yapıldığından onun ismi geçiyor.

Bundan on beş gün kadar sonra, Kraliçenin hasta olduğu yolunda söylentiler Londra'da dolaşmaya başladı. Buna inanmak zordu. Elizabeth 1558 yılından beri ülkeyi yönetiyordu. Kırk dört yıldır tahttaydı. Ülkeyi yönetmeye başladığında, Shakespeare henüz hayatta değildi. Leicester, amiraller Drake ve Howard, bakan Burghley, Essex, şairler Sidney ve Spenser, dram yazarları Marlowe, Greene, Kyd, Peele'den, kısacası neredeyse onun saltanatının şöhretini pekiştiren herkesten daha çok yaşamıştı. Onun kanlı saltanatının sonu gelmeyecekmiş gibi görünüyordu. Ve işte şimdi, onun ağır hasta olduğu söylentisi ağızdan ağıza yayılıyordu. Gizli ajanlar her yerde mekik dokuduklarından, insanlar bu haberi birbirlerine kederli bir edayla veriyorlardı.

Kraliçe altmış dokuz yaşını doldurmuş, yetmişinci yaşını sürüyordu. Hastalığı gittikçe daha ciddi bir hal alıyordu. Gizli Konsey toplanarak Kraliçe'nin ölmesi durumunda ne yapacaklarını tartışmaya başladı. Doğrudan bir halef bırakmıyordu. En büyük kaygı, tahtta hak iddia edebilecekler arasında bir iç savaş çıkmasını engellemek yönündeydi. Yönetim, askeri kuvvetleri ve polisi buna karşı hazırlıyordu. Saray mensupları ve hizmetliler de bir olay olması durumunda yardım etmek zorundaydılar. Kraliyet mücevherleri yoğun bir koruma altında Londra Kulesine taşındı.

Gizli Konsey, Elizabeth'in ölmesi durumunda, Mary Stuart'ın oğlu olarak İngiltere tacında yasal olarak en büyük hakka sahip olan İskoçya Kralı James'i tahta geçirmeye karar verdi. Halka, kararın güya Kraliçe Elizabeth tarafından alındığını göstermek için bakanlar böyle bir söylentinin yayılmasına özellikle izin verdiler. Lord Amiral, Devlet mühürlerinden sorumlu Lord ve Hükûmet Sekreteri, sözde Kraliçe konuşamayacak kadar hasta olduğunda onu odasında ziyaret etmişlerdi. Hükûmet Sekreteri, Kraliçenin şatafatlı bir cibinlikle örtülü muazzam büyüklükteki yatağının yanına yaklaşarak halef ola-

rak kimi belirlediğini sormuştu. Cevap alamayıp, "Majesteleri, yalvarırım, eğer önceki kararınızdaysanız ve İskoçya Kralının tahtınızın vârisi olmasını istiyorsanız bize herhangi bir işaret verin" deyince, Kraliçe aniden yatağında doğrularak, ellerini yorganın altından çıkarıp başının üzerinde taç şeklinde birleştirmişti.

Elizabeth, 1603 yılının 24 Mart'ında, sabah saat ikide gözlerini hayata kapadı.

Kraliçenin yeni halefini belirlemesi konusunda önde gelen bakanların anlattığı bu hikâye hiç gecikmeden önce Londra'ya, sonra bütün ülkeye yayıldı. Ama bakanların uydurduğu bu hikâye, iyi bir tarihi piyesteki dramatik harikulade bir sahne gibi, doğrusu gerçekten de etkileyiciydi. Tiyatronun geliştiği bir dönemde yaşadıklarını göz önüne alınca buna şaşırmamak gerekir. Anlaşılan, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" ve "Amiral'in Hizmetkârları" kumpanyalarının sarayda ve kendi evlerinde verdiği temsilleri boşuna seyretmemişlerdi.

Elizabeth'in ölümü, onun anısına yazılan şiirlerin yağmur gibi boşanmasına neden oldu. Şairlerin hepsi, ölümünün ardından Kraliçeye ağıtlar yazıp saygılarını sundular. Bunu yapmayan tek şair Shakespeare'di.

İngiltere ve İskocya Kralı I. James.

8. BÖLÜM

OLGUNLUK

"Majestelerinin Hizmetkârları"

James'in kral ilân edilmesi memnuniyetle karşılanmıştı: Taht kavgası için yapılan Beyaz ve Kırmızı Gül iç savaşları yeniden başlamayacaktı. İnsanlar, kızıl peruklu ihtiyarın despot yönetiminden yorulmuştu ve yeni kral döneminde hayatın daha kolay olacağını ümit ediyorlardı. Yeni kral, bakandan en küçük şehir polisine ve vergi memuruna kadar devlet yönetiminde bulunan herkesin taşıdığı endişeleri hemen gidermişti. Hiç kimsenin görevinden alınmayacağını ve Majestelerinin çıkaracağı yeni bir emre kadar herkesin görevine devam etmesi gerektiğini açıkladı.

Aslında her şey eskisi gibiydi, sadece tabela değişmişti. Elizabeth, halefine ağır bir miras bırakmıştı. Yeni kralın devlet

tecrübesi yoktu. O, İskoçya için kötü bir kraldı, İngiltere tacını takarak İskoçya ve İngiltere gibi iki huzursuz ülkeyi kendi yönetimi altında birleştirdiğinde de daha iyi bir kral olmamıştı.

İngiliz bakanların James'i seçmelerinin tek nedeni onun tahtta hak sahibi olması değildi, bir nedeni de onun silik bir sima olmasıydı. İkinci tacı kimlere borçlu olduğunu unutmayacağını ve onların çıkarlarına dokunmayacağını iyi biliyorlardı.

Mary Stuart ve ikinci kocası Lord Darnley'in oğlu olan James'in sağlığı çok iyi değildi. Bacaklarından rahatsızdı; ata binmekte ustalaşmış ve ava gönül vermişti, erkeklerle arkadaşlığı, içki âlemlerini, ihtişamı ve tiyatroyu seviyordu.

Bu uğraşılarından artakalan zamanlarında bakanlara direktif veriyor ve değişik türde şeyler yazıyordu.

Yeni Kralın nasıl bir politikası vardı?

İspanya'yla savaş ihtimali hiç bitmeyen ezeli bir tehlikeydi. Kral tahta geçtikten hemen sonra, İngiltere'nin yarım asırdan daha uzun bir zamandır savaştığı düşmanla iyi ilişkiler kurmak amacıyla bazı adımlar atmaya başladı. Savaş, zorunlu askerliğe alma, en çok da bu amaç için toplanan vergiler halkı bıktırmıştı. James, bu konuda da çoğunluğun isteklerine uygun davranıyordu.

Herkesi endişelendiren bir diğer şey de, din konusuydu. İngiltere halkının yetmiş yıldır alıştığı İngiliz inancından, Katolik inancına döndürmek amacıyla karşı reform yapılmasından korkuluyordu. Bu konuda söylentiler dolaşıyordu, ama endişeler yersizdi. Bunun için herhangi bir hazırlık yapılmıyordu.

Stuartlar İngiltere ve İskoçya'nın en tutucu unsurlarıyla ilişki içerisindeydiler. Soylular, burjuvanın güçlenmesini ve içinde bulunduğu sefaletten memnun olmayan halkın hoşnutsuzluğunu gittikçe daha endişeli gözlerle izliyorlardı. Onlar City'nin para babalarını ve her zaman huzursuz olan halkı dizginleyebilecek güçlü bir iktidarın hayalini kuruyorlardı. Genel olarak, Elizabeth'in son yıllarda dizginleri gevşettiği düşünülüyordu. James dizginleri yeniden germeye başlamıştı.

Kraliyet egemenliğinin ilâhi kökeninin olduğu görüşü, James'in saltanatı döneminde taze bir güçle yeniden doğdu. Bu ilke bütün araçlar, özellikle de tiyatro temsilleri aracılığıyla benimsetiliyordu.

İlâhi ruh, krallıkla ilgili her şeyde ortaya çıkıyorsa, onun şefkatine karşı düşmanlık besleyen her şey kendisini şeytani güçlerde ifade edecektir. James demonoloji konusunda büyük bir uzmandı, hatta bu konuda bir inceleme bile yazıyordu. James'in saltanatı, kesintisiz olarak yapılan "cadı avlarıyla" ünlüdür. Halk, büyücülükle suçlanan insanların ölüm cezalarını gittikçe daha sık seyretme şansını yakalıyordu. Cadı avı, asilerin hakkından gelmek ve halkı korkutmak için oldukça başarılı bir araçtı.

Şiir yazabildiği halde, kraliçelik erdemlerini küçültmemek için yazdıklarının yayımlanmasına hiçbir zaman izin vermeyen Elizabeth'ten farklı olarak, James'in edebi bir ünü vardı ve birkaç kitabını da yayımlatmıştı.

1603 yılının Mayıs ayında Londra'ya törenlerle giren James, gelişinden kısa bir zaman sonra, daha önceleri Amiral Lord veya Başmabeyinci Lord gibi unvan sahibi üst düzey kişilerin himaye edebildikleri tiyatro kumpanyalarına, bundan böyle sadece Kraliyet ailesi üyelerinin hamilik edebileceğini ve kendi isimlerini kumpanyalara onlardan başkasının veremeyeceğini ilân etti.

En büyük onur Shakespeare'in çalıştığı kumpanyaya verilmişti: "Majesteleri Kralın Hizmetkârları" olarak adlandırıldı. Shakespeare'in üyesi bulunduğu topluluk, en iyi topluluk olarak kabul edildiği için kumpanyanın oyuncularına Kralın "Hizmetkârları" olma şerefi bahşedilmişti. Saray hizmetkârlarının listesine dahil edildiler ve küçük bir yıllık maaş bağlandı. Kutlamaların yapıldığı günlerde törenlere katılmak ve saraydaki hizmetkârların giydiği üniformayla aynı renkte üniforma giymek zorundaydılar. Majestelerinin kumpanyasında bulunan oyunculara üniforma dikilmesi amacıyla, kırmızı çuha ve altın şeritler verildiğine dair bilgilere saray kayıtlarında rastlanmış-

tır. Shakespeare'e ve kumpanyanın diğer bazı üyelerine Kralın özel hizmetkârı anlamına gelen ve o zamanlar saygın addedilen saray seyisliği unvanı verildi. Bu unvanın verilmesi, onların Krala gerçekten hizmet etmesini gerektirmiyordu. Uzun yıllar sonra, İspanya büyükelçisi İngiltere sarayını ziyaret ettiğinde, Shakespeare ve diğer kumpanya arkadaşları hizmet etmek üzere saraya çağırıldılar. İngiliz sarayının görkemini, II. Philip'in elçisine göstermek amacıyla toplanan soylular ve saray hizmetkârlarıyla birlikte, "Majestelerinin Hizmetkârları" da sarayda iki hafta kadar koşuştular.

Bu tür isim ve unvanlar günümüzde bize tuhaf ve anlaşılmaz görünse de, Shakespeare'in yaşadığı döneminde, onlara toplumda saygın bir konum kazandırıyordu. En küçük asalet unvanını elde edebilmek amacıyla böylesine çaba gösteren Shakespeare için centilmen olarak anılmak, buna ek olarak bir de saray seyisi olarak adlandırılmak hiç de önemsiz değildi.

I. James'in İngiltere Kralı ilân edilmesinin hemen ardından Londra'da veba salgını baş gösterdi. Yeni Kral başkente törenlerle gelmeye henüz vakit bulamadan, üst düzey soyluların şatolarında kendisine geçici konutlar organize etmeye başladı.

Londra tiyatroları, 1603 yılının Mayıs ayında salgın nedeniyle kapalıydı. Londra halkının büyük çoğunluğu şehri terk emişti. Tiyatro oyuncuları da şehri terk edenler arasındaydı. Taşradaki gezileri sırasında yolları, o sırada Kralın bulunduğu Pembroke Kontunun şatosuna düştü. Kont, birinci Shakespeare dramları toplubasımının (Birinci Folio) sonraları ithaf edildiği Pembroke Kontunun ta kendisiydi; üstelik ithafta, "Pembroke'un, bu piyeslerin yazarına teveccüh gösterdiği" belirtiliyordu. Kumpanyayı, Pembroke'un kendisi bulup Kralı eğlendirmek amacıyla şatosuna çağırmış da olabilir. Bundan kısa bir süre sonra James konutunu değiştirerek Hampton Court sarayına yerleşti. 26 Kasım 1603 tarihiyle 18 Şubat 1604 tarihleri arasında, Majestelerinin kumpanyası burada, Kralın önünde altı kez oynadı ve bunun karşılığında elli üç pound gibi

hatırı sayılır bir ödeme yapıldı. Kral, Burbage'a, "Londra ve civarında halk önünde oynamaları yasaklandığı için, hem kendisine, hem de kumpanyanın diğer üyelerine yardımcı olmak ve onları desteklemek amacıyla... Tanrı lütfedip Londra'yı sağlıklı bir kente dönüştürünceye kadar yardımcı olması için" ayrıca otuz pound verdi. 1604 yılının Mart ayında veba salgını bitti. Kral James, kutlamalar eşliğinde Londra'ya geri döndüğünde, Londra Kulesinden Whitehall sarayına kadar bütün kentin içinden geçen bir geçit alayı düzenlendi. Başlarında belediye başkanı Lordla birlikte, bütün şehir derneklerinin temsilcileri bu alaya katılmışlardı. Tiyatro oyuncuları da bu törene katılmak zorundaydılar. Uşak üniforması dikilmesi için onlara çuha ve altın şeritler verilmesinin nedeni de buydu. Shakespeare ve Burbage, kırmızı çuhadan dikilmiş üniformaları içerisinde, yeni Kralın başkente girişini selamlamak amacıyla düzenlenen tören alayında, bir ucundan diğerine bütün şehri geçmişlerdi.

9 Nisan 1604 tarihinden itibaren, tiyatro gösterilerinin ye-

Shakespeare ve kumpanyasının 2 Aralik 1602'de Kral James'in huzurunda oynadığı Pembroke Kontunun sarayı.

niden başlatılması izni verilince, "Globe" tiyatrosu da olağan yaz dönemine başladı. Shakespeare'in piyeslerinin kronolojisi yapılırken bir hata yapılmadıysa, "Kısasa Kısas" ve "Othello", "Globe" sahnesinde o yıl ilk olarak oynanan piyeslerdi. Durum ne olursa olsun, 1604 yılının Kasım ve Aralık aylarında, Shakespeare ve kumpanyasının bu iki piyesi Kralın sarayında oynadığı kesin görünüyor.

Kralın kumpanyası olan "Globe" tiyatrosu oyuncuları, şu veya bu kutlama nedeniyle sık sık saraya gitmek zorundaydılar. Diğer tiyatro topluluklarına göre saraya daha sık çağırılıyorlardı. 1604-1605 yılının kış tatilinde, Shakespeare'in kumpanyası, Kralın sarayında on bir temsil verdi, bu temsillerden sekizi Shakespeare'in piyesleriydi. Majestelerinin kumpanyası dışındaki topluluklar sadece iki piyes oynamışlardı. 1604 yılının Kasım ayından 1605 yılının Şubat ayına kadar, Shakespeare ve kumpanyasının sarayda verdiği temsillerin listesi aşağıdaki gibidir:

"*1 Kasım. 1604.* Whitehall sarayının şölen salonunda "Venedikli Mağribi" olarak adlandırılan piyes"

4 Kasım. "Windsor'ın Şen Kadınları" piyesi.

26 Aralık. Aziz Stephen gecesinde, "Kısasa Kısas" isimli piyes.

İngiltere krallarının oturduğu Whitehall Sarayı (sol tarafta). Shakespeare'in kumpanyası burada pek çok kez oynadı.

28 Aralık. "Yanlışlıklar" piyesi.

Yeni yılla Onikinci gün arasında, "Aşkın Çabası Boşuna" isimli piyes.

7 Ocak 1605. "V. Henry" piyesi.

8 *Ocak*. "Every Man out of His Humour" piyesi.

2 *Ocak*. "Every Man in His Humour" piyesi.

3 *Şubat*. Piyes siparişi yapıldığı halde iptal edildi.

10 *Şubat*. Venedik taciri hakkındaki piyes.

11 *Şubat*. "İspanyollar üzerine bir trajedi..."

12 *Şubat*. Majesteleri Kralın isteği üzerine, "Venedik Taciri" isimli piyes yeniden oynandı.

Kraliyet eğlenceleri sorumlusunun tuttuğu listedeki bu kayıt bir sütun daha içeriyor: "Piyesleri yazan şairler." Sütun her zaman doldurulmamış. "Every Man in His Humour" ve "Every Man out of His Humour" piyeslerinin yazarlarından söz edilmediği gibi, "Venedikli Mağribi", "Aşkın Çabası Boşuna" ve "V. Henry" isimli piyeslerin yazarlarından da söz edilmemiş, ama "Kısasa Kısas", "Yanlışlıklar" ve "Venedik Taciri" piyeslerinin karşısına Shakesbeard soyadı yazılmış. Bu bilgileri, Kraliyet eğlenceleri kayıt defterine geçiren yazıcı, Shakespeare soyadını doğru yazamamış. Yazıcının, unvan sahibi kişilerin isimlerini iyi bildiği anlaşılıyor. Sadece tiyatro oyuncusu ve tiyatro yazarı olan şahısların isimlerinin doğru yazılmasıyla niçin uğraşsın ki! Ben Jonson'ı hiç bilmiyor, soyadını yazmamış bile, ismi söylendiğinde doğru dürüst anlayamamış.

Shakespeare'in kumpanyasında, repertuarın çoğunu gene onun piyeslerinin oluşturduğunu ve piyeslerin büyük başarı kazandığını görüyoruz. Shakespeare'in yapıtlarının kronolojisini şimdi bildiğimize göre, sahneye bu sezon konulan yeni piyeslerinin yanı sıra ("Kısasa Kısa" ve "Othello"), ilk komedisi olan "Yanlışlıklar Komedisi" ve ilk olgun komedilerinden "Aşkın Çabası Boşuna" piyeslerinin de bu sezon hâlâ repertuarda kaldıklarını söyleyebiliriz. Kralın isteği üzerine iki kez oynanan "Venedik Taciri"nin sarayda kazandığı başarıyı da özellikle belirtmemiz gerekir.

Shakespeare kumpanyasının sarayda temsiller verdiği dönemde saray eğlencelerinin düzenli olarak kaydedilmesi sayesinde, diğer birçok olay hakkında da bilgi edinmek olanağı doğmuştur. Sarayda verilen temsiller, onların profesyonel olarak üstün olduklarını göstermesi bakımından önemli olduğu gibi, kumpanyaya parasal olarak da büyük bir getiri sağlıyorlardı.

Üyelerinden birinin, 1605 yılında memleketi olan Stratford'da dört yüz kırk pound gibi yüksek bir değerde toprak satın almasından bile Majestelerinin kumpanyasında işlerin

ne kadar iyi gittiğine hükmedebiliriz. Bunun, kötü ve fırtınalı bir havada, yırtık pırtık giysilerle, aç karnına stepte dolaşmak zorunda kalan, başlarını sokacak bir damı olmayan mutsuz ve zavallı çıplakların çektiği eziyetlerin büyük bir esinle anlatıldığı ve Shakespeare'in trajedileri içerisinde en görkemli ve en karamsar olanını bitirdiği döneme denk geldiğini okura hatırlatmaktan çekinmeyeceğiz.

James'in saltanatının başlangıcı, dramın iki türünün, trajedi ve satirik komedinin büyük bir gelişme göstermesiyle dikkat çeker. Trajedi üslûbunda birinci sıra Shakespeare'e aittir. "Othello" (1604), "Kral Lear" (1605), "Macbeth" (1606), "Antonius ve Kleopatra" (1607) ve "Coriolanus" (1608), onun I. James döneminde ortaya çıkan trajedileridir. Ben Jonson da bu dönemde en sivri komedilerinden biri olan "Volpone" komedisini (1606) yazdı.

XVII. yüzyılın ilk on yılında, sosyal içerikli eleştirel motiflerin dram sanatında kesin olarak hızlanması nasıl açıklanabilir? Toplumsal çelişkilerin şiddetlenmesi şüphesiz bunun birinci sıradaki nedeni. Elizabeth döneminde bunu yaparken ihtiyatlı davranmak gerekiyordu. James döneminin başlangıcında bunu yapmak sanki biraz kolaylaşmıştı. Yeni Kral, yazarların ağzını tıkamak konusunda aceleci davranmıyordu. Hatta önceleri, sahneden halkla daha özgür konuşulabilir gibi bir izlenim doğmuştu. Krala sadık bir vatandaş olarak saygıda kusur edilmediği sürece, hassas olan sosyal konulara yazarlar göreceli olarak daha rahat değinebildikleri için, 1603-1608 yılları arasındaki kısa zaman aralığında İngiliz dram sanatı büyük bir atılım yaptı. Şimdi o yıllarda yazılan piyesleri okurken, Elizabeth'in ölümünden sonra birçok yazarın, sonunda özgürlüğe kavuştukları ve yıllardır içlerinde biriktirdikleri şeyleri dışarıya vurabilecekleri duygusuna kapıldıklarını görürüz. Pek çok toplumsal konuya değinmek mümkün olmakla birlikte, Kralın kendisine veya yakınlarına dolaylı da olsa her türlü dokundurma şimşekleri üzerine çekiyordu.

"Şan ve servet ümit ederken..."

Yeni Kralın tiyatroyu sevdiğini artık biliyoruz. "Majestelerinin Hizmetkârları" kumpanyası, James'in tahta geçtiği 1603 yılından Shakespeare'in öldüğü 1616 yılına kadar, sarayda yüz yetmiş yedi temsil verdi.

Başlangıçta VIII. Henry'nin altı pound olarak belirlediği, Kraliçe Elizabeth'in sonradan on pounda yükselttiği ve seyirci sayısına bağlı olmayan tarifeye göre ödeme yapıldığından, saray temsilleri kumpanya için oldukça kârlı bir işti. Kralın teveccühünün bir işareti olarak oyunculara bu miktarın dışında da bir miktar ödeme yapılırdı.

"Majestelerinin Hizmetkârları", 26 Aralık 1604 yılının Aziz Stephen gecesinde Whitehall Kraliyet sarayında, "Kısasa Kısas" piyesini oynadılar. Bundan önceki komedide olduğu gibi, bu piyeste de "her şey iyi biter" Ama iyi sona ulaşılmadan önce tuhaf, korkunç ve tek kelimeyle tüyler ürpertici olaylar yer alır. Viyana Dükalığında zina yapmayı ölümle cezalandıran sert kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun koruyucusu Angelo, haklıdan haksızdan anlamaz. Henüz evlenemeden sevgilisi hamile kalan Claudio'yu da (Anne Hathaway'in kocasının gözünde bu tamamen affedilebilir bir suçtur), genelev sahibesini de aynı sertlikte yargılar. Bizim için hem Shakespeare'in piyesinden, hem de Puşkin'in Angelo uzun şiirinde yaptığı uyarlamadan tanıdık bir konu olduğu için hikâyenin tamamını anlatmamız gerekmiyor.

Shakespeare'in piyesi Püritenlerin ikiyüzlülüğüne yöneltilmiş. Bu zaaf, Angelo'nun kişiliğinde veriliyor. İlginç olan, Shakespeare'in eserinin o dönemin Londralıları için güncel olması. Elizabeth'in saltanatının son yıllarında, Kraliyet başyargıcı Sir John Popham, Londra varoşlarını genelevlerden temizlemeye karar verdi. O dönemin belgesi, yargıcın "hiç acımadan ve hiçbir hoşgörü göstermeden zavallı güzel kızların peşlerini nasıl bırakmadığını" gösterir.

Shakespeare'in yazdığı piyeste olay Viyana'da geçmesine rağmen, her türlü eğlence yerlerinin bulunduğu –genellikle de

tiyatroların yanı başında– Londra'nın varoşlarında geçen bu tanıdık tabloyu, seyirci hiç zorlanmadan tanır.

"Kısasa Kısas", suçsuz bir insana –Claudio'ya– adaletin nasıl korkunç bir sertlikte saldırdığı hakkında bir dramdır. Öyle görünüyor ki, sınıf hâkimiyetinin bulunduğu bütün çağlarda böyle tuhaf davalar olmuştur ve hümanist yazarlar adaletsizliğe karşı seslerini yükseltmişlerdir. Tuhaf olan, Calas'ın hırslı koruyucusu Voltaire'in[97] ve "Diriliş"in yazarı gibi insanların, Shakespeare'in bu çizgisini fark etmemiş olmalarıdır. "Kısasa Kısas" piyesi, "Claudio'nun suçlu olup olmadığı ve yasanın adil olup olmadığı konusunda kendine özgü bir tartışmadır. Başkahramanlar, zavallı genç adamın kaderine karşı gösterdikleri yaklaşımla deneniyorlar. Piyesin merkezindeki sahne, Claudio'nun idam edilmeyi beklediği hapishanede geçiyor.

Sadece her şeyin iyi sonuçlanması nedeniyle komedi türüne giren bu piyesin atmosferini mahkeme ve hapishane belirliyor. Shakespeare'in bu piyesi yazma amacı, kanunların gereksiz şiddetini tartışmak ve "iyiliğin mertliğini" yüceltmektir. İyi yürekli dük tiplemesi, despotizm döneminde herkesin hayalini kurduğu adil ve merhametli yönetici idealini simgeler. Bu tip karakterleri yaratırken Shakespeare'in başarısı her zaman kısmidir. Onlar için canlı model bulunmadığından yapay dururlar. Yardımcılarının adil yönetip yönetmediklerini ve onların keyfi davranışlarının neden olduğu kötülüğü zamanında düzeltmek için, halkının arasında sivil giysilerle yürüyen Viyanalı iyi dük karakterinde de durum böyledir.

Shakespeare'in yeni Kral döneminde sahneye koyduğu ilk piyes işte böyle bir piyesti.

---

[97] Jean Calas (1698-1762). Fransız Kalvinist. Oğlunu Protestanlıktan döndürmek amacıyla öldürdüğü ileri sürülerek haksız yere suçlanarak işkence edildikten sonra 1762 yılında idama mahkûm edildi. Voltaire'in yürüttüğü yoğun bir kampanyanın ardından 1765 yılında suçsuz olduğu ilân edildi. (ç. n.)

Kan ve şarap

Shakespeare, Kralı merhamete davet ediyordu.

Okuyucunun da hatırlayacağı gibi, Elizabeth, Southampton'u ömür boyu hapis cezasına mahkûm etmişti. James onu bağışladı, ama Elizabeth'in, Essex'in idamını izlemekle görevlendirdiği Walter Raleigh'in tutuklanmasını emretti. Yeni yönetim yaşlı Kraliçenin mahkûm ettiklerine karşı merhametliydi, ama kendi çekindiklerine karşı acımasız davrandı.

Raleigh zararsız olduğu halde, onu boşu boşuna vatan hainliğiyle suçluyorlardı. Her ihtimale karşı onu Londra kulesine hapsettiler. Yeni Krala karşı gerçekten de komplolar düzenleniyordu. Bunlardan özellikle birisi büyük gürültü kopmasına neden olmuştu.

Kral, 1605 yılının Kasım ayında yeni parlamentoyu açmak zorundaydı. Başlarında Guy Fawkes'un bulunduğu komplocu Katolik grup, Kral parlamentoda göründüğünde patlatmayı planladıkları barut dolu fıçıları toplantı salonunun altında bulunan mahzene yerleştirdi. Komplo tesadüfen anlaşıldı ve James tehlikeyi atlattı.

Kısa bir zaman sonra, Shakespeare'in komplolara karışan simalarla tanışıyor olduğu ikinci kez ortaya çıktı. Komplocular dan biri olan Catesby, Stratford'da toprak sahibiydi, barut fıçılarının parlamentonun altındaki mahzene taşınmasından önceki görüşme ve hazırlıklar Cloptonların kır evinde yapılmıştı. Komplocular, Londra'da, "The Mermaid" meyhanesinde buluşuyorlardı. Essex komplosu olayında olduğu gibi, politik hikâyenin rüzgârı bir kez daha Shakespeare'in yakınında esmişti. Shakespeare'in yeni trajedisi "Kral Lear'i" izleyen seyirci, karakterlerden biri, "Sevgiler soğuyor, dostluklar parçalanıyor, kardeşler bozuşuyor; kentlerde ayaklanmalar, ülkede anlaşmazlıklar çıkıyor..."[98] dediği zaman yazarın ne demek istediğini iyi anlıyordu.

---

[98] "Kral Lear", I, 2. Türkçesi: Özdemir Nutku.

Diğer bir yansıma, barut komplosunun hemen ardından yazılan "Macbeth" piyesinde göze çarpıyor. Kapıya vurulduğunu duyan soytarı kapıcı, sesi dinliyor ve gecenin bu saatinde kimin geldiğini tahmin etmeye çalışıyor. Yaptığı tahminlerden biri şöyle: "Vallahi, bu gelen ikiyüzlü softa olmalı: Akın kara, karanın ak olduğuna yemin eden, Tanrı adına dünyayı kandırmış, ama Tanrıyı kandıramayıp gelmiş buraya."[99] Seyirci, barut komplosunu bildiği halde haber vermeyen hain Henry Garnet'in kastedildiğini anlıyor. Henry Garnet, suçunun sadece gerçekleşmeyen bir komplo hakkında zamanında ihbarda bulunmamaktan ibaret olduğunu düşünerek affedileceği umuduyla suçunu itiraf etti. Ama mahkeme bu bahaneyi dikkate almadı, Garnet idam edildi ve "ikiyüzlü" ("equivocator") olarak adlandırıldı.

Elizabeth'in saltanatı döneminde olduğu gibi, James'in saltanatı döneminde de, hem gerçekten suçlu olanların, hem de suçsuz olanların idam edilmesine devam edildi.

Tyburn tepesinde insanları asıyorlar, kızdırılmış çarka bağlıyorlar, kafalarını kesiyorlar veya kollarını bacaklarını sonra da kafalarını kesiyorlardı. Kimilerinin şansı yaver gidiyor merhamet ediliyordu, dağlayarak damga vuruluyor veya bir süreliğine prangaya vuruluyorlardı.

Bu cezalandırmalar daha çok halkın gözünü korkutmak için yapılıyordu. Hoşnutsuzluk belirtileri gittikçe artıyor, iktidar demirle ve kanla halka boyun eğdiriyordu. O dönemin yazarlarından birisi, 1604 yılı Noel bayramı kutlamalarının, sarayda 1605 yılının Ocak ayı ortalarına kadar devam ettiğini söyleyerek, "Bu sene bizde Noel sanki hiç bitmeyecek gibi görünüyor" şeklinde ironik bir çıkarım yapmıştı.

James'in karısı Danimarkalı bir prensesti. 1606 yılının yazında erkek kardeşi Danimarka Kralı IV. Christian resmi bir ziyaret için İngiltere'ye geldi. Kralın gelişi yeni bir veba dalgasına denk geldiyse de, onun gelmesi şerefine bir yığın ziyafet,

---

[99] "Macbeth", II, 3. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.

balo ve maskeli balo düzenlendi. Danimarka saray gelenekleri, İngiltere'ye göre daha özgürdü. Danimarkalıları ellerinden geldiğince eğlendirmeye çalıştılarsa da, konuklar sıkılmışlardı. Vebadan çekindikleri için, ziyafetler şehir dışındaki soyluların saraylarında ve şatolarında veriliyordu. Ben Jonson'ı özellikle çağırarak konukları selamlayan konuşma metinleri hazırlamasını ve "Süleyman ile Saba Melikesi" isimli saray temsili için şiirler yazmasını istediler. Sarayda, saray halkının hatta Kraliçenin de katıldığı amatör temsiller hazırlama geleneği başlamıştı. Konuklar ve saray oyuncuları o kadar çok içmişlerdi ki, "Süleyman ile Saba Melikesi" temsili, "veba salgını sırasındaki bu ziyafetin" tanığı Sir John Harington'ın anlattığı pek çok hatayla oynandı: "Saba Melikesi rolünü oynayan hanımın, her iki krala (James ve Christian'a) değerli armağanlar sunması gerekiyordu, ama onların oturduğu sahneye basamaklarla çıkılacağını unutup takıldı, hediye paketleri Danimarkalı Majestelerinin dizlerine, kendisi de onun ayaklarının dibine düştü ve Majesteleriyle yüz yüze geldi. (öyle anlaşılıyor ki ikisi birden yuvarlanmıştı A.A.) Bu durum karmaşa ve panik havası yarattı. Ortalığı temizlemek için masa örtüleri ve peçeteler kullanıldı. Daha sonra Majesteleri (Christian) Saba melikesiyle dans etmek üzere ayağa kalkınca, düşerek Melikenin ayaklarının dibine kapandı. Bunun üzerine onu odalardan birine götürerek Kralın yatağına yatırdılar, Saba Melikesinin şarap, krema, reçel, limonata, börek ve baharattan oluşan hediyelerinin onun giysisinde bıraktığı artıklarla yatak adamakıllı kirlendi. Kutlama ve gösteriye devam edildi. Oyuncuların çoğunun beyni şaraptan öyle uyuşmuştu ki, ya kaçıyorlar ya da yere düşüyorlardı. İşte zengin giyimli Ümit, İnanç ve İyilik göründüler. Ümit bir şeyler söylemek istediyse de şaraptan öyle gevşemiş ki, kısa konuşmasından dolayı Kralın onu affedeceğini umduğunu söyleyerek uzaklaştı. İnanç yalnız kaldı, ama eminim, onu iyi şeyler beklemiyordu, o da sallanarak salonu terk etti. O zaman İyilik, sanki kardeşlerinin yaptığı hataları örtmek istiyormuş gibi, Kralın ayaklarına kapandı, selamlama kabilinden

bir şeyler söyledi ve hediyeleri getirdikten sonra odasına gideceğini, çünkü hediyeler arasında Majestelerinin henüz almadığı türden ona lâyık hediyeler bulunmadığını söyledi. O da Ümit ve İnanç'ın bulunduğu ve zavallıların kusup durdukları aşağıdaki salona gitti."

Harington kültürlü bir insandı. Elizabeth sarayı hakkında herhangi bir şey anlatmamıştı, ama o zamanlar edep erkâna tamamen uygun davranılırdı. James sarayının uygunsuz davranışları Harington'ı kızdırıyordu. O, bu içki düşkünlüğünü Danimarkalılara bağlıyordu. "Bana öyle geliyor ki, Danimarka Kralı, bizim İngiliz üst düzey iyi soylularımızı olumsuz etkiledi. Daha önceleri iyi şarabın tadına bile baktıramadıklarım, şimdi modaya uyup kendilerini hayvani zevklere kaptırıyorlar. Hanımlar ayık olmayı unuttu, sarhoşken yerlerde yuvarlandıklarını görmek mümkün."

Anlaşıldığına göre, Danimarka sarayının içki düşkünlüğü önceden de biliniyordu. "Hamlet"te bunu iki kez hatırlatması, Shakespeare'in durumdan haberdar olduğunu gösteriyor. Horatio'yla ilk buluşmasında Hamlet üniversiteden arkadaşına şöyle diyor: "Gitmeden önce, nasıl içilirmiş öğretiriz burda sana."[100] İkinci kez, sarayın önündeki bahçede Hayalet'in görünmesini beklediği zamandır. Topların yaylım ateşi işitilmektedir ve Hamlet anlatır:

Kral uyumuyor bu gece, şölen yapıyor,
Kadeh tokuşturuyor, hoplayıp zıplayan dansçıları seyrediyor.
Ren şaraplarını art arda kafasına dikerken,
Davullarla borazanlar da
Devirdiği kupaların şerefine bağırıyor...
Memleketi doğudan batıya sardı
İnsanları sersem eden bu sefahat,
Ve bizi başka ülkelerin gözünde küçük düşürüyor.
Ayyaş diyorlar bize, domuzlarla kıyaslayıp,

[100] "Hamlet", I , 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Şerefli adımızı lekeliyorlar.[101]

Şairler, her nasılsa her şeyi diğerlerinden önce öğreniyor ve anlıyorlar. Bu, ayrıntılarda bile ortaya çıkıyor. Üstelik, ülkeyi yönetenlerin yaşam tarzını belirleyen ufak tefek gerçekleri önemsiz saymak mümkün değildir sanırız.

Yakın arkadaşlar

Şimdi yüksek çevreleri terk edip, Shakespeare'in aralarında gündelik yaşamını sürdürdüğü alçakgönüllü insanların çevresine dönelim.

"Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyasına katıldığı 1594 yılından itibaren tiyatro yaşamının sonuna kadar, Shakespeare aynı simaların bulunduğu grupla bağlantı içerisindeydi. Bunlar, birlikte yaptıkları işin üzüntülerini ve sevinçlerini paylaştıkları kumpanyadaki hisse sahipleriydi. Bu kumpanyanın oyuncuları, Londra'daki en iyi oyunculardı. Oynadıkları piyesler içerisinde, sadece Shakespeare'in piyeslerini göz önüne aldığımızda bile, onların çok zengin ve çeşitli yeteneklere sahip oldukları hemen anlaşılır. Shakespeare'in yazdığı bütün üslûplarda oynayabilmek için bu gerekliydi. Elsinore'a gelen oyuncuları tavsiye ederken Polonius'un onlar için söylediklerini biz de Shakespeare'in kumpanyasındaki oyuncular için söyleyebiliriz: "Dünyanın en iyi oyuncuları. Tragedya, komedya, tarihsel oyun, pastoral, pastoralkomik, tarihselpastoral, trajiktarihsel, trajik-komik-tarihsel-pastoral, değişmez sahne ya da kuralsız oyun; hepsini oynayabilirler. Onlara ne Seneca fazla ağır gelir, ne de Plautus fazla hafif. İster kurallı olsun oyunlar, ister kuralsız, bunlardan iyisi bulunmaz."[102]

Onların isimlerini daha önce anmıştık, ama bir kez daha anmamızın zararı olmaz: Richard Burbage, John Heminges,

[101] "Hamlet", I, 4. Türkçesi: Bülent Bozkurt.
[102] "Hamlet", II, 2. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

Henry Condell, Augustine Phillips, William Slye, William Kempe, Thomas Pope, Richard Cowly.

Kepme, zamanının en iyi komedyeniydi. Kumpanyada yaklaşık altı yıl çalıştıktan sonra ayrıldı. Onun yerine geçen Robert Armin de onun kadar yetenekli bir oyuncuydu. Geriye kalan oyuncular ise, ya işi tamamen bırakmaya karar verdiklerinde ayrıldılar ya da ölünceye kadar aynı kumpanyada çalıştılar.

Shakespeare'in kazancına bakarak diğerlerinin gelirleri de tahmin edilebilir. "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" kumpanyası, gezici ve yerleşik olmayan tiyatroculuktan farklı olarak, burjuvanın en saygın insanları gibi yaşamaya gayret ederek mesleklerinin onurunu pekiştirmeye çalışıyorlardı, bunun için yeterli paraya da sahiptiler.

Daha sonraları olduğu gibi, tiyatro oyuncularının ahlaksız olduğu konusunda söylentiler o dönemde de dolaşmakla birlikte (III. Richard ve Fatih William hakkındaki anekdodu hatırla-

Shakespeare'in 1594 yılında diğer oyuncularla birlikte Kraliçenin huzurunda oynadığı Greenwich'deki Kraliyet Sarayı.

yalım!), Shakespeare'in kumpanyasının çekirdek kadrosu, kendilerini işlerine vermiş ve oldukça dürüst simalardan oluşuyordu. Tiyatro oyunculuğu mesleğini daha saygın bir duruma getirmek için çaba harcıyorlardı. Shakespeare ve kumpanyadaki bazı diğer oyuncuların, en küçük soyluluk unvanını almak ve centilmen olarak adlandırılmak için çabalamalarının nedeni işte buydu. "Globe" tiyatrosu inşa edildiğinde, oyuncuların çoğu yeni yapılan tiyatronun yakınlarına taşındı. Bölge kilise cemiyetinin gayretli üyeleri oldular, Heminges ve Condell'in kilise temsilcisi olmaları, o çevrede yaşayanların gözünde onlara saygınlık kazandırıyordu. Shakespeare'in, özellikle tiyatronun başhissedarları olan Burbage, John Heminges ve Henry Condell'le arkadaşlık ettiği anlaşılıyor. Burbage, Heminges ve Condell'in isimlerini anarak, yas yüzüğü almaları için, Shakespeare her birine vasiyetinde para bıraktı.

Kumpanyada en önemli yer, kahraman rollerinin en iyi oyuncusu olan Burbage'a aitti. Onun ustalığı uzun yıllar unutulmadı. İngiliz tiyatrosunun ilk tarihçisi olan Richard Flecknoe, Burbage'ın ölümünden kırk yıl sonra şöyle yazıyordu: "O, tam anlamıyla bir Proteus'tu,[103] yeni rolüne öyle çabuk uyum sağlardı ki, çıkardığı giysisiyle birlikte, sanki kendi vücudunu da bırakır ve tamamen yeni birisi olurdu; piyes bitmediği sürece asla kendisi olmazdı... Telaffuz ettiği her sözcüğe hayat veren, konuşmasına hareketleriyle anlam kazandıran üstün bir hatibin tüm niteliklerine sahipti. Onu dinleyenler konuşması boyunca büyülenir, o susunca üzülürlerdi. En kötü durumda bile olağanüstü bir oyuncu olarak kalmaya devam eder, rolünün dışına asla çıkmazdı, konuşmasını bitirdiğinde bile, bakışları ve jestleriyle rolünü icra ettiği yükseklikte kalırdı."

Ağıt yazarı Burbage'ın ölümüne üzülüyor:

---

[103] Proteus: Yunan mitolojisinde Poseidus'un deniz canavarları sürüsüne çobanlık eden ve yakalanmamak için dilediği kılığa girebilen bir deniz tanrısı. (ç n.).

Hem genç Hamlet, hem yaşlı Jeronimo,
İyi yürekli Lear, üzgün Mağribi ve diğerleri,
Onda yaşayan herkes, şimdi sonsuza dek yok oldu.

Sadece önemli bir oyuncu olması değil, iyi bir ressam olması da onun ne kadar yetenekli olduğunu gösterir. John Davies of Hereford, "Microcosmus" (1603) adlı uzun şiirinde, "oyunculardan bazılarına iyi resim yapabildiği için, bazılarına da şiirsel yeteneklerinden dolayı" saygı duyduğunu yazar. Şiirin kenarlarındaki boşluğa da, William Shakespeare ve Richard Burbage anlamına geldiği açıkça anlaşılan W.S. ve R.B. harfleri yazılmıştır. William Shakespeare iyi şiirler yazan oyuncu, Richard Burbage ise iyi resim yapabilen oyuncudur. John Davies, "Ölüm ve Kader Arasında Savaş" (1605) adlı bir başka uzun şiirinde, onları oynarken izleyen seyircinin, kendi zaaflarını sanki bir aynada seyrediyormuş hissine kapılması nedeniyle ayna olarak adlandırdığı oyunculardan söz eder. Ama onları izleyince zaafları değil, insani erdemleri görmenin mümkün olduğu başka tiyatro oyuncuları da vardır. Şiir kitabında bu yerin karşısındaki boşluğa gene W.S. ve R.B. harfleri yazılmıştır.

Shakespeare'in şiirsel hayal gücünü, Burbage'ın ise resim yeteneğini bir araya getirdiği meşhur bir olay var. Rutland Kontu Francis Manners, Shakespeare ve Burbage'dan kendisine bir amblem hazırlamalarını istedi. Şövalye turnuvasına katılmak için, Konta bir amblem gerekliydi. Kral James döneminde sarayda bu türden turnuvalar hâlâ düzenleniyordu. O dönemde her türden alegorik ve sembolik betimlemeler çok beğenilirdi. Shakespeare ve Burbage ellerinden geleni yaptılar. Kont, karşılığında cömert davrandı. Kontun kâhyası gider defterine şöyle not düşmüş: "31 Mart (1613). Milord'a yaptığı amblem için Mister Shakespeare'e 44 şilin. Yaptığı resim ve onu altın yaldızla süslediği için Richard Burbage'a 44 şilin. Toplam 4 pound ve 8 şilin."

Arkadaşların bu amblemi hazırlamaları, Shakespeare'in tiyatroyu bıraktığı döneme denk düşer. Onun kumpanyayla olan iş ilişkileri devam ediyordu. Shakespeare, birlikte yarattıkları ve parlak dramatik karakterler arasına katılan tiplemelerin başarısını paylaştıkları arkadaşıyla dostluğunu kesmemişti.

Kumpanyanın diğer üyeleri arasında Shakespeare'in en çok arkadaşlık ettiği oyuncular Heminges ve Condell'di. Kumpanyanın diğer üyelerinin de Shakespeare için sadece iş ortağı anlamına gelmediği anlaşılıyor. Doğum kayıtları, tiyatro oyuncularının Shakespeare'e karşı duydukları saygının gerçek göstergeleridir: Onların oğulları arasında, William adı verilmiş birkaç çocuk vardı ve onların vaftiz babasının kim olduğunu tahmin etmek zor değildi.

Dünürcü rolünde

Fransız Protestan Mountjoy ailesi de Shakespeare'in Londra'daki tanıdıkları arasındaydı. Yaklaşık olarak 1601 yılından 1607 yılına kadar, Shakespeare onların Silver Caddesi'nde bulunan evlerinde kaldı. Diğer bir ifadeyle, en büyük trajedilerini yazdığı yıllarda onların evinde kalmıştı. Kaldığı ev, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Londra'nın kilise merkezi olduğu kadar, şehir halkının dünyevi işleri için de bir merkez niteliğinde olan Aziz Paul Katedraline yakın bir yerdeydi.

Peruk imalatı gibi kârlı bir işle uğraşan Christopher Mountjoy'un, Stephen Bellot isimli bir kalfası vardı. Mountjoy'un yanında altı yıl çalıştıktan sonra Stephen'in bir seyahate çıktığı tahmin ediliyor. Londra'ya geri döndüğünde, ismi Marie olan, ama İngiliz geleneğine göre Mary olarak değiştirilen kızıyla onu evlendirmeye karar veren ustasının yanına yerleşti. Evin bir sakini ve aile dostu olarak Shakespeare de çeyiz, miras ve diğer mülkiyet konularıyla ilgili düğün öncesi görüşmelerde yer aldı. İş yoluna koyuldu ve evlilik gerçekleşti. Altı-yedi yıl sonra Stephen Bellot, evlilik sözleşmesinin gereklerini yerine getirmediği gerekçesiyle kayınbabasını mahkemeye verdi. Bellot'un söylediğine göre Mountjoy'un damadına

altmış pound civarında bir para ödemesi gerekiyordu, ölmesi durumunda da kendisine ve kızına iki yüz pound daha kalacaktı. Altmış pound henüz ödenmemişti. Mahkeme, evin önceki sakinlerinden Shakespeare'in de aralarında bulunduğu tanıkları çağırdı. Shakespeare'in verdiği ifadenin tutanağını, Amerikalı araştırmacı C.W. Wallace 1910 yılında ortaya çıkardı. Bu belge henüz Rusça yayımlanmadığı için onun tamamını çeviriyoruz:

"Warwickshire Kontluğundaki Stratford-upon-Avon'dan, yaşı 48 civarında olan centilmen William Shakespeare ifade vermek ve yemin etmek için getirildi ve yukarıda anılan gün ve yılda alınan ifadesinde şunları söyledi:

1. Tanık birinci soruya karşılık, ihtilaflı her iki tarafı, davacıyı vedavalıyı da hatırladığı kadarıyla yaklaşık on yıldır tanıdığını ifade etti.

2. Tanık ikinci soruya karşılık, davacıyı, davalının hizmetinde çalıştığı zamandan beri tanıdığını ve davalının yanında çalıştığı süre içerisinde, bildiği kadarıyla, davacının iyi ve dürüst davrandığını söyledi; ama tanığın hatırladığına göre, yukarıda ismi anılan davacının hizmetlerinden dolayı, davalının büyük yarar sağladığını ve kâr ettiğini söylediğini duymadığını ifade etti. Tanık ayrıca, davacıyı patronunun yanında iyi ve çalışkan bir işçi olarak gördüğünü de söyledi. Bu soruya başka bir yanıt veremedi.

3. Tanık üçüncü soruya karşılık, yanında çalıştığı sürece davalının davacıya karşı büyük bir sempatiyle ve dostça davrandığını; davalının ve eşinin, davacının çok dürüst olduğundan söz ettiklerini pek çok kez duyduğunu ifade ediyor. Tanık, davalının kızı ve tek mirasçısı Mary ile evlenmesini davacıya önerdiğini ifade ediyor. Davacının da kabul etmesi durumunda, bu evliliğin gerçekleşmesini çok istiyordu. Tanık ayrıca, davalının eşinin, yukarıda ismi anılan davacıyı bu evliliğe ikna etmesi konusunda tanığa ricada bulunduğunu; tanığın da bu ricaya uygun olarak, davacıyı gerçekten de bu evliliği kabul

etmesi için ikna ettiğini ifade ediyor. Tanığın söz konusu soruya karşılık söyleyebileceği başka herhangi bir şey bulunmuyor.

4. Tanık dördüncü soruya karşılık, kızı Mary ile evlenmesi durumunda davalının davacıya belirli miktar vaat ettiğini, ama bu miktarın ne olduğunu ve ne zaman ödeneceği konusunu hatırlamadığı gibi, davalının ölümünden sonra kızı Mary ve davacıya ayrıca 200 pound vaat ettiğini bilmediğini ifade ediyor. Tanık, davacının davalının evinde oturduğunu ve bu evlilik konusunda pek çok kez görüştüklerini, evlilik akdinin bu görüşmelerin sonucunda gerçekleştiğini ve kilise tarafından onaylandığını ifade ediyor. Bu konuda söyleyebileceği başka herhangi bir şey bulunmuyor.

5. Tanık beşinci soruya, kızı Mary'nin evlilik akdi yapılırken, davalının davacıya verdiği ev eşyalarını bilmediği için, soru listesindeki diğer konular hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğini ifade ediyor.

Willm. Shakesp."

Shakespeare bu ifadeyi 1612 yılında verdi. Belge memur tarafından yazılmış, yukarıda da gösterildiği gibi Shakespeare tarafından kısaltılmış bir biçimde imzalanmış. Davanın kendisi ve sonuçları bizim ilgi alanımıza girmiyor. Belgenin ilginç olan tarafı, gündelik yaşamında Shakespeare'in komşularıyla olan ilişkilerine tanıklık etmesidir. Görüldüğü gibi Shakespeare, hem büyüklerin evinde, hem de gençlerin yanında saygı görüyor. Mountjoy'un eşinin, evliliğin gerçekleşmesi için, kendi kızıyla Stephen Bellot arasında, ondan aracılık etmesini istemesinden buna hükmedebiliriz.

Gayri meşru oğul

Yaratıcı yaşamının tamamına yakın kısmını Londra'da geçirmekle birlikte, Shakespeare'in sık sık Londra'dan ayrılması gerekmişti. Doğduğu ve sahip olduğu taşınmaz mülkün – ev ve toprak– büyük kısmını edindiği şehri çok sık ziyaret ederdi. Veba salgını yıllarında da Londra'dan ayrılması gerekmişti. Shakespeare'in kumpanyası diğer şehirlere de turne-

ye çıkıyordu. Kumpanya oyuncuları, özellikle Oxford ve Cambridge üniversitelerinde sık sık temsil verirlerdi.

Londra'dan çıktığı bu geziler sırasında Shakespeare'in yolu Oxford'dan geçiyordu. Oxford, Stratford'a giden en elverişli güzergâh üzerindeydi.

John Davenant'a ait olan Crown hanı Oxford'da bulunuyordu. John, şehir yönetiminde görevleri olan ve büyük saygı gören varlıklı bir insandı. Antika meraklısı Aubrey, Davenant'ın şehirde saygın ve ciddi bir sima olduğunu anlatıyor. Diğer bir antika meraklısı Anthony Wood, onun gülerken çok nadir görüldüğünü veya hiç görülmediğini söyleyerek tiyatro temsilleri tutkunu olduğunu ekliyor.

Davenant'ın Jane adında genç ve güzel bir karısı vardı. Aubrey, onun "genç, zeki ve nüktedan bir kadın olduğunu ve onunla sohbet etmenin bir zevk olduğunu" anlatıyor.

Shakespeare bu evde pek çok kez bulunmuştu. Anthony Wood, Davenant'ın Shakespeare hayranı olduğunu, "Londra ve Warwickshire arasında gidip gelirken Shakespeare'in sık sık onun evinde konakladığını" açıkça söyler. Aubrey şöyle yazıyor: "Shakespeare, senede en az bir kere Warwickshire'a gider ve genellikle de onu çok sevip saydıkları Oxford'daki bu evde (yani Davenant'ın hanında) kalırdı."

Davenant çiftinin beşi erkek üçü kız sekiz çocuğu vardı. 1606 yılında doğan ikinci oğullarına aile dostlarının şerefine William adını verdiler. Shakespeare'in bu çocuğun vaftiz babası olduğu rivayet edilir. William sonraları dram yazarı oldu ve I. Charles döneminde baş şairlik payesi verildi. William'ın ağabeyi Robert Davenant, önde gelen bir ilâhiyat bilgini oldu. Antika meraklısı Aubrey onunla sohbet etmiş ve şöyle yazmış: "Robert Davenant'ın, William Shakespeare'in onu yüzlerce kez öptüğünü söylediğini duydum." Genç William Davenant, Shakespeare'in ölümünden sonra, 1618 yılında, "William Shakespeare'in Anısına Methiye" isimli eseri yazdı.

Davenant ailesi hakkındaki bu rivayet, Shakespeare'in onlara gerçekten yakın olduğunu gösteriyor.

Davenant ailesine yakınlığın, arkadaşlık ilişkisinden daha ötede bir ilişki olduğu konusunda bazı görüşler var. "Aile dostu" teriminin, evlilikdışı ilişki anlamında kullanılması durumunda, Shakespeare'in Davenantların aile dostu olduğu iddia ediliyor.

Bu dedikodunun kaynağı, Sir William Davenant'tan başkası değil. Gene antikacı Aubrey, bu konu hakkındaki her şeyi anlatıyor. "Sir William (Davenant), örneğin Samuel Butler (Hudibras'ın yazarı) gibi çok yakın arkadaşlarıyla birlikte keyifle şarap içerken, bazen Shakespeare'in tarzında yazıyormuş gibi hissettiğini ve kendisini onun oğlu olarak düşünmelerinin hoşuna gittiğini söylerdi: Annesinin hoppa bir kadın, hatta sözde bazen fahişe diye adlandırılmasına neden olan yukarıda anlatılan hikâyeyi de anlatırdı."

Davenant'ın Shakespeare'in gayri meşru oğlu olduğu konusundaki hikâyeyi antikacı Oldys de anlatır. Onun hikâyesi şöyle: "Bu rivayetin güvenilir olduğunu kabul edersek, Shakespeare Londra'dan giderken ve Londra'ya dönerken Oxford'daki handa kalıyor veya "Crown" meyhanesini sık sık ziyaret ediyor demektir. Hanın sahibesi çok güzel ve akıllı bir kadındı, kocası Mister John Davenant ise (sonraları Londra belediye başkanı) asık suratlı ve melankolik bir insandı; o da karısı gibi Shakespeare'le sohbet etmekten hoşlanırdı. Oğulları Will Davenant ise (sonraları Sir William Davenant) o zamanlar yedi-sekiz yaşlarında okullu bir çocuktu. O Shakespeare'i öyle çok severdi ki, geldiğini duyunca onu görebilmek için okuldan kaçardı. Bir gün onun nefes nefese eve koştuğunu gören yaşlı bir adam, böyle acele nereye gittiğini sorar. Çocuk, vaftiz babası[104] Shakespeare'i bir an önce görmek için böyle koştuğunu söyler. "Sen iyi bir çocuksun –der yaşlı adam– ama Tanrının adını boşuna anmamaya bak."

[104] "Vaftiz babası" İngilizcede "god-father" olarak söylenir, harfiyen çevirisi "Tanrının nezdinde baba" olarak yapılabilir.

Bu hikâye, 1749 yılında R. Chetwood adlı birisinin yayınında basıldı. O, şöyle diyordu: "Pek çok kişi, Sir William Davenant'a, Shakespeare'in evlilikdışı oğlu gözüyle bakıyor."

Bu hikâyenin doğru olup olmadığını saptamak imkânsız olduğu için, doğru olarak kabul edip etmemek okurun kendisine kalıyor. Ben kendi adıma, Davenant hikâyesinin, tarihi bakış açısından ilginç bir hikâye olduğunu söyleyebilirim sadece.

Genç William Davenant, dikkatli bir ifade kullanırsak, vaftiz babasının izinden giderek bir şair ve dram yazarı oldu. Püriten burjuva devrimi sırasında, 1642 yılında, William Davenant otuz altı yaşındayken bütün tiyatrolar kapatıldı. Bu durum Cumhuriyet yılları boyunca değişmedi. Sadece Cromwel'in iktidarda bulunduğu son yıl olan 1656'da, sarayda birkaç temsil düzenledi. Yaklaşık dört yıl sonra, karşı devrim yapıldı ve Stuartlar iktidara geri döndü. Yeni yönetimin yaptığı ilk işlerden biri, tiyatroyu yeniden canlandırmaktı. O sırada elli dört yaşında olan Davenant, kendi tiyatrosunu kurdu. Hayatta kalan tiyatro oyuncularını topladı ve doğru düzgün bir kumpanya kurmak için yeni oyuncular yetiştirdi. Davenant, Yenidendoğuş Çağı'nın sonlarında geçerli olan İngiliz tiyatrosu geleneklerinin koruyucusu rolüne soyundu. Çok şey biliyor ve çok şey hatırlıyordu, temsilleri hazırlarken, o dönemin tiyatroculuğundan belleğinde kalan deneyim ve usûlleri oyunculara aktarıyordu. Davenant, gençliğinde oynanan piyesleri, tiyatroların kapanışına kadar yeniden sahneye koymayı sürdürdü. Özellikle "Hamlet"i sahneliyordu. Çağdaşları üzerinde büyük bir etki yaratan Thomas Betterton, Danimarka Prensi rolünü oynuyordu. Rolünü nasıl oynayacağını Betterton'a öğreten, Davenant'ın kendisiydi. Bunu yaparken, çeyrek asır önce Richard Burbage'in bu rolü nasıl oynadığını anlatıyordu ki, Burbage'i rolüne hazırlayan Shakespeare'di.

Davenant'ın dram sanatında Shakespeare'in haleflerinden biri olarak ortaya çıktığını söylersek abartmamış oluruz. Davenant, tiyatroda oynadığı rolü, belki sadece Shakespeare'in yaptığı işi devam ettiren birisi olarak yapmıyor, onun soyunu

da devam ettiren birisi olduğu konusundaki rivayeti de pekiştirmek istiyordu.

Bir şeyi daha hatırlatalım. 1660 yılında başlayan Restorasyon dönemi, ahlak anlayışının en uç noktada gevşek olduğu bir dönem olarak bilinir. Ülkede neredeyse yirmi yıl egemen olan çok sert bir Püriten rejimin ardından, ahlaksızlığın, yeni düzen taraftarı olmanın ifadesi sayıldığı yeni bir dönem başlamıştı. Restorasyon döneminin komedileri, eşlerin sadakatsizliğinin, başkasının karısını baştan çıkarmanın ve başkasının kocasını yoldan çıkarmanın temeline oturtulmuş entrikaların birbiri arkasına anlatıldığı komedilerdir. Davenant hikâyesinin Restorasyon stiline uygun olduğu söylenebilir.

Sir William Davenant'ın, yaşlılığında çakırkeyifken anlattığı bu sansasyonel hikâye hakkında söyleyebileceklerimiz sadece bu kadar.

Ondalık vergi hisseleri

Henüz anlatılan bu hikâyenin, okurun gözünde Shakespeare'in şöhretini zedelemediğini umarız. Eğer bilmeden ona zarar verdiysek düzeltmek için acele edelim. Davenant türünden düşüncesiz insanlar, onun hakkında ne söylerlerse söylesinler, Shakespeare yaptığı işin önemini bilir ve işine gereken özeni gösterirdi.

Shakespeare'in birikimlerini bilen hemşerilerinin, ona, ondalık vergi hisselerinden almasını önerdiklerini okur belki de hatırlıyordur. Öyle anlaşılıyor ki, o zamanlar buna yetecek kadar parası yoktu. Birkaç yıl daha geçince, "Başmabeyinci'nin Hizmetkârları" ortaklığındaki hissesinden elde ettiği gelir, bu satın almaya olanak sağlayacak duruma gelmişti.

Onun şairliğiyle ilgili olmayan bu ayrıntıları verdiğimiz için bir kez daha affınızı diliyoruz, ama gerçeklerden kaçamazsınız, bizim de onları okurdan gizlemeye hakkımız yok.

Kilise, köylüyü sömüren en büyük güç olduğu Ortaçağda, çiftçilerin işlediği toprakların sahibiydi. Çiftçiler bu topraklardan kazandıklarının onda birini kiliseye öderlerdi. Kilise re-

formu ve manastırların kapatılmasından sonra, bu topraklar farklı şahısların eline geçti. Stratford yöresinde bulunan bu tür topraklar, Stratford korporasyonuna aitti. Bu topraklar, onları çiftçilere kiralayan mültezimlere kiraya verilir, çiftçiler de kazandıklarının onda birini mültezimlere öderlerdi. Mültezimler de kazançlarının bir kısmını korporasyona geri öderlerdi.

Evliliğinden hemen sonra, Shakespeare henüz on dokuz yaşındayken, Stratford'daki ondalık vergi arazileri Ralph Hubaud adında birisinin eline geçmişti. Shakespeare, yirmi iki yıl sonra bu toprakları Hubaud'dan satın aldı. 1605 yılının yazında yapılan sözleşmeye göre Shakespeare, eski sahibi Ralph Hubaud'a dört yüz kırk pound ödedi. Böylece, yılda altmış pound kazandıran toprakların gelirini almaya hak kazandı. Altmış poundun on yedisini Stratford Korporasyonuna, beşini Hubaud'un bu toprakların hakkını satın aldığı ilk sahibine ödemek zorunda olduğu doğruydu. Bu durumda, Shakespeare'in eline net olarak geçen miktar otuz sekiz pound oluyordu. Shakespeare yaşamöyküsü yazarlarının en yenilerinden birisi olan F. Halliday'in yaptığı hesaplamalara göre, yıllık gelir, yatırılan sermayenin yüzde dokuzunu oluşturuyordu. Böylece, dokuz-on bir yıl içerisinde, bu işe yatırılan parayı tamamıyla geriye almak mümkündü, ondalık hisselerin ondan sonraki getirisi tamamıyla net kâr oluyordu.

Ondalık hisse işi Shakespeare'in Stratford'daki konumunu daha da güçlendirdi. Bütün ailesinin, karısının ve iki kızının burada yaşadığını unutmamamız gerekir. Shakespeare kendisi de Stratford'a daha sık gelmeye ve daha uzun kalmaya başlamıştı.

Shakespeare'in ölümünden kırk beş yıl sonra, onu tanıyan hemşerileriyle sohbet eden Stratford papazı John Ward günlüğüne şöyle yazmıştı: "Hiçbir eğitim almayan Shakespeare'in yaradılıştan akıllı bir insan olduğunu anlatıyorlar. Gençliğinde devamlı olarak tiyatrodaymış, daha ileri yaşlarda ise, sahneye yılda iki piyes yazarmış, bu da ona büyük gelir sağlarmış. Öyle ki, yılda bin pound civarında para harcarmış." Ward bunu, bir

papaz olarak, şehirde büyük bir topluluğa ruhani rehberlik yapmak gibi önemli bir görevde bulunduğu sırada, şehirdeki tanışıklıklarına dayanarak anlatıyordu. Shakespeare'in, hemşerilerinin gurur kaynağı olduğunu anlayan Ward, biraz önce verdiğimiz notun yanına kendisi için de bir not düşmüş: "Hatırlama notu. Bu konuda cahil görünmemek için Shakespeare'in piyeslerini okumak ve yeterince bilmek lazım..."

Gördüğümüz gibi, Ward'ın sorumluluklarına karşı ciddi bir yaklaşımı var, ama gene de pek güvenilir bir tanık değil, çünkü Shakespeare son yıllarında yılda iki piyes yazmıyordu. Ward, piyes sayısını iki kat abarttığı gibi, şüphesiz Shakespeare'in savurganlığı konusunu da abartıyordu. Stratford gittikçe daha Püriten bir şehir olmaya başlamıştı. Shakespeare çocukken, şehir yönetiminin başında bulunan babasının tiyatro oyuncularının temsillerine seve seve izin verdiği dönemler artık geride kalmıştı, şehir yönetimi şimdi Püritenlerin elindeydi ve onların talebi üzerine şehirde tiyatro gösterileri yasaklanmıştı.

Kazandıkları ve edindiği taşınmaz mal varlığıyla, mesleğinin ne kadar saygın olduğunu ve bunun sayesinde onların çoğunun hayal bile edemeyeceği kadar büyük bir gelir sağladığını, Shakespeare, Püriten hemşerilerine gösteriyordu. Kuşkusuz cimri Püritenler, Shakespeare'e bu nedenle daha da çok kızıyorlardı. Ama ev ve toprak sahibi, üstelik Kralın sarayında pek çok kez bulunmuş ve Majestelerinin özel hizmetkârı zengin bir centilmene zarar veremiyorlardı.

Üç şaheser

Shakespeare'in yaşamının bu dönemi hakkında, arşivlerde şimdi elimizde olanlardan daha çok belge bulunsaydı bile, sayıları ne kadar çok olursa olsun, bu belgeler olmaksızın şimdi bildiklerimizle kıyaslanınca çok önemsiz kalırlardı. Biraz önce üzerinde konuştuğumuz yıllarda, yani 1604-1606 yılları arasında yazdığı üç piyes, "Romeo ile Juliet" ve "Hamlet"le

birlikte, onun trajedi üslûbunda ulaştığı ustalığının doruklarını oluşturur.

1604 yılında Saray Eğlenceleri Dairesinin kayıt defterinde şöyle bir not bulunuyor: "Hortlak gecesinde, yani 1 Kasım'da, "Venedikli Mağribi" adlı oyun, Whitehall Sarayının şölen salonunda Majesteleri Kralın oyuncuları tarafından, oynandı." Bu, "Othello"nun prömiyeri değilse bile kesinlikle yeni bir piyesti.

Trajedinin başarısına tanıklık eden bazı ilginç belgeler günümüze ulaşmıştır. Şair Leonard Digges yıllar sonra şunları hatırlıyordu: "Başka zaman olsa, Catiline His Conspiracy'den bir satır bile duymak istemeyen seyirci, nasıl zevkle izliyor ve oradan (tiyatrodan) nasıl hayranlıkla ayrılıyordu; onlar için Sejanus[105] da çok yorucuydu, "namuslu" Iago ile kıskanç Mağribi, onların daha çok hoşuna gidiyordu..." Shakespeare araştırmacılarından biri, Londra'nın Shoreditch bölgesindeki vaftiz kayıtlarında çok etkileyici bir şey buldu. Tiyatro tutkunu olduğu anlaşılan William Bishop isimli birisi, kilise takviminde böyle bir Hıristiyan ismi bulunmamasına rağmen, 1609 yılında doğan kızını Desdemona ismiyle vaftiz ettirmişti.

Shakespeare kumpanyasının kayıt defterleri günümüze kalmadığından, Shakespeare'in şu veya bu piyesinin ilk olarak ne zaman oynandığı konusunda saray kayıtları genellikle tek bilgi kaynağı olmaktadır. Sarayda verilen temsiller her zaman prömiyer olmayabileceğinden, zaman konusunda düzeltme yapmak gerekir. Tam tersini, herkese açık olan tiyatronun seyircileri arasında ünlenen oyunların sarayda oynandığını söylemek daha doğru olur.

Bunu belirttikten sonra, Kitap Ticareti Odasının kayıtlarından çıkarılmış aşağıdaki alıntıya veriyoruz. Nathaniel Butter ve John Busbie isimli yayıncılar el yazmasının kaydını Ticaret Odasına yaptırmışlar: "Kitap adı: Mister William

[105] Ben Jonson'un yazdığı her iki trajedi konularını Roma tarihinden alır.

Shakespeare'in yazdığı Kral Lear'in hikâyesi, genellikle Thames'ın karşı kıyısındaki "Globe" tiyatrosunda oynayan Majestelerinin Kumpanyasının, geçen Noel, Aziz Stephen Gecesinde Majesteleri Kralın huzurunda Whitehall'da icra ettiği biçimiyle." Kayıt 1607 yılında yapılmış. Gerekli hesaplama yapılınca, "Kral Lear" temsilinin, 26 Kasım 1606 tarihinde sarayda oynandığı ortaya çıkıyor. Piyesin, yukarıda verdiğimiz belgenin gösterdiğinden daha önce "Globe" tiyatrosunda oynandığı anlaşılıyor.

Çağdaşlarının gözünde Shakespeare'in şöhretini gösteren, 1605 yılına ait bir belge daha bulunuyor; seçkin bir filolog ve tarihçi olan bilim adamı William Camden'in yazdığı "Büyük Britanya Üzerine Yazılan Büyük Esere Eklemeler" (bu isimlendirme ilk olarak 1586 yılında çıkan "Britanya" isimli eserinin varlığıyla açıklanıyor). Bu eklemeler, Camden'ın eski İngiliz şairleri hakkında yaptığı yorumları içeriyor. Söz konusu bölümü bitirirken şöyle yazıyor: "Eski İngiliz şairlerimizin şiirsel eserleri hakkında fikir sahibi olmak için bu kadarı yeterli olacaktır. Ben asıl günümüze kadar gelebilme olanağı bulmak isterdim. Gelecek nesillerin haklı olarak hayranlık duyacakları Sir Philip Sidney, Edmund Spenser, Samuel Daniel, Hugh Holland, Ben Jonson, T. Campion, Michael Drayton, George Chapman, John Marston, William Shakespeare ve zamanımızın diğer verimli zekâlarının yazdıklarıyla gösterebileceğim dünyaya kadar gelmek isterdim."

Camden'ın yaptığı bu yorumda, Shakespeare'e sonuncu yer kalmış. Bu durum, Camden'in gözünde, Shakespeare'in sadece iki şiir kitabı yayımlanmış bir yazar olmasından kaynaklanabilir. Ama bu listedeki başka bazı isimlere de hak ettiklerinden daha büyük bir önem verilmiş. Hugh Holland topu topu bir şiir kitabı yazmış olmasına rağmen, Ben Jonson gibi, o da Camden'in öğrencilerinden olduğu için, listede Chapman ve Shakespeare'in önünde yer alıyorlardı.

Camden, Shakespeare'den başka bir nedenle daha söz ediyor. Britanya'nın eski zamanlarının saygın araştırmacısı, bu

arada bazı soyadlarının kökeninden de söz ediyor. "Bazı soyadları o zamanlar taşınması âdet olan bir silahtan gelir. Örneğin Longsword (Uzun kılıç), Broadspeare (Geniş mızrak), Fortescu (Sivri mızrak) ve Shakespeare (Mızrağıyla sarsan)..." vb.

İsminin nereden geldiğini ilk olarak açıklayan bu ifadeyi Shakespeare'in okumuş olması pekâlâ mümkün. Camden'ın Kral Lear efsanesini burada anlatmasına bakarak bu sonuca ulaşmıyoruz. Kral Lear trajedisi bundan önce yazıldığı için, bu hikâye Shakespeare'e artık gerekmiyordu. Buna karşılık, Menenius Agrippa'nın anlattığı, midenin, vücudunun diğer organlarıyla tartıştığı alegorik söylencenin dikkatini çektiği kesin. Shakespeare bu söylenceyi, kısa bir zaman sonra yazdığı "Coriolanus" piyesinin ilk perdesinde kullandı.

Shakespeare, 1606 yılında "Macbeth" piyesini yazdı. Bu piyesin yazılış hikâyesi hakkında göreceli olarak daha çok şey bilinir.

"Majestelerinin Hizmetkârları", ismine uygun bir biçimde davranmak ve koruyucusu Kralı ululamak durumundaydı. 1604-1605 yıllarında, "Globe" tiyatrosunda Gowrie isimli bir piyes sahnelendi; piyeste, James'in İngiliz tahtına geçmesinden kısa bir süre önce, henüz İskoçya Kralıyken, Gowrie'nin elebaşılığını yaptığı suikast girişiminden şanslı bir biçimde kurtulması anlatılıyordu. Seyirci piyesi merakla izliyordu. Ama Krala karşı düzenlenen komplonun anlatılması fikri, iktidarın hoşuna gitmemişti. Suikast girişiminin başarıya ulaşmamasına ve komplocuların darağacını hak eden katiller gibi mahkûm edilmelerine aldırmadılar.

O dönemi yaşayan John Chamberlain'in mektubundan piyesin kaderiyle ilgili bilgi edinilmiştir: "Gowrie" trajedisi, Kralın hizmetkârları tarafından büyük bir halk kalabalığı önünde tam olarak iki kez oynandı. İşittiğim kadarıyla, konunun iyi işlenmemesinden ya da Kral hayattayken onun sahnede anlatılması uygun görülmediğinden, üst düzey danışmanlar

(yani bakanlar A.A) piyesten memnun değiller ve herkes piyesin yasaklanacağını düşünüyorlar."

Nitekim, öyle de oldu.

"Majestelerinin Hizmetkârları" kumpanyasının, bundan böyle Kral ve bakanlar nezdinde kendisini aklaması gerekiyordu. Sahneye, onların hoşuna gidebilecek bir oyun koymaları gerekiyordu. Daha önce Thomas More hakkında yazılan piyeste olduğu gibi, bu türden zor durumlarda Shakespeare'e başvurulduğunu biliyoruz. Bu kez de aynısı oldu.

Shakespeare işe ciddiyetle yaklaştı. Uygun bir konu bulabilmek amacıyla İskoçya tarihini okumaya başladı. Meslektaşları, Shakespeare'e "diplomat" gözüyle bakıyorlarsa bile bu kez galiba yanılmışlardı. Shakespeare sahneye aktarmak için, Kralını öldüren ve tahtını ele geçiren İskoç asilzadesinin hikâyesinden daha iyi bir konu bulamadı.

İskoçya konulu piyesin kumpanyaya niçin gerekli olduğunu, Shakespeare'in tamamen unuttuğunu söylemek de mümkün değil. Yazar, sarayın onurunu okşamak için gerekli düzenlemeleri yaptı. Bu da incelikli ve zevkli bir biçimde yapılmıştı. Birincisi, Kral kendisini büyü ve sihir konusunda çok bilgili saydığından, ona, gerçek İskoçya cadılarını sahnede görme imkanı sağlanmıştı. İkinci olarak, James'in uzak atalarından, İskoç boyunun önderi Banquo sahneye çıkarılmıştı. Macbeth onun öldürülmesini emreder. Vicdan azabıyla kıvranan katil Kralın daha sonra gördüğü ve ona eziyet çektiren korkunç hayal görmelerinden birinde, torunlarının ardında yürüyen Banquo'nun hayaleti görünmüştür:

Kiminin elinde iki altın top,
Kiminin elinde üçüzlü asa![106]

James, İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı olarak üçlü hükümdarlık asasına, İngiltere ve İskoçya kralı olarak da ikili

[106] "Macbeth", IV, I. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.

devlet nişanına sahipti. Kraliyet görkeminin torunlarına kalacak bu sayısız nişanına sahip ilk kral James'di. Bu nedenle, iltifat tek değil, çok sayıdaydı ve Stuart sülâlesinin gelecek kuşaklarıyla da ilgiliydi.

Bütün bu övgüler, kendine özgü bir iltifatla doruğa ulaşıyordu. Kraliyet gücünün ilâhi kökenleri olduğuna inanan James, kudretli kral elini dokundurduğunda hastaları iyileştirme gücünün Tanrı tarafından kendisine verildiğine inanıyordu. Shakespeare, İngiliz kralının tebaasını nasıl iyileştirdiğinin anlatıldığı bir sahne yazmıştı.

Bir alay dertli, deva bekliyor ondan.
Bilim ne yaptıysa boşuna, bu illete karşı.
Ama onun eli değdi mi iyileşiyor hastalar,
Bir evliya eli değmiş gibi.

ve daha ileride:

Kral illeti dedikleri,
Kaç kez gördüm İngiltere'ye geleli:
Bu iyi kral mucizeler yaratıyor bu illete karşı.
Kendinden başka bilen yok,
Tanrının yardımını nasıl sağladığını.
Ama hekimliğin umut kestiği hastaları,
Şişler, çıbanlar içinde, yürekler acısı insanları
İyi ediyor hemen hayır duasıyla
Ve boyunlarına taktığı bir altın madalyonla.
Dediklerine göre bu iyileştirme gücü
Kendinden sonraki krallara da geçermiş.
Bu değerden başka Tanrı bir de
Geleceği görme gücü vermiş ona.
Bu sevgili kulunun tahtına
Tanrı nice rahmetler yağdırmış böylesine.[107]

[107] "Macbeth", IV, 3. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.

Oyuncular bütün bunları dile getirirken, herkesin kimden söz edildiğini anladığından emin olmak isteyen Kral James, memnun bir gülümsemeyle salonda göz gezdiriyor, saraylılar ise başlarını dalkavukça sallayarak bunu onaylıyor ve fısıldayarak doğruluğunu konuşuyorlardı.

Bu eseri bilen bizler, dram yazarının Krala karşı hiç de dalkavukça bir karakter taşımayan görüşlerini ifade eden motifleri, bir yolunu bulup trajedinin içerisine sokmaya başardığı için ona sadece hayranlık duyabiliriz. "Majestelerinin hizmetkârı" kendi kumpanyasının siparişini yerine getirmişti. Hümanist Shakespeare, devlette üst yönetimin nasıl olması gerektiği konusunda ne düşündüğünü söylemişti. Macbeth karakteriyle, despot bir kralın korkunç yüzünü çok açık bir biçimde gözler önüne serer. Bununla da yetinmeyerek, "tanrısal bir merhametle" donatılmış bir kralın yapması gereken her şeyi açıkladığı aynı sahnede, Shakespeare aslında, kendisine ülkedeki yaşamı ve ölümü yönetme hakkı verilen kişinin nasıl olması gerektiği konusundaki fikrini söyler.

Bu sahneyi hatırlatalım.

Kral Duncan'ın öldürülmesinden sonra oğlu Malcolm İngiltere'ye kaçar. Kana susamış Macbeth'in takibinden sakınan Macduff da aynı yere kaçar ve Malcolm'un yanına gider, İskoçya'yı, tahtı gasp eden hunhar Macbeth'ten kurtarmak için yapılacak savaşın başına geçmesini ister. Macduff'un Macbeth tarafından yollanıp yollanmadığını öğrenmek isteyen Malcolm, kendisinin de günahsız olmadığını söyleyerek kendi kendine iftira eder:

Bende değer aramayın. Krallara yaraşan
Doğruluk, dürüstlük, ölçü, denge,
Cömertlik, azim, acıma, inanma,
Sabır, sağlam yürek, sarsılmaz istem,
Bütün bunların zerresi yoktur içimde,
Buna karşılık ne kötülük ararsan bende.

Bu yapmacık vaazın ardından da Macduff'a sorar:

Böyle bir insan kral olmalı mı sence?
Söyle. Çünkü ben bu adamım gerçekten.

Dürüst Macduff cevaplar:

Kral olmalı mı ha? Yaşamamalı böyle adam.[108]

Hümanist Shakespeare, tiranların yaşamaya lâyık olmadıkları düşünmektedir. Biz, devletin başında bulunan kişiden, onun ne tür nitelikler talep ettiğini duyarız. Bunlar adalet, hoşgörü, mertlik, iyiliktir... Buna itiraz etmek mümkün müydü? Kral, Shakespeare'in kendisini tam da böyle bir kral saydığından kuşkulanmadan onu alkışlıyordu. Halk tiyatrosunun seyircisi de alkışlıyordu. İzlerken susan seyirci, kendi kısmetine düşen yeni kralı kafasında ölçüp biçiyordu.

Burada üç büyük trajedinin ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak sadece dış koşullara değindik. Shakespeare'in dehası, bu yapıtlarda olgunluğun en üst sınırlarına ulaşıyor. Okura, bu dev yapıtların sosyo-felsefi ve psikolojik anlamlarının analiz ve değerlendirmelerini bulacağı eleştirmenlerin çalışmalarına başvurmalarını öneririz. Biz, hayattaki çelişkiler ve yaşama düzeninin adaletsizliği konusunda, Shakespeare'in bilincinin gittikçe keskinleştiğini söylemekle yetineceğiz. Bu, "Kral Lear" piyesinde özellikle belirgindir, ama diğer iki trajedi de Shakespeare'in o yıllarda sahip olduğu trajik bakış açısını yansıtır.

Ailevi sevinç ve üzüntüler

Shakespeare'i, edebiyat ve tiyatro dünyasının bir katılımcısı olarak görmeye alıştık. Onu, Marlowe, Ben Jonson, Beaumont ve Fletcher gibi insanların arasında hayal etmek

[108] "Macbeth", IV, 3. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.

bizim için zor değil. Sonraki nesillerin belleğinde, onların isimleri çok yakın gibi görünürse de, Shakespeare için onlar, genellikle sadece tanıdık olan, en iyi ihtimalle Ben Jonson gibi arkadaşlık ettiği, göreceli olarak uzak insanlardı.

Ama Shakespeare'in daha sık görüştüğü ve daha yakın olduğu kalabalık bir aile çevresi vardı.

Shakespeare'in annesi Stratford'da yaşıyordu. Şapkacı William Hart'la evlenen kız kardeşi Joan da orada oturuyordu. Joan'un 1600 yılında doğan oğluna William adını verdiler. Vaftiz babası ona kol kanat gererek onun geleceğiyle ilgilendi. William Hart tiyatro oyuncusu oldu.

Ailenin bir başka üyesi, Shakespeare'in kardeşi Edmund da tiyatrocuydu. Tahmin edebileceğimiz gibi, başlangıçta sadece "öğrenci" olan, daha sonraları ücret alan bir oyuncu olarak çalışan Edmund'a, Shakespeare kendi tiyatrosunda iş buldu. Hissedarlar listesinde onun ismine pek çok kez rastlanır.

1607-1608 yılları, Shakespeare ailesinde pek çok olayın yaşandığı bir dönemdi.

Shakespeare'in büyük kızı Susanna'ın nihayet yirmi dört yaşında evlenmesiyle başladı. Kendisinden sekiz yaş büyük olan eşi, çok iyi bir doktor olarak herkesin saygısını kazandığı Stratford'a 1600 yılı civarında yerleşmişti. John Hall'la Susanna'ın nikâhları 5 Haziran 1607 tarihinde, Stratford'daki Holy Trinity Kilisesinde kıyıldı. Shakespeare'in bu törende olmaması düşünülemez.

Aynı yılın Aralık ayında Shakespeare'i, Londra'daki üzücü bir cenaze töreninde görürüz. Tiyatro oyuncusu kardeşi Edmund ölmüştür. Cenaze ayini, "Globe" tiyatrosundan pek uzakta bulunmayan Southwark'taki St. Saviour Kilisesinde yapıldı. Shakespeare hiçbir masraftan çekinmedi. Normalde gömülme için iki şilin, küçük çanın çalması için de ayrıca bir şilin eklenirse toplam üç şilin yeterliydi. Shakespeare, görkemli bir gömülme töreni düzenledi ve kardeşi Edmund'un kilise mihrabının altına gömülmesi için de ayrıca para ödedi. Bütün bunları, "31 Aralık. 1607. Tiyatro oyuncusu Edmund

Shakespeare, büyük çanının sabah çalışıyla birlikte kiliseye gömüldü. 20 şilin" notunun yazılı olduğu kilise kayıt defterinden öğreniyoruz.

Yirmi yedi yaşındaki Edmund'un cesedinin bulunduğu tabut, büyük çanının eşliğinde toprağa verilirken, Burbage, Heminges, Condell ve diğer oyuncular Shakespeare'le yan yana duruyorlardı. Mihrabın ağır taş levhasının tabutun üzerine nasıl kapandığını birlikte gördüler. Shakespeare, kardeşinin cenaze törenini, daha sonra kendisinin gömülmesini vasiyet ettiği biçimde yapmıştı.

1608 yılı daha güzel olaylarla başladı. Susanna'ın doktor Hall'la evlenmesinin üzerinden dokuz ay geçmişti (durum Susanna'ın dünyaya gelişindeki gibi olmamıştı) ve beklenen zamanda, adını Elizabeth verdikleri bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Vaftiz töreni 21 Nisan 1608 tarihinde yapıldı. Shakespeare'in, torununun vaftiz törenini kaçırdığını sanmıyoruz.

Sonbaharda yeniden üzücü bir olay yaşandı. John Shakespeare'in dul eşi Mary Arden'in cenaze ayini, 9 Eylül 1608 tarihinde Stratford kilisesinde yapıldı. Kocasından tam yedi yıl fazla yaşamıştı. Annesinin ölümünden sonra, Shakespeare artık ailenin en büyüğüydü.

Shakespeare, annesinin cenaze töreninin ardından Stratford'dan hemen ayrılmadı. Ayın sonunda, şapkacı Hart'la evli kız kardeşi Joan'ın oğlu Michael doğdu, ondan sonraki ay ise, Stratford ihtiyar heyeti üyelerinden Henry Walker'ın ricası üzerine, 19 Ekim 1608 tarihinde onun oğlunun vaftiz babası oldu. Shakespeare, bildiğimiz kadarıyla, vaftiz çocuklarını ihmal etmezdi. Vasiyetinde, "Vaftiz oğlum William Walker'a yirmi altın şilin" ifadesi bulunuyordu.

Ayrıca Stratford'da bir para işi de vardı. Bir süre önce hemşerilerinden birisine altı pound borç vermişti. Ama hemşeri parayı zamanında ödememişti. Bir süre bekledikten sonra, Shakespeare onu mahkemeye verdi. Borçlu John Addenbrooke, parasının olmadığını açıkladı. Bunun üzerine,

kefili Thomas Horneby'i dava edince, mahkeme paranın ondan alınmasına karar verdi.

Shakespeare'in bu "cimriliği" kolayca anlaşılır. "Majestelerinin Hizmetkârları" tam bu sırada (1608-1609), temsiller için kendilerine yeni bir mekân ediniyorlardı. Shakespeare, bu girişimin ortaklarından birisiydi. Kendi tiyatrosu ihtiyaç içindeyken, alacaklarını nasıl bağışlayabilirdi ki!

Üç trajedi daha

Ne olursa olsun, Shakespeare yaratmaya devam ediyordu. Aile olaylarıyla ve iş problemleriyle dolu bu yıllar onu asıl işinden alıkoymuyordu.

Shakespeare'in tiyatrodaki çalışma koşulları hakkında şu an bildiklerimiz, onun güncel yaşamla ilgili konulara doğrudan değinememesinin nedenlerini anlayabilmemiz için yeterli. Gene de, dönemin nazik problemlerini dolaylı bir biçimde ele almak konusunda, Shakespeare'in becerilerini gittikçe geliştirdiğini görüyoruz. Seçimini, hem güncel, hem de "evrensel" temaları işlemesine olanak sağlayacak konular içerisinden yapıyordu. "Antonius ve Kleopatra" (1607) trajedisinin, Shakespeare'in yaşadığı dönemle olan bağını bu bilgilerin ışığında anlayabiliriz. O, derebeylik İngilteresinin adalılığa has kapanıklığını kırdığı bir dönemin çocuğuydu. Tüccarlar Rusya'ya ve Yakındoğu'ya varmışlar, korsanlar Amerika'yı yağmalıyorlardı. İngiliz yönetiminin diplomatları neredeyse Avrupa'nın bütün saraylarında karşı entrikalar çeviriyorlar, casusular bütün Atlas Okyanusu ve Akdeniz limanlarında mekik dokuyorlardı. İngiltere'nin içine sürüklendiği savaşlar Flandre, Fransa ve İspanya topraklarında sürüyordu. Kısacası tarih, aynı türden uluslararası karmaşık politik anlaşmazlıkların farklı ülkeleri kuşattığı, savaş dramatizmi duygusunun Shakespeare'de doğması için elinden geleni yapıyordu.

Bununla birlikte, iktidarın zirvesinde bulunun şahıslara karşı dalkavukça bir eğilimi yoktu. Konumlarının onlara sağladığı olanaklar dışında, diğer insanlardan hiçbir farklarının ol-

madığını biliyordu. Bunun dışında, onlar da bütün insanlığın bağlı olduğu genel yasalara tâbiydiler. Onlar da yüce ve alçak olabilirlerdi. Shakespeare, bir kadının kurnaz davranarak binlerce tehlike arasından sıyrıldığını ve ülkeyi yönettiğini görmüştü. Devlet gailelerinin, kendini beğenmiş kadınca bir prestij arayışıyla el ele yürüdüğünü biliyordu. Devlet adamları da görmüştü. Onların arasında da dâhiler yoktu. En vicdansız ve en duygusuz şöhret düşkünleri başarıya ulaşıyorlardı. Bunların arasında, kudret hayaliyle büyülenmiş olanlar, cesaret harikaları gösterecek yetenekte mert insanlar vardı, ama kurnazlık, hile ve entrikalar karşısında acizdiler.

Bütün bu gözlemlerden, görkemli "Antonius ve Kleopatra" tasarısı doğdu. Piyeste, Shakespeare'in çağdaşlarının portreleri bulunmuyor. Burada, ne Kleopatra Elizabeth, ne Antonius Essex, ne de Octavius Lord Burghley'di. Portrelerde benzerlik olmamakla birlikte, çağın ruhu, karakterleri ve hırsları, romantik duygular içerisindeki okuyucunun sadece devlet yöneticisi iki kahramanın aşk hikâyesini ayırt edebileceği bu trajediye şaşırtıcı bir biçimde yansıtılmış. Bu trajedi, tamamıyla romantik bir dram değil, olay geçmişteki bir döneme de ait olsa, Shakespeare dönemiyle ilgili pek çok yansıma bulunuyor. Trajedide, Shakespeare için çok özel bazı şeylerin izlerinin de bulunduğu belli oluyor. Bunu söylerken, daha önce söz ettiğimiz gibi, Kleopatra ile sonelerin gizemli esmer hanımı arasındaki benzerliği kastediyorum.

Shakespeare'in bundan sonraki trajedisinin, yaşadığı dönemle ilgisi daha dolaysız.

1607 yılında, İngiltere'nin orta kısımlarındaki kontluklarda çiftçilerin ayaklanması baş gösterdi. Büyük toprak sahipleri, küçük çiftçilerin kullandığı toprakların etrafını çevirerek onları bu topraklara sokmayınca, küçük çiftçilerin toprağı işlemesi ve böylece ekmek parasını elde etme şansı ellerinden alınmış oldu. Onların da ayaklanmaktan başka şansı kalmamıştı, ama ayaklanma sert bir biçimde bastırıldı.

Shakespeare'in edindiği izlenimler, o sıralarda yazdığı "Coriolanus" (1607) piyesinde yansımasını buldu. En çok, Romalı soylu kahramanın, halkı "aşağı tabaka" olarak adlandırdığı ve doludizgin kötülediği öfkeli konuşmaları dikkat çekiyordu. Shakespeare, başka türlü yazabilir miydi? Zanaatçıların ayaklanmasının anlatıldığı piyesin başına neler geldiğini unutmamıştı, ama her şeye rağmen isyan eden halkı sahnede anlatmak istiyordu. Bunu ancak kaçınılmaz olan uzlaşmayla sonuçlandırarak yapabilirdi. İsyancı halk her türlü kınanır, ama gene de, halkın niçin ayaklandığı anlatılır. Piyes, şehir halkından kalabalık bir topluluğun sahneye çıkmasıyla başlar. Onlar, "aç yaşamaktansa ölmeye hazırdırlar." İçlerinden birisi, "ekmeğin fiyatını kendimiz belirleyelim" diye önerir. Şehirlilerin bu repliklerden bile Shakespeare'in niyetini anlamak mümkün. Trajedinin konusu, Plutarkos'un "Ünlü Yunanlı ve Romalıların Karşılaştırılmalı Yaşamöyküleri" isimli eserinde anlattığı Coriolanus'un yaşamöyküsünden alınmıştı. Shakespeare, Plutarkos'un anlatımına oldukça sadık kaldı. Ama tam bu noktada değişiklik yaptı. Romalıları, tefecilerin açgözlülüğü ve acımasızlığı galeyana getirmişti, ama Shakespeare, halkın memnuniyetsizliğini pahalılık ve açlık olarak değiştirdi.

Romalı pleblerden birini, herhangi bir yoksul İngiliz'in konuşabileceği şekilde konuşturur. "Biz zavallı yurttaşlarız; değerli olan asilzâdeler. Büyüklerimiz, kendilerine fazla geleni verseler bize yetecek. Yenebilecek artık yiyeceklerini bıraksalar bile bizi biraz düşünüyorlar diyebilirdik. Ama bunu bile çok görüyorlar. Bizim açlığımızı, sefaletimizi kârdan sayıyorlar. Çektiğimiz eziyet onlara kazanç oluyor. Sıskalıktan tırmığa dönmeden yabalarımızı kullanıp öcümüzü alalım. Tanrılar biliyor ki bunu açlıktan söylüyorum, intikama susadığımdan değil."[109]

Shakespeare, İsa'dan önce V. yüzyılda, eski Yunanistan'da geçen olayla "Atinalı Timon" piyesinde, antikçağın

[109] "Coriolanus", I, 1. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

daha derinlerine iner. Ama zaman olarak uzaklık aldatıcıdır. Diğerleriyle kıyaslandığında, kendi döneminin temel sosyal çelişkilerine en çok yaklaştığı eserdir. Kahramanının ağzından söylediği gibi, en büyük kötülük konumların eşit olmayışında, kimilerinin yoksul, kimilerinin zengin olmasında ve insanın erdemlerine göre değerlendirilmemesindedir.

Altın, insanların ruhunu soysuzlaştırır, şeylerin özünü bozar, her şeyi kendi karşıtına dönüştürür;

> Altının bu kadarı karayı ak, çirkini güzel,
> Yanlışı doğru, soysuzu soylu, yaşlıyı genç,
> Korkağı yiğit etmeye yeter de artar bile.[110]

Uğruna bütün insanların zavallı kölelere dönüştüğü altın, "insan düşmanlığının ve kanlı savaşların nedeni", "baba oğul arasında katliam aracı", "temiz karı koca döşeğini kirleten", "ruhu sınayandır." Trajedinin kahramanı, insanın altının etkisiyle bozulmasına karşı birçok ateşli konuşma yapar. Büyük bir düşünce ürünü olan "Atinalı Timon", o dönemin toplumunda yaşayan insanın çektiği acıları ve sefaletin gerçek nedenlerini Shakespeare'in ne kadar derinden anladığını göstermesi bakımından özellikle değerlidir.

Shakespeare hakkında bildiklerimizle bağlantılı olarak ortaya şöyle bir soru çıkabilir: Para biriktiren ve servetini artırmak için her zaman çaba gösteren dram yazarının kendi yaşamıyla, bu piyeste Timon'a söylettiği altın karşıtı tiratları nasıl bağdaştırabiliriz? Bu çelişki Sahakespeare yaşamöyküsü yazarları tarafından daha geçtiğimiz yüzyılda fark edilmişti. Peki, bu konuda ne söylenebilir?

Sınıflı toplumlardaki kültür yaşamının diğer büyük adamları gibi, Shakespeare de kazanmak için yaratmak ve rahat yaratmak için kazanmak ihtiyacından doğan önlenemez çelişkinin kurbanlarından birisidir. Gerçekleri okurdan saklamayı

---

[110] "Atinalı Timon", IV, 3. Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu.

gerekli görmedik, Shakespeare gibi bir dâhinin bile, kendisinin hazırlamadığı koşullarda yarattığını, okurun da anlayacağını umuyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla, kazanmak Shakespeare için amaç değildi. Puşkin, "Esin satılmaz, ama el yazması satılabilir" diye yazıyordu. Bize, Shakespeare de bunu kendisi için söyleyebilirdi gibi geliyor. "Atinalı Timon" piyesinde adı Şair olan kişinin ağzından bunu söyler. Şöyle konuşur:

İçimden bir şeyler dökülüverdi işte.
Bizim şiirimiz çamın sakızı gibidir:
Kendiliğinden sızar beslendiği yerden.
Çakmaktaşına vuracaksın ki, ateş çıksın;
Bizim nazlı alevimiz kendi kendini parlatır,
Sonra seller gibi taşıp her engeli aşar.[111]

[111] "Atinalı Timon", I, 1. Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu.

9. BÖLÜM

SİHİRLİ ASANIN İNDİRDİĞİ SON DARBE

Çocuk oyuncuların çocukça olmayan eğlenceleri

XVII. yüzyılda, çocuk kumpanyalarının, yetişkin oyuncuların oynadığı tiyatroların ciddi rakipleri haline dönüştüğünü hatırlatalım. Bunlardan biri, Elizabeth döneminde Kraliyet Kilisesi Kumpanyası olarak adlandırılıyordu, I. James döneminde ismi Majestelerinin Eğlence Kumpanyası olarak değiştirildi. Kumpanya, "Hey, Doğuya!" isimli eğlenceli bir komediyi 1605 yılında sahneye koydu. George Chapman, Ben Jonson ve John Marston'ın ortaklaşa yazdığı komedide, Londra'da yaşayan işçi ve kalfaların hayatı anlatılıyordu. Ama piyes yazarları, yeni Kralın yurttaşlarını alaya almaktan da kendilerini alamamışlardı. Şahıslardan biri İskoç aksanıyla konuşuyordu,

bu rolü oynayan çocuk oyuncu, ne eksik, ne fazla, Kral James'in telaffuzunu taklit ediyordu. Londra halkı doğal olarak gülüyordu, ama bu şaka saraydakilerin hoşuna gitmemişti. Chapman'ı yakalayıp hapsettiler, Marston saklanmayı başardı, Ben Jonson ise başı belaya giren arkadaşını yalnız bırakmamaya karar verdi ve hapishane günlerini gönüllü olarak Chapman'la paylaştı. Çok geçmeden dram yazarlarını serbest bıraktılar, ama Çocuk Oyuncular Kumpanyası Kralın teveccühünden ebediyen mahrum kaldı. Hatta bir süreliğine kapatıldı da. Kumpanyanın yöneticisi Evans, temsillerin yeniden başlatılması için sonradan gerekli izni almayı başardı.

"Hey, Doğuya!" komedisinin başına gelenler, Evans'ın ateşini söndürmemişti. Sansasyon arayışındaki Evans, adı bize kadar ulaşmayan bir başka komediyi sahneye koydu. Bilinen, sahnede sarhoş olarak gösterilen Kralın, ağza alınmaz pis sözlerle küfrettiğiydi sadece. James, Krala karşı yapılan her türlü hakaretin sadece devlete karşı bir suç olmayıp, Tanrının önünde de bir günah olduğunu, saltanatının en başında açıklamıştı. Çocuk kumpanyası yöneticisinin serbest düşünme biçimi, politik karşıtlığa benziyordu ve doğal olarak affedilmedi. Fransa kraliçesinin, kocasının sevgilisiyle yaptığı kavganın ve ona bir şamar atmasının bir sahnede anlatıldığı, Chapman'ın "Byron Suikastı" isimli oyununu sahneye koyduğunda, Kumpanyaya son darbe indirildi. Konusu o döneme ait olduğundan ve Fransa'nın o zamanki Kral ve Kraliçesi anlatıldığından, Fransız büyükelçisi bu piyesin sahneye konulmasını kesin olarak protesto ettiğini açıkladı. O zaman James emretti: "Bundan sonra oynamasınlar ve dilenmeye çıksınlar!" Bu, kumpanyanın dağılması demekti. Durumu kurtaramayacağını anlayan Evans, Burbage'a bir iş önerisiyle başvurdu.

"Majestelerinin Hizmetkârları"nın ikinci tiyatrosu

Burada, Londra'daki ilk tiyatronun kurucusu olan James Burbage'ın henüz hayatta olduğu birkaç sene önceye dönmek zorundayız. "Theatre"ın üzerinde bulunduğu arazinin kira

müddetinin dolmadan kısa bir süre önce Burbage, temsiller için yeni bir bina edinmeyi düşündü. Düşündüğü, eski Blackfriars Manastırının binasıydı. Tiyatroyu burada inşa ettirmeye yetişemedi. James Burbage'ın ölümünden sonra, oğlu Chutbert, Blackfriars binasını Evans'a kiraya verdi. Çocuk kumpanyaları, sarayda hoşnutsuzluk yaratan temsilleri burada oynuyorlardı. Kumpanya şimdi kendisini feshetmek durumunda kalınca, Evans, Burbage'ın binanın kira hakkını kendisinden geriye satın almasını istedi.

1607-1608 kışı nadiren yaşanan çok çetin bir kıştı. Thames nehri buz tutmuştu ki, bu ancak çok büyük soğuklarda olurdu. Böyle kötü bir havada, temsillerin açık havada oynandığı tiyatroya seyirci çekmek hiç kolay değildi, üstelik oyuncuların ayazda oynaması zordu. Bu nedenle 1607-1608 kış sezonu, "Globe" tiyatrosu için oldukça acıklıydı. Oyuncular uzun zamandır temsiller için kapalı bir mekânın hayalini kuruyorlardı. Evans, eski manastır Blackfriars'tan vazgeçince, Burbage ve arkadaşları onun önerisini memnuniyetle kabul ettiler. Burbage, kendisinin ve kardeşi Chutbert'ın, oyunculardan da Shakespeare, Condell, Heminges ve Slye'ın girdiği bir ortaklık kurdu. Kendisine bir hisse bırakan Evans da onlara katıldı. Dağılan çocuk kumpanyasından birkaç çocuk da Burbage-Shakespeare kumpanyasına katıldı. Bunlar

Dram yazarı Francis Beaumont.

Nathaniel Field, John Underwood ve William Ostler'dı.

Kumpanyada oyuncuları, temsiller için şimdi iki mekâna sahiptiler: Açık hava tiyatrosu "Globe" ve "Blackfriars" Üstelik bizim de bildiğimiz gibi kumpanya sık sık da sarayda oynuyordu. Kumpanyanın mali işleri oldukça düzeldi ve ana hissedarların gelirleri, bu arada Shakespeare'in geliri daha da arttı. Burbage-Shakespeare kumpanyası, Londra tiyatro dünyasında tartışmasız bir üstünlük elde etti.

Beaumont ve Fletcher sahneye çıkarlar

Aziz Paul okulunun çocuk oyuncuları, 1606 yılında, "Kadın Düşmanı" isimli bir komediyi sahneye koydular. Yazar Beaumont, bir taşra yargıcının oğluydu. Bir din adamı olur umuduyla Oxford'a eğitime yollamışlardı. Papazlık kariyeri onu çekmiyordu, Londra'ya taşındı ve Inner Temple hukuk okuluna başladı. Pek çok hukuk okulu öğrencisi gibi, o da tiyatroyu seviyordu. Bir çok piyes seyrettikten sonra bir komedi yazmaya başladı. Ben Jonson'la tanıştı, Jonson, kendisinin de piyes yazdığı çocuk oyuncular kumpanyasına, Beaumont'un ilk piyesinin kabul edilmesine yardım etti. Beaumont, sonraları kendisini Ben Jonson'ın öğrencisi sayacak ve bundan gururla söz edecekti.

Francis Beaumont, Shakespeare'den yirmi yaş küçüktü. Shakespeare'in "Macbeth" piyesini sahnelediği sıralarda, onun ilk piyesi gün ışığı gördü.

Genç dram yazarı başarılıydı. Ben Jonson'ın onu kışkırtmasından mı, yoksa kendisi de Jonson'dan aşağı kalmayan bir çatak olduğundan mı, her nedense, Beaumont'un bir sonraki piyesi, şehir halkını, daha önce yazılmış dramların romantik maceralarıyla eğlendirmeyi amaçlayan "The Knight of the Burning Pestle" isimli bir tiyatro parodisiydi. Yeni bir "tiyatro savaşına" yol açmadı.

Yaklaşık aynı yıllarda, piskoposluğa yükselmiş bir papazın oğlu olan John Fletcher da Londra'da göründü. 1579 yılın-

da doğan Fletcher, Beaumont'tan beş yaş büyüktü ve onunla aynı yıllarda yazmaya başlamıştı, ama başarı sağlayamıyordu.

Bir tesadüf onları bir araya getirdi, birlikte oturmaya ve birlikte yazmaya karar verdiler. Beaumont'un evlendiği yıl olan 1613 yılına kadar birkaç yıl birlikte yaşadılar. Shakespeare'le aynı yıl ölen Beaumont'un 1616 yılındaki beklenmeyen ölümüne kadar ortaklaşa yazmaya devem ettiler.

"Majestelerinin Hizmetkârları", Shakespeare'in yerine geçecek olan Beaumont ve Fletcher'ın kendi tiyatrolarında sürekli çalışması için onları aralarına çekti. Shakespeare, bundan on yıl kadar önce Ben Jonson'ı kendi kumpanyasına çekmeye çalışıyordu. Ama bundan bir şey çıkmamıştı. Shakespeare, her zaman kendi yerine geçecek birilerini arıyordu. Onun, Beaumont ve Fletcher'ın yeteneklerini değerlendirerek bundan böyle yazabilecekleri sayıda piyesin onlara ısmarlanması için tavsiyede bulunduğu tahminini yaparsak yanılmamış olacağız.

Dram yazarı John Fletcher.

Sahakespeare'i, genç yetenekleri sadece etik veya estetik ilkelerden dolayı desteklemeyi sevdiği önermesini bir kenara bırakırsak, ana hissedarlardan birisi olarak gelirine kayıtsız kalamayacağı kumpanyanın işlerine olan ilgisiyle açıklanabilir sadece.

O yıllarda dikkat çekici bir biçimde öne çıkan dram yazarlarından bir başkası, kâh Kralın Kumpanyası kâh Kraliçenin Kumpanyası için yazan John Webster'dı. Trajedi alanında Shakespeare'in arkasından en önemli ustaydı. "Beyaz Şeytan" ve "Düşes Malfi" onun en iyi trajedileridir.

"The Mermaid" tavernasında tartışmalar

Aziz Paul Katedralinden pek uzakta olmayan Bread Caddesi'nde bir taverna bulunuyordu. Buranın levhasında, uzun sarı saçlı ve balık kuyruklu bir genç kız betimlenmişti. "The Mermaid" (Denizkızı) tavernasının sahibi, Shakespeare'in adaşı William Jonson'dı. Shakespeare, zamanla onunla sağlam iş ilişkileri içerisine girdi, o kadar ki, Shakespeare ve John Heminges'in de içinde olduğu bir ticari ortaklık sözleşmesinde Jonson da yer aldı. İş, Londra'daki bir evin satın alınması ve onun ipotek edilmesiyle sonuçlandı. Noter tarafından düzenlenmiş ve onların imzalarını attığı bu belgeyi Britanya Müzesinde görmek mümkündür.

Ama "The Mermaid" tavernası bu yönüyle ilgiye değer değil.

Londra'nın merkezinde bulunan taverna, toplantılar için en çok sevilen yer haline geldi. Barut komplosuna karışanların, gizli görüşmelerin Londra'daki kısmını burada yaptıklarını daha önce hatırlatmıştık. Bundan önce de, tiyatro oyuncuları ve edebiyatla ilgisi olan kişiler burayı sıkça ziyaret ederlerdi. Walter Raleigh'in kendisi de buraya teşrif ederdi. O, her ayın ilk cuma gününde burada toplanan kendine özgü bir kulüp oluşturmuştu. Ama aksilik, cuma gününün perhiz günü olarak ilân edilmiş olmasıydı. Denizkızı levhasının altında toplanan edebiyat-tiyatro çevresi, sadece balık yemekle yetinmiyordu. Kâr getiren bu hoş müşterileri kaybetmekle, ceza ödemek arasında tercih yapmak durumunda kalan William Jonson, müşterilerinin cömertliği bu ek masrafı karşılamaya olanak sağlayacağından ikinci yolu tercihi etti.

Perhiz günlerinde et yiyen bu çevrenin içerisine başka kimler giriyordu? Daha önce de söylendiği gibi, Walter Raleigh, aylık toplantıları düzenleyen kişiydi. Buraya denizcilik kahramanlıklarını anlatmak, karadaki çarpışmalar veya çok yakından tanıdığı saray yaşamı üzerine konuşmak için gemliyordu, hakkını vererek farklı türde pek çok şiir yazdığı şiir sanatı konusunda sohbet etmek için geliyordu. Raleigh'in burayı ziyaret etmesi, insanlarla birlikte olmayı onun gibi seven birisini Londra Kulesine hapsederek onu yalnızlığa mahkûm eden James'in saltanatından önceydi.

Yaş sırasına göre, onun arkasından, Shakespeare'in hemşerisi olan ve Shakespeare'den bir yaş büyük Michael Drayton'ı anmamız gerekir. İkisi de Warwickshire kontluğundan gelmeydi. Drayton, şair ve dram yazarı olarak uzun yıllar Shakespeare'le yan yana çalıştı ve onların edebi olarak yakın olduklarına ilişkin pek çok kanıt bulunur: Birbirlerinin eserlerinden aldıkları konular ve birbirlerinin eserlerine atıfta bulunmaları, onların sanat konusundaki arkadaşlıklarının işareti olarak ilgi çekicidir. Drayton'ın Stratford'ı sıkça ziyaret etmesi onların dostluğunu pekiştirdi.

Okur artık yakından tanıdığı için, kulübün sıradaki üyesi dram yazarı Shakespeare'den söz etmeye gerek kalmıyor.

Yenidendoğuş Çağı insanlarına özgü evrenselliğin önemli temsilcilerinden birisi olan Thomas Campion, Shakespeare'den üç yaş küçüktü. Şair,

Şair ve dram yazarı Michael Drayton.

müzisyen, hukukçu ve tıp adamı olan Champion, bu alanların her birinde özgün fikirlere sahipti. Antikçağın nazım biçimlerini İngiliz şiirine sokmak gerektiğini savunuyordu. Müzisyen olarak kontrpuan konusunda bir ders kitabı yazdı. Onun hukuk ve tıp alanındaki bilgilerine hiç değinmeden, bilim adamlığının yanı sıra, ince ve zarif şiirler yazarak, onlara gene aynı zarafette müzikler bestelediğini söyleyeceğiz. Champion bunları icra ederken, grubun müdavimleri kendisine eşlik ederek şüphesiz onu pek çok kez dinlemişlerdi.

Zengin bir tüccarın oğlu olan John Donne (1572-1634) da "The Mermaid" tavernasına gelip giden şairlerdendi. Ben Jonson, "John Donne'ı bazı açılardan dünyadaki en iyi şair" sayıyordu. Ama hayattayken ün kazanamadı. 1615 yılında, başrahip olarak Aziz Paul Katedralinde göreve başladığında, Londra halkının akın akın onun vaazlarını dinlemeye gelmesi sayesinde daha çok tanınmaya başladı. Bu sıra dışı adam, ancak XX. yüzyılda büyük bir ün kazandı. Diğerlerini saymazsak, Spenser ve Shakespeare'in ardından, şairlerin "metafizik okulu" olarak adlandırdıkları ekolün başını çekerek, İngiliz şiir tarihinde yeni bir dönem açtığı şimdi açıkça görülüyor. Vaazlarında kullandığı ve papaz cüppesi altında hümanist görüşler sakladığına tanıklık eden ifadeleri, XX. yüzyılda büyük bir ün kazandı. "The Mermaid" tavernasında toplanan çevrenin üyeleriyle onu birleştiren de bu görüşleriydi: "Hiç kimse tek başına bir ada değildir. Herkes kıtanın bir parçası, bütünün bir bölümüdür. Deniz, sahildeki toprak keseğini götürürse, bununla bütün Avrupa biraz daha küçülecektir... Her insanın ölümü beni küçültür, çünkü insanlığın tamamıyla bağım var. Bu nedenle, çanın kimin için çaldığını öğrenmeye çalışma, çünkü o senin için çalıyor."

"Çanlar Kimin İçin Çalıyor" romanının giriş bölümünde Hemingway bu sözleri kullandı.

Ben Jonson, Donne'dan bir yaş daha küçüktü. Daha XVII. Yüzyılın ilk on yılında, edebiyat-tiyatro dünyasında edebiyat diktatörü olarak yerini almıştı. Şairlerin birçoğundan

daha eğitimliydi, kuşkusuz herkesten de daha kavgacıydı. Kendisini dinlettirirdi. Sadece dinlettirmez, bazen itaat ettirirdi. Taraftarları da vardı.

Daha önce de söylediğimiz gibi Beaumont bunlardan birisiydi. O ve Fletcher bu grubun en genç üyeleriydi. Onlar buradaki yerlerini yeteneklerinden dolayı almışlardı.

Thomas Coryate ise Fletcher'dan daha küçük, Beaumont'tan daha büyüktü. O, hepsinden daha çok seyahat etme şansını yakalamıştı, tabii ki, Walter Raleigh haricinde. Shakespeare, Jonson ve Beaumont'un bir kez bile bulunmadığı Venedik'te kadın bir oyuncuların sahneye çıktığını anlatan Coryate'in "The Mermaid" tavernasında nasıl kuşkuyla dinlendiğini hayal etmek güç değil. Dahası da vardı, "Gördüğüm en iyi erkek oyuncular kadar zarif oynayan"! diye anlatıyordu. Coryate ince nüktedanlığıyla tanınıyordu. O, bu grubu, "Mermaid (Denizkızı) tabelası altında toplanan Denizkızları centilmenlerinin saygın kardeşliği" olarak adlandırıyordu.

Ben Jonson'ın bu grubu harekete geçiren bir işlevi olduğu şüphe götürmez. O, Campion'un nazım biçimi konusundaki bilgiç teorisini diğerlerinden daha iyi anlayabilecek durumdaydı ve onunla tartışmak için de en iyi silahlanmış kişiydi. John, Donne'ın şiirlerini duyunca demediğini bırakmıyordu. Bilginler Jonson ve Campion, John'un yazdığı şiirleri genellikle hiçbir şiir yazma biçimine koyamıyorlardı. O zaman Ben bağırıyordu: "Vezinsiz yazdığı için Donne'ı asmak lazım!"

Campion'un tıbbi bilgilerine başvurarak Jonson kendi mizah teorisini geliştirmeye başladı: Belirli tipteki insanların, kapris ve tuhaflıklara karşı fizyolojik eğilimleri. Komedi dramındaki bu teorinin ilk taraftarlarından olan Beaumont ona kulak verdi.

Ya Shakespeare? Daha yaşlı olması ve bir dram yazarı olarak herkes tarafından tanınması nedeniyle, Ben'in onu rahat bırakması pek de söz konusu değildi. Ben'i tanıyınca, yerine kendi otoritesini koymak amacıyla, yerleşmiş bir otoriteyi ala-

şağı etmeyi aklına koyduğunu anlardınız. Ama Shakespeare de geri adım atmazdı.

Bazı okuyucular, bizim fanteziye daldığımızı düşünecektir. Hayır, iki dev arasındaki bu türden tartışmalar unutulmaz! Thomas Fuller tarafından kaydedilen bir anının hikâyesi gerçekten de bize ulaşmıştır: "Onunla (Shakespeare) Ben Jonson arasında pek çok kez orijinal düellolar olmuştur; birisi büyük bir İspanyol kalyonuna benziyordu, diğeri İngiliz savaş gemisine. Jonson birincisine benziyordu, bilgi hacmi bakımından üstündü, ama hantaldı ve hareket kabiliyeti zayıftı. Shakespeare, İngiliz savaş gemisi gibi boyut olarak daha küçüktü, ama manevra yeteneği daha yüksekti, gelgite bağımlı değildi, uyum yeteneği yüksekti ve her rüzgârdan yararlanabiliyordu, başka bir ifadeyle zeki ve hazırcevaptı."

Ne kadar parlak ve renkli bir tanımlama! Önümüzdeki tablo ne kadar da canlı! Fuller bunu kendisi uydurmamıştı. Bu benzetme, "deniz-kızı kardeşliğinden" birisinin aklına gelmişti şüphesiz. Bu hikâyeyi uydurabilmek için başka bir kuşağa, İspanyol ve İngiliz gemileri arasında böyle bir benzerliğin olduğu ve "Yenilmez Armadanın" darmadağın olduğu o destanın yaşandığı kuşağa ait olmak gerekir.

Bu anının güzelliği merakınızı daha da artırıyor. Shakespeare ve Ben Jonson ne hakkında tartışıyorlardı? Edebi belgelere bakarak bu konuda kısmen tahmin yapmak mümkün. Ben Jonson, bir kere bulduğu bir ifadeyi veya nükteyi hiç unutmayan yazarlar grubundandı. O, şüphesiz hatırlar, hatta not eder, sonra da eserlerinde kullanırdı. Jonson, "Every Man in His Humour" komedisinin hemen ardından, 1605 yılında yazdığı önsözde, Beyaz ve Kırmızı Gül savaşlarının bazı piyeslerde paslanmış üç kılıcın yardımıyla sahnede canlandırılmasıyla eğlenir. Bu, "VI. Henry" üçlüsünün yazarından başka kiminle ilgili olabilirdi ki? Kyd'in "İspanyol Trajedisi" ve Shakespeare'in "Titus Andronicus" piyeslerinden hoşlanmaya devam edenlerle, "Bartholomew Panayırı"nda (1614) Jonson'ın alay ettiği bölümü hatırlatmıştık. Ben'e göre, bu tür

zevklere sahip seyirci çağdaş düzeyden yirmi beş-otuz yıl geride kalmıştır.

Bunlar, dram alanındaki farklı eğilimler arasında ilkesel bazda yapılan büyük tartışmaların bazı cılız yankıları. Kendi kuşağı için, hayat gerçeğini yazan en büyük sanatçı Shakespeare'di. Shakespeare'in ilk yazdıkları, Ben Jonson'ın kuşağı için soyut romantizmdi, Jonson günlük yaşama yakınlaşma isteğiyle bunu reddeder ve yazdığı komedilerde bunu elde eder.

Ya gençler? Onlar susuyorlar mıydı?

Başlangıçta mizah teorisinin taraftarı olan Beaumont, bu tartışmalarda Jonson'ı destekliyordu. Onun yazdığı "The Knight of the Burning Pestle" da romantik drama bir darbeydi. Hatta Shakespeare'in dizelerinden parodik alıntılar vardı. John Fletcher ise Shakespeare'in tarafındaydı. O, romantizmi seviyordu, "sıradan" seyircinin yüceliğini değerlendiremediği "Sadık Çoban Kız" isimli pastoral eseriyle kısa bir zaman önce bozguna uğramıştı. O, dinamik bir sahnenin, olguların düzenindeki herhangi bir anlamsızlığı seyircinin gözünde fark edilmez hale getireceğinde ısrar ederek, dramda fanteziyi savunuyordu, yeter ki bol hareket ve güzel bir hitabet olsun, bir de keskin veya tehlikeli dramatik durumlarla ilgili bol nükte olsun.

Bir gün tavernada masa başındayken, Ben Jonson için şaka yollu bir mezar kitabesi yazma fikri çıktı. Bununla ilgili birkaç hikâye anlatılır. Bu rivayetlerden biri, ilk dizeyi Jonson'ın kendisinin yazdığı, ikincisini ise kafiyeye uygun olarak Shakespeare'in yazdığını anlatır. Şair Drummond'ın Ben Jonson'la sohbetlerini yazdığı karalama notlarına bu mezar kitabesinin sözleri de yazılmış. Ama, ya Drummond bir şeyi yazmayı unuttu ya da bir kelime oyununun bizim bilmediğimiz nüktesi var:

Çalışmaktan yorulan Ben, şimdi dinleniyor burada.

Shakespeare şüphesiz sade ve hızlı bir şekilde isabet ettiriyor:

Bir tek tel kalmamış sakalında.

Güya Shakespeare tarafından yazılan ikinci kitabe daha anlamlı:

Artık burda yatıyor Benjamin Jonson,
Şimdi bir kazdan daha iyi düşünemeden,
Ama gelecekte de, yaşamında olduğu gibi,
Şiirlerinde yaşayacak ebedi.

Ben Jonson'ın oğlu doğduğunda, yeni doğmuş çocuğa vaftiz babası olmak üzere Shakespeare davet edilir. Vaftiz oğluna ne hediye vereceği sorulunca Shakespeare, çevrilmesi güç bir kelime oyunuyla Jonson'a cevap verir: "Ben pirinç kaşık hediye ederim, sen de onları Latince'ye çevirirsin" (latten spoonspirince benzer bir alaşımdan yapılan kaşık, latten ve Latin (Latince) kelimeleriyle kelime oyunu yapılmış).

Değerlendirebildiğimiz kadarıyla Shakespeare'in nükteleri yumuşaktı, Jonson'ın sözleri ise iğneliydi. Böyle bir söylenti çıktıysa da onların tartışmaları düşmanlığa götüren cinsten değildi. Tiyatro çevresinde olduğu gibi, her türlü profesyonel iş hakkında anıların uzun zaman saklandığı bir yerde, Shakespeare ve Jonson'ın, kendi bağımsız aklı olan iki insanın yürütebilecekleri bir arkadaşlıkları olduğu bilinirdi. Yaratıcılık konusunda aralarında bazı ayrılıkların olduğuysa kesindi. Anekdot derleyicisi Joseph Spence (XVIII. yüzyılın başları) şunları söylüyor: "Ben Jonson ve Shakespeare'in birbirlerine karşı düşmanlık beslediği söylentisi oldukça yaygındı. Böyle bir şeyin olmadığını Betterton bana sık sık söylerdi ve bunun onlar henüz hayattayken, birinin karakterini yüceltmek, diğerininkini küçültmek için çabalayan iki ayrı tarafın varlığı üzerine oturtulmuş bir söylenti olduğunu ısrarla anlatırdı." Bu açıklamada ilginç olan, Shakespeare ve Jonson arasındaki tartışmala-

rın, edebiyat-tiyatro dünyasında iki grubun oluşmasına götürmüş olmasıdır.

"The Mermaid" tavernasındaki tartışmalar, Shakespeare'in sanat yaşamının içinde geçtiği entelektüel ortamı kafamızda canlandırmamıza olanak sağlamaktadır.

Bu toplantıların 1612-1613 yıllarında kesildiği anlaşılıyor. O sıralarda Shakespeare, temelli olarak Stratford'a dönmüş, Beaumont evlenmişti. Öyle bir durum oluştu ki, diğerleri de "The Mermaid" tavernasını ziyaret etmeyi bıraktılar. Ama orayı ziyaret edenler, buluşmaların tatlı anılarını unutmadı. "The Mermaid" tavernasına gitmeyi bıraktıktan birkaç yıl sonra, Beaumont, Ben Jonson'a hitaben yazdığı bir şiirde, orada nasıl tartıştıklarını ve şakalaştıklarını yâdediyordu.

....neler görmüştük Denizkızı'nda!
Sanki geriye kalan yaşamının hepsini
Sönük ve akılsız geçirmek isteyen birisi
Bütün zekâsını ve aklını bu nükteye katmış gibi,
Sözcüklerin nasıl çevik ve ateşli olduklarını;
Aklımızın tamamını, bütün şehrin hepsinin,
Üç gün boyunca durmadan aptalca konuşmasına
Yetecek kadar harcadıktan sonra bile,
Ardımızda kalan havada iki ziyaretçi grubuna
İsteği halinde yetecek kadar akıl kalırdı.

Shakespeare rotasını değiştiriyor

Shakespeare'in tartışmalardaki çevik manevra kabiliyeti, dram alanındaki yaratıcılığında da kendisini gösterdi. Yeni yüzyılın başından 1608 yılına kadar genellikle trajedi yazdı. Daha açık bir ifadeyle, yedi trajedi (anlaşıldığı kadarıyla bunlardan birisi tamamlanmamış) ve motifleri bakımından az veya çok trajediye benzeyen üç piyes.

Sonra birdenbire tam bir değişim oldu. Trajedi üslûbunda ustalığının zirvelerine ulaşan Shakespeare, sanatsal keşiflerinin ve buluşlarının sonuçlarını başkalarının kullanımına bırakarak

kendisine yeni bir yol seçti. Böyle bir lüksü ancak bir dâhi yaşayabilir. Kural olduğu üzere sıradan yetenekler, yaratıcılıkta bir kere buldukları bir üslûptan vazgeçmez, özellikle tarzlarını tamamen değiştirme riskine girmezler. Ama Shakespeare bu riske göze aldı.

Her şey, George Wilkins adlı bir kalem zanaatçısının kendi yazdığı piyesi tiyatroya getirmesiyle başladı. Wilkins, Sur'lu Apollon hakkındaki bir Ortaçağ romanını, kahramanına Pericles ismini vererek sahneye uyarlamış ve piyesini "Majestelerinin Hizmetkârlarına" getirmişti. Piyes basit olmakla birlikte, repertuarı tamamlamak gerekiyordu, Shakespeare piyesi yeniden yazmaya koyuldu. İlk iki perdeyi neredeyse hiç değişmeden bırakarak, geriye kalan kısmını yeniden yazdı. Tiyatroda yeni bir oyun akımının başlangıcı olan romantik dram "Pericles", yeni tiyatro "Blackfriars'ın" sahnelerinde böyle görünmüştü.

Oyun aslında ne trajedi, ne de komediydi, bu ikisinin tuhaf bir karışımıydı. Bu karışıma bazen biraz tarih, bazen de biraz coğrafya karışıyordu. Aynı yere pastoral da giriyordu. Böyle piyesler o dönemde komedi olarak adlandırılıyordu. Çünkü, bu tür piyesler de, "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" komedisine benzer bir biçimde yapılanıyordu. İyi sona varmadan önce pek çok kötü olay yaşanıyordu. Bu "komedilerde" gülmek için çok az malzeme varken, beklenmedik olayların haddi hesabı yoktu!

Shakespeare de artık böyle bir ruh haliyle yazmaya başladı. "Pericles" piyesinden sonra tiyatroya bu türden üç tane daha oyun verdi, "Cymbeline" (1610), "Kış Masalı" (1611) ve "Fırtına" (1612). Bu piyeslerde her türden macera, yüksek bir şiirsel anlatımla yer alıyordu.

Dramdaki bu yeni üslûbun gelişmesini hazırlayan nedenler çeşitliydi. Toplum uzun zaman gerginlik içerisinde yaşadığında, geniş çevrelerde deşarj olma ihtiyacı doğar. Sanat da bu ihtiyaca uygun hareket eder. XVII. yüzyılın ilk on yılının son-

larında ve ikinci on yılının başlarında İngiltere'de de durum kısmen böyleydi.

Diğer taraftan iktidar çevrelerinin de, parlak izlenimler veren renkli ve sürükleyici, ama ciddi düşüncelere yol açmayan tiyatroyu tercih ettikleri anlaşılıyordu. Şiir ve müzikle kulağı okşayan, güzel kostümlerle ve renkli dekorasyonlarla göze hitap eden, dramatik konulardan yoksun, görkemli maskeli piyesler James'in sarayında seviliyordu.

Romantik dramlar, maske üslûbunun bazı öğelerinden yararlanmakla birlikte, sadece dramatik sahnelerle yetinmiyorlardı, onları inanılmaz maceralar, ölçüsüz kötülükler, belalardan olağanüstü kurtuluş hikâyeleri gibi sığ olaylarla süslüyorlardı.

Ben Jonson, bu koşullar altında başka türlü hareket etti. İnigo Jones'un muhteşem dekorlar hazırladığı zarif maskeli piyesleri saray için yazıyordu. Halk tiyatrosu içinse olağanüstü keskin ve alaycı, ağır mizahi komedilerini yazmaya devam ediyordu.

Shakespeare saray için yazmaya kalkışmadı. Gene eskisi gibi, kendi tiyatrosu için yazmaya devam etti. Sözü edildiği gibi, yeni tip piyeslerin, onları maskeli piyeslere yaklaştıran özel nitelikleri vardı. Bu tür piyesleri sarayda oynamak olanağı vardı. Taviz verilmekle birlikte ölçüsüz değildi. Hatta Shakespeare, bu biçimi yüksek hümanistik amaçlar için kullandı.

Bu tür piyeslerin moda olmaya başladığını anlayan ilk kişi John Fletcher'dı. Şiirle birleşen avantür motifler onun zevkine uygundu. Peşinden Beaumont'u da sürükleyerek onunla birlikte "Philaster" (1608-1611), "The King and No King" (1611), "The Maid's Tragedy" (1611) ve birkaç oyun daha yazdılar.

Shakespeare ve Fletcher'ın birlikte yazdıkları "İki Soylu Akraba" (The Two Noble Kinsman) (1613) da böyle bir romantik ruha sahipti. Bunun, onların yaptığı işbirliğinin tek örneği olmadığı anlaşılıyor. Bazı araştırmacılar, "VIII. Henry" (1613) tarihi dramının yazılmasında Fletcher'ın de yer aldığını tahmin ediyorlar.

Shakespeare'in Fletcher'la ortaklaşa yazdığı bir başka oyun, konusunu Cervantes'in "Don Quixote" romanından alan "Cardenio"ydu. Konu seçimi büyük bir ihtimalle Fletcher'a aitti. Fletcher, İspanyol konularını daha sonra da kullanacaktı. James'in İngiltere'yi İspanya'yla barıştırmasından sonra bu moda haline gelmişti.

Bu oyunun temsili konusunda saray belgeleri tanıklık eder. Whitehall'da bulunan 9 Haziran 1613 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir: "Büyükelçi Savoie Dükünün önünde oynanan Cardenio adlı oyunun temsili karşılığında, kendisi ve Majestelerinin Hizmetkârları topluluğunun diğer ortakları ve oyuncuları için John Heminges'e toplam altı pound, 13 şilin ve 4 peni tutarında ödeme yapılmıştır." Bu oyun kuşkusuz sarayda ciddi bir vesileyle temsile lâyık görülen bir piyesti.

Bu piyesin el yazması metni tiyatroların kapanmasından sonra, Humphrey Robinson'la birlikte yayımlamak üzere piyes toplayan yayıncı Moseley'in eline geçti. Kendisinde bulunan el yazmaları için tuttuğu deftere 1613 yılında şöyle bir not düşmüştür: "Cardenio'nun hikâyesi, Fletcher ve Shakespeare."

Piyes, daha XVIII. yüzyılın başında, Shakespeare uzmanı Lewis Theobald'ın elindeydi. Oyun hoşuna gitmemişti, ama konusu sürükleyici geldiği için kendisi aynı konu üzerinde bizim ilgimizi çekmeyen bir trajedi yazdı, Shakespeare'le ilgilenen uzmanların çok hayıflandığı gibi, Fletcher'la Shakespeare'in birlikte yazdıkları bu oyun ebediyen yok oldu. Bu oyunun içeriği hakkında bilinen tek şey, Cervantes'in "Don Quixote" romanından alınan konunun sahneye koyulduğudur.

Yeni tip piyesler seyircinin hoşuna gitmişti. Ama dram yazarlarından biri romantizmi ve bir yığın inanılmaz macerayı kabul edemiyordu. Bu, Ben Jonson'dan başkası değildi. O, tiyatronun günlük yaşama daha yakın olması gerektiği konusunda savaş yürütüyor ve doğrudan öğretici olması gerektiğini savunuyordu.

Ben, hoşuna gitmeyen şeyler karşısında susanlardan değildi. 1614 yılında "Bartholomew Panayırı" isimli komediyi

sahneye koydu. Komediye yazdığı önsözde, "Masal" ve "Fırtına" türünden oyunlar yaratan, "Doğayı incitmekten korkan" yazarları onaylamadığını belirtme fırsatını kaçırmadı.

Ben Jonson kendisine sadık kalmıştı.

Sahne ve yaşam

Shakespeare'in, Beaumont'un ve Fletcher'ın masalımsı romantik dramları konusunda, Ben Jonson kendi yaklaşımını seyirciye aşılamak için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, seyirci böyle piyesleri seviyordu. Sonraları sanat anlayışında akılcılık ve ölçülü bir faydacılık yerleştiğinde, Ben Jonson'ın düşüncesi yerini buldu. Bu, Shakespeare'den çok daha sonralarıydı. Şiirsel yaratıcılık, o zamanlar gerçeğe aykırı bir şey olarak ele alınmıyordu. "Masalın gerçek olmadığını, ama ondan alınacak bir ders olduğunu" herkes anlıyordu.

Shakespeare'in dramında, Kral Cymbeline'in ilk evliliğinden olan kızı İmogen, soyu eskiye dayanmayan ve soylu olmayan orta sınıftan genç Posthumus Leonatus'a âşık olur. Kral onların nişanlanmış olmalarına aldırmadan Posthumus'u sürgüne gönderir, çünkü, prensesin sadece aklı ve pek çok erdemi olan, ama zengin olmayan ve soylu bir aileden gelmeyen birisiyle evliliğini kabul edememektedir.

Bu, Shakespeare'in sınıfsal önyargıları ifade etmesine ve insanların doğal olarak eşit olduğunu iddia etmesine bir kez daha olanak tanır.

"Cymbeline" piyesi bir dereceye kadar günceldir de.

Kraliyet ailesinden James'in yeğeni Arabella Stuart isimli bir prenses, Lord William Seymour'a tutulmuştu. Kral onların evliliklerine karşı olduğundan, gençler gizlice nikâhlanırlar. Ama bu tür şeyler uzun zaman gizli kalmazlar. Yeğeninin itaatsizliğini öğrenen James, hem yeğeninin hem de kocasının tutuklanmasını emreder. Gençler kapatıldıkları şatodan kaçmayı başarırlar, Seymour kıtaya çıkmayı başarır, ama prenses yakalanarak yeniden hapsedilir. Bu eziyetleri kaldıramayan zavallı Arabella Stuart acıdan çıldırır.

Shakespeare'in son piyesleri, yeni yüzyılın ilk sekiz yılında yazdığı dramlara özgü trajik heyecandan yoksundurlar. Mutlu sonların bizi yanıltmaması gerekir. "Yeter ki Sonu İyi Bitsin"den önceki piyeslerin hepsinde, seyircinin ciddi konular üzerinde düşünmesini sağlayacak şeyler bulunur.

Shakespeare, halkın ve ülkenin kaderi konusunda kararların verildiği devletin zirvesinde, kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen insanların bulunduğunu daha önceleri de gösteriyordu. "Hamlet", "Kral Lear", "Macbeth", "Coriolanus", "Antonius ve Kleopatra" piyeslerinde, krallar ve onların çevresindeki insanlar bütün çıplaklığıyla anlatılır. Shakespeare'in 1609-1613 yılları arasında yazdığı dramlarda, gaddarlığın ve acımasızlığın en üst boyutlara çıktığı aynı tabloyu görürüz. Bunun için Cymbeline'in sarayını, onun ikinci karısının entrikalarını, "Kış Masalı"nda karısının ve oğlunun öldürülmesini emreden Leontes'in affedilemez kıskançlığını, meşru dükün sürgün ettiği kadreşinin ayaklanmasını ("Fırtına"), nihayet nedimesine âşık olup da onunla evlenebilmek için birinci karısını cellat kütüğüne yollayan despot VIII. Henry'nin bir uydurma olmayan gerçek hikâyesini ("VIII. Henry") hatırlamak yeterli olur.

Konunun riskli olduğu oranda Shakespeare'in tedbirli davrandığı doğrudur. "VIII. Henry" piyesinin sonunda, hem hayatta olmayan Elizbeth'i, hem de James'i yücelten önemli bir konuşma vardır. Bu, gerçeğin bir kısmını söyleyebilmek için dram yazarlarının ödemek zorunda olduğu bir bedeldi ve Shakespeare gerçeği söylüyordu. Bunu bazen bir soylunun, bazen de gülen soytarının ağzından işitiriz.

Eleştirmenlere göre, "Pericles" ne kadar zayıf bir piyes olursa olsun, göreceli olarak böyle zayıf bir piyeste bile güçlü bölümler bulunur.

Piyeste, halka açlık ve savaş getiren felaketlerden söz ediliyor. İşte aynı oyunda, ahbabının, "Balıkların denizdeki yaşamları nasıldır?" sorusuna balıkçının verdiği cevap: "Onlar da insanların karada yaşadıkları gibi yaşarlar; büyük olanlar kü-

çük olanları yer. Zengin bir cimriye bak örneğin: Bir balinadan ne farkı var? Oynuyor, takla atıyor, küçük balığı kovalıyor ve kocaman ağzını açarak zavallıların hepsini, hem de bir lokmada yalayıp yutuyor. Karada da böyle balinaların sayısı az değil: Kocaman ağzını açar ve bütün mahalleyi, üstüne üstlük çanıyla birlikte kiliseyi de yutar..."[112]

"Cymbeline" piyesinde, eski bir saray mensubu Belarius, genç prensler Guiderius ve Arviragus'la birlikte uzun yıllar bir mağarada saklanır. Acı hayat tecrübeleriyle bilgeleşen Belarius, mağaradaki münzevi yaşamlarının sarayda bulunmaktan çok daha iyi olduğunu gençlere öğretmektedir.

...Hizmet, yapıldığı için değil öyle kabul edildiği için hizmettir...

Şehirlerdeki ahlâksızlıkları bir bilseydin, hem de hissetseydin acaba böyle konuşur muydun? Saray hayatını sürdürmek onu terketmek kadar güçtür...

Daha da fazlası, iyilik yapmak isteyenler kötülükle karşılanır. En kötüsü insan kötülük bulunca gene boyun eğmek zorundadır. [113]

Cymbeline'de Sicilya Kralı Leonatus, karısını korkunç bir biçimde alt eder. Onun usule uygun davranarak karısı için açık mahkeme yaptığı doğruydu, ama mahkeme adaletle alay edilmesi demekti. "Kış Masalı"ndaysa cesur ve dobra dobra konuşan saraylı Bayan Paulina, Kralın yüzüne şöyle haykırır:

Ne gibi işkencelerin var benim için ey zorba?
Çarklar mı? Kazıklar mı? Ateşler mi? Deri yüzmeler mi?
Kaynar kurşunlar, kızgın yağlar mı?
Ağzımdan çıkacak her söz bana

[112] "Pericles", II, 1. Türkçesi: Ardıhan korkmaz.
[113] "Cymbeline". III, 3. Türkçesi: Engin Uzmen.

en korkunç hışmını tattıracağından, bakalım,
eski ya da yeni, hangi işkencene uğrayacağım senin?[114]

Bu şiirsel bir abartı değil, Shakespeare dönemine özgü işkence ve ölüm cezası usullerinin sıralamasıdır düpedüz.

Shakespeare, saray entrikalarına, kıskançlıklara, kanlı düşmanlığa ve kralın despotluğuna karşı, doğanın kucağında barış içinde yaşama idealini çıkarıyor. Babasının ölüme mahkûm ettiği kral kızına kucak açan iyi niyetli köylüler, hayatlarını çalışarak kazanmakta, boş zamanlarınıysa şarkı söylemek ve dans etmek gibi hoş eğlencelere ayırmaktadırlar. Burada, bu basit insanlar arasında insanlık ve gerçek asalet, saraylara göre daha fazladır.

Kendisinin ve başkasının

1608 yılından itibaren Shakespeare'in piyesleri iki ayrı tiyatroda, "Globe" ve "Blackfriars"ta oynandığı gibi, sarayda ve üst düzey soyluların saraylarında da oynanıyordu. Bu durum ona bir yazar olarak değil, –çünkü tiyatrodan bir defalığına yazarlık ücreti aldıktan sonra böyle bir hakkı olmuyordu– kumpanyanın ortaklarından birisi olarak hatırı sayılır bir gelir getiriyordu. Elde ettiği kazanç toplanan giriş ücretlerinden sağlanıyordu. Basılan eserler, ona ün sağlamakla birlikte herhangi bir gelir sağlamıyordu. Tanıtım sayfasında kendi ismi yazılan yirmi kitabının, 1605 yılından başlayarak on yıl içerisinde yayımlanması, ona teselli sağlıyor olabilirdi.

Bazıları gerçekten Shakespeare'in yazdığı kitaplar olmakla birlikte, yayıncıların onun tarafından yazılmamış eserlere de adını yazdıkları oluyordu.

İlk yazdığı eserlerin yeni baskıları yapılıyordu: "III. Richard" (bu on yıllık dönem içerisinde üç baskısı yapıldı), "II. Richard" (iki baskı), "Titus Andronicus", "Romeo ile Juliet" (iki baskı), "Hamlet", "IV. Henry" (1. bölüm, iki baskı) ve

[114] "Kış Masalı", III, I. Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.

"Lucrece" uzun şiiri. "Troilus ile Kressida" piyesi ilk olarak çıktı (iki bakı).

Yayımcının, sadece "Globe" tiyatrosunda oynanmış olmasına dayanarak Shakespeare'in adıyla çıkardığı "Yorkshire Trajedisi" (1608) yayımlandı. Bunun gibi, iki bölümden oluşan "Troublesome Reign of King John" (1611) piyesi de Shakespeare'in adıyla yayımlandı. Bildiğimiz gibi, Shakespeare'in "Kral John" isimli bir piyesi bulunuyor, ama bu piyes iki bölümden oluşmaz. "Troublesome Reign of King John" piyesi, Shakespeare'in öncellerinden ismi bilinmeyen bir yazar tarafından yazılmıştır. Bu piyesten haberdar olan Shakespeare, onu esaslı bir şekilde ele alarak "Kral John" piyesini yazmıştı.

1599 yılında "Passionate Pilgrim" isimli sone dizisi Shakespeare'in adıyla yayımlandı. İkinci baskı tarih belirtilmeden çıktı. Nihayet 1612 yılında tamamlanmış üçüncü baskı çıktı. Araştırmacılar bu baskının yayımcı William Jaggard'ın eline geçen bir şiir defterinden yapıldığını gösterdiler. Çok büyük olmayan yirmi kadar şiirden oluşan bu kitaptaki şiirlerden sadece dördünün Shakespeare'e ait olduğu kesindir. Bunlardan ikisi, Shakespeare'in toplu sonelerine sonraları 138 ve 144 numaralarla giren sonelerdir. Diğer ikisi "Aşkın Çabası Boşuna" isimli eserinden bir sone ve bir şarkıdır. Geriye kalan şiirlerse başka yazarlara aittir.

Kapak sayfasında belirtildiği gibi, üçüncü baskıya Paris ve Helena'nın "Mektuplaşmalar"ından soneler de dahil edilmişti. Bu sonelerin yazarı, okurun daha önce tanıştığı Thomas Heywood'du.

1612 yılında "Passionate Pilgrim"in üçüncü baskısı çıkınca Heywood buna tepki verir. Tam bu sırada Heywood'un "Apology for Actors" isimli kitabı çıkmıştı. Heywood'un bu kitaba önsöz yerine yazdığı açık mektupta şu satırlar bulunuyordu: "İki mektubun, Paris'ten Helena'ya ve Helena'dan Paris'e mektuplarının kitabımdan alınarak başka bir yazarın adıyla pek de büyük olmayan başka bir ciltte yayımlanması, sanki

ben onları o yazardan çamlışım da, şiirler üzerinde yeniden hak elde etmek isteyen yazar onları kendi ismiyle yayımlatmış düşüncesinin doğmasına neden olabileceğinden, bu olayın eserime açıkça verdiği zarardan söz etmek zorundayım, oysa şiirler, adıyla yayımlanan yazarın onları sahiplenmesine lâyık değiller ve ismini böyle küstahça kullanmaya cesaret ettiği için, yazarın, Mister Jaggard'a (yazarın onunla hiçbir tanışıklığı yok) çok kızdığından haberdarım."

Heywood'un söyledikleri büyük bir önem taşıyor. Heywood, "Passionate Pilgrim"in üçüncü baskısında kendi şiirlerini görünce büyük bir ihtimalle Shakespeare'e başvurdu. O ise ancak bunun nasıl olduğunu, Heywood'un şiirlerini kendisine niçin mal ettiğini bilmediğini söyleyebilirdi ve ikisi birden Jaggard'a sövüp saymaya başladılar. İsmine zarar geldiği için Heywood küfürle yetinmedi. Okura gerçeği açıklamak konusunda acele eden Heywood da herkes gibi, yazarlık konusunda herhangi bir tartışma çıktığında, Shakespeare'e güvenmenin Jaggard'a güvenmekten daha doğru olduğunu anlıyordu. Heywood'un tepkisinden, Shakespeare'in bir şair olarak kendisine olan üstünlüğünü tartışmasız olarak kabul ettiği anlaşılıyor.

Şimdi, ilk olarak 1609 yılında yayımlanan "Soneler" hakkında konuşmamızın tam sırası. Shakespeare'in onları yayımlamayı düşünmediği anlaşılıyor. Jaggard'ın, sonelerden ikisini ele geçirerek, 1599 yılında "Passionate Pilgrim"in başlangıç kısmında yayımladığından biraz önce söz etmiştik. Bu "korsan" baskı, Shakespeare'in dikkatini konuya çekti. Meres'in daha 1598 yılında yazdığı gibi, "sonelerin sadece arkadaşları tarafından bilinmesi" ve dost çevresi dışında yayılmamış olması sayesinde Shakespeare önlem alabildi.

"Soneler" on yıl boyunca matbaadan uzak kalmayı başardıktan sonra, yayıncının biri onların el yazmalarını ele geçirdi ve okura "nadir ve değerli yepyeni şiirler" sunduğunun altını çizerek yayımladı: "Shakespeare'in daha önce hiç yayımlanmamış soneleri!"

Başlık sayfasından sonraki ilk sayfa ithaf için ayrılmış. Dizgici az yer kaplayan metni "yaymak" amacıyla, aynı zamanda da göze daha çok hitap etmesi için, her sözcükten sonra nokta koymuş. İthaf şöyle yapılmış:

"Bu soneleri gün ışığına çıkarmaya niyetlenen maceracının, aşağıdaki sonelerin varlıklarını sadece kendisine borçlu oldukları Mister W. H.'ye, ölümsüz şairimizin vaat ettiği mutluluk ve ölümsüzlük dilekleriyle. T. T."

Sonraki nesiller, yayımcının bu baş harflerle kimi kastettiği konusuyla ilgilemeye başladılar. Adını ve soyadını diğer kitaplarda tam olarak yazdığı için, yayıncının baş harflerini anlamak kolay olmuştu: Thomas Thorpe. W. H. baş harfleriyse sıkıntı yarattı. Bu kişi, sone yazarının evlenmesi konusunda öğütler verdiği, sonradan da onun vefasız esmerini elinden aldığı için yakındığı o genç adam olamaz mıydı? Eğer öyleyse, W. H. baş harflerinin kime ait olduğunu bulmak kalıyordu. Baş harflerin, Southampton Kontu Henry Wriothesley ismine uygun olduğu görülüyordu. Bu baş harfler, Shakespeare'in diğer koruyucusu Pembroke kontu William Herbert ismine de tamamen uygundu. Ama meselenin daha basit olduğu anlaşılıyor.

Soneler ortaya çıkışlarını, yazarın veya yazarın arkadaşının ve nihayet esmer hanımın koyduğu yasağı hiçe sayarak, onları ele geçiren ve yayıncı Thomas Thorpe'a satan vicdansız kişiye borçlu olabilirlerdi. En güvenilir tahminlerden biri, bunu, Southampton Kontunun üvey babası William Harvey'in yaptığıdır. Soneler, William Harvey'e 1608 yılında, yani "sonelerin" basımından bir yıl önce ölen karısından kalmışlardı.

"Sonelerin" baskıda görünmelerini gerçekten de ona borçluysak, William Harvey'e lâyık gördüğümüz niteleme için özür dilemek zorunda kalırız. Şüphesiz Shakespeare'e ve arkadaşlarına karşı yakışıksız davranmıştı. Thomas Thorpe ise gizemli W.H baş harflerini ebedi bir andaç olarak koymakla doğru bir davranışta bulunmuştu. Shakespeare'in ölümsüz

şiirlerini kaybolmaktan veya unutulmaktan kurtardığı için bütün insanlık ona teşekkür borçlu. Shakespeare'in isteğine kalsa hiçbir zaman gün yüzü görmeyebilirlerdi. Şiir sanatının böyle değerli bir hazinesini insanlığa mal eden insanı herkesin önünde açıkladığı için Thomas Thorpe'un doğru davrandığı anlaşılıyor.

Astroloğun günlüğü

Tiyatrosever bir Londralı, 1611 yılında, bize ilginç gelebilecek bazı notlar almıştı. Notlar bir doktor ve astrolog olan Simon Forman tarafından yazılmıştı. Gördüğü temsilleri "Piyes kitabı" isimli özel bir deftere kaydediyordu. "Globe" tiyatrosunda Shakespeare'in dört piyesini seyretmiş ve onları ayrıntılı bir biçimde kaydetmişti. 20 Nisan 1611 tarihinde seyrettiği "Macbeth" hakkındaki notları şöyle başlıyordu: "Piyesin başında, ormanda at üzerinde giden Macbeth ve Banquo adlı iki soylu İskoçyalı göründü; büyücü veya peri olan üç kadın aniden onların karşısına çıktı. Kadınlar Macbeth'i, "Selam sana Cawdor Kralı Macbeth, çünkü kral olacaksın, ama krallığının vârisleri olmayacak!" diyerek üç kez selamladılar. Bunun üzerine Banquo şöyle dedi: "Niçin hep Macbeth'le konuşuyorsunuz da bana hiçbir şey söylemiyorsunuz?" "Evet, –der periler– sana da selam Banquo, senin soyundan gelenler kral olacaklar, ama sen kendin kral olmayacaksın!..."

Macbeth'in verdiği ziyafette görünen Banquo'nun hayaleti Forman'ı çok etkiler. Bakın bu konuda neler yazıyor: "Sonraki gün, Banquo'nun da bulunması gereken ziyafette, çağırdığı soylularla yemek yerken (Macbeth) asil Banquo'dan söz açarak onun burada bulunması konusundaki isteğini açıklar. Macbeth, onun şerefine kadeh kaldırmak için kalkınca Banquo'nun ruhu içeri girer ve onun koltuğuna oturur. Yeniden oturmak isteyen Macbeth dönünce Banquo'nun hayaletini görür, korku ve umutsuzluğa kapılır."

Forman'ın "Cymbeline" ve "II. Richard" temsilleri hakkında yazdıkları o kadar ilginç değil. "Globe" tiyatrosunda 15 Mayıs 1611 tarihinde "Kış Masalı"nı seyrettikten sonra temsil

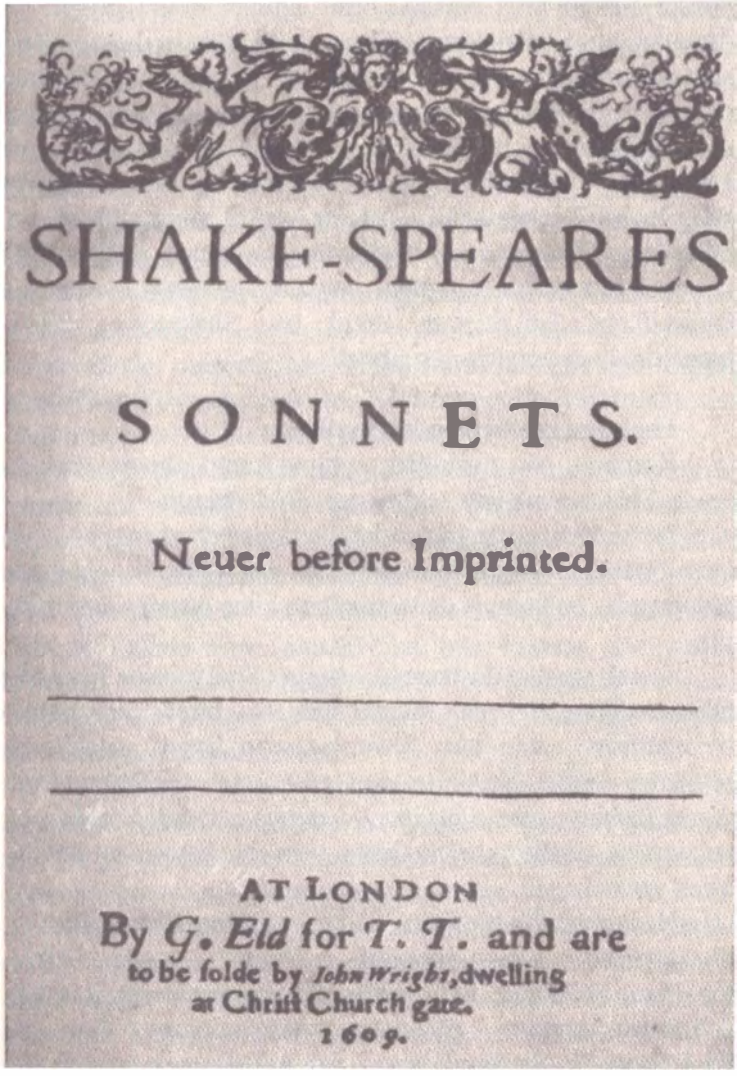
SHAKE-SPEARES

SONNETS.

Neuer before Imprinted.

AT LONDON
By G. Eld for T. T. and are
to be folde by John Wright, dwelling
at Christ Church gate.
1609.

Shakespeare'in "Soneler"inin
1609 yılında yapılan birinci baskası.

hakkında kısa bir not yazarak, sadece dolandırıcı palyaço Autolycus rolüne dikkat çeker: "Topallayarak ve dolandırılmış bir hasta numarası yaparak serserinin içeriye nasıl girdiğini, yoksul adamın tüm parasını nasıl aldığını, sonra gezgin bir satıcı kılığında çobanların yanına giderek onların da tüm parasını dolandırdığını, daha sonra giysilerini Bohemya Kralının oğluyla değiştirip nasıl bir soyluya dönüştüğünü vb. hatırlıyorum. Dilencilerin numaralarına ve serserilerin kurnazlıklarına kanmayın." Böylece, saygıdeğer doktorun, Shakespeare'in "Kış masalı" oyunundan nasıl bir yararlı sonuç çıkardığını görüyoruz. Shakespeare'i böyle anlayan doktor, pratik ahlaki bir ders çıkarmanın mümkün olmadığı herhangi bir piyesin yararsız olacağını savunan sonraki bazı Shakespeare eleştirmenlerini önceden duymuş gibiydi.

Shakespeare tiyatrodan ayrılıyor

Konumu, onu tiyatrodan ayrılma kararı almaya zorladığında, Shakespeare kırk sekiz yaşını doldurmuştu.

Ne kendisi, ne de arkadaşları bu konuda herhangi bir açıklama bırakmadılar. Hayatındaki diğer bazı önemli noktalarda olduğu gibi, bu konuda da tahminlerin eline düşmüş durumdayız.

Ancak yaratıcı düşünce kaynağının Shakespeare'de henüz tükenmediğini söylemek mümkündür. Bu, büyük bir yaratıcılık enerjisine sahip olan Shakespeare'in başına gelebilecek şeylerden değildi. Yazdığı son oyunlar, onun yeteneğinin azaldığına ilişkin herhangi bir ipucu içermiyor. Gördüğümüz gibi, tam tersine, Shakespeare'in dehası yeni esin kaynakları bulabilecek yetenekteydi.

Nedeni büyük bir ihtimalle bir hastalıktı. Doktor Hall'ın, Shakespeare'in evinde görünmesi bir rastlantı değildi. Doktorun hasta kabulüyle ilgili defter tuttuğu bilinmekle birlikte, defterlerin tamamı günümüze ulaşamamıştır. Tam da Shakespeare'in Stratford'da yaşadığı yıllarda tuttuğu defterler yok olmuştu (Shakespeare araştırmacılarının talihi böyley-

miş!). Ama hastalığı hakkında yapılan tahminler gerçeğe yakın görünüyor: Shakespeare, sağlığı bozulacak kadar çok çalışıyordu.

Durum ne olursa olsun, Shakespeare 1613 yılından hemen sonra kumpanyadaki hissesini bir başkasına devrederek Londra'daki bütün varlığını ve mali işlerini tasfiye etti. Tiyatro için yazmayı da bıraktı.

Hastalığının yanında başka sorunlar da baş göstermiş olabilirdi.

Shakespeare yaşamöyküsü yazarları, XIX. yüzyılda şöyle bir tablo çizmekten hoşlanıyorlardı. Shakespeare başarı, şan ve servete ulaşmıştı. Artık uğraşacağı başka bir şey kalmamıştı. Şimdi emeklerinin meyvelerini toplama zamanı geldiğinden, huzur içinde yaşamak için sakin Stratford'a gitmişti. İngiliz eleştirmen Edward Dowden, Shakespeare'in yaşamının son bölümü için böyle bir tablo çiziyordu.

George Brandes de yazdığı Shakespeare yaşamöyküsünde kısmen böyle düşünmeye eğilimlidir: "Shakespeare, zamanında çok çalışmış, iş yaşamı artık sonuna gelmişti." Danimarkalı eleştirmen, Shakespeare'in sadece yorgunluğa yenik düşmediğini, aynı zamanda hayal kırıklığı da yaşadığını söylüyordu: "Şimdi, kalemi eline almak fikri bile hoşuna gitmiyordu. Oyunları kimin için sahneleyecekti? Tiyatroya gelen yeni nesil ona tamamen yabancıydı. Shakespeare'in Londra'dan ayrıldığını fark eden bile olmamıştı."

İngiliz yazar Lytton Strachey bu hikâyede daha da ileriye gidiyordu. Shakespeare'in son oyunlarını gözden geçirince, onlarda yorgunluk, dünyaya küskünlük ve bütün alçaklıklardan iğrendiği konusunda birçok ipucu bulmuştu.

Edmund Chambers gibi genel olarak çok ölçülü ve objektif bir araştırmacı bile, Shakespeare'in tiyatroyu bırakmasının derin içsel nedenlere dayandığı sonucuna vardı. Lytton Strachey, Shakespeare'in hoşnutsuzluğunu toplumsal nedenlere bağlarken, Chambers bunu mesleki yaratıcılık koşullarına bağlıyor. Shakespeare, seyircinin kaprisli zevklerini doyurmak-

tan bıkmıştı; oyunlarının tiyatroda sahnelenmesi sırasında daima değiştirilmesinden, kısaltılmasından ve bir yazar olarak kendisi için en değerli olan şeylerden vazgeçilmesinden özellikle hoşnut değildi.

Gerçeğin hangi tarafta olduğunu belirlemek zor. Büyük bir ihtimalle, yorgunluk, hastalık ve hoşnutsuzluk, her biri, üzerine düşeni yapmıştı.

Önemli bir durumu daha göz önünde bulundurmak gerekiyor: Shakespeare'in yazarlık hırsının olduğu düşünülemezdi. Gençliğinde, "hayal gücünün ilk meyvesi" olan "Venüs ve Adonis" ve "Lucrece" uzun şiirlerini büyük bir gururla yayımlarken buna sahipse bile, sonraları şiirsel eserlerini yayımlamaktan vazgeçmişti. Okurun da hatırlayacağı gibi "Soneler"i kendi isteğine aykırı olarak baskıya girmişti.

Piyeslerine gelince, rakip kumpanyaların kullanmalarını önlemek ve eğitimli seyircinin tiyatroya gelmek yerine onları okumaya yönelmemesi için, tiyatro onları elinde tutardı. BurbageShakespeare tiyatrosunun, Kralın tiyatrosu haline dönüştükten sonra, piyeslerin "korsan" baskılarını engellemek şansını ele geçirdiği anlaşılıyor. 1605 yılından sonra, yayıncılar eski piyeslerin yeniden baskılarıyla yetinmek zorundaydılar. Yenilerden, sadece hiç sahnelenmeyen "Troilus ile Kressida" ve sahnelendiği sırada metni stenografi yoluyla ele geçirilen "Kral Lear" yayına düştü.

Shakespeare sahneden ayrılırken, yazdıklarının önemli bir kısmının gelecek kuşaklara ulaşmayacağını düşünüyor olabilir. Basılmış piyeslerinin de sahneden kalktıktan sonra kimsenin ilgisini çekeceğine inanmadığı anlaşılıyor.

Shakespeare'in kendi piyeslerine sadece temsillerin bir parçası olarak baktığını, trajedi ve komedilerinin tiyatrodan bağımsız olarak bir öneme sahip olacaklarını aklından hiç geçirmediğini biliyoruz. Shakespeare'in, Aristoteles ve

Horacenin üç birlik kuralına[115] uymayan piyeslerinin sanatsal değerini tanımayan zamanın edebiyat teorisi de onu buna inandırıyordu. Shakespeare, bu kurala hayatı boyunca sadece iki kez, birincisi gençliğinde, Plautus'un komedisinden aldığı konuyla "Yanlışlıklar Komedisi"ni yazarken, ikincisi, son yıllarda yazdığı "Fırtına" piyesinde uymuştu. "Fırtına" piyesini yazarken bu kurala uyması, aslında Ben Jonson'a bunu yapabileceğini göstermek istemesinden de kaynaklanmış olabilir. Ama artık bizim de bildiğimiz gibi, Ben Jonson, Shakespeare'in bu kahramanlığına da değer vermeyerek "Fırtına" piyesini de alaya aldı.

Tiyatroya veda

"Fırtına", Shakespeare'in tamamlanmış en son eserlerinden birisidir. Bu piyesin ortaya çıkışı, uzak denizlerde ve bilinmedik ülkelerde İngiliz denizcilerinin başına gelen hikâyelere dayanmaktadır. Shakespeare bu oyunda, insan ruhuyla ve doğanın yasalarına rağmen, üstelik kendi zararları pahasına insanların oluşturdukları tuhaf yaşam tarzıyla, coğrafyayla ilgiendiğinden daha çok ilgilenir.

Piyesin en başında, tabiatın kudretli gücü önünde iktidarın hiçliğini işleyen bir motif işitilir. Hükümdarı ve maiyetini taşıyan gemi fırtınaya yakalanır. Kralın danışmanı Gonzalo, tayfabaşıyla tartışmaya girer. Saygısız deniz kurdu, rüzgârın çıkardığı gürültü arasından güvertede dikilen bakana bağırır: "Sen ki koca bir müşavirsin, bu başkaldıranlara söz geçirebilir, ortalığı yatıştırabilirsen, aferin, biz de gayrı el vurmayız halatlara. Göster kudretini!" Aynı tayfabaşının, "Kralmış, prensmiş, bu delibozukların pek umurundaydı sanki!.."[116] diyen sesini duyarız.

---

[115] Yunan trajedilerinin temelini oluşturan "Zaman-Mekân-Eylem" birliğinden söz ediliyor-(ç. n.).

[116] "Fırtına", I, 1. Türkçesi: Can Yücel.

Gemi kazasından kurtulan yolcular, kardeşi tarafından sürgün edilen Prospero'nun yaşadığı sakin okyanus adasına kendi ülkelerinin vahşi törelerini getirirler. Onlar barış içinde yaşayamazlar. Hiç gecikmeden ortaya bir komplo çıkar. Ayyaş Trinculo (ismi onun nasıl birisi olduğunu anlatır zaten) alay eder: "Bu adanın kendisi bir hilkat garibesi, yau!.. Beş sâkini varmış, Adanın, üçü biz. Öbür ikisi de biz gibi bulduysa kafayı, devlet baba yedi babayı!.."[117]

Trinculo rolünü bir palyaço oynuyordu. Palyaço maskesi, onun her şeyi söylemesini olanaklı kılıyordu. Seyircinin çoğu, başka bir adanın sarayında nasıl bir ayyaşlığın hüküm sürdüğünü bilmiyor olabilir, ama Shakespeare, örneğin James'in, Danimarka Kralı Christian'ı nasıl kabul ettiğini biliyordu.

Trinculo, Stephano ve Caliban'ın sarhoşluk sahnesi, devlet üzerine bir palyaço parodisidir.

"*Stephano.* Benim insan-garibesinin dili şaraba daldı, boğuldu!.. Şahsımı ki, deniz bile boğamamış!.. Kıyıya çıkıncaya, fersah fersah yüzdüm, bir ileri, bir geri... Ön bacağım hakkı için, ulan, sen sağ kolum olacaksın, sancaktarım olacaksın veya!

Caliban. Kurban olayım size, beycağzım. Galoşlarınızı yalayım!.. Ama kılımı kıpırdatmam bu ötlek için![118]

Büyücü Prospero yabancıların hakkından kolayca gelir. Önceleri pençesinde oldukları zaaflarından, onları, büyü yardımıyla kurtarır. Tahtını elinden alan kardeşi pişmanlık içerisindedir, diğerleri de yeni insanlar olmuşlardır.

Büyücü Prospero, güzeller güzeli kızı Miranda'yı seven Prens Ferdinand'ı kendisine hizmet etmeye ve emeği sayesinde kızının kocası olmaya lâyık olduğunu göstermek zorunda bırakır.

İnsanlar doğa yasalarına uygun yaşamaya kalkarlarsa kötülük ve zaafların sonu gelecektir. Doğa, insanları felaketlerden

---

[117] "Fırtına", III, 2. Türkçesi: Can Yücel.
[118] "Fırtına", III, 2. Türkçesi: Can Yücel.

kurtarıcı büyük bir güç ve insanlar için iyilik kaynağıdır. Shakespeare, bereket tanrıçası Ceres'in[119] de içinde olduğu alegorik bir sahne koymuştur. Ferdinand'la Miranda'nın evliliğini kutsayan Ceres şarkı söyler:

Bol olsun toprağın mahsulü,
Ambarlar tepeleme dolu[120]

"Kral Lear" ve "Atinalı Timon"'un yazarı, doğal olarak bu türden idil tablolarının gerçekliğine inanacak kadar safdil değildi. Ama "harika bir yeni bir dünyanın" hayalini niçin kurmasındı? En azından, fırtınanın Gonzalo'yu ve maiyetleriyle birlikte iki keşişi gizemli bir adaya atmasından sonra Gonzalo'nun yaptığı gibi, şaka yollu böyle bir hayal kurabilirdi. Adayı ona verirlerse, kral olduktan sonra ne yapacağı konusunda Gonzalo hayal kuruyor:

Memâlikimde, bilin ki, tastamam tersine
Yürütürdüm umuru. Yasak ederdim hemen
Ticareti-micareti.
Mektep medrese memnu. Ne zengin ne de züğürt.
Uşağı, efendisi yok. Akitmiş, verasetmiş,
Sınır, tapu filân yok, ne bağ-bostan, ne tarla
Ne de maden, ne buğday, ne asma, ne de zeytin...
İş güç diye bir şey yok. Erkeklerin hepsi aylak.
Kadınlar da aynı temsil, ama mâsum, lekesiz.
Hükümranlık hükümsüz...
...Doğadan doğmacayla gelen ne varsa ortak,
Ter dökmeden yekinmeden. Ne hıyanet, ne şenaet.
Ne kılınç, ne de mızrak, ne hançer, ne de tüfek
Silâh-milâh istemem. Ama nimetleri Doğanın

[119] Ceres: Antikçağ Roma mitolojisinde adı Ceres veya Cereis iken, antikçağ Yunan mitolojisinde Demeter olarak anılır. (ç. n.).
[120] "Fırtına", IV, 1. Türkçesi: Can Yücel.

Masum halkımı beslemeye, rahmet ve bereketiyle
Hepsi, hepsi kabulüm.[121]

Shakespeare, bu yıllarda, gelecek hakkında gittikçe daha çok düşünmeye başlamıştır. Gelecek nesillerin yaşantısının nasıl olacağı düşüncesiyle bağlantılı olarak, piyeslerinde çocuk karakterlere rastlanır. Shakespeare, onların yaşamının daha iyi, daha özgür, daha mutlu olacağına inanmak istiyordu. Öyle istiyordu! Nasıl bir iyi değişim beklenebilirdi? Bu değişim nereden gelebilirdi?

Bu, masallarda ve hayallerde gerçekleşebilirdi. Prospero, uzun yıllar boyunca, doğayı ve bilimi öğrendi, onların sırlarına ulaştı, bu, ona kötülüğü yenmesine ve yolunu kaybetmiş ruhları doğru yola döndürmesine yardım edecek olağanüstü bir güç kazandırdı.

Prospero'yu intikam duygusu değil, merhamet yönlendirmektedir:

Bütün o melânetleri canevimden yaraladıysa da beni,
Gazâbıma karşı daha soylu, daha has taraflarının
Tarafını tutuyorum. Haslet diye bir şey varsa eğer
İntikam değil merhamettir. Pişmanlık getirsinler hele
Benim başka ne alıp vereceğim var, ne isterim ki,
Ondan öte![122]

Prospero'nun eski düşmanları hakkında söylediği bu sözler bir öğüt gibidir: Kudret, insanları iyiye yöneltmek içindir ancak.

Prospero hedefine yakındır. Düşmanlarını etkisizleştirmiştir. Şimdi sıra, onların ruhunu müzikle tedavi etmektedir. Bunu yaptıktan sonra büyüye ihtiyacı kalmayacaktır.

---

[121] "Fırtına", II, 1. Türkçesi: Can Yücel.
[122] "Fırtına", V, 1. Türkçesi: Can Yücel.

Ve ne zaman ki göklerden
İlâhi bir musiki devşirip –az sonra yapacağım gibi–
O havai büyüyle onların ruhunu azadederim,
Ossaat dizimde kırıp emekdar sihirbaz asâmı
Yedi kat yerin dibine kendi ellerimle gömeceğim[123]

Müziğin sağaltıcı gücüne daha antikçağlarda derinden inanılırdı. Shakespeare döneminde de bu inanç devam ediyordu.

Amacına ulaşan Prospero sihirli asasını kırar. Seyircinin önüne sonsözü okumak için bir kez daha çıkar, sonsözdeki bazı satırlar Prospero'nun değil, sanki Shakespeare'in kendi itirafi gibidir.

Vazgeçtim ya, afsun-mafsun,
Olan gücüm, boyum posum...
Onca tılsım, onca afsun
Hep duanıza bereket,
Yoksa sonum felâket.
Merhamet her işin başı,
Sevap ele-güne karşı...[124]

Shakespeare'in yaşadığı dönemde alegorik anlatımlar sevilirdi. Şairler sık sık bu yönteme başvururdu. Bu nedenle Prospero'nun son sözlerinde ayırt edilen vedalaşma havası, Shakespeare'in seyirciyle ve sanatıyla vedalaşması anlamına gelebilir. Özellikle Prospero'nun Fernando'ya seslenişinde bu havayı yakalarız.

Bak, şenliğimiz sona erdi. Bütün bu oyuncular bizim
Önce de söylediğim gibi, ecinni taifesiydi hep.
Gördün nasıl sırroldular, kırklara karıştılar.[125]

---

[123] "Fırtına", V, 1. Türkçesi: Can Yücel.
[124] "Fırtına", Sonsöz. Türkçesi: Can Yücel.

Shakespeare burada, tiyatro sanatının hayal olduğu konusundaki eski bir gerçeği dile getirir. Hayal, temsil sırasında vardır. Ama, işte temsil bitmiştir ve seyircinin yaşadığı heyecan dışında geriye hiçbir şey kalmamıştır.

Sanat, özellikle de tiyatro sanatı, yaşamın bir benzeridir. "Globe" tiyatrosunun tabelasında yazılanları hatırlayalım: "Bütün dünya oynuyor." Bu düşünce özellikle son yıllarda Shakespeare tarafından farklı şekillerde işlenir:

Hayat dediğin ne ki:
Yürüyen bir gölge, bir zavallı kukla bu sahnede:
Bir saat boy gösterip, boyun kırıp gidecek![126]

Yokluktan doğan ve tekrar ona dönecek, sonsuzlukla kıyaslandığında insan yaşamı kısacık bir andır.

Hem bizler ki düşlerin
Mayasından yaradılmışız, şuncacık bir adadır hayatımız
Ağır uykularla çevrili...[127]

Bunun arkasında nasıl bir ruh halinin bulunduğunu tahmin etmek güç değil.

Yorgun bir insanın yazdığı "Fırtına", hayata inanan harika bir oyun. Yazar, kaçınılmaz sona gittikçe daha çok başvuruyor.

"Globe" tiyatrosunda yangın

Çağdaşlarının hikâyeleriyle günümüze ulaşan son Shakespeare temsili, "VIII. Henry" oyunudur. Özellikle hatırlanmasının nedeni, bu oyunun temsili sırasında bir talihsizliğin yaşanmış olmasıdır.

---

[125] "Fırtına", IV, 1. Türkçesi: Can Yücel.
[126] "Macbeth", V, 5. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.
[127] "Fırtına", IV, 1. Türkçesi: Can Yücel.

Temsilin hazırlanmasında Shakespeare'in kendisinin yer aldığı rivayet edilir. Oyun, Restorasyon döneminde, William Davenant tarafından tekrar sahneye konulduğunda John Downes şöyle yazıyordu: "Kral rolü, rolün nasıl oynanması gerektiği konusunda Sir William (Davenant) tarafından yetiştirilen Mister Betterton tarafından iyi ve doğru oynandı, o her şeyi, bu rolün nasıl oynanacağını Mister Shakespeare'in kendisinden öğrenen yaşlı Lowin'den öğrenmişti, bu rolün oynanmasında zamanımızda hiç kimsenin onunla (Betterton'la) yarışamayacağını iddia ediyorum."

Shakespeare'in dahil olduğu topluluğun bir oyuncusu olan John Lowin, Falstaff rolünü ve Ben Jonson'ın komedilerindeki Morose ("Epicoene"), Sir Epicure Mammon ("The Alchemist") ve Volpone ("Volpone") gibi rolleri oynamakla ünlenmişti. Bu tiplemelerden herhangi birine bakarak, şişman ve hantal Kral VIII. Henry rolünün ona ne kadar uyduğunu anlamak mümkün olur.

Bununla birlikte, temsil sanatsal özellikleriyle değil, daha çok temsilin galasında çıkan ve "Globe" tiyatrosunun yanıp kül olmasına neden olan yangınla bilinir. Olay, çağdaşları üzerinde büyük bir etki bırakır ve günümüze bununla ilgili birkaç hikâye kalır. İşte, bir saray adamı, diplomat ve yazar olan Henry Wotton'ın Edmund Bacon'a yazdığı mektupta temsil ve yangın nasıl anlatılıyor: "Şimdilik devlet işlerini bir kenara bırakalım. Size, Thames nehrinin karşı kıyısında, bu hafta yaşanan heyecanlı bir olayı anlatacağım. Kraliyet oyuncuları, VIII. Henry dönemindeki başlıca olayları konu alan "All is True" ("Hepsi doğru") isimli yeni bir oyunu sahneye koymuşlardı; temsil öyle görkemli ve öyle gösterişliydi ki, sahne hasırlarla döşenmişti; nişan sahipleri, Aziz George'un tasvir edildiği nişan ve madalyalarıyla ve dizbağı nişanlarıyla çıkmışlardı, muhafiz subaylar sırmalı üniformalar giymişler, gülünç olmamak koşuluyla, bu görkemi herkesçe anlaşılır hale getirmek için daha bunun gibi birçok şey yapılmıştı. Bütün bu şaşaa içerisinde, Kral Henry, Kardinal Wolsey'in sarayındaki maske-

li baloda göründü, onu top atışıyla selamladılar; kâğıttan veya başka bir şeyden yapılan dolgu, topun ağzından fırlayarak sazdan çatının üzerine düştü; herkesin gözü sahnede olduğundan, çıkan dumanı hiç kimse fark etmedi, bu arada alev bütün binayı sardı, öyle ki, bir saatten daha az bir zamanda bina temeline kadar yandı. Bu zeki icadın uğursuz sonucu işte böyleydi. Ama yangın sırasında sadece ahşap, saman ve birkaç eski kostüm yandı. Adamın birinin pantolonunun tutuştuğu doğruydu, neredeyse yanacaktı, ama akıllı bir nüktedan adamın üzerine bir şişe birayı boşaltarak ateşi söndürdü."

Bu hikâye, daha kısa bir biçimde Stowe'un "Annales" ("Vakayiname") adlı eserinde de anlatılmıştır. Ben Jonson, "An Execration upon Vulcan," ("Yanardağın Patlaması") adlı uzun şiirinde bu yangını anlattı. Sonunda, adı bilinmeyen bir yazar, hemen basılarak, anında bütün şehre dağılan bir sokak baladı yazdı. Bir sayfalık balad şunları anlatıyordu: "Londra'daki "Globe" tiyatrosunun yok olduğu korkunç yangın hakkında sone." Yangının başlamasından sonra bütün şövalyelerin, lordların nasıl kaçmaya başladıkları, nasıl bir panik havasının yaşandığını anlatıyordu; kimileri şapkalarını, kimileri mızraklarını kaybetmişlerdi; sonra, Burbage kaçmıştı..." Baladın her dizesi oyunun ismine atıfta bulunan bir nakaratla bitiyordu: "Acı, çok acı, ama hepsi doğru."

Bina, bir yıl sonra baştan ayağa yenilendi. O dönemi yaşayan birisi, özel mektubunda şöyle yazıyordu: "Pek çok kimse, bu yeni tiyatronun, İngiltere'de herhangi bir zamanda var olan tiyatrolar içerisinde en iyisi olduğunu söylüyor." Tiyatro, Püriten devriminde tiyatroların kapatılmasına kadar açık kaldı ve Shakespeare'in oyunları en az yirmi yıl daha tiyatronun repertuarında kaldı.

"VIII. Henry"den sonra, Shakespeare bir tek oyun bile yazmadı.

Sembolik rastlantıları sevenler, "Globe" tiyatrosunun, Shakespeare'in son piyesinin galası sırasında yandığına dikkat etmiş olabilirler.

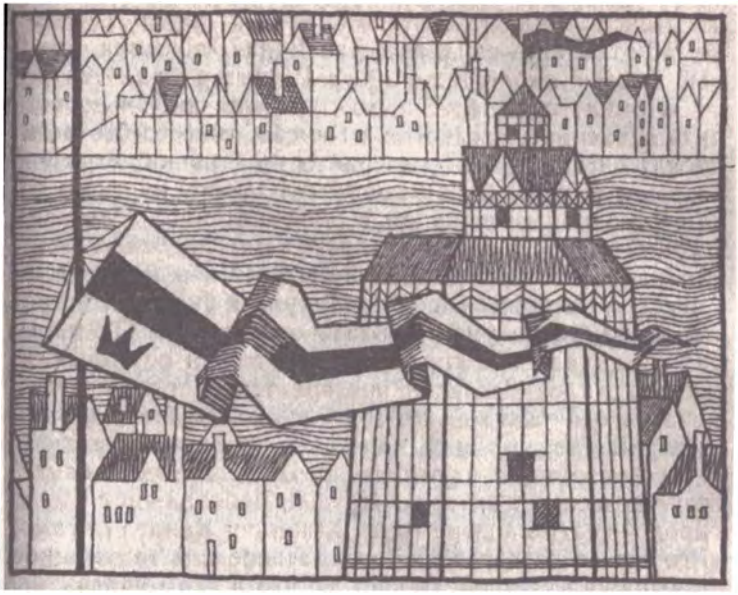

10. BÖLÜM

SHAKESPEARE NASIL ÇALIŞIRDI?

Hızlı kalem

Hikâyemiz, Shakespeare'in tiyatrodaki işini bırakarak, işlerden uzaklaşmak ve huzur içinde yaşamak için memleketine döndüğü döneme kadar geldi. Önünde yaşayacak birkaç yılı daha vardı, ama kumpanyayla özel ilişkilerini sürdürmesine rağmen, anlaşıldığı kadarıyla tiyatro konusundaki çalışmaları sona ermişti.

Şimdi, hakkındaki her şeyi değilse bile başlıca gerçekleri bildiğimize göre, bir dram yazarı olarak Shakespeare'in özelliklerinden söz etmenin tam sırası.

Genelde, Shakespeare hakkında çok az şey bilindiği kabul ediliyor olsa bile, onun nasıl yazdığını biliyoruz.

Shakespeare hızlı yazardı.

Shakespeare'in tiyatro konusundaki çalışmalarını yakından gözleyen Ben Jonson bu konuda tanıklık eder.

"Shakespeare'i övmek isteyen oyuncuların, yazarken (ne yazarsa yazsın) onun bir satır bile karalamadığını söylediklerini hatırlarım. Ben de şöyle cevap verdim: "Onların binlercesini karalasa daha iyi olurdu"; düşmanca bir saldırıda bulunduğumu düşündüler... Öyle kolaylıkla yazardı ki, bazen durdurulması gerekirdi: Augustus'un, Haterius hakkında dediği gibi: Sufflaminandus erat. Keskin bir zekâsı vardı, ama kendisini her zaman dizginleyemezdi. İnsanın gülmeden edemeyeceği pek çok hata yapardı." Daha ileride Jonson, bizim de bildiğimiz gibi, "Julius Caesar" piyesinde Shakespeare'in kendisine göre başarısız ifadesinden söz ediyor.

Shakespeare'in yazdığı hızla ilgili olarak oyuncuların tanıklıkları da var. Tiyatroda Shakespeare'le uzun yıllar birlikte çalışan arkadaşları Heminges ve Condell şöyle yazıyorlardı: "Düşüncesi daima yazarken olgunlaşır ve düşündüğünü öyle kolay ifade ederdi ki, yazdığı kâğıtlarda üzeri çizilmiş bir yer neredeyse bulamazdınız."

Heminges ve Condell'in söylediklerini, "Sir Thomas More" piyesine Shakespeare'in eklediği ve çok değerli bir belge niteliğindeki üç sayfa da doğrular. Bu sayfalarda bulunan yüz elli dizede neredeyse hiçbir karalama bulunmaz. Düzeltme en az düzeydedir. Bu sayfaların, piyesin sahnelenmesine izin verildikten sonra temize çekilmiş çalışma nüshaları olduğunu hiç kimsenin söyleyemeyeceği açıktır.

Sanatın başka bir dehasının yazdıkları, Shakespeare'in yaratıcılık sürecini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu, Mozart'ın bir mektubudur.

"Tamamen yalnız kaldığımda ve iyi bir ruh hali içerisinde olduğumda, örneğin, öğle yemeğinden sonra veya uykumun olmadığı geceler kupa arabasıyla dolaşırken aklıma çokça fikir gelir. Nereden ve nasıl çıktıklarını bilmiyorum; kendi istediğim zaman aklıma gelmezler. Hoşuma giden fikirleri aklımda tutuyorum, başkalarının da fark ettiği gibi, kendi kendime mırıl-

danma alışkanlığım var. Bir süre mırıldandığımda, ondan iyi bir öğün hazırlamak için, şu veya bu parçayı nasıl kullanacağım, yani kontrpuan kurallarıyla nasıl uygun hale getireceğim, göz önünde bulunduracağım farklı enstrümanlar vb. hemen açıklığa kavuşuyor.

Bütün bunlar beni coşturuyor ve eğer hiç kimse rahatsız etmezse, tema büyümeye, düzene girmeye ve belirginlik kazanmaya başlıyor, büyüklüğü ne olursa olsun, beynimde tamamı bir bütün olarak ve öyle mükemmel biçimde oluşur ki, harika bir tablo veya zarif bir heykelmiş gibi onu bir bakışta görebilirim. Bu ayrı parçaları, hayalimde birbiri arkasına değil, hepsini aynı anda duyarım. Bunun nasıl bir zevk olduğunu açıklayabilmek imkânsız! Güzel bir rüyadaymış gibi düşünür ve yaratırsın. En güzel yanı, tamamını bir bütün olarak duymaktır. Bu şekilde yarattığım şeyi kolay unutmam ve Yaradana şükretmek zorunda olduğum en güzel armağandır bu.

Düşüncelerimi yazmaya koyulduğumda, belleğimden, deyim yerindeyse, önceden bu şekilde edinerek biriktirdiklerimin içerisinden seçerim. Daha önce de söylediğim gibi, her şey önceden hazır olduğu için kâğıda aktarma hızlı olur, kâğıda aktardığım, genellikle hayalimde yarattığımın aynısıdır. Bununla meşgul olduğumda beni konudan ayırabilirler, çevremde ne olursa olsun yazmayı sürdürebilir, hatta saçma herhangi bir konuda gevezelik bile edebilirim. Eserlerim işte bu nedenle, onlara Mozart'ın eserleri olma özelliği kazandıran ve onların diğer kompozitörlerin yazdıklarında farklı olmasını sağlayan kendi özel biçim ve üslûplara sahiptirler, bu durum burnumun uzun ve kemerli olmasını veya kısaca söylemek gerekirse, burnumun Mozart'ın burnu olmasını ve diğerlerinin burnundan farklı olmasını sağlayan nedenlere benzer, çünkü orijinal olmak gibi bir hedefi önüme hiçbir zaman koymadım."

Okur, çok geçmeden bu mektubun güvenilirliğini tartışacaktır. Düzmece ve sahte bir mektup bile olsa iyi tasarlanmış gibi görünüyor. Mozart hakkında yerleşmiş yargılara uygun

düşüyor. Kompozitörün yaratıcılığı konusunda önde gelen uzmanlardan A. D. Ulıbışev, Mozart'ın yaratıcılık biçimi hakkında yazarken hiç tereddüt etmeden bu mektubu kaynak olarak kullanmıştır.

Mektubun orijinal olduğuna inanılmasa bile, sanatçının nasıl yarattığı konusunda bir fikir veren bu mektup, yaratıcı diğer insanların yaratıcılıkları konusunda bildiklerimizi anımsatıyor. Şair Mayakovski, şiirlerini nasıl oluşturduğu konusunda buna benzer şeyler anlatıyor. Başlangıçta şiirin ahengini duyar, yavaş yavaş yerlerine yerleşen sözcüklerin vurgularını vererek kendi kendine hecelermiş. Daha sonra kâğıda aktarılan şiir işte böyle yavaş yavaş ortaya çıkarmış.

Kısacası, yaratıcılık sürecinin hızlı olması görünürde böyle. Her tasarı, özellikle senfoni veya şiirsel dram gibi büyük ve karmaşık yapıtlar, az veya çok aşamalı olarak olgunlaşırlar. Düşünce olgunlaştığında, kâğıda dökülmesi için sanatçının büyük bir çaba harcaması gerekmez.

Shakespeare, işte bu nedenle hızlı yazıyordu.

Gözlemcilik

Yaratıcı hayal gücü, her büyük sanatçı için büyük bir güç olmakla beraber, beslendiği başlıca öğe gerçekliktir, her zaman böyle olduğu gibi, şimdi de böyledir ve her zaman böyle olacaktır.

Shakespeare'in bu konuda diğer sanatçılardan hiçbir farkı yoktur. Karakterlerini yazdığı modelleri vardı. Shakespeare hakkında ilk bilgi toplayanlardan biri olan John Obrey şöyle yazıyordu: "Ben Jonson ve o (yani Shakespeare. – A. A.) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, insanların tuhaflıklarını (gülünç yanlarını) fark ederlerdi. "Bir yaz gecesi Rüyası"ndaki polis memuru karakterini, Londra'dan Stratford'a giderken Grendon -Buckinghamshire'dan örnek almıştır ve ben 1642 yılında ilk kez Oxford'a gittiğimde, polis memuru hâlâ orada yaşıyordu. Bu bölgeden Mister Josias onu tanıyordu."

John Obrey çanı duyuyor, ama sesin nereden geldiğini anlayamıyordu. "Bir Yaz Gecesi Rüyası"nda böyle bir karakter yoktur. Şehir zanaatkârları vardır, ama polis memuru yoktur. Buna karşılık "Yok Yere Yaygara" ve "Kısasa Kısas" gibi piyeslerdeki polislerin her ikisi de işten anlamayan tiplemelerdir, Shakespeare, her iki karakter için biraz değiştirerek bir tek "model" kullanmış olabilir.

Başka bir anekdot derleyicisi William Oldys ise şöyle yazıyordu: "Yaşlı oyuncu Mister Baumen, John Faltaff karakterinin bazı yönlerinin, kendisi için kârlı koşullara rağmen, şehirde veya şehrin yakınlarında Shakespeare'in arazisine bitişik toprağını sözleşmeyi haince bozduğundan mı yoksa inatçılığından mı bilinmez, Shakespeare'e satmaya yanaşmayan bir Stratford'lıdan alındığını, Sir William Bishop'a dayanarak aktarıyor."

"Windsor'ın Neşeli Kadınları" komedisindeki yargıç Shallow ve onun yeğeni Slender karakterlerinin gerçek kişilerden alındığını söyleyen Leslie Hotson'ı da hatırlatalım.

Bunlar komedi karakterleriyle ilgili olanlardı. Peki, trajedi karakterleriyle ilgili ne söylenebilir?

Şimdiye kadar anlattıklarımızı dikkatle izleyenler, Shakespeare döneminin dramatik durumlar ve trajik prototipler yaratma konusunda iyi bir ortam olduğunu fark etmişlerdir.

Bu konuda ilginç bir tanıklık da vardır. Bunu daha önce vermiştik, ama burada tekrarlamak yararlı olacaktır. Şair Willobie'nin aşk acılarını gördüğünde, belki de "kendisinin oynadığı âşık rolünü daha iyi oynayacak birisinin bulunup bulunmadığını" öğrenmek istediği için yaşlı arkadaşı W. S.'nin yangına nasıl körükle gittiğini hatırlatalım.

Saymaya bile kalkışmayacağız, ama Shakespeare'in yapıtlarında bu türden pek çok psikolojik gözlem bulunur. Shakespeare'in en karmaşık insan davranışlarını derinliğine ne kadar iyi anladığını iddia eden ciltler dolusu kitap psikologlar tarafından yazılmıştır. Böyle bir bilgi hacmi ancak gözlem yaparak ve üzerinde düşünüp taşınarak elde edilebilir.

Shakespeare'in kütüphanesi

Shakespeare, insan davranışlarını ve hırslarını gerçekten gözlemesine rağmen, yazdığı dramların konularını neredeyse her zaman kendisine kadar ulaşan edebi eserlerden veya sahneden hazır olarak almıştır.

Shakespeare, iki büyük tarihsel çalışmadan sıkça yararlanarak dramları için bir düzine konu çıkarmıştır. Başlangıçta, Raphael Holinshed'in "İngiltere, İskoçya ve İrlanda Tarihi"ne sıkça başvurmuştur. İlk baskısı 1577 yılında çıkan eserin 1587 yılında yapılan ikinci baskısından yararlanmıştır. "VI. Henry", "III. Richard", "Kral John", "II. Richard", "IV. Henry", "V. Henry" ve "VIII. Henry" piyeslerini yazmak için bu kitabı kaynak olarak kullanmıştır. Holinshed'in kitabı Shakespeare'e sadece İngiliz tarihinden tarihsel piyesler yazması konusunda yardımcı olmakla kalmadı, Macbeth'in temel konusunu ve kısmen de olsa "Cymbeline" piyesinin konusunu buradan almıştır. Kral Lear, Holinshed'in kitabında anlatılmakla beraber, bu konuda daha önce yazılmış bir piyes bulunduğundan Shakespeare bu hazır çalışmadan yararlanmıştır.

Tarihsel piyesleri için Shakespeare sadece Holinshed'den yararlanmadı. Anlaşıldığı kadarıyla İngiliz tarihçilerinin diğer çalışmalarından da haberdardı. Ayrıca tarihi konulardan bazıları dramatik çalışmalara daha önce konu olduklarından, Shakespeare, Holinshed'i şüphesiz okumakla birlikte, kendisinden önce yazılan "Kral John" ve "IV. Henry" çalışmalarını, kendi tarihsel piyesleri için taslak olarak kullandı.

Metinlerin benzerliği, Shakespeare'in Holinshed'i dikkatle okuduğunu gösteriyor, bu nedenle onun en çok sevdiği kitaplardan birisinin Holinshed'in kitabı olduğunu söylemekle yanılmış olmayız.

Shakespeare yaşamöyküsü yazarlarından William Jaggard, Raphael Holinshed'in "İngiliz, İskoçya ve İrlanda Tarihi"nin ikinci baskısının bir nüshasında, ilginç bir biçimde, Shakespeare'in baş harflerinin altı yerde yazılı olduğunu keş-

fetti. Daha ilginç olan yanı, sayfa kenarlarına yazılı notların, Shakespeare'in İngiliz tarihinden alarak piyeslerinde doğrudan kullandığı yerlerle çakışıyor olmasıydı.

Holinshed'in Shakespeare üzerinde büyük bir etkisi oldu. Ama mesele konu almakta değildi. Holinshed'in öğrettiklerinden çok, Shakespeare onu okuyarak, kendi ülkesinin tarihini, kralların politikasını, halkının kaderini anlamayı kendi kendisine öğrenmişti.

Puşkin, trajedi yazmak isteyen bir sanatçının sahip olması gereken nitelikleri belirtirken, yazarın her şeyden önce "bir tarihçinin devlet bilgisine" sahip olması gerektiğini söylüyor. Shakespeare, İngiliz tarihini okuyarak ve geçmişi sahneye nasıl uyarlayacağını düşünerek devlet bilgisini geliştirdi.

Holinshed'in tarihi, resimlerle desteklenmişti. Çalıştığı kumpanyanın isteği üzerine, I. James'in hoşuna gidecek tarihsel konulu bir İngiliz dramı yazma görevi verildiğinde, Shakespeare tabii ki, eskiden beri gözde yazarı olan Holinshed'in İngiliz tarihine ayırdığı sayfaları karıştırmaya başladı. Bu kitabı elime aldığımda, içinde bulunan bir gravür ister istemez dikkatimi çekti. Gravürde, iki atlının yolunu kesen tuhaf giyimli üç kadın tasvir ediliyordu. Macbeth ve Banquo'nun üç cadıyla karşılaşma sahnesiydi bu. Bana kalırsa, Holinshed'in kitabını karıştırırken Shakespeare bu gravürü gördü, onunla ilgili metni okudu ve hayal gücü çalışmaya başladı.

Shakespeare'in etkilendiği bir diğer eser, Thomas North'un Fransızca'dan İngilizce'ye yaptığı çeviriden okuduğu, Plutarkos'un "Ünlü Yunanlı ve Romalıların Karşılaştırılmalı Yaşamöyküleri" isimli tarihsel eseriydi. North'un yaptığı çevirinin Shakespeare'e kaynak olarak işlev gördüğü, "Julius Caesar", "Antonius ve Kleopatra", "Coriolanus" ve "Atinalı Timon" piyeslerindeki bazı ifadelerle bu çeviri arasındaki benzerliklerden anlaşılır.

Holinshed'in eseri, eski tarihçilerden yapılmış bir derlemeydi. Anlatım tarzını, Holinshed'in kitaba dahil ettiği yazıları

yazan vakayiname yazarlarının yetenekleri belirliyordu. Plutarkos ise, tam tersine gerçek bir yazar, tarihi bir portre üstadı ve derin düşünebilen bir ahlakçıydı. Plutarkos, Shakespeare'e epey "devlet bilgisi" verdi, ama dram yazarını asıl etkileyen, olayları canlı anlatımı ve anlattığı kişilerdi.

The Historie of Scotlande. 243

The History of Scotland adlı eserde, iki atlı ve üç cadının karşılaştığı ve Shakespeare'in yazdığı 'Macbeth' piyesinin başlangıç bölümünü hatırlatan tasvir.

Stratford Gramer Okulu öğretmeni Thomas Jenkins, öğrencilerinin temel Latince bilgilerini yeterince kavradıklarına kanaat getirince, Ovidius'un "Metamorfozlar" kitabını derse getirmeye başladı. Öğrencilerin Latince şiirleri anlaması kolay değildi, ama anlamını öğrenmeye başlayınca, Romalı şairin hikâyelerinden etkilenmemeleri düşünülemezdi.

Öğretmeninin anlattığı, İmparator Augustus'un, Ovidius'u en ücra vilayete sürdüğü hikâyeyi Shakespeare unutmamıştı. Şairin kültürel incelmişliğiyle yaşamaya mahkûm edildiği ıssız çevre arasındaki çelişkiyi tüm canlılığıyla hayal edebiliyordu. Bunun beklenmedik bir yansımasını, "Size Nasıl Geliyorsa" komedisinde duyarız. Arden ormanına düşen Touchstone, Audrey'e şöyle der: "Bak şimdi, ben burdayım, seninle ve keçilerinle birlikte; tıpkı şairlerin en efendisi ve en keçi kılıklısı Ovidius'un Gotlar arasında olduğu gibi."[128]

Shakespeare, Ovidius'tan hem "aşk sanatını", hem de şiir sanatını öğrendi. Shakespeare'i sürükleyen, onun lirizmi ve anlatım ustalığı arasındaki şaşırtıcı uyum, ayrıntıların doğruluğu ve keskinliği ve okurun gözünün önünde canlanan kahramanlarıydı. Bu antikçağ yazarının insan doğasını böyle derinden anlayabilmesi ve onu böyle güçlü bir ifadeyle betimlemesi Shakespeare'e çarpıcı gelmiyor olamazdı.

Ovidius, Shakespeare ve çağdaşları için klasik şiirin en üstün örneğiydi. Çağdaşları kendisini Ovidius'la kıyaslamaya başladıklarında, Shakespeare'in içi kim bilir nasıl gururla doluyordur!

Kitap sahibinin isminin baş harfleri olarak W. S. harfleri yazılmış ve sayfaları zamanla sararmış Ovidius'un "Metamorfozlar" kitabının bir nüshası, Oxford'daki Bodleian kütüphanesinde bulunur.

İtalya ve Fransa'nın kültür yaşamı, Shakespeare İngiltere'sinde dikkatle izlenirdi. Kendisi İtalyanca bilmemesine

[128] "Size Nasıl Geliyorsa", III, 3. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

rağmen, Yenidendoğuş Çağı romanlarının çok sayıda çevirisi ve yeniden uyarlaması bulunuyordu.

Fransız hümanistlerden François Rabelais'in "Gargantua ve Pantagruel" isimli komik tarzdaki kitabının farklı bölümlerine yapılan göndermeler, bu kitabın Shakespeare tarafından okunmuş olduğuna işaret ediyor. Kitabı çevirisinden okumuş olması gerekir. Soneleri ve uzun şiirleri üzerinde çalışırken Ronsard ismini duymamış olamazdı.

Fransız yazarlar içerisinde Shakespeare'in en iyi bildiği Montaigne'di. İtalyan çevirmen John Florio ile büyük bir ihtimalle Southampton Kontunun evinde tanıştığından, Montaigne'in "Denemeler" isimli eserinin İngilizce'ye yapılan çevirisini, basıldığı 1603 yılından önce okuyabilme imkânına sahipti.

Bu harikulade eserin daha ilk sayfasında, "Okuyucu, bu kitapta yalan dolan yok. Sana baştan söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmedim"[129] diyerek Montaigne'nin önceden uyardığı ilk satırlar Shakespeare'i etkilemiş olmalıydı.

Skolastik felsefeye katlanamayan Shakespeare, Montaigne'de pek çok bakımdan kendisine yakın bir düşünür bulmuştu. Bu olağanüstü ilginç kitabın Shakespeare üzerinde bıraktığı büyük etki, eserlerinden, özellikle de "Hamlet" piyesindeki sayısız yansımadan değerlendirilebilir.

Shakespeare, İspanyol yazarlarından sadece, pastoral "La Diana" romanının yazarı Jorge de Montemayor ve Fletcher'la ortaklaşa yazdıkları ancak günümüze ulaşmayan "Cardenio" piyesinin konusunu aldıkları "Don Quijote"un yazarı Cervantes'i tanıyordu.

Shakespeare, doğal olarak kendi ülkesinin edebiyatını daha yakından biliyordu. İngiltere'nin XIV. yüzyıldaki ilk hümanisti ve realisti Geoffrey Chaucer'ı ve onun çağdaşı John Gower'ı tanıyordu. Bütün eğitimli İngiltere gibi, Shakespeare de, ilk İngiliz matbaacısı William Caxton'ın XV. yüzyılın so-

---

[129] Montaigne, Denemeler. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu. 1993.

nunda yayımladığı "Recuyell of the Historyes of Troyc" ("Troya Üzerine Derleme") isimli eseri okumuştu. Yaptığı paralel alıntılar yoluyla, Shakespeare'in kendi dönemindeki edebiyat ve dramın neredeyse tamamıyla yakından tanıştığını iddia etmek mümkündür. Sidney, Spenser, Lily, Lodge, Drayton, Daniel ve daha birçoklarının şiir ve düzyazılarını çok iyi bildiği anlaşılır. Kendi meslektaşı dram yazarları Marlowe, Greene, Kyd, Peel, Jonson, Heywood, Dekker, Fletcher, Beaumont ve onlar kadar önemli olmayan daha birçoklarının piyeslerini yakından bildiğini söylemeye de hiç gerek yok.

Shakespeare, şiirin halk yaratıcılığı alanına da yakındı. Masallar, efsaneler ve İngiliz folklorunun halk söylenceleri, eserlerinde serpiştirilmiş durumda bulunur. Halk şarkılarını piyeslerin örgüsüne katıyordu. Çıldıran Ophelia'nın söylediği Aziz Valentine günü şarkısı ve ölümünün arifesinde Desdemona'nın söylediği hüzünlü "söğüt" şarkısını, Shakespeare'in şarkıları olarak düşünürüz, oysa onlar Shakespeare'in kahramanlarına söylettiği halk şarkılarıdır. Bazı kahramanları da halk baladlarını ve atasözlerini söyler.

Bu büyük şiirsel zenginliği, Shakespeare kendi eserlerine dahil etmiştir.

Konuların kaynağı

Zamanımızda dram yazarları, olayların akış planını kendileri yaratır ve piyeslerindeki kişilerin karakter özelliklerini kendileri belirler. Shakespeare'in yaşadığı dönemde durum tamamen farklıydı. Dram yazarları genel bir kural olarak konularını kendileri bulmaz, tarihten, halk söylencelerinden veya edebi eserlerden alırlardı. Shakespeare'in öncelleri gibi, Shakespeare de böyle yapmıştı.

Araştırmacılar, Shakespeare'in yazdığı otuz yedi dramdan otuz dördünde, konuların farklı eserlerden benimsendiğini belirlemişlerdir. Shakespeare'in yazdığı piyesler içerisinde sadece üçünün asıl kaynağı belirlenememiştir. Konusunu kendisinin belirlediği anlaşılan üç piyes; "Aşkın Çabası Boşuna",

"Bir Yaz Gecesi Rüyası" ve "Windsor'ın Şen kadınları"dır. Bazı piyeslerini yazarken birden çok kaynağı karma ederek kullanıyordu.

Shakespeare'in, Holinshed ve Plutarkos'tan yararlandığından söz etmiştik.

Shakespeare diğer piyeslerini yazarken şiirlerden, romanlardan, İngiliz, İspanyol ve İtalyan edebiyatının Ortaçağ ve Yenidendoğuş Çağı'ndaki hikâyelerinden yararlandı. Özellikle İtalyan hikâyelerine severek başvuruyordu. İtalyan yazar Bandello'da "Yok Yere Yaygara" ve "Onikinci Gece" piyeslerinin, Giraldi Cinthio'da ise "Othello" piyesinin ve kısmen de "Cymbeline" piyesinin konularını bulmuştur. "Romeo ile Juliet"in konusunu, başlangıçta İtalyan romancılığında ortaya çıkan, İngiliz şair Arthur Brooke'un "Romeus ve Juliet" (1462) öyküsel şiiriyle Shakespeare'e ulaşan çalışmasından almıştır. "Kral Lear"deki Gloucester kontu ve oğullarının hikâyesini Philip Sidney'in "Arcadia" romanından almıştır. İngilizce çevirisinden okuduğu İspanyol yazar Montemayor'un "Diana" isimli pastoral romanı, "Veronalı İki Centilmen" piyesinin konusu için Shakespeare'e kaynak oluşturdu. "Pericles" piyesinin temelindeyse şair Gower'ın XIV. yüzyılda yazdığı ve konusunu antikçağdan alan Ortaçağ uzun şiiri "The Lovers' Confessions" yatar. Shakespeare, XIV. yüzyılın bir başka İngiliz şairi Geoffrey Chaucer'ın "Prince of Tyre" romanında "Troilus ile Kressida" piyesinin konusunu bulmuştur. Shakespeare'in Fletcher'la birlikte yazdığı anlaşılan "İki Soylu Akraba"nın temelindeyse Chaucer'ın "Canterbury Hikâyelerinde" anlattığı şövalyenin öyküsü vardır. "Venedik Taciri"nin üç kaynağı vardır: "Gesta Romanorum"[130] kitabından bir Ortaçağ hikâyesi, Giovanni Fiorentino ve Boccacio'nun hikâyeleri.

[130] Gesta Romanorum: Muhtemelen 13. yüzyılda yazılmış ve 15. yüzyılda anonim olarak yayımlanmıştır. Kısa didaktik hikâyelerin Latince olarak derlendiği eser çok popülerlik kazanmış ve pek çok yazara malzeme sağlamıştır. (ç.n.).

Bununla birlikte, Shakespeare'den önce yazılmış bir başka piyeste bu kaynakların bir tek konu halinde birleştirilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Shakespeare "Kış Masalı"nı yazarken, kendisine düşmanlık besleyen Robert Greene'in "Pandosto" (1588) isimli romanından yararlandı. "Size Nasıl Geliyorsa" piyesi, Shakespeare'in çağdaşı Thomas Lodge'un "Rosalinde" (1590) isimli pastoral romanının motiflerine göre yazılmıştır. "Fırtına" piyesini Jourdain'ın "A Discovery of the Bermudas" isimli eserinden yararlanarak yazmış, "Titus Andronicus" piyesiniyse eski Romalı yazarlar Seneca ve Ovidius'un motiflerinden yararlanarak yazmıştır.

Shakespeare'in, kendisinden önceki dram yazarlarının eserlerini ele alarak onları yeniden yazdığı sık oluyordu. Bunu yapması, onun üşengeçliği veya üstünkörü çalışmasıyla açıklanamazdı. Shakespeare dönemi tiyatrosunda repertuarı yenilemek için sürekli yeni piyeslere gereksinim duyulduğundan, unutulan eski piyeslerin yeniden yazılarak sahneye konulması âdettendi. Kumpanyanın devamlı dram yazarı olarak bu işi Shakespeare yapıyordu. Ona kaynaklık eden piyeslerin bazıları günümüze ulaşmıştır.

Shakespeare, anonim bir piyes olan "Kral John'un Huzursuz Saltanatını" kullanarak tarihi "Kral John" piyesini yazdı. İsmi bilinmeyen bir yazarın "V. Henry'nin Şanlı Zaferleri" adıyla daha önce kaleme aldığı küçük bir piyes, Shakespeare tarafından üç piyese dönüştürüldü: "IV. Henry" piyesinin iki bölümü ve "V. Henry" piyesi. "Venedik Taciri"nde, kendisi günümüze ulaşmayan, ama edebi bir kanıttan anlaşıldığına göre konusu "Venedik Taciri" piyesiyle aynı olan "Cid" isimli piyesten yararlanmış olması mümkündür. Stephen Gosson bu eski piyesten söz ederek, "zengin kadınların peşinde koşan açgözlülerin ve acımasız tefecilerin" anlatıldığını söyler.

"Kısasa Kısas" piyesine, benzer bir konunun işlendiği George Whetstone'un "Promos ve Kassandra" (1578) piyesi kaynaklık etmiştir. Shakespeare'in "The Taming of The Shrew" ("Huysuz Kız") piyesininden başka, adı bilinmeyen bir

yazarın "The Taming of A Shrew" isimli bir piyesi bulunur. XIX. yüzyılda, Shakespeare'in kendisinden önce yazılmış komediyi ele alarak konuyu yeniden işlediği kabul ediliyordu. Yakın bir zamanda ise tam tersinin, yani diğer yazarın konuyu Shakespeare'den benimsemiş olması ihtimalinin de birincisi kadar yüksek olduğu ileri sürülmeye başlandı.

Shakespeare'in şaheserleri "Hamlet" ve "Kral Lear" de eski piyeslerin yeniden yazılmasıyla ortaya çıkmışlardır.

"Hamlet"in konusu çok eskilere dayanır. Efsanevi Jutland Prensi Amlet IX. yüzyıl civarında yaşamıştı. Amlet'in öyküsü ilk olarak 1200 yılı civarında, Danimarkalı vakayiname yazarı Saxon Grammaticus tarafından anlatılmıştır. Yenidendoğuş Çağı Fransız yazarlarından Francois de Belleforest, "Histoires Tragique" ("Trajik Öyküler") (1580) isimli eserinde aynı öyküyü yeniden ele aldı. Öyle anlaşılıyor ki, sözü edilen "Hamlet" trajedisini 1598 yılında ilk kez yazan Shakespeare'in önceli İngiliz yazar, konuyu Belleforest'ten almıştı. İngiliz tiyatrosu tarihçileri, bu oyunun büyük bir ihtimalle "İspanyol Trajedisi"yle ünlenen Thomas Kyd tarafından yazıldığını kabul ediyorlar. Piyes, ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Bir ayrıntı haricinde nasıl bir piyes olduğunu söyleyemeyiz. Bu piyese yapılan bir atıfta, hayaletin "Hamlet, öcünü al!" diye acı acı bağırdığından söz edilir. Bu, ilk bakışta göründüğünden çok daha önemlidir. Çünkü, ölen kralın hayaleti, ne Saxon Grammaticus'un, ne de Belleforest'in yazdığı öykülerde görünmez. Hayaletin görünmesi olayı, Hamlet'i Shakespeare'den önce ele alan yazar tarafından eklenmiştir. Kyd, kendisinin yazdığı bilinen "İspanyol Trajedisi"ne buna benzer bir sahne koyduğuna göre, Hamlet'in önceki trajedisinde de bu yöntemi onun kullanmış olması gerekir. Hayalet rolünün, konunun gelişimi açısından Shakespeare'in yazdığı "Hamlet"te oynadığı rolü bildiğimize göre, dramatik kompozisyonun dış hatlarının daha Kyd tarafından belirlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Shakespeare, "Kral Lear" piyesinin konusunu da yazarının ismi bilinmeyen, ama kendisi günümüze ulaşan bir başka piyesten almıştı. L. Tolstoy, "Shakespeare ve Dram Üzerine" isimli incelemesinde, ilk piyesi ayrıntılı olarak anlatıyor ve Shakespeare'in yazdığıyla kıyaslayarak, tercihini Shakespeare'den önce yazılan piyesten yana kullanıyor.

Orijinallik sorunu

Araştırmacıların tespitlerine göre, Shakespeare'in yazdığı piyeslerin neredeyse hepsinin konularını başka yerlerden benimsemiş olması gerçeği, bazı okuyucuları şüphesiz üzüyordur. Zamanımızda, Shakespeare'in yaptığı türden konu benimseme, edebiyat hırsızlığı olarak adlandırılır ve ceza hukuku tarafından cezalandırılır. Ama Yenidendoğuş Çağı'nda bu türden konu almalar suç kabul edilmezdi. XIX. yüzyılın başlarına kadar, her ülkeden birçok yazar, başkalarının konularını ele alarak ona yeni bir karakter vermeye çalışırlardı. Bilindiği gibi, Goethe'nin büyük yapıtı "Faust" bir Alman efsanesinden yola çıkılarak yazılmıştır. Goethe'den önce de, aralarında Shakespeare'in çağdaşı Marlowe'un yazdığı "The Tragicall History of Dr. Faustus" ve Goethe'nin çağdaşı Friedrich Maximilian Klinger'in "Faust'un Yaşamı, Faaliyetleri ve Ölümü"nün de aralarında bulunduğu Faust hakkında yazılmış birkaç eser daha vardı.

Konuların bu şekilde alınması her zaman ayıplanacak bir hareket sayılmazdı. O dönemin dram yazarları için, edebiyatta daha önce işlenen konuları yeniden ele alıp çalışmak olağan işlerdendi. İçlerinden sadece Ben Jonson, yeni konular işlemek gerektiği konusunda ısrar ediyordu. Ama, konularını eski Roma'dan alan "Sejanus" ve "Catiline" piyeslerini yazarken kendisi de tarihi kaynaklardan yararlanmış, üstelik yararlandığı yerleri de yazdığı notlarda açıkça belirtmiştir.

Bir yazarın orijinalliği, konunun yeniliğiyle belirlenemez. En önemli değerlendirme ölçüsü, konunun sanatsal olarak ele

alınma biçimi, onun aracılığıyla yaşamın önemli yönleri ve insan karakteri konusunda yapılan keşifler, kullanılan dilin zenginliği ve ifade gücüdür. Shakespeare'in eserleri de işte tam bu yönde farklılık gösterirler. Shakespeare, sanat dehasının sihirli asasıyla dokunmasaydı, Romeo ile Juliet'in, Hamlet, Othello, Lear ve Macbeth'in öykülerini bugün hiç kimse bilmiyor olurdu.

Shakespeare'in yeni konu yaratma alanında yeteneği olmayabilir de. Öyle bile olsa, diğer bakımlardan çok zengin yeteneklerle donatılmıştı. Daha önce kendisinden alıntılar yaptığımız Meres'e bakılırsa, yeni konu bulmak konusunda üstat yazar Anthony Munday idi. Ama günümüzde ismini veya en azından eserlerinden birini bilen var mı?

Shakespeare çağı tiyatro seyircisi, sahnede ünlü efsaneleri ve olayları görmeyi severdi. Bazen sadece kahramanın ismi seyirciyi tiyatroya sürüklemeye yeterdi. Yenidendoğuş Çağı İngiliz dramında, V. Henry hakkında en az iki piyesin, III. Richard hakkında üç trajedinin ve Julius Caesar konulu yarım düzine piyesin olması boşuna değildi. İnsanlar, önceden duydukları hikâyeleri ve okudukları tarihi olayları sahnede görmek istiyorlardı. Seyircilerin çoğunun okuma yazması olmadığından, tiyatro onlar için sadece eğlence değil, aynı zamanda bilgi kaynağıydı.

Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, örneğin "Venedik Taciri" piyesinde olduğu gibi, konu seçimi bazen güncel olaylara göre yapılırdı.

Shakespeare'in sonuncu şaheseri "Fırtına" da güncel olaylarla bağlantılı bir piyesti. İngiliz denizcilerinin keşif gezileri, özellikle Bermuda adalarının keşif öyküsü, aynı zamanda anlatılan bir gemi kazası, İngilizlerin ilgisini çok çekmişti. Shakespeare bu konuyu ele almakta gecikmedi.

Ama güncel olayların ikinci derecede önemli olduğu kendiliğinden anlaşılır. Konuyu ele almaya yönelten görünürdeki nedenler ne olursa olsun, Shakespeare konuyu işlerken hayat

deneyimini ve sanatçı ustalığını katıyor, ortaya çıkan eser kuru kuruya güncel bir olay olmaktan çıkıyordu.

Shakespeare'in seçtiği konuyu nasıl işlediğine geçmeden önce, orijinallik konusunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Dâhi bir şair bu konuyu çözmemize yardımcı olacaktır.

Goethe'nin düşüncesi

Shakespeare'in, kendisinden önceki şair ve dram yazarlarından sayısız konu almasını nasıl değerlendirmeliyiz? Bu soruya en iyi cevabı Alman şair Goethe verir. Kendi sekreteri Eckerman'la sohbet ederken Goethe bu konuda başlı başına bir konuşma yaptı.

"... Bir başağın ayrı ayrı parçalardan oluştuğunu da, antikçağ Herkül'ünün kolektif bir varlık olduğunu ve kendisinin ve diğer insanların edimlerinin büyük taşıyıcısı olduğunu da unutuyorlar" diyordu Goethe.

Kendimizi ne sanırsak sanalım, gerçekte hepimiz kolektif varlıklar değil miyiz? İşin doğrusu, gerçek anlamda tamamen kendimizin sayabileceğimiz ne kadar az şey vardır! Bizden öncekilerden almak ve öğrenmek zorunda olduğumuz gibi, bizimle birlikte yaşayanlardan da almak ve öğrenmek zorundayız. En büyük dâhi bile, her şeyi ta en başından kendisi yaratmak isteseydi fazla ileriye gidemezdi. Ama birçok iyi insan, orijinallik peşinde koşarak yaşamlarının yarısını karanlığın içinde el yordamıyla dolaşarak geçirirler. Kendilerine hiçbir ustayı örnek almamakla ve eserlerinin hepsini kendi benzersiz dehalarına borçlu olduklarını söyleyerek övünen ressamlar tanırdım. Aptallar! Sanki böyle bir şey olanaklıymış, sanki dış dünya onlara her adımda işlemiyormuş ve aptallıklarına bakmaksızın onları kendine göre şekillendirmiyormuş gibi! Ben iddia ediyorum ki, böyle bir ressam, büyük ustaların resimlerinin asılı olduğu bu odanın duvarları boyunca yürürken resimlere kaçamak da olsa şöyle bir baksa, bütün dehasına rağmen buradan değişmiş ve büyümüş olarak çıkardı.

Bizde iyi olan bir şey varsa, aslında bu, dış dünyanın araçlarını kullanma ve yüce amaçlarımıza hizmet etmelerini sağlayabilme gücü ve yeteneğidir. Kendim hakkımda konuşacak olursam, aynen böyle hissettiğimi bütün alçakgönüllülüğümle söylemek zorundayım. Uzun yaşamım boyunca, övünmeyi hak ettiğimi sandığım bazı şeyleri düşünmeyi ve yapmayı başardığım doğrudur, ama dürüst konuşmak gerekirse, burada kendime ait olan yalnızca görme, duyma, ayırt etme ve seçme becerisi ve yeteneğiyle, gördüğüm ve duyduğum şeyi kendi zekâmla ifade edebilme ve belli bir beceriyle bunu başkalarına aktarabilme yeteneğidir. Eserlerimi sadece zekâma değil, benim dışımda bana materyal sağlayan binlerce şeye ve kişiye borçluyum. Bunlar aptallar ve akıllılar, aydınlık ve dar kafalar, çocuklar, gençler ve ihtiyarlardı; herkes aklında ne olduğunu, ne düşündüğünü, nasıl yaşadığını ve davrandığını, ne tür deneyimleri olduğunu anlatıyordu; bana da bütün bunları toplamak ve başkalarının benim için ektiklerini biçmekten başka yapacak bir şey kalmıyordu.

Sonuç olarak, insanın kendisinden mi yoksa başkalarından mı aldığı, kendisinin mi, yoksa başkalarının aracılığıyla mı hareket ettiği önemli değildir, mesele güçlü bir isteğe sahip olmak ve onu maharetle ve azimle gerçekleştirebilmektedir, gerisi önemli değildir."[131]

Bir dâhi, diğerini anlamamıza yardım ediyor. En önemlisini tekrarlayalım:

"Duyma ve görme, ayırt etme ve seçme yeteneği, gördüğünü ve duyduğunu kendine özgü ifade edebilme ve bunu belli bir beceriyle başkalarına (burada belirtmek gerekir ki, Goethe büyük bir beceriyle alçakgönüllülük gösteriyor!) aktarabilme yeteneği."

"Güçlü bir isteğe sahip olmak ve onu beceriyle ve kararlılıkla gerçekleştirmek."

---

[131] Goethe'nin Eckerman'la konuşmaları. 1834 yılı Kasım ayına ait notlar.

Bunlar dâhi bir sanatçının nitelikleri.
Shakespeare, bu niteliklere sahipti.

Yaratıcı zekâ

Yaratıcı zekâ, yalnız güzel olanı algılamasıyla değil, daha çok, güzelliğin onda uyandırdığı yaratıcılık isteğiyle sıradan bir zekâdan ayırt edilir. Shakespeare bu türden bir zekâya sahipti. Sanatına yardımcı olan her şeyi açgözlülükle içiyordu, ama sadece alıcı değildi, alıp dalgalar halinde geri veriyordu.

Peki kendinden ne katıyordu?

Her şeyden önce canlılık katıyor, etkili hâle sokuyordu. Shakespeare'in herhangi bir piyesi başladıktan birkaç dakika sonra, dramatik sahnenin örgüsü kurulmuş demektir: Şehrin birinde birbirine olağanüstü benzeyen ikizler ortaya çıkar, ama hiç kimse bunların iki ayrı insan olduğunu bilmez; genç bir adama, huysuz bir genç kızı eş olarak önerirler; iki düşman aileden bir genç ve bir genç kız birbirlerini severler; bir prens, babasının ölümünden sonra annesiyle evlenen amcasının babasını öldürmüş olduğunu öğrenir; yaşlı bir kral, topraklarını üç kızı arasında paylaştırmaya karar verir...

Perde başlar başlamaz, seyirciyi veya dinleyiciyi etkisi altına alan aşırı komik veya trajik anlaşmazlıklar dizisi birbirini izler.

Dinleyici diyoruz, çünkü Shakespeare'in dramlarında sadece olupbitenler sürükleyici değildir, bütün bunların anlatım biçimi de özellikle önemlidir. Harikulade bir şiir seli ve mizah yağmuru, zekice edilen sözler ve eğlenceli kelime oyunları, sahneden dinleyicinin üzerine boşalır.

Tutkular kaynaşır, gergin bir savaş sürer. Dev insan karakterleri, bütün kudretleri, zenginlikleri ve çok yönlülükleriyle bu büyük savaşın içerisinde gözümüzün önünde yükselirler... Sadece her biri kendisine göre önemli olduğu için veya onların bazılarında kendimizi ve bizi heyecanlandıran tutkuları bulduğumuz için değil, yaşam, bu insanlar arasındaki çatışmalarda en derin anlamıyla ortaya çıktığı için ve bu türden her seyirden

sonra ruhsal bir zenginlik içerisine düştüğümüz için de onların başına gelecekler konusunda kayıtsız kalamayız.

Shakespeare'in piyeslerinde bütün bunlar nereden çıkmıştı? Bildiğimiz gibi, onun dramlarında anlatılan bütün olaylar bir başkası tarafından düşünülmüştü. Goethe'nin sözleriyle konuşursak, başkalarının bulduğu konuları, Shakespeare kendi zekâsıyla ifade ediyordu. Bir insan olarak Shakespeare hakkında yazılanlardan çoğunun yüzeysel olduğunu, onun kendine özgü ve dev kişiliğinin derinliğine inecek beceriye sahip olmadıkları için insanı şaşırttıklarını söyleyebilirim. İşte bu nedenle, kendi gücüme dayanmadan, kendileri de üstün insanlar olma özelliğini taşıyan otoritelerin yargılarına başvuruyorum.

Şimdi gene böyle bir tanıklığa başvuracağım. Bu, XIX. yüzyılın başlarında yaşayan tanınmış romantik İngiliz şair John Keats'la ilgilidir. Bu arada, İngiliz eleştirmenlerin gözlemlerine göre, sanat heyecanı, fantezi ve gerçek duyguları şaşırtıcı bir beceriyle bir araya getirebilme yeteneği ve şiir cesareti bakımından Keats, diğer İngiliz şairleri içerisinde Shakespeare'e en çok benzeyendir. Dram yazarlığı yeteneğine sahip olmamasıyla, onu Shakespeare'den ayrı tutarlar. Daha doğrusu çok genç bir yaşta öldüğünden dram yazarlığında kendisini geliştirme şansı bulamamıştı. Keats, Shakespeare'in ilk dramlarını yazmaya başladığı bir çağda, yirmi altı yaşındayken ölmüştü.

Keats, Shakespeare'e yakınlığını kendisi de kabul ediyordu. Dış izlenimleri ve şairin aklına gelen hayalleri kavrayabilmesi için zekâsını "açık" tutmak zorunda olduğunu yazıyordu. İşte bir şey daha: "...Büyük bir şairde, güzellik duygusu, diğer bütün düşüncelere galip gelir, daha doğrusu her tür düşünceyi yok eder."[132]

Keats, başka bir mektubunda, bir şairin kişiliği konusunda yorum yapıyor. Her ne kadar kendisini göz önünde tutuyorsa da, kendisine Shakespeare'in ölçü olacağını bilen Keats'ın yaptığı bu nitelemede Shakespeare'i görmemek imkânsız.

[132] 21. 12.1817 tarihli bir mektuptan.

"Şairin karakteri (yani, kendime özgü bir karakterim varsa, bana özgü olan karakter...) her türlü belginlikten yoksundur. Şair özel bir "ben"e sahip değildir, o her şeydir ve hiçbir şey değildir. Onun bir karakteri yoktur. O, ışıktan ve gölgeden zevk alır, kötü ve harika, yüksek ve alçak, zengin ve yoksul, önemsiz ve yüce onu hayranlığa düşürür. Iago'yu da Imogen'i de aynı zevkle yaratır. Erdemli filozofu inciten şey, bukalemun şairi büyüler. Yaşamın karanlık taraflarına duyduğu hevesin ona verdiği zarar, yaşamın aydınlık taraflarına meyletmesinin verdiği zarardan daha büyük değildir; hem o, hem de öteki, düşünsel düzeyin ötesine geçmez. Şair, dünyadaki en şiirsel olmayan varlıktır. Onun sabit bir kılığı yoktur, her zaman onu elde etmeye çalışır, ama gene de bir başka kılığa bürünür. Güneş, ay, deniz, erkekler, kadınlar, hepsi kışkırtıcı, bu nedenle de şiirsel varlıklardır; onlar değişmeyen özelliklere sahiptirler, oysa şairin sabit bir kılığı olmadığı gibi, buna da sahip değildir; o, Tanrının yarattıkları içerisinde kesin olarak en şiirsel olmayan varlıktır."[133]

Dâhi genç yazar, Shakespeare'in kişiliğinin, dramlarında sayısız insan karakterinin ortaya çıkmasını sağlayan yanını açıklamaktadır. Belirli bir karakterdeki insanların, kendilerini başka birisi gibi göstermeleri veya kedilerini başka bir insanın yerine koymaları zor veya düpedüz imkansızdır.

Kendisini hem cani III. Richard'ın kılığında hissedebildiğine, hem de asil Brutus gibi yaşayabildiğinegöre, Shakespeare, bu anlamda, "bir karaktere sahip değildi."

Shakespeare tarafından yaratılan karakterlerin olağanüstü gerçekliği bizi şaşırtır. Bu, onun başkasının hayatını yaşayabilmesi ve onun içine karışabilme yeteneği sayesinde olur. Hayalinde, herhangi bir yaşam tarzından herhangi bir insan olabilirdi. Keats'ın dediği gibi, gerçekte Shakespeare'in "değişmeyen bir suretten" yoksun olmasının nedeni budur. Shakespeare'in yaşamını inceleyerek bunu kendimiz de fark

[133] 27.10.1818 tarihli bir mektuptan.

edebilirdik. Hakkında bize ulaşan yetersiz bilgiler bile bunu doğrular. Aslında kendimiz de, Shakespeare'in özel yaşamında farklı kılıklara girdiğini görmüyor muyuz? Oyuncu, dram yazarı, şair, işadamı, mal mülk sahibi. Pek çokları, onu "belirli" bir kılıkta, doğal olarak öncelikle sanatçı Shakespeare olarak görmek isterler. Ama gerçekler öğrenildiğinde, onun görünüşünün hiç de şiirsel olmadığı anlaşılır. Akıl, irade gücü, tutku, bütünlük ve bir tek amaca duydukları engellenemez eğilimlerle donattığı kahramanları şiirseldir. Keats'ın dediği gibi, kendisi değişmez özelliklere sahip değildir.

Shakespeare konusunda uzun zaman ve dikkatle çalışan herkesin göreceği bu kişilik özelliğinin ortaya çıkma nedeni budur. Onun nasıl bir insan olduğunu şimdi anlamış durumdayız. Artık kendimizi onunla tanışmış hissediyoruz. Ama hemen burada, o tekrar bizden kaçıyor, belirgin bir biçim almaya başlayan görünüşü tekrar kayboluyor.

"Örnek şair"

Yenidendoğuş Çağı İngiliz dramında Shakespeare'den sonraki en önemli trajedi ustası John Webster, "The White Devil" trajedisine yazdığı önsözde şöyle diyordu: "Başkalarının yarattığını küçümseme, cehaletin sadık dostudur. Bana gelince, diğer yazarların iyi eserlerine karşı her zaman iyi düşünceler taşırım; özellikle Chapman'ın dolgun sesli yüksek üslûbu, Jonson'ın keskin ve derin düşünceler içeren eserleri, üstün yazarlar Beaumont ve Fletcher'ın onlardan daha az önemli olmayan eserleri (herhangi bir kötü niyet taşımadan isimlerini sonuncu olarak anıyorum), olağanüstü başarılı ve üretken yazarlar Shakespeare, Dekker, ve Heywood'un eserleri..."

Chapman, Jonson, Beaumont ve Fletcher'ı nitelemek için yüksek ifadeler kullanan Webster'ın, Shakespeare için "copious industry" (ifadeyi aynen veriyorum) gibi basit bir nitelemeyle yetinmesi, bazı Shakespeare hayranlarına biraz tuhaf görünmüştür. Bu ifadeyi "aşırı üretkenlik" olarak çevir-

mek mümkündür. Bu nitelemeden şöyle bir anlam da çıkıyor: Ben Jonson, eserleri üzerinde uzun uzun çalışırken, Shakespeare, Dekker ve Heywood kolay ve hızlı yazıyorlardı.

Webster'ın Shakespeare hakkında söyledikleri eleştirel bir derinlik taşımıyor. Bu, daha çok, Shakespeare hakkında kabataslak bir bakış açısıyla yargıda bulunan profesyonel bir dram yazarının gözlemidir. Gene de Webster'ın önemli bir noktaya dikkat çektiği düşünülüyor.

"Yorulmak nedir bilmeden çalışma, sanatın ve yaşamın temel kanunudur, çünkü sanat, gerçekliğin yaratıcılık yoluyla tekrarlanmasıdır, diye yazıyordu Balzac. Büyük sanatçıların, gerçek şairlerin sipariş ve siparişçi beklemeden, bugün, yarın ve her zaman yaratmaları bu yüzdendir. Çalışmaya karşı bir alışkanlık doğması, sanatçının İlham Perisiyle, kendi yaratıcı güçleriyle kurduğu gönüllü birliğin zorluklarla kesintisiz ve sabırlı bir savaşa girişmesi bundan dolayıdır."

Shakespeare, hem bir faaliyet adamı, hem de üretken bir sanatçıydı. Çeyrek yüzyılda otuz yedi piyes, iki öyküsel şiir ve bir sone dizisi yazmıştı. Kendi tiyatrosunda oynayan diğer yazarların piyesleri üzerinde düzeltmeler yapıyor, aynı zamanda kendi piyeslerinin rejisörlüğünü yapıyordu. Sahnede yaklaşık on beş yıl oyunculuk yaptığı gibi, onun dışında da bir sürü şeyle uğraştığını biliyoruz...

1615 yılında, John Stephens'in "Essayes and Characters" isimli kitabı çıktı. Yazar, dünyadaki her şey konusunda hüküm verirken denemecilerin kullandıkları üslûpları izlediği gibi, eski Yunanlı yazar Teophrastus'un başlattığı, eski çağlardan beri bilinen değişik toplumsal ve psikolojik örneklerin anlatım üslûbununu da izliyordu.

Stephens'in anlattıkları arasında, "A Worthy Poet" (Örnek Şair) başlığıyla anlatılan bölüm özellikle dikkatimizi çeker. Okuyucunun dikkatini bu anlatımın bazı bölümlerine özellikle çekmek için, parantez içinde kendi yorumumu vererek alıntılar yapacağım.

"Saygıdeğer bir şair, saygıdeğer bir insanın tüm niteliklerini kendisinde toplar; biçim ve konu yaratma yeteneği dışında doğaya bel bağlamaz. Böylece Doğa, harekete geçiren bir güç olarak ona hizmet eder, ama onun değerinin temelini veya özünü oluşturmaz. Yarattıklarının hepsi, okurun ruhuna besin, sevinç ve haz sağlar; ama o bundan dolayı ne kabalaşır, ne kibirlenir, ne de övünür, çünkü müzik ve güfte, onun içinde çok tatlı bir uyum içerisindedir: o, başkalarına iyiliği öğretir, kendisi de çok iyi öğrenir.

Karnı tok ve kafası boşken, veya tam tersine kafası dolu ve karnı açken, hiçbir zaman yaratmaz, çünkü o, böyle ilâhi bir kabı, böylesi aşağılık bir hınçla veya aciz bir hasetle kirletmeye muktedir değildir; kudretli ruhu, alçalarak vücuttan yardım almaya da zorlamak istemez. Her yeniliği kınayacak veya yok yere gürültü çıkaracak kadar duygusuz da değildir, ama zaafları sineye çekerek, onları yaşamsal güçlerin fazlalığı olarak niteleyecek kadar da hoşgörülü değildir. (Bu, Shakespeare'in sabrına ne kadar benzer! Eserlerinde derin bir ahlaki temel olmakla birlikte, sırnaşık bir ahlakçılıktan tamamen uzaktır. A. A.) O, öfkeli bir sertlik göstererek kararından dönmeyen birisi olarak ün salmaya hevesli değildir, ama kurnaz bir dalkavukluğun yardımıyla popüler olmaya da çalışmaz.

Antikçağ şairlerinden konu benimsediği kadar, çağdaşı yazarlara da konu sağlar (Shakespeare'in antikçağ örneklerini izlemediğini söyleyen Ben Jonson'ın sert konuşmaları yumuşak bir şekilde vurgulanmış. A. A.) Onu, köle emeğinden kurtardığı gibi, gelip geçici eserlere cilâ vurmaya çabalamaktan da kurtaran sadelik ve özgürlük, onun dehasına özgüdür. Bu nedenle onun kaleminden ne çıkarsa çıksın, eserinin önsözüne açıklayıcı şiirler koyarak veya dostlarını ortalama eserleri övmekle görevlendirerek yetersizliklerini gidermeye çalışmaz. Ne üst düzey koruyucu arar, ne de özgürce verilen ve içten bir minnettarlıkla karşıladığının dışında başka herhangi bir şey ister ("Venüs ve Adonis" ve "Lucrece" şiirleri önemli bir şahsa ithaf edilmişlerdi. Southampton, Shakespeare'i "kendi isteğiy-

le" koruyuculuğuna almıştı, Shakespeare de buna "içten bir minnettarlıkla" karşılık verdi." A.A.).

Bir şairin sefih bir ortamdan kapacağı kötü ünden de, şerefsizlikten de korkmaz (O zamanın anlayışına göre oyuncu çevresi böyleydi. A. A.), çünkü, onu her türlü bulaşıcı hastalıktan kurtaran bir panzehire sahiptir. Şehvet, öfke, kin veya nefretin ateşli şiirlerine ruhunu, yakmadan ve ona zarar vermeden atan ve onu böyle bilgece çelikleştirebilen bir şairin yanında, ateşe koyacağı ellerininin zarar görmemesi için ellerine yağ süren hokkabaz bir hiçtir ("III. Richard", "Romeo ile Juliet", "Antonius ve Kleopatra", "Othello"! A.A).

İnsanların arasında ölümsüzlüğe yaklaşan bir tek odur (yani ölümsüzlük iddiasında bulunabilir. A. A.), çünkü trajedi veya komedi yazarken kendi yaratıcısına herkesten çok benzer: Tanrı öyle istediği için insan soyunun çeşitli olması gibi, kendi canlı tutkularından ve zeki düşüncelerinden kaynaklanan sonsuz derecede çeşitli biçimler ve varlıklar yaratır (Shakespeare'in yarattığı karakterler hakkında sonraları ne kadar çok konuşulmuştur! A. A.)

O, zavallı bir bencil değildir, ama düşüncesiz bir savurgan da değildir, çünkü o, karamsar içine kapanıklıktan kaçınarak düşüncelerini bilgece paylaşmayı bilir, çok okunmak hatırına aşırı basitliğe kaçarak onların değerini de düşürmez.

Gözünün keskinliği sayesinde yanlışı görür ve bir yenisine düşmeyi göze alamayarak ondan kaçınır; şiirlerinde olduğu gibi, bunu düşüncelerinde yapmak da ona zor gelmez.

O dalkavukluk edemez, kendisine dalkavukluk edilmesine de uygun değildir: Gereken karşılığı verir, ama böyle önemli bir konuda bile aşırıya kaçmaz, abartıdan kaçınır. Kendisine gelince, kendisini öyle iyi tanır ki, ne ünü, ne de şöhreti, kendisini ölçünün üstünde değerlendirmesine yol açmaz. O, ateistlerin düşmanıdır, çünkü ne kadere inanır ne doğaya (Yazar, "örnek şairin" Marlowe ve arkadaşları gibi Allahsız olmadığını söylemek istiyor. O, kader konusunda putperest kavramlara inanmaz, putperestler gibi doğayı tanrılaştırmaz. A. A.). Şiirsel

yapıtlarının elde ettiği başarıyı, şansa veya kafiyeye bağlamaz; birincisini neden, ikincisini ilham perisinin gösterdiği teveccühün işareti saymaz.

Aldığı her şeyi fazlasıyla geri verir; öğretmenlerini diriltmek mümkün olsa, ona örnek olmayı en büyük şeref sayarlardı; ama kendisi, çoğu hallerde yaratıcılığın en büyük örneği ve kaynağıdır.

Tabiat olarak gümüşe ve kullanıldıkça daha çok parlayan değerli metallere benzer. Onun ölümsüz olması şaşırtıcı değildir; öyle ya, zehri besleyici maddelere dönüştüren kendisidir, hatta en kötü amaçların ve anlayışların iyi bir amaca hizmet etmesini sağlar. Sonunda sustuğu zaman (çünkü o ölemez), insanların belleğinde onun için dikilmiş anıt hazırdır, yaptıklarıysa ona mezar kitabesi olacaktır."

Ünlü Shakespeare araştırmacısı John Dover Wilson bu nitelemeyi alarak kısa bir not eklemiştir: "Yazar bu satırları yazarken Shakespeare'i göz önünde bulundurmamış mıdır?" Yeni araştırmacılardan bir diğeri, Edgar Fripp soruyu başka türlü sormuş: "Shakespeare değilse eğer, çağdaşları arasında başka kimi göz önünde bulundurmuş olabilir?"

Bu nitelemede, genel olarak kabul gören Shakespeare değerlendirmesiyle örtüşen çok şey var gerçekten de. Ama burada unutmamamız gereken şey, "Karakterlerin" üslûp olarak bir portreyi göz önünde bulundurmayıp genelleme yaptığıdır. Ama genelleme yaparken de bir modeli göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durumda Edgar Fripp'in doğru düşünüyor olması gerekir; Stephens'in çağdaşları arasında verdiği şair örneğine bu kadar benzeyen başka bir yazar yoktu.

Stephens, ideal şair örneğini yaratmaya çalışıyordu, amacı asildi. Gene de biz Shakespeare'in ideal bir şair olmadığını, insana ait hiçbir şeyin kendisine yabancı olmadığı büyük bir şair ve insan olduğunu düşünüyoruz.

Hatırladığımız gibi Ben Jonson, Shakespeare'le sık sık tartışır ve onu kınardı. Ama buna rağmen arkadaşını anarken Ben şöyle yazıyordu: "... Onu bir insan olarak severdim, onun

anısına en az diğerleri kadar saygı duyuyorum (karşısında bir putun önünde eğilir gibi eğilenlerle birlikteyim). O dürüst, açık ve özgür tabiatlı bir insandı, harika bir hayal gücüne sahipti; cesur düşüncesi ve onu asil bir şekilde ifade etmesiyle tanınırdı; öyle kolaylıkla yazardı ki, bazen durdurulması gerekirdi... Yetersizliklerini artamları telafi ederdi. Veda etmek için gereken övgü sözlerinden çok daha fazlasını hak edecek kadarı onda vardı..."

Bu söylenenlere inanmamak mümkün değil. Bu sözler Shakespeare'i tanıyan ve onunla yazarlık hesaplaşması olan birisine aitti. Ben, Shakespeare'le anlaşamıyor, hatta onunla alay ediyor da olabilirdi, ama onu seviyordu. Biz biliyoruz ki, Ben'in sevgisini kazanmak için özel bir insan olmak gerekirdi.

Çok yönlülük

Shakespeare'in ustalığı sadece sanatta çok yönlü karakterler yaratmakla sınırlı değildi. Kendisinin de çok yönlü bir insan olduğu daha hayattayken fark edilmişti. 1643 yılı civarında "Worthies of England" (İngiltere Büyükleri Tarihi) için materyal toplayan Thomas Fuller, dram yazarı Shakespeare'in geniş yetenekleri olduğunu savunan Meres'in görüşünü geliştirdi. Fuller eğitimli bir insan olduğu gibi, edebiyat konusunda da iddialıydı. Bu nitelemeyi yaparken Shakespeare'in yaşamı hakkında yer verdiği gerçekler, yazının içerdiği edebi bilgiler kadar zengin değildir. Fuller şöyle yazıyordu:

"William Shakespeare Stratford-upon-Avon'da (Warwickshire Kontluğu) doğdu; Onda üç önemli şairin özellikleri bir araya gelmiş gibidir:

1. Soyadı Hasti-Vibrans, yani Shakespeare ("mızrağıyla titreten", buradan onun savaşçı kökeni tahmin edilebilir) anlamına gelen soyadının savaşçı çınlamasıyla Marcellus.'

2. Şairlerin en doğal ve en özgün olanı Ovidius...

3. Harika bir komedi yazarı olmakla birlikte, eğitimli olmayan Plautus. Bizim Shakespeare yaşasaydı onda bir dereceye kadar kendisini bulurdu. Eklemek gerekir ki, şakacı ve neşe-

li bir ruh yapısına sahip olmakla birlikte, trajedilerinden anlaşıldığı gibi, havasına girdiğinde karamsar ve ciddi de olabiliyordu. Bu nedenle, Herakles (gizlice ve başkalarına görünmeden) onun komedilerine gülebilirdi, işte onun komedileri o kadar neşelidir, trajedileriyse öyle öyle kederlidir ki, Democritus iç geçirmeden edemezdi. O, *Poeta non fit, sed nascit*, yani "şair olunmaz, şair doğulur" gerçeğinin en üstün örneğidir. Az eğitimli olduğu doğruydu, bu yönüyle, elmastıraşçılar tarafından parlatılmayan, doğa onları kendi sanatıyla yarattığı için henüz topraktan çıkarılırken parlatılmış ve yontulmuş Cornwall elmaslarına benzer."

Kullandığı dil, Shakespeare'in olağanüstü ufkunu en iyi açıklayan göstergelerden birisidir.

Dilbilimciler, aşağı kültürden insanların, sayısı bini aşmayan sözcükle idare edebildiklerini hesaplamışlardır. Eğitimli bir insansa üç binle beş bin arasında sözcük kullanır. Bunu açıklayalım: Konu, herkesin pasif olarak kaç sözcük bildiği ve anlayabildiği değil, bilgilerini, tutkularını, deneyimlerini ve gereksinimlerini kaç sözcükle açıklayabildikleri hakkındadır. İfadelerini tam olarak açıklamak isteyen hatip ve düşünürler, sayısı on bine ulaşan bir sözcük dağarcığına sahiptirler.

İki bilim adamı, farklı yöntemler kullanarak Shakespeare'in kullandığı sözcük sayısını hesapladılar. Alman dilbilimci Max Muller Shakespeare'in on beş bin sözcük kullandığını belirlerken, Amerikalı profesör S. Holden yirmi dört bin sözcük kullandığını hesapladı.

Muller'in belirlediği daha küçük sayıyı kabul etsek bile, her sözcüğün arkasında, şey, hareket, şekil, duygu gibi bir gerçek gizlendiğine göre, Shakespeare'in ne kadar büyük bir kavrama ve imge gücüne sahip olduğu açıkça görülür. Üstelik bunlar pasif kavrama araçları değil, yaşamdaki zenginliği, çok renkliliği ve çeşitliliği ifade edebilmek için Shakespeare'in bir yazar olarak gereksinim duyduğu sözcüklerdi.

Bir başka araştırma da benzer sonuçlar elde etti. 1916 yılında, Shakespeare'i üç yüzüncü ölüm yıldönümünde anarken,

farklı uzmanlık alanlarından İngiliz bilim adamları, "Shakespeare'in İngilteresi" isimli iki ciltlik temel bir çalışma hazırladılar. Kitap, temelde basit bir ilkeye göre hazırlanmıştı; devlet, toplum, kültür ve özel yaşamı her yönüyle kapsayan bölümlere ayrıldı. Bu ayrı alanların hepsine, Shakespeare'in eserlerinde nasıl yansıma bulduğuna işaret eden açıklamalar eşlik eder. Politika, ekonomi, üretim ve özel yaşamda, Shakespeare'in şu veya bu biçimde değinmediği herhangi bir hareket veya gündelik yaşamın herhangi bir olayı yoktur.

Shakespeare'in her şeyi kavrayabilecek yeteneğe sahip zekâsı, olayları ve düşünceleri bütün zenginliğiyle kucaklayabili
yordu.

Bilgisi, yaratıcılığıyla el ele yürüyordu. Shakespeare'in büyüklüğü sadece bilgisinde değil, yaşamda kavradığı her şeyi sanatı aracılığıyla bütün insanlara aktarabilmesindedir.

Shakespeare'in eserlerinde, insan tutkularının dinamizmiyle dolu yaşam tablosu, seyircinin ve okuyucunun önüne bütün canlılığıyla serilir. Komedi ve trajedileri; gerçek bir şiirsellikle aktarılan yaşama sevinçleri ve acılarıyla, yücelik ve alçaklıklarla, güzellik ve dehşetle doludur. Shakespeare'in piyesleri gerçeğin yansıması değil, gerçeğin kendisi olarak kabul edilirler. Kahramanları kitap sayfalarından ve sahneden fırlayarak gerçek yaşama girmişlerdir ve biz onları gerçekten yaşayan insanlar olarak düşünürüz.

Shakespeare'in sanatı, yaşamın kendisi gibi zengin ve çok yönlüdür.

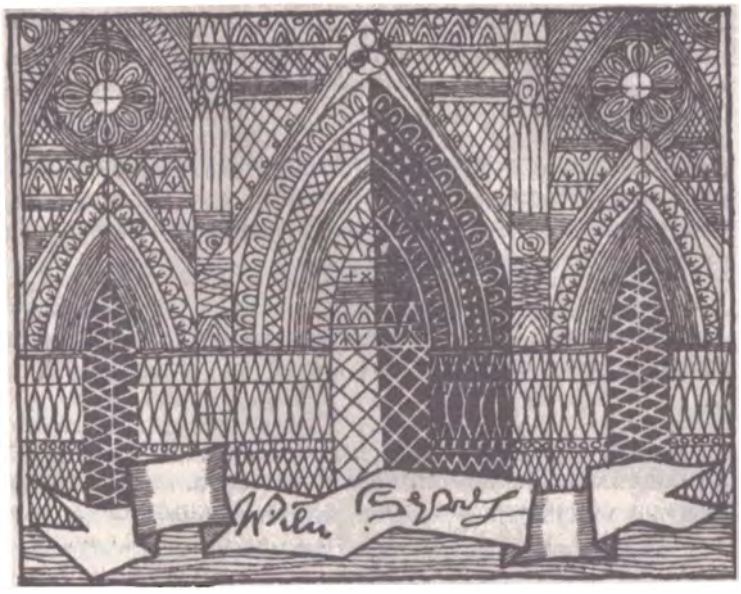

11. BÖLÜM

ÖLÜMSÜZLÜK EŞİĞİNDE

Yeniden Stratford'da

Sonunda Shakespeare, doğduğu şehre dönmek için gürültülü Londra'ya ve telâşlı tiyatro yaşamına veda etti.

Stratford'a dönüş için kendisini hazırlamıştı. Yıllarca uğraşıp bir servet yaptı, mal mülk edindi, büyük bir ev yaptırdı. Evin yanında, yazın ağaçların gölgesinde oturmanın hoş olacağı iki büyük bahçe vardı.

Shakespeare, Londra'yı terk edip küçük taşra şehrine yerleşmekle sevdiği yazar Montaigne'nin öğütlediği gibi davranmıştı. "Artık ona verecek bir şeyimiz kalmadığından, toplumla vedalaşmamız gereken saat gelip çattı. Ödünç bir şey vereme-

yecek olanın, ödünç de almaması gerekir. Gücümüzü kaybediyoruz; onu toplayıp kendimiz için saklayacağız... Sokrates, öğrenmenin gençlere, yararlı işlerle uğraşmanın yetişkinlere yakıştığını, yaşlılarınsa hem toplumsal, hem de askerlikle ilgili her türlü işten uzaklaşarak, belirli bir yükümlülük üstlenmeden istediği gibi davranması gerektiğini söylüyordu."

Şimdi Shakespeare de işte böyle, belirli bir iş yapmadan yaşamaya başlamıştır.

Ailesi ve uzun yıllardır dostluk ilişkilerini sürdürdüğü hemşerileri Stratford'daydı.

1613 yılında, karısı Anne Shakespeare elli yedi yaşını doldurduğunda kendisi kırk dokuz yaşındaydı. Yaşamlarının geriye kalanını birlikte mutlu bir şekilde yaşamaya başladılar.

Bu kısa bilgiyle yetinirsek okuyucu bizi bağışlamayacak, Shakespeare çiftinin arasında nasıl bir ilişki olduğunu bilmek isteyecek, bu iki insanın otuz dört yıldır süren birlikteliği hakkında bir şey bilip bilmediğimizi merak edecektir.

Okurdan farklı olarak, bu konuya karşı ilgisiz olduğum görüntüsünü vermeye kalkışmayacağım. Peki bu konuda ne söylenebilir?

Bana öyle geliyor ki, sonsuz derecede bilge ve olağanüstü hümanist yazar Montaigne'i tekrar tekrar okuyan Shakespeare, dikkatini çekmesi gereken sayfayı görmüştür: "Başarılı bir evlilik –gerçekten böyle bir şey varsa– aşkı ve ona eşlik eden her şeyi geri çevirerek yerine dostluğu getirmeye çabalar. Bu, sağlam, güvenli ve pek çok belirgin karşılıklı hizmet ve sorumluluklarla dolu bir yaşamı birlikte hoş geçirmekten başka bir şey değildir. Evliliğinden memnun olan hiçbir kadın, – Montaigne Catullus'tan alıntı yapmak için burada duraklıyor: "...sevdiğiyle evlilik bağıyla birleşen kadın" kocasının dostu veya kız arkadaşıyla yer değiştirmek istemez. Kocanın bir eş olarak ona bağlı olması durumunda bu his çok daha derin ve sağlamdır. Koca, bir kadına tutulur ve ısrarla etrafında dönmeye başlarsa, karısının mı yoksa dostunun mu rezil olmasını tercih edeceği, hangisinin mutsuzluğunun onu daha derinden

etkileyeceği, hangisi için daha yüksek bir konum dilediği sorulsun; evliliğinin sağlam bir zemin üzerine dayanması durumunda verilecek yanıtlardan en ufak kuşku duyulmaz."

Şüphesiz yanıttan biz de kuşku duymayız. Gördüğümüz gibi, esmer hanımın payına, Shakespeare'i "nasıl âşık ettiğini ve etrafında nasıl döndürdüğünü" anlatan on-yirmi dizelik şiirden başka bir şey düşmemiştir. Bir ev, iki ambar, bahçeler, ondalık topraklar, malt dolu kilerler, giysiler, kap kacak, mobilya, kısacası şehrin sokaklarından geçtiğinde Stardford'lıların saygıyla önünde eğilmesini sağlayan ne varsa Anne Shakespeare'e kaldı. Anne, kızlarını büyütmüş ve yetiştirmiş, kocası Stratford'a geldiğinde kaldığı bir yuva kurmuştu. Kocası tiyatrodaki işinden ayrıldığında yaşamaya karar verdiği evi kurmuştu.

Shakespeare'in büyük kızı Susanna'nın doktor Hall'la evlendikten sonra oturduğu ev.

Anne Shakespeare, kocasının hiç de kolay olmayan iş yaşamının tamamını, çeyrek yüzyılı kocasıyla geçirdi. Esmer hanım ise Shakespeare'e birkaç mutluluk anı ve acı çektiği birkaç yıl verdi. Birlikte yaşamadıkları doğruydu, ama kısa süren ve Shakespeare için eziyetli olan bu bağ çağlar boyu ölümsüz kaldı...

Shakespeare ailesine dönelim.

Daha önce de sözü edildiği gibi, büyük kızı Susanna 1607 yılında doktor Hall'la evlenerek onun evine yerleşmişti.

Shakespeare'in küçük kızı Judith ise baba evinde yaşıyordu. Susanna okuryazar, hatta eğitimli bir kadınken, küçük kardeş Judith'in yazmayı hiç bilmediği anlaşılıyor. Ama onun bu nedenle evde kaldığını hiç sanmıyoruz. Nasıl olursa olsun, neredeyse Shakespeare'in ölümüne kadar, Judith baba evinde yaşadı.

Kız kardeşi Joan, kocası William Hart ve oğulları William, Thomas ve Michael'la birlikte, Shakespeare'in çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği evde oturuyordu. 1613 yılında, Shakespeare'in yeğenleri, sırasıyla on üç, sekiz ve beş yaşlarında idiler.

Akrabalarının yanında, Shakespeare'e yakın bir başka sima da bir zamanlar Londra'da eğitim gören ve Shakespeare'le ilk olarak orada tanıştıkları düşünülen hukukçu Thomas Greene idi. Greene, 1600 yılından beri Stratford'da yaşıyor ve onu göreve getiren Birliğin hukuk bilgisi gerektiren işlerini yürütüyordu. Shakespeare'in Londra'da yaşadığı sırada, Thomas Greene uzun yıllar Shakespeare'in evinde oturdu. Shakespeare ailesiyle yakınlığı nedeniyle kendisini onların uzak akrabası olarak kabul ediyordu. Tuttuğu günlüklerde ve mektuplarında sık sık "kuzenim Shakespeare" ifadesini kullanıyor.

Shakespearelerin 1585 yılında doğan ikizlerine isimleri verilen Hamnet Sadler ve karısı Judith de Stratford sakinleri arasında bulunuyordu. Hamnet Sadler, çok sayıdaki çocuklarından birine William adını vererek buna karşılık verdi. Sadler, Shakespeare'in vasiyetini imzalayan iki tanıktan biriydi ve yas yüzüğü alması için, Shakespeare ona az miktarda bir para da bıraktı.

İkinci tanık, Shakespeare'in komşularından yün ticaretiyle uğraşan Stratford'lı Julius Shaw idi. Shakespeare ve Shaw'ın babaları arasında, oğullarının devraldığı iş ilişkileri ve dostluk

bağları vardı. Shakespeare ailesinin özellikle zanaatçılar ve kumaş tüccarlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılıyor. Oğluna Shakespeare'in vaftiz babalığı yaptığı aynı meslekten Henry Walker da Stratford'lı yakın arkadaşları arasındaydı.

Stratford'ın en zengin ailesi olan Combe'larla Shakespeare'in eskiden beri yakınlığı vardı. Thomas Combe'un evi, Shakespeare'in evinden çok da geri kalmayan Stratford'daki ikinci büyük evdi. Kardeşi zengin bekâr John Combe, Stratford'ın en büyük tefecisiydi. Tefecilik faizi zaten yüksek olmakla birlikte, John Combe, borçlulardan ölçünün üzerinde para alarak derilerini yüzüyordu. Şehre yaydığı satirik mezar kitabesiyle Shakespeare onu alaya alıyordu:

Şeytan yüzde beşe izin vermiş,
John Combe on iki almaya alışmış.
Combe'ı kim himaye eder bilir misiniz?
Şeytan atılacaktır: "O benim John Combe'ım!"

Ama Combe'ların hepsi böyle değildi. Shakespeare, Thomas Combe'ın oğullarını severdi. Onlardan küçük olanına, Thomas Combe'a vasiyetinde kendi mızrağını bırakmıştı. Özel silah, âdet olduğu üzere genellikle büyük oğula bırakılırdı, küçük olanına hediye etmesi, onu özellikle çok sevdiğini gösterir. Combe'ların akrabası Thomas Reynolds ve onun ailesi de Shakespeare'in arkadaş çevresi içerisindeydi. Thomas'ın oğlu William Reynolds'a yas yüzüğü için vasiyetinde para bırakmıştı. Anthony ve John Nash kardeşlere de bu yüzüklerden vasiyet etmişti. Anthony'nin oğlu, sonraları Shakespeare'in torunuyla evlendi.

Böylece Shakespeare'in Stratford'daki arkadaş ve tanıdık çevresinin halktan oluştuğunu anlıyoruz. Aristokrat tanıdıklarının olması da mümkün olmakla birlikte, centilmen unvanını hak etmesine rağmen, Shakespeare'in soylulara meyletmeyip Stratford'lı zanaatçılarla ve tüccarlarla eski aile ilişkilerini sürdürdüğü anlaşılıyor.

"Hamlet" ve "Kral Lear" yazarının böyle önemsiz insanlarla mı ilişki kurmaktan hoşlandığı şeklinde bir soru sorulabilir. Evet, bundan zevk alıyordu. Kusurları varsa bile, kibir onların özellikleri arasında değildi. Daha önce de kendisinden alıntı yaptığımız Bordeaux yakınlarında bir çiftliğin sahibi ünlü Fransız düşünür, kendisi için şunları anlatıyor: "Benim sürekli ihtiyaç duyduğum ilişki ve dostluklar, dürüst ve akıllı diye adlandırılan insanlarla kurduklarım; onların görünüşü öyle hoşuma gider ki, beni, geriye kalan her şeyden uzaklaştırır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bizdeki karakterler arasında böylesi çok nadir bulunur, üstelik bu karakter, taşıdığı çizgileri genel olarak ve çoğu zaman doğasına borçludur. Böyle insanlar için görüşmenin amacı, birbirleriyle senlibenli olmak, birbirlerini ziyaret etmek ve görüşlerini paylaşmaktır. Bu, hiçbir çıkar beklentisi olmadan ruhların ilişki kurmasıdır. Sohbetlerimizde konuştuğumuz konu ne olursa olsun hepsi hoşuma gider, ne kadar derin veya önemli olduklarıyla ilgilenmem, çünkü içlerinde her zaman zarafet ve güzellik vardır, onlarda olgun ve sağlam yargıların damgası bulunur, hepsi iyi niyet, içtenlik, coşku ve dostluk duygusuyla beslenir. Ruhumuzun gücü, sadece yeni yasalar ve hükümdarların yaptıkları hakkında konuşulurken ortaya çıkmaz, aynı nitelik, serbest ve özel konularda yapılan konuşmalarda da ortaya çıkar."

Shakespeare'in Stratford'daki son yılları pek de olaysız geçmedi. Olayların ve gelişmelerin onun ailesini ilgilendiren yerel düzeyde önem taşıdığı doğruydu, ama tiyatrodaki işinden ayrıldıktan sonra bu gelişmeler, Shakespeare'in daha önceki ilgilerinin yerini almıştı.

Stratford'da 1614 yılının yazında yaşanan büyük yangında diğer binalar sayılmazsa, elli dört konut yok oldu. Şehir Birliği, yanan evlerin yeniden inşası için para toplanması konusunda bir dizi önlem aldı. Yangından mağdur olan hemşerilerinin kaderinden Shakespeare'in de payını aldığı şüphesiz. Aynı yıl yaşanan bir başka olay da herhalde Shakespeare'in katkısını gerektirmiştir.

Stratford civarındaki en zengin ailelerden biri olan Combe ailesi, pek çok insanın yararlandığı toprakların etrafını çitle çevirme kararı aldı. Stratford Birliği Meclisi buna karşı çıktı. Combe'larla Stratford halkının büyük çoğunluğu arasında büyük bir çekişme doğdu. "Kuzen" Thomas Greene, Şehir Birliğinin memuru ve yasaları bilen birisi olarak halkın çıkarlarını korumak zorundaydı. Stratford Şehir Birliği, Combe'lara karşı yürütülen davada yardımcı olması için, Stratford'ın en varlıklı ve en saygın vatandaşlarından birisi olarak defalarca Shakespeare'e başvurdu. Shakespeare, damadı doktor Hall'la birlikte, 1614 yılının Kasım ayında bir işi için Londra'ya gitti. Bu toprak davasıyla ilgili olarak Shakespeare'le görüşmek için, Greene de Londra'ya gitti. Greene'in günlüğünde 17 Kasım 1614 tarihinde şöyle bir not bulunuyor. "Kuzenim Shakespeare dün şehre geldi, nasıl olduğunu öğrenmek için onu ziyarete gittim. Onların (yani Combe'ların), Gospell Bushe'tan ilerisini, oradan da, Salisbury'nin arazisi dahil, Cloptonların arazisine kadar olan çukurluğu çitle çevirmeye niyetli olmadıkları konusunda kendisine güvence verdiklerini; ayrıca, araziyi Nisan ayında ölçmeye niyetlendiklerini, ancak o zaman cevap verebileceklerini, ondan önce bir şey söyleyemeyeceklerini söyledi. O ve Master Hall, aslında hiçbir şey olmayacağını sandıklarını söylediler." Stratford topraklarının çevrilmesiyle ilgili olarak Greene, Shakespeare'in adını birkaç kez daha anmakla birlikte, onun buradaki konumunu anlamak konusunda bir çıkarım yapılamıyor. Günümüze ulaşan belgesel verilerden yola çıkarak, Shakespeare'in ne yakın aile dostu Combe'larla, ne de Stratford Birliğiyle kavga etmek istememesi nedeniyle uzlaştırıcı bir çözüm aradığı anlaşılıyor. Durum ne olursa olsun, kiraladığı toprakların etrafı çevrilen araziye dahil olmayacağı konusunda, Shakespeare'in Combe'larla anlaşmaya vardığı biliniyor. Combe'lar, Kralın Gizli Konseyine başvurarak yardım isteyen halkın karşı çıkmasına aldırmaksızın toprakların etrafını gerçekten kararlı bir şekilde çevirmeye başladılar. Onların tuttuğu kazı işçileri etrafı çevrilen arazilerde hendekler kazma-

ya başladılar. Şehir halkı ailelerini de yanlarına alarak olay yerine gitti ve açılan hendekleri toprakla örterek işçileri araziden kovdu. İktidarın topraklara el konulmasını yasaklayan kararı çıkarmasını sağlayan şehir halkı sonunda zafere ulaştı.

"Ne komisyonu..."

Yetişkin kızların babası olmak mı?

Shakespeare'in doktor Hall'la 1613 yılında evlenen büyük kızı, kocasını avucunun içinde tuttuğu, ama şehir sakinlerinden birisiyle onu aldattığı söylentisini çıkaran genç çapkın John Lane tarafından hakarete uğradı. Söylenti bütün Stratford'da yayıldı. İftiraya uğrayan kız, bütün şehrin ağzına sakız olan bu utanç verici söylentinin önüne geçmek için ne yapabileceği konusunda tavsiye almak üzere herhalde babasına başvurdu. Babasının tavsiyesine uyduğu için mi, yoksa kocasının isteğiyle mi bilinmez, Susanna Hall, iftiracıyı kilise mahkemesine verdi. Ama dedikoduyu çıkaran kişi davaya gelmedi. Kilise mahkemesi, bu çirkin davranışı yüzünden Lane'i aforoz etti. Susanna Hall'un ismi temize çıktı.

Küçük kız Judith, 1616 yılının Şubat ayında, aniden evleneceğini açıkladı. Judith otuz iki, nişanlısı Thomas Quiney ise yirmi altı yaşındaydı. Hatırlayacağımız gibi kocasından sekiz yaş büyük olan annesinin başına gelen, şimdi Judith'in başına gelmişti. Anne ve William Shakespeare'in evlilikleri sırasında olduğu gibi, kiliselerde nikâh kıyılmasına bir süreliğine ara verilen dönemde olduklarından tören için piskoposun iznini almak gerekiyordu. İzin çıkmadığı halde evlendiler. Bu davranışı için açıklama yapmak üzere kilise mahkemesine çağırıldığı halde gitmeyince Shakespeare'in kızı aforoz edildi. Aforoz edilme tarihi, Shakespeare'in ölümünden bir buçuk ay önce, 12 Mart 1616'dır. Küçük kızının beklenmedik evliliğiyle ilgili üzüntülerin, o sırada hasta olan Shakespeare üzerinde olumsuz bir etki yaptığı muhakkaktır.

Judith'in beklenmedik evliliğinin babasına sıkıntı yaşattığı Shakespeare'in vasiyetinden çıkarılabilir. İlk vasiyet metni

Judith'in bekâr olacağı düşünülerek hazırlanmıştı. Judith'in miras hakkı ve evleneceği zaman alması gereken çeyiz belirlenmişti. Vasiyet son biçimini Judith'in evliliğinden sonra aldı. Onun Thomas Quiney'le evlenmesinden sonra yapılan düzeltmeler görünür.

Stratford'daki işleriyle meşgul olan Shakespeare, Montaigne'nin denemelerinde yazdığı şu bölümü hatırlıyor olabilirdi: "Çok kez insan dünya işlerini bıraktığını sanır; oysaki bu işlerin yolunu değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bir aileyi yönetmek bir devleti yönetmekten daha kolay değildir."[134]

Diğer Shakespeare yaşamöyküsü yazarlarının yaptığı gibi fantezi yapmak istemediğimden sık sık Montaigne'nin yardımına başvuruyorum. Montaigne, en azından o çağın insanıydı. Shakespeare'den önce yaşayan Montaigne, ondan otuz bir yıl önce doğdu ve 1592 yılında elli dokuz yaşında öldü. Shakespeare, o sıralarda dram yazarlığına ilk adımlarını atıyordu. Montaigne sonsuzluğa göçtüğünde, dikkatleri çeken bir yazar olarak Shakespeare'e saldırılar başlamıştı. Shakespeare, yaratıcılığı henüz yeni açmaya başladığı sıralarda Montaigne'le tanışmış ve düşünce derinliğine hayran olmuştu. Montaigne'in "Denemeler"iyle bir kez tanıştıktan sonra onları unutmanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Ondan sonra hayat yolunda insanın arkadaşı olurlar, özellikle de ileri yaşlarda. Lev Tolstoy, son yıllarında eski bilgelerin kitaplarını okumayı severdi. İçinden kendi ahlaki özdeyiş kitapları için bir hayli özlü söz bulup çıkardığı Montaigne'in "Denemeler"i de bunların arasındaydı.

Shakespeare'in boş zamanlarında okuduğu kitaplardan birinin "Denemeler" olduğu tahminini yapmak yanlış olmayacaktır.

Stratford'da başka ne tür zevkleri olabilirdi? Arkadaşlarla görüşmek, yeni neslin –yeğenlerinin ve torununun– nasıl yetiş-

[134] Montaigne, Denemeler. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu. 1993.

tiğini izlemek, Avon nehrinin sakin kıyılarında gezintiler yapmak...

Belki bir şeyler de yazıyordu. Onun bıraktıkları arasında kâğıt dolu bir sandık da vardı. Sandığın içinde ne olduğu bilinmiyor. Bu işten anlayan hiç kimse bu sandığa bakmamış. Shakespeare'in damadı doktor Hall, Püriten eğilimli olduğundan tiyatroyu da sevmiyordu. Ne o, ne de karısı, onun piyeslerini yayımlamakla ilgili hiçbir şey yapmadılar. Sandık, ailenin son temsilcileri XVIII. yüzyılın ortalarında yok oluncaya kadar Hall ailesinde bir nesilden diğerine geçti.

Kalem arkadaşlarıyla son buluşma

"The Mermaid" tavernasının müdavimlerinden biri olan Şair Michael Drayton, Henry Raisford'un Stratford yakınlarında bulunan malikânesine sık sık gelir ve uzun zaman kalırdı. Burada bulunduğu zamanlarda, Stratford'a temelli yerleşen Shakespeare'i ziyaret etmeyi doğal olarak ihmal etmiyordu.

Shakespeare, Drayton ve Ben Jonson'ı 1616 yılında evinde konuk etme şansını yakaladı.

Görüşme, muhtemelen Ben Jonson'ın Londra'dan getirdiği üzücü bir haberle başladı: Francis Beaumont, o yılın 6 Mart'ında otuz yedi yaşında ölmüştü.

Elli yaşı geride bırakan Shakespeare ve Drayton'ın bu haber üzerine ne düşündüklerini tahmin etmek zor. Jonson, Beaumont'un kısa bir zaman önce kendisine yolladığı ve "The Mermaid" tavernasındaki buluşmalarını anlattığı dostça mektubu hatırlıyordu büyük bir ihtimalle. Beaumont'un, mektubunda Shakespeare'den övgüyle söz ettiğini ekliyor olabilirdi. Ama Beaumont'un şu sözlerini aktardığını sanmıyoruz:

Bırak da benim lirim eğitimsiz olsun,
Shakespeare'in en güzel şiirleri gibi.

Shakespeare, doğal olarak tiyatroyla ilgili son haberleri soruyor, Jonson da kendi başarılarını övme fırsatını kaçırmadan bir şeyler anlatıyordu.

Bu buluşmayla ilgili olarak Stratford papazı John Ward'ın günlüğüne yazdığı bir rivayet günümüze ulaşmıştır. Ward, bu hikâyeyi bir Stratford'lının ağzından yazdığında en azından elli yıldır papazlık yapıyordu ve Shakespeare hayatta değildi: "Shakespeare, Drayton ve Ben Jonson, neşeli bir ziyafet sofrası kurdular, çok da iyi içtiler, çünkü Shakespeare, bu olaydan hemen sonra başlayan sıtma hastalığından öldü..." Bu hikâye, XIX. yüzyıl Shakespeare yaşamöyküsü yazarlarını, özellikle Victoria döneminde yaşayan İngiliz araştırmacılarını çileden çıkardı. Büyük şairin eski arkadaşlarıyla yaptığı bir içki âlemi sonucunda hayatını kaybetmiş olması ulusal gurur açısından olduğu gibi, şairin kendisi açısından da onlara küçültücü görünmüştü. Ward'ın Shakespeare'le ilgili diğer yazdıkları çok da doğru görünmüyor. Bu durum, onun Drayton ve Ben Jonson'la buluşmasıyla ilgili anlattığı hikâyenin de kuşkuyla karşılanmasını haklı çıkarmış oldu. Shakespeare hakkında tutuculuktan vazgeçersek, Ward'ın anlattığı bu hikâyede inanılmayacak hiçbir şey yok. Ben Jonson'a gelince, onun içme konusunda üstat olduğu bilinir. Drayton da alkolden tamamen uzak birisi olarak bilinmez. Onun şaraba karşı olmadığını, son yıllarında sık sık görüşme şansı bulamadığı arkadaşlarıyla içki masasının başına özellikle geçtiğini farz etsek bile, Falstaff tiplemesini yaratan bir yazarın hatırasına saygısızlık olabilecek bir şey yoktur. Doğal olarak, içkinin neden olduğu sıtma olayı, Ward'ın anlattığı hikâyenin tamamına güvensizlik doğmasına neden olmaktadır. Ama Shakespeare'in son yıllarda hasta olduğunu kabul edersek, az miktarda şarabın bile sağlığı üzerinde çok olumsuz etki yapması bizi şaşırtmaz.

Vasiyetname

Ve son kez Montaigne'e başvuruyoruz: "Doğal olarak yaşamımızın son noktası, bütün heveslerimizin sonu olan ölümdür ve ölüm eğer bizi korkutuyorsa, sıtmalıymış gibi titremeden bir tek adım atmak mümkün müdür? Cahillerin bulduğu çare, ölüm hakkında hiçbir şey düşünmemektir. Ama böylesi

kör olabilmek için nasıl bir hayvani duygusuzluk gerekir?.. Ölümün ismini anmaktan bile korkuyorlar... Vasiyetname yazarken ölümü anmak gerektiğinden, doktor onların ölüme mahkûm olduklarını söylemeden, insanlar onu hazırlamayı düşünmezler...

Bana gelince, Tanrıya şükür, yaşamdan ayrılmak benim için güç bile olsa, yaşamın kendisi haricinde hiçbir şey için üzülmeden, Tanrı ne zaman isterse buradan gitmeye hazırım. Her türlü ayak bağından kurtulmuş durumdayım; kendim haricinde herkesle yarı yarıya vedalaşmıştım. Bu dünyadan ayrılmaya her bakımdan ve inceden inceye böylesine hazırlanmış, benim yapmayı başaracağımı sandığım şekilde kesin olarak teslim olmuş bir başkası şimdiye kadar hiçbir zaman olmamıştır."

Shakespeare de bunu kendisi için söyleyebilir miydi? Bu soruyu cevaplayabilmek için onun trajedilerindeki kahramanların dünyadan nasıl ayrıldıklarını hatırlamak yeterli olacaktır. Onlar bu dünyadan içli figanlar, gözü yaşlı ağıtlar ve dualar olmadan ayrılırlar.

Arkadaşının ölümünü paylaşmak isteyen Horatio, "Danimarkalıdan çok, eski bir Romalıyım ben" der, Hamlet'e. İşte Romalı Brutus nasıl ölüyor:

Gözlerime karanlık basıyor.
Kemiklerim beni taşımaktan yoruldu artık;
Onlar da dinlenmek istiyor.[135]

Romalı Antonius:

Çıkar zırhımı Eros, bu uzun günün işi bitti.
Uyuyalım artık.[136]

---

[135] "Julius Caesar", V, 5. Türkçesi: Bülent Bozkurt.

[136] "Antonius ve Kleopatra", IV, 14. Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu.

Shakespeare artık ölüm saatinin yaklaştığını biliyordu. Vasiyet konusunu düşünmek gerekiyordu, bu nedenle son arzusunu ifade edeceği belgeyi kurallara uygun olarak hazırlaması için noteri çağırdı.

Shakespeare çok birikim yapmıştı, varlığının yönetimi konusunda gerekli talimatları vermesi gerekiyordu.

Büyük taş evi "Yeni Yer"i, ailesinden kalan Henley Street'teki evi, bütün topraklarını ve diğer mirasçılarına bıraktığı nakit paranın dışında kalan önemli miktarda parayı ana mirasçı olarak belirlediği büyük kızına bıraktı.

Shakespeare niçin karısını değil de büyük kızı Susanna'yı halef olarak belirlediği sorusunun cevabı eskiden beri merak edilir. Pek çok Shakespeare araştırmacısı, Shakespeare'in, karısı Anne Hathaway'e iyi davranmadığının ve ona hor baktığının bir göstergesi olarak, sadece "ikinci kalite bir yatak" bıraktığı şeklinde yorumlar yapmışlardır. En büyük Shakespeare uzmanı James Orchard Halliwell Phillips, bu iddiaları ısrarla geri çevirdi. Yasalara göre karısı, Shakespeare'in varlığının üçte biri üzerinde hak sahibiydi. Shakespeare'in ona hiçbir şey bırakmaması, onun bu kadar büyük bir serveti yönetemeyecek durumda olmasından kaynaklanıyordu. Shakespeare'den sekiz yıl büyük olan Anne, 1616 yılında altmışını doldurmuştu. Halliwell Phillips, Anne Shakespeare'in hasta da olabileceğini de ileri sürüyor. Shakespeare, onun bakımını şüphesiz büyük kızı ve onun doktor kocasına bırakmıştı. Bu nedenle Susanna mirastan aslan payını almıştı.

Sözü geçen "İkinci kalite karyola" ifadesinin açıklanması zor değil. "Birinci kalite karyola" genellikle saygın misafirlere ayrılan yatak odasında bulunurdu. İkinci en iyi karyola, anlaşıldığına göre karıkocanın kullandığı veya hasta Anne'in yatağıydı. Bu durumda karyolanın Anne'e bırakıldığının özellikle belirtilmesi, onu hor gördüğünün işareti değil, özel bir ihtimam gösterdiğinin belirtisiydi. Şunu da belirtmek gerekir ki, "bilmecenin" bu şekilde çözülebilmesi, dram yazarı Thomas

Heywood'un amcasının vasiyetine bakılarak analoji yoluyla gerçekleştirilmiştir. Onun karısı ağır hastaydı, bu nedenle bütün varlığını kızına bırakarak annesinin bakımı için gereken her şeyi yapmasını vasiyet etmişti.

Shakespeare, geriye kalan varlığını şu şekilde paylaştırmıştı: Küçük kızı Judith'e 300 pound ve büyük bir gümüş kâse, şapkacı Hart'ın karısı olan kız kardeşi Joan'a, Henley Street'teki evin
ömür boyu kullanımıyla birlikte nakit olarak 20 pound, kız kardeşinin üç oğlundan her birine 5'er pound; Susanna'ın kızı olan torunu Elizabeth Hall'a bütün mutfak eşyasını, vaftiz oğlu William Walker'a 20 altın şilin (yani 1 pound), yoksullara dağıtılmak üzere 10 pound, Thomas Combe'a kendi mızrağını, eski arkadaşları Hamnet Sadler, William Reynolds, Anthony ve John Nash kardeşlerin her birine yas yüzüğü için 26'şar şilin 8 peni, vasiyetin yerine getirilmesini izlemekle görevli Thomas Russel ve Francis Collins'ten, birincisine 5 pound, ikincisine 13 pound 6 şilin ve 8 peni.

Bu Stratford'lıların hepsi, Shakespeare'in akrabalık veya dostluk bağıyla bağlı olduğu insanlar. Ama o, tiyatrodaki ortak işin yakınlaştırdığı Londra'dan arkadaşlarını da unutmamıştı: "Ortaklarım John Heminges, Richard Burbage ve Henry Condell'e yas yüzüğü almaları için her birine 26'şar şilin 8 peni." Oyuncular, ölen arkadaşlarının anısına yüzük takma âdetine uyarlar ve bunun için vasiyetlerinde para bırakırlardı. 1605 yılında ölen Augustine Phillips, Shakespeare'e 30 şilin bırakmıştı. Durumu ağırlaşan Shakespeare'in, önceden yazdığı vasiyetname üzerinde değişiklik yapma fırsatı bulduğu anlaşılıyor. Düzeltmelerin çok fazla olması nedeniyle, metnin tamamen yasal olması için, vasiyetin sonuna attığı imzanın dışında, ölüm öncesi talimatlarını yazdığı uzun listenin birinci ve ikinci sayfalarına da ismini yazmıştı.

Vasiyetin son sayfasındaki imza, belgenin hazırlanması sırasında sağlıklı bir insanın attığı emin ve düzgün bir imzaydı. Birinci ve ikinci sayfalardaki imzalar, vasiyete son biçimini verdiğinde Shakespeare'in durumunun çok ağır olduğunu gösteren karasız bir tarzda atılmış. Vasiyet, son biçimini 25 Mart 1616 yılında almıştı. Hastalığın bu ağır nöbetinin o zaman kötü

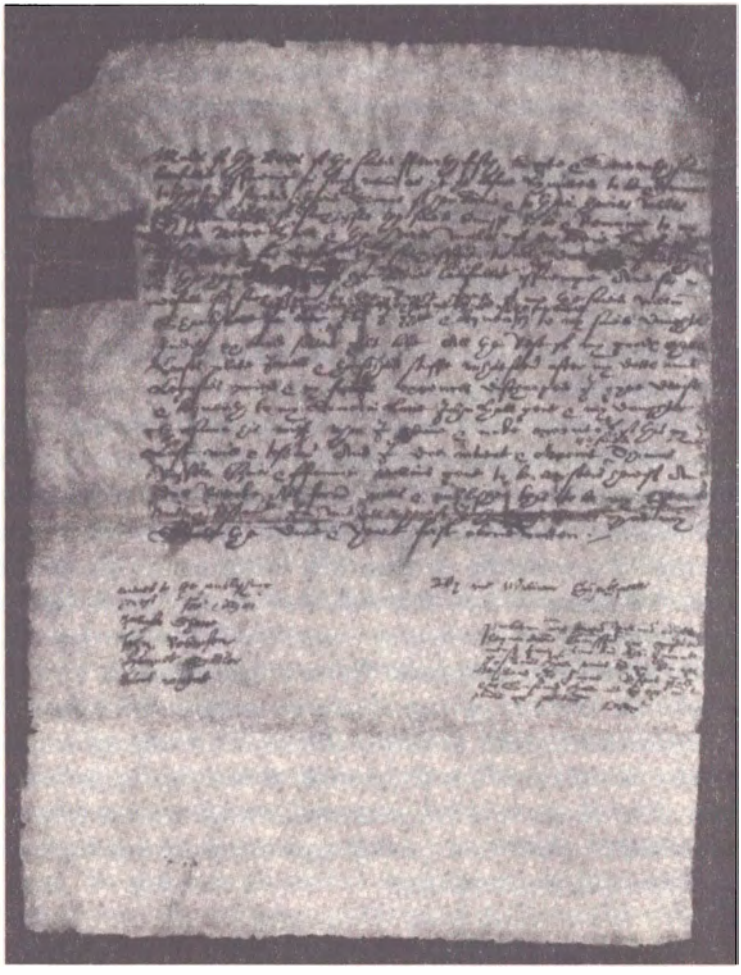

Shakespeare'in vasiyetnamesinin son sayfası.

sonuca varmadığı anlaşılıyor. Shakespeare ondan sonra tam bir ay yaşadı ve 23 Nisan 1616 yılında elli iki yaşında öldü. Üç gün sonra toprağa verildi.

Shakespeare'in naaşı Stratford Trinity Kilisesine gömüldü. Kendi isteği üzerine, şöyle bir yazının bulunduğu bir levha gömüldüğü yere konuldu: "İyi arkadaş, İsa adına buraya gömülenin naaşını çıkarma. Bu taşlara dokunmayanı Tanrı kutsasın, kemiklerimi rahatsız edense lanetlensin."

Shakespeare'in büstü, birkaç yıl sonra mabedin duvarına konuldu. Shakespeare'den sonra yedi yıl daha yaşayan karısı Anne, 1623 yılında onunla yan yana gömüldü. Shakespeare'in kızı Susanna ve kocası John Hall'ın mezarları da aynı sıranın devamındadır.

Shakespeare'in ölümüyle ilgili ilk yankılar

Yenidendoğuş Çağı geleneklerine göre, önemli bir insanın ölümünden sonra anısına şiirler yazılırdı.

Shakespeare'in ardından edebi ilk yansıma, tanınmayan bir şair olan William Basse'ın yazdığı şiirdi. Şiirin el yazması kopyaları uzun zaman elden ele dolaştıktan sonra, Shakespeare'in yazdığı "Soneler"in 1640 yılında çıkan ikinci baskısında yayımlandı. Basse, Shakespeare'in, o dönemde bir panteon, ulusal bir anıtmezar niteliği kazanmış olan Westminster Manastırına gömülmeye lâyık olduğunu söylüyordu. Sonraları şairler köşesi olarak adlandırılacak Westminster'de bir şapele gömülen Chaucer, Spenser ve Beaumont'tan, temsili olarak Shakespeare'e yer açmalarını isteyerek bu fikrini açıkladı. Basse, bir benzeri olmayan bu dört şairin yanında dinlenmeye lâyık bir başka şairin dünyaya geleceğini sanmadığını yazıyordu. "Büyük trajedi ustası Shakespeare'in" gömüldüğü yerde kalmasına gene de itiraz etmiyordu. Madem öyle, varsın Shakespeare gömüldüğü yerde huzur içinde yatsın. Shakespeare'in mezarıyla yan yana gömülmek en büyük şeref sayılacaktır.

William Basse'in şiiri oldukça tanındı ve edebi çevrelerde yankı uyandırdı. Genç yazar John Milton, Basse'in şiirine birkaç yıl sonra gene bir şiirle cevap verdi. "Paradise Regained"in müstakbel yazarı, Shakespeare'in naaşının, taş anıtlarla gösterilecek saygıya ihtiyacı olmadığını yazıyordu.

Göklere ulaşan bir piramit
Yıldızların değerini daha da artırabilir mi?

Shakespeare'e böyle bir anıt gerekmezdi.

Bizde uyandırdığın hayranlık ve beğeniyle
Yıkılmaz, saygın bir anıt kurdun kendine.

Chaucer, Spenser ve Beaumont'la yan yana yatmanın Shakespeare'e gerekli olmadığı fikrini Ben Jonson da savunuyordu: "Sen kendin için kitabesiz bir anıtsın!"

Shakespeare'in anısını gelecek kuşaklara taşımak için anıtmezarlar gerekmezdi, onun eserlerini saklamak yeterliydi.

Bu anıt, Shakespeare'in yıllarca birlikte çalıştığı iş ortağı arkadaşları Henry Condell, John Heminges ve dram yazarı Ben Jonson tarafından dikildi.

Heminges ve Condell'in kahramanlığı

Shakespeare'e dikilen anıt ölümünden yedi yıl sonra yayınlanan dramatik eserlerinin toplubasımıydı.

Ben Jonson bunda başrolü oynadı.

Ben Jonson'ın, "Ben Jonson'ın Eserleri" gibi mağrur bir isim verdiği kitap, Shakespeare'in öldüğü yıl yayımlandı. Meslek arkadaşları, tiyatroya giden cahil halkı eğlendirmek için yazıldığı düşünülen değeri olmayan kavaf işi şeyler aracılığıyla Jonson'ın edebiyata girmeye iddiasıyla alay ediyorlardı.

Ama Ben Jonson akıllı ve ileriyi görebilen bir insandı. Yılların, yüzyılların geçeceğini, halk tiyatrosu için yazılan önemli eserlerin unutulmayacağını anlıyordu. Çevresindeki herkes onu büyük bir şair sayarken kendisiyle ilgili hatıranın kaybolmasını istemiyordu. Hatırlayacağımız gibi bir piyeste kendisini büyük eski Romalı şair Horace kılığında çıkarıyordu.

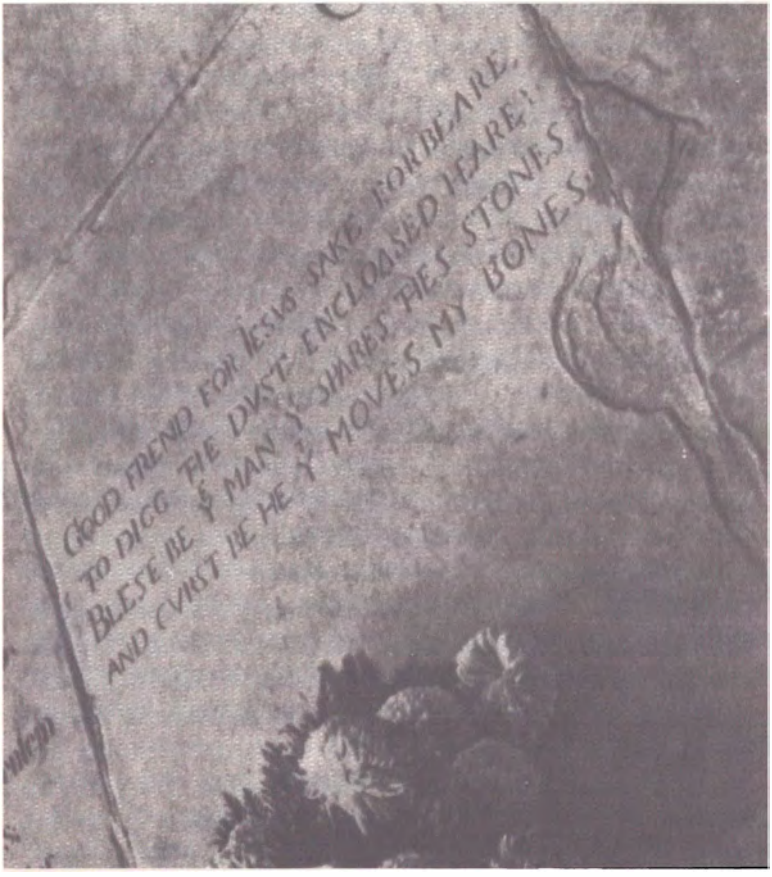

Shakespeare'in gömülü bulunduğu yerde bulunan ve "İyi arkadaş, İsa adına buraya gömülenin naaşını çıkarma. Bu taşlara dokunmayanı Tanrı kutsasın, kemiklerimi rahatsız edense lanetlensin" yazan mezar taşı.

Shakespeare'in eserlerinin toplubasım öyküsünde ikinci derecede rol oynayan isim, pek de saygın olmayan birisi, bir dolandırıcı olan yayıncı Thomas Pauier idi. Bazılarının alay etmesine rağmen Ben Jonson'ın çıkardığı kitabın başarı sağladığını gören Pauier, Shakespeare'in eserlerinin bu şekilde bir cilt halinde çıkarılacak kitabının en az Ben Jonson'ın çıkardığı kitap kadar ilgi çekeceğini hemen anladı. Ölen dram yazarının eserlerini almaya ve toplamaya başladı. Daha önce "V. Henry"yi basmıştı, şimdi de "Titus Andronicus"un yayın haklarını satın aldı. Pauier, 1608 yılında"Yorkshire Tragedy"sini Shakespeare'in ismiyle göstererek yayımlamıştı.

Şimdiyse aklına müthiş bir fikir gelmişti. "Passionate Pilgrim" sonelerini daha önce Shakespeare'in adıyla yayımlayan William Jaggard'la anlaşan Pauier, Shakespeare'in ve Shakespeare'in olmayan on piyeslik bir kitap hazırladı: "York ve Lancaster Aileleri Arasındaki Düşmanlığın Birinci ve İkinci Kısmı" ("IV. Henry" piyesinin 2. ve 3. bölümlerinin "korsan" baskıları), "Pericles", "Yorkshire Tragedisi" (yazarı bilinmiyor), "Venedik Taciri", "Windsor'ın Şen Kadınları", "Kral Lear" ("korsan" metin), "V. Henry" ("korsan" metin), "Sir John Oldcastle" (Drayton ve arkadaşlarının yazdığı piyesin birinci bölümü), "Bir Yaz gecesi Rüyası."

Pauier'in niyeti belli olmuştu. Bu tasarı "Majestelerinin Hizmetkârları" kumpanyasının çıkarlarına dokunduğundan ve arkadaşlarının hatırasıyla ilgili olduğundan oyuncular bu "korsan" toplubasımın ortaya çıkmasını engellemeye karar verdiler. Yüksek çevrelerle olan ilişkilerinden yararlanarak Pauier'i bu girişiminden vazgeçirmeye zorladılar.

Ama aslında o her şeyi bastığından zarar etmemek için yeni bir hileye başvurdu: Birinci sayfaları ayrı ayrı basarak onlara eski basım tarihleri verdi. "Bir Yaz Gecesi Rüyası" 1600 tarihiyle, "Kral Lear" ve "V. Henry" ise 1608 tarihiyle çıktılar. (Üç yüzyılı aşkın bir süreden sonra, Pauier'in hilesi anlaşılıncaya kadar, bu baskılar araştırmacıları uzun yıllar boyunca şaşırtmaya devam etti.)

Ama Pauier'in bu fikri hiçbir iz bırakmadan geçmedi. Arkadaşları Shakespeare'in yazdığı piyeslerin hepsini basarak ona saygılarını göstermek zamanının geldiğine karar verdiler. Şimdi kumpanyanın başında olan oyuncular John Heminges ve Henry Condell (Richard Burbage 1619 yılında öldü) bu işe giriştiler. Ben Jonson da onlara yardım etti. Kitapların basımı için dört yayıncıdan oluşan kendi türünde bir birlik kuruldu. Birlik, William Jaggard, Edward Blount, John Smethwick ve William Aspley'den oluşuyordu.

Birinci güçlük, piyesleri daha önce yayımlayan ve yayın hakkı yasal olarak kendilerine ait olan yayıncılardan piyeslerin satın alınmasıydı. "Pericles" piyesi haricinde hepsi için bunu başarmak mümkün oldu.

İkincisi, metinlerin seçilerek Shakespeare henüz hayattayken yayımlanan tahrif edilmiş "korsan" baskıların yeniden basılmamasını sağlamaktı. Shakespeare'in piyeslerinde oynayan ve hangilerinin orijinal olacağı hakkında karar verebilecek Heminges ve Condell bu işle ilgilendiler.

Çıkardıkları baskının önsözünde bunun kolay bir iş olmadığını anlattılar: "İtiraf edelim ki, yazarın hayatta olmasını ve eserlerinin kendi gözetimi altında çıkarılmasını arzu ederdik, ama mademki böylesi kısmet değilmiş ve ölüm onu bu olanaktan yoksun bıraktı, öyleyse onun piyeslerinin, bu arada çalınan ve yasal olmayan yollarla ele geçirilerek değiştirilip bozulmuş metinlerle düzenbaz hırsızlar tarafından değiştirilip biçimsizleştirilerek hileli yayımlanmış metinlerin toplanması ve yayımlanması çalışmasına girişen biz arkadaşlarına gıpta edilmemesini rica ediyoruz; hatta bu piyesler iyileştirilerek ve her bir parçası yerli yerine konulup tamamen düzenlenmiş olarak sizlerin dikkatine sunulmaktadır; ayrıca diğer piyesleri de, yaratıcısı tarafından yazıldığı biçimiyle burada toplu olarak verilmiştir."

Son söylenenler özellikle dikkatimizi çekiyor. Tiyatro, piyesleri yayından uzak tuttuğu için Shakespeare hayattayken, yazdığı dramların ancak yarısı yayımlanmıştı. Heminges ve

Condell'in geriye kalan piyesleri toplayıp yayımlamaması halinde "Yanlışlıklar Komedisi", "Huysuz Kız", "Veronalı İki Centilmen", "Kral John", "Size Nasıl Geliyorsa", "Onikinci Gece", "Julius Caesar", "Yeter ki Sonu İyi Bitsin", "Kısasa Kısas", "Atinalı Timon", "Macbeth", Antonius ve Kleopatra", "Coriolanus", "Cymbeline" , "Kış Masalı" ve "Fırtına" eserlerinden mahrum kalmış olurduk. Tam on altı piyes! Hem de ne piyesler!...

Yalnız kendi arkadaşlarına değil bütün insanlığa hizmet etmek anlamına gelen editörlük çalışmaları için Heminges ve Condell şöyle yazıyorlardı: "Biz onun piyeslerini sadece toplayarak yetimlerini vesayet altına aldık ve böylece merhum yazara hizmet etmiş olduk; kendimize çıkar ve şöhret sağlamaya çalışmadık, istediğimiz tek şey, böyle değerli bir arkadaşımız ve hayattayken ortağımız olan Shakespeare'in anısını korumaktır."

Heminges ve Condell'in üstlendiği baskının hazırlanması bir yıldan fazla bir zamanda gerçekleşti. Bu baskı, "Mister William Shakespeare'in Komedileri, Tarihi Piyesleri ve Trajedileri. Eksiksiz ve orijinal metinlerden yayımlanmıştır" ifadesiyle 1623 yılında çıktı.

Bu kitap matbaacıların o zamanlar Latince "folio olarak" adlandırdıkları şekliyle tam bir forma olarak basılmıştı. Kitap günümüzde de "1623 yılı foliosu" olarak adlandırılmaktadır. Bu folioda otuz altı piyes basılmıştı. Bundan sonra yapılan toplubasımlara "Pericles"ı otuz yedinci piyes olarak dahil etmeye başladılar.

1623 foliosu, 998 büyük sayfadan oluşmaktadır. Metin iki sütun halinde basılmıştı. Kitap tirajının bin nüshayı geçmediği şüphesiz. Shakespeare'in dramatik eserlerinin bu toplubasımından günümüze yaklaşık iki yüz nüsha ulaşmıştır. Shakespeare hayattayken tek tek basılan piyesleriyle, şiir kitaplarının ve "Soneler"in birlikte yer aldığı bu basım, Shakespeare tarafından yazılanlardan günümüze kadar ulaşanların tamamını oluşturur.

"O sadece kendi yaşadığı döneme değil,
bütün zamanlara aittir"

O zamanın geleneklerine göre, bir kitap ithaflar ve yazarın şerefine yazılan şiirlerle başlatılırdı.

Heminges ve Condell bu folioyu çıkarırken üst düzey iki kardeşin, Pembroke kontu William Herbert ve Montgomery kontu Philip Herbert'in hamiliğine başvurdular. Kitap bu iki kardeşe yapılan ithafla başlar ve yaşamında da Shakespeare'i himaye ettikleri ayrıca belirtilir.

Daha önce de kısmen alıntı yaptığımız gibi, Heminges ve Condell ileride okura seslenirler.

Burada yer alan şiirlerden, genç Milton'ın Shakespeare'in anısına şiirden daha önce aktarma yapmıştık.

Ben Jonson'ın, "Yazar Sevgili William Shakespeare ve Onun Bize Bıraktıkları" başlığıyla bu ciltte yayımlanan şiiri içlerinde en anlamlı olanıdır. Shakespeare hakkında bir değerlendirme içermesi ve Shakespeare'in çağdaşları arasında keskin bir eleştirel zekâya ve katı değerlendirme ölçütlerine sahip en üstün yazarın kaleminden çıkması nedeniyle şiir özel bir önem taşır. Bir zamanlar Meres, Shakespeare'in çağdaşları arasındaki ününü ilk kez ifade eden kişi iken, Ben Jonson'ın şiiri, Shakespeare'in çalışmalarının tamamını değerlendirir. Şiir, çağdaşlarının ve gelecek nesillerin gözünde rakibi Shakespeare'e karşı Jonson'ın güvenilir ve objektif bir yaklaşım göstermesinden başka, Shakespeare'in dünya kültüründe işgal ettiği yer konusunda yaptığı kehanetin doğruluğuyla da çarpıcıdır.

Şiirin anlamı, bizim için şiirsel özelliklerinden çok daha önemli olduğundan onu düzyazı biçiminde çeviriyorum.

Ben Jonson, onu bu şiiri yazmaya götüren nedenleri girişte anlatıyor: "Shakespeare, her ne kadar, ne insanın ne de İlham perilerinin senin tarafından yazılanların hakkını veremeyecekleri kadar değerli olduklarını kabul ediyorsam da, bu kitaba katılmam, ismini veya ününü kıskandığım için değildir. Bu, herkesin hemfikir olduğu bir gerçektir. Ama sana övgüde

bulunurken en aptal cahilin bile yapabileceği türden ifadeler kullanmak istemiyorum, çünkü doğru bir yargının ifade edilmesi bile, sadece bir başkasının düşüncesinin yansıması olacaktır; körü körüne bir sevgiyle de değil, çünkü bu tür bir sevgi gerçeği elde edemez ve gerçeğe ancak tesadüfen rastlar; gizli bir öfkeyle de değil, çünkü bu şekilde övüp yüceltmenin hedefi aslında zarar vermektir. Bu, vicdansız sefih bir kadının veya fahişenin namuslu bir kadını övmesi gibidir. Bundan daha çok zarar verilebilir mi? Ama bu tür övgüler senin gözünü korkutmaz, seni tehlikeye atmaz, zaten senin de onlara ihtiyacın yok."

Shakespeare'in ölümünden hemen sonra bir şairin, onun anısını ölümsüzleştirmek için Chaucer, Spenser ve Beaumont'la yan yana gömülmesi gerektiğini söylediğini hatırlarsa, okur aşağıdaki satırları daha iyi anlayacaktır. "Öyleyse başlıyorum. Çağın ruhu! Hayranlık konusu, zevk kaynağı, sahnelerimizin harikası! Ey benim Shakespeare'im, ayağa kalk! Ben seni Chaucer ve Spenser'la yan yana koymaya kalkışmayacağım veya sana yer açması için Beaumont'tan biraz ileriye kaymasını istemeyeceğim. Sen kendine kitabesiz bir anıtsın, kitabın yaşadıkça ve aklımız onu okumaya ve seni yüceltmeye yettikçe yaşamaya devam edeceksin. Seni onlarla yan yana koymayışımı açıklayabilirim: Onların ilham perileri de gerçekten büyük, ama seninkiyle kıyaslanamaz; düşüncemi olgun bir düşünce olarak kabul etseydim, seni en büyüklerle kıyaslar ve bizim Lyly'yi, cesur Kyd'i ve Marlowe'un kudretli şiirini nasıl gölgede bıraktığını gösterirdim."

Ben Jonson, Shakespeare'i dram şairi olarak gördüğü için, dram yazmamış olan Spenser veya Chaucer'la kıyaslamıyor. Shakespeare'i, onun öncelleri olan dramın en büyük ustalarıyla karşılaştırarak onu diğerlerinden daha yüksek bir yere koyuyor. Üstelik Shakespeare'in antikçağ trajedisine dayanmadığını söylediği halde, Meres örneğini izleyerek Shakespeare'i klasik dramın ustalarıyla kıyaslıyor.

Jonson devam ediyor: "Latince'yi az, Yunanca'yı daha da az bilmene rağmen, onların arasında seninle kıyaslanacak isim-

ler aramaya kalkışmaz, Aeschylus, Euripides ve Sophocles, Actius, Pacuviusque ve Córdoba'da ölen kimse onu (Seneca'da, A.A.) çağırır, ayağında trajedi kunduralarıyla sahneye girdiğinde tiyatronun nasıl sarsıldığını duymaları, ya da komedi sandalları üzerinde aralarında yürümeye muktedir tek kişi olduğunu anlamaları için ve gururlu Yunanistan ve kibirli Roma'nın bize bıraktıklarıyla kıyaslanamayacak kadar yukarıda olduğuna, onların küllerinden ortaya çıkanlardan daha yüce olduğuna inanmaları için onları diriltirdim."

Okurun da anlayacağı gibi, Jonson, Shakespeare'in komedi ve trajedide onlarla eşit bir ustalık düzeyine ulaştığını söyleyen Meres'in görüşünü tekrarlıyor.

Şimdi bu şiirin can alıcı bölümüne geçelim. Shakespeare'in önemi ve sanatının özü konusunda Jonson en önemli şeyi burada söylüyor: "Sevin Britanya! Bütün Avrupa tiyatrolarının önünde saygıyla eğileceği kişiyle övünebilirsin. O, yalnız kendi çağına değil, bütün zamanlara aittir! O, kulağımızı okşamak için Apollon benzeri ve bizi büyülemek için Mercurius gibi ortaya çıktığında ilham perilerinin hepsi daha gencecikti! Doğanın kendisi onun yarattıklarıyla gururlanıyor ve sevinçle onun şiirine bürünüyordu! Bu giysi öyle değerli bir iplikten ve öyle mükemmel dokunmuştu ki, Doğa o günden beri, diğer zekâların yarattıklarına dönüp bakmaz bile. Neşeli Yunanlı, yakıcı dilli Aristophanes, zarif Terence, nüktedan Plautus artık zevk vermez oldular. Onlar eskidi ve Doğa ailesine ait olmayanlar olarak geri çevrildiler."

Jonson, Doğayı şiirle giydirdiğini söylemekle bir sanatçı olarak Shakespeare'le ilgili en başta gelen özelliği belirlemiş oluyordu. Biz bu ifadenin yerine "realizm" sözcüğünü kullanabiliriz. O dönemde bu edebi terim henüz yoktu. Ama Jonson, bir terimle değil, şairlik yeteneğine sahip bir eleştirmen olarak bunu bir eğretilemeyle nitelemişti.

Ben Jonson'ın söylediklerinin bir başka anlamı daha vardı. Daha o zamanlar, sanki bunu yapmak için özel bir beceriye sahip olmak gerekmezmiş gibi, Shakespeare'in "sadece" do-

ğayı taklit ettiği şeklinde bir görüş doğdu. Jonson'ın bu konuda tereddütleri vardı. Şair Drummond'a inanmak gerekirse, Jonson ona "Shakespeare'in sanat yönünün yetersiz olduğunu" söylemişti. Drummond büyük ihtimalle doğru aktarmıyordu. Jonson, bizim de gördüğümüz gibi, doğayı izleyen Shakespeare'in, sanatında ona çok şey borçlu olduğunu söylüyordu. Bununla birlikte Jonson, Shakespeare'in ustalığını da yadsımıyordu. İleride söyledikleri de bunu gösteriyor: "Ben senin sanatını gene de sırf Doğaya bağlamıyorum, soylu Shakespeare'im, kendi payın da senin sanatına dahil. Doğa, her ne kadar bir şairin malzemesiyse de, ona biçim veren, şairin sanatıdır. Senin yarattığın türden gerçek şiiri yaratmaya çalışan, düşündüğünü yapmak için, şiir örsünün üzerinde pek çok kez kıvılcımlar çıkararak, terlemek zorundadır, bu arada kendisi de değişime uğrar. Aksi halde, defne yaprakları yerine sadece alay edilmeyi hak edecektir, çünkü sadece gerçek şair olarak doğulmaz, olunur da. Sen tam olarak böyleydin. Bir babanın çehresinin çocuklarında ayırt edilebilmesi gibi, Shakespeare'in dehasının doğurduğu da, onun gerçekle dolu şiirlerinde böyle apaçık parlar: Her şiirinde, cehaletin karşısında mızrağını şakırdatır gibidir."

Jonson'ın bu düşüncesi, daha önce buna benzer bir alıntı yaptığımız eleştirmen Thomas Fuller'i de etkiledi. Herhangi bir yanlış anlamayı önlemek için Fuller'in, Jonson'ın düşüncesini sadece tekrarladığını önceden belirtmeyi yararlı buluyorum.

Jonson, Shakespeare'in büyük bir öneme sahip olduğunu ispatlamak için Elizabeth ve James'in koruyuculuğundan da söz eder. Elizabeth konusunda daha önce yazmıştık. James'e gelince, onun Shakespeare'i sevdiği ve güya Shakespeare'e günümüze ulaşmayan bir mektubu bizzat yazdığı konusunda bir rivayet vardır. Ben Jonson'ın hükümdarlık yönünde yaptığı bu reveransın nedeni, kısmen Shakespeare'e bir ağırlık vermek için, kısmen de görev icabıydı, çünkü Jonson saray şairi olmuş ve maaş almaya başlamıştı. Sonunda, Shakespeare'den sonra

dramın gerilemeye başladığını ve ancak Shakespeare'in oynanmaya devam eden piyeslerinin tiyatronun hâlâ revaçta olmasını sağladığını söylüyordu. "Avon'un tatlı kuğusu! Seni sularımızda tekrar görmek ve Thames kıyılarına bizim Elizabeth'in ve James'in çok hoşuna giden akınlarını seyretmek ne harika olurdu! Ama orada kal; gökyüzüne nasıl yükseldiğini ve yeni bir takımyıldızın doğduğunu görüyorum! Ey şairlerin yıldızı bizi aydınlat, gözdağı ver, bizi etkile, kına ve sen bizi terk ettikten sonra, ışığınla sahneye çıkarak bizi aydınlattığın zamanların dışında gece matemine gömülen ve gündüzden korkan, çökmeye başlayan tiyatromuzu kurtar."

Ben, "Soylu Shakespeare" demişti. Biz de "Soylu Ben Jonson!" diye ekliyoruz. Ancak gerçekten soylu birisi, kendi çağdaşı ve kalem arkadaşı için böyle yazabilirdi. Shakespeare hakkında yazılan bu şiir, kendisi de dikkate değer dramlarıyla ünlenmiş yazarının derin zekâsına tanıklık ediyor.

Ben Jonson arkadaşına en büyük anıtı dikmişti.

Bu anlatımla birlikte Shakespeare'in yaşamı hakkındaki öykümüz sona eriyor.

Shakespeare'in portreleri çok da başarılı olamıyor. Martin Droeshout'un, 1623 yılında yayımlanan birinci folio için yaptığı ilk gravürden beri böyle olagelmiştir. Shakespeare gibi bu derece zengin ve dev bir kişiliği bir portre ifade edemezdi. Bu nedenle Ben Jonson akıllıca davranarak portreye bir şiir yazmıştı:

Okura

Buradaki portrede gördüğün
Shakespeare'in dış çizgileri.
Sanatçı uğraşarak bu kadarını yapabilmiş
Doğayla yarışmak zorunda kalmış.
Ama eğer zekâsına özgü çizgileri
Bakırın üzerine bu çehrede verebilseydi,
Gerçekten büyük bir sanatçı olurdu!

Ama bunu yapamadığından size öğüdüm,
Portreye değil, kitaba bakmanızdır dileğim.

Shakespeare'in ruhu, düşünceleri ve kalbi onun eserlerinde hayat bulur. O, bize en çok eserlerinde görünür.

Bu nedenle Heminges ve Condell'in birinci folioda okura seslenirken kullandıkları son sözleri tekrarlayarak tamamlıyorum: "...Onun zekâsının yarattıklarını kaybetmek ne kadar kötüyse, gizlemek de o kadar yanlış olurdu. İşte bu nedenle onu okuyun, tekrar tekrar okuyun, eğer hoşunuza gitmezse bu, onu anlayamadığınızı gösteren acı bir işaret olacaktır"

Heminges ve Condell boşuna telaşlanıyorlardı. Shakespeare'i bütün dünya anladı ve pek çok nesil onu en büyük dram şairi olarak görmeye devam ediyor.

SHAKESPEARE'İN YAŞAMINDA VE YARATICILIĞINDA ÖNEMLİ TARİHLER

1564, 23 Nisan. William Shakespeare Stratford-Upon-Avon'da doğdu. Çocukluğunu ve gençliğini bu şehirde geçirdi.

1582, 28 Kasım. Anne Hathaway'le evlenme izni alıyor.

1583, 26 Mayıs. Shakespeare'in kızı Susana vaftiz edildi.

1585, 2 Şubat. Oğlu Hamnet ve kızı Judith vaftiz edildi.

1590-1592. Tarihi "VI. Henry" üçlemesinin sahneye konulması.[137]

1592.. "Yanlışlıklar Komedisi"

1593. "Kral III. Richard" "Huysuz Kız"

1593. "Venüs ve Adonis" uzun şiirinin basılması.

1594. "Lucrece" uzun şiirinin basılması. "Titus Andronicus"un sahneye konulması.

"Veronalı İki Centilmen". "Aşkın Çabası Boşuna". Shakespeare Başmabeyinci'nin kumpanyasına girdi.

1595. "Bir Yaz Gecesi Rüyası". "II. Richard" "Romeo ve Juliet"

1596. Shakespeare'in oğlu Hamnet'in ölümü.

"Kral John" ve Venedik Taciri"nin sahneye konulması.

1597. "Yok Yere Yaygara". "IV. Henry" (1. bölümü).

1598. "IV. Henry" (2. bölümü). "Winsdor'ın Şen Kadınları"

1599. "Globe" tiyatrosunun inşa edilmesi. "Size Nasıl Geliyorsa" ve Julius Caesar"ın sahneye konulması.

1600. "Onikinci Gece"

1601. "Hamlet"

8 Eylül, Shakespeare'in babasının cenaze töreni.

1602. "Troilus ile Kressida".

1603. Kraliçe Elizabeth'in ölümü. I. James'in tahta geçmesi. Başmabeyinci'nin kumpanya'sı Kralın Kumpanyasına dönüştürülür. "Yeter ki Sonu İyi Bitsin" komedisinin sahneye konulması.

1604. "Othello" "Kısasa kısas"

1605. "Kral Lear"

1606. "Macbeth"

---

[137] Burda ve daha ileride piyesin ilk kez sahnelendiği düşünülen tarih vrilecektir.

1607. Shakespeare'in kızı Susanna'nın doktor John Hall'la evlenmesi. "Antonius ve Cleopatra"nın sahneye konulması.

1608. Kralın Kumpanyası, "Globe" tiyatrosunun yanı sıra kapalı tiyatro eski Blackfriars'ta da temsil vermeye başladı. "Atinalı Timon" trajedisi yazıldı.

1609. "Pericles". "Soneler"in yayımlanması.

1610. "Cymbeline".

1611. "Kış Masalı".

1612. "Fırtına". Shakespeare'in Stratford'a dönüşü.

1613. "VIII. Henry" "Globe" tiyatrosunun yanması.

1616, 10 Şubat. Judith Shakespeare'in Richard Quiney'le evliliği.

25 Mart. Shakespeare vasiyetini imzaladı.

23 Nisan. Shakespeare'in ölümü.

25 Nisan. Shakespeare'in cenaze töreni.

Kaynaklar

E. K. Chambers, William Shakespeare. A Study of Facts and Problems. 2 vols. Oxford, 1930.

The Shakespeare Allusion Book, ed. J. Munro. 2 vols. L., 1932.

J. Q. Adams, A Life of William Shakespeare. Boston, 1923.

Sidney Lee, A Life of William Shakespeare. L., 1925.

L. Hotson, Shakespeare versus. Shallow. N. Y., 1931.

L. Hotson. I, William Shakespeare. N. Y. 1937.

J. Dover William. The Essential Shakespeare. L. 1932.

G. B. Harrison. Shakespeare at Work. L. 1933.

G. B. Harrison. Elizabethan Plays and Players. L. 1940.

E. I. Fripp. Shakespeare, Man and Artist. 2 vols. L., 1938.

Marchette Chute, Shakespeare of London. N. Y., 1949.

I. Brown, Shakespeare. L., 1949.

H. Brown, Shakespeare. L., 1949.

H. Pearson, A Life of Shakespeare. L., 1949.

M. M. Reese, Shakespeare, his World and his Work. L., 1953.

F. E. Halliday, Shakespeare in his Age. L., 1956.

F. E. Halliday, The Life of Shakespeare. L., 1961.

G. E. Bentley. Shakespeare. New Haven, 1961.

İçindekiler

1. BÖLÜM
STRATFORD'DA GEÇEN GENÇLİK
VE ÇOCUKLUK YILLARI 7
Stratford-upon-Avon 7
Stratford'lı eldivenci John Shakespeare'in
yükseliş ve düşüş hikâyesi 10
Stratford Gramer Okulu 15
Shakespeare okulda ne öğreniyordu? 18
OKUL SONRASI 22
Shakespeare'in evliliği 26
Kaçak avcı mı, öğretmen mi? 30
TİYATROYLA İLK TANIŞMA 34
2. BÖLÜM
YAŞAMA VE ÖLME ZAMANI **37**
Yenidendoğuş Çağı 37
Çağın en büyük keşfi 40
İngiltere'de mutlak monarşi 42
Karakterler 46
Yaşam dramdır 54
3. BÖLÜM
İŞE YENİ BAŞLAYAN DRAM YAZARI **58**
XVI. Yüzyılın Sonunda Londra 58
Tiyatrolar, Onları Himaye Edenler ve Düşmanları 65
"Üniversiteli Beyinler" 70
Mister William Shakespeare'in portresi 75
Genç dram yazarının sahnedeki ilk oyunu 79
Türedi karga 83
4. BÖLÜM
PARNASSUS DAĞI'NA ZİYARET **99**
Shakespeare kendi Maecenas'ını bulur 99
İki yol ağzında 111

5. BÖLÜM
"SAHNEYİ SARSAN BİRİCİK ADAM" 114
"Başmabeyinci'nin hizmetkârları" 114
"On parmağında on marifet" 120
"Haksız değil" 132
Mal mülk sahibi 135
Oğlunun ölümü 141
"Sarışın arkadaş" ve "esmer hanım" 144
Dedikodu ve tahminler 148
6. BÖLÜM
TEMSİLLER VE PİYESLER **157**
"Yanlışlıklar gecesi" 157
"Venedik Taciri"ne öncülük eden neydi? 159
İspanya'yla savaş devam ediyor 164
Shakespeare, "Sir Thomas More" piyesinin yazılmasına katkı yapıyor 176
Değişimin hikâyesi ve Sir John Falstaff'ın ölümü 180
Tiyatro oyuncularıyla tartışmanın tehlikeli olduğu hakkında 190
"Her iki piyes türünde de en üstün" 193
Piyeslerin ilk baskıları 200
7. BÖLÜM
YENİ BİR YÜZYILIN EŞİĞİNDE **204**
"Globe" Tiyatrosunun inşa edilmesi 204
Ben Jonson ve diğerleri girerler 209
Shakespeare'in sahnede ve baskıda yeni piyesleri 215
Essex'in ölümü 222
"Yeni bir yüzyıl başlıyor..." 228
"Tiyatro savaşları" 238
Cambridge, yazarları ve oyuncuları alaya alıyor 244
Komik bir trajedi ve karamsar bir komedi 251
"Kraliçe öldü, yaşasın kral" 257
8. BÖLÜM
OLGUNLUK **261**

"Majestelerinin Hizmetkârları" 261
"Şan ve servet ümit ederken..." 270
Kan ve şarap.....272
Yakın arkadaşlar 276
Dünürcü rolünde 280
Gayri meşru oğul.....282
Ondalık vergi hisseleri.....286
Üç şaheser.....288
Ailevi sevinç ve üzüntüler.....295
Üç trajedi daha.....298
9. BÖLÜM
SİHİRLİ ASANIN İNDİRDİĞİ SON DARBE.....303
Çocuk oyuncuların çocukça olmayan eğlenceleri 303
"Majestelerinin Hizmetkârları"nın ikinci tiyatrosu.....304
Beaumont ve Fletcher sahneye çıkarlar.....306
"The Mermaid" tavernasında tartışmalar 308
Shakespeare rotasını değiştiriyor.....315
Sahne ve yaşam.....319
Kendisinin ve başkasının 322
Astroloğun günlüğü.....326
Shakespeare tiyatrodan ayrılıyor.....328
Tiyatroya veda.....331
"Globe" tiyatrosunda yangın.....336
10. BÖLÜM
SHAKESPEARE NASIL ÇALIŞIRDI? 339
Hızlı kalem.....339
Gözlemcilik.....342
Shakespeare'in kütüphanesi 344
Konuların kaynağı.....349
Goethe'nin düşüncesi.....355
Yaratıcı zekâ.....357
"Örnek şair".....360
Çok yönlülük.....365

11. BÖLÜM
ÖLÜMSÜZLÜK EŞİĞİNDE 368
Yeniden Stratford'da 368
"Ne komisyonu..." 375
Kalem arkadaşlarıyla son buluşma 377
Vasiyetname 378
Shakespeare'in ölümüyle ilgili ilk yankılar 383
Heminges ve Condell'in kahramanlığı 384
"O sadece kendi yaşadığı döneme değil,
bütün zamanlara aittir" 389
SHAKESPEARE'İN YAŞAMINDA VE YARATICILIĞINDA ÖNEMLİ
TARİHLER 395

BİYOGRAFİK ROMAN

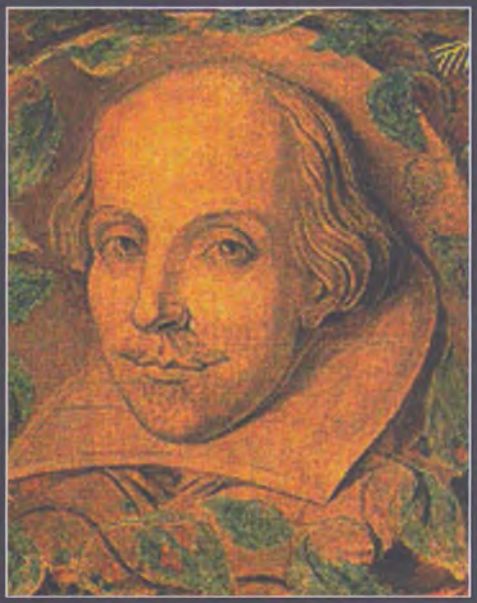

Dünya Sahnesinde Bir Dahi

SHAKESPEARE

"Okura

Buradaki portrede gördüğün
Shakespeare'in dış çizgileri.
Sanatçı uğraşarak bu kadarını yapabilmiş
Doğayla yarışmak zorunda kalmış.
Ama eğer zekâsına özgü çizgileri
Bakırın üzerine bu çehrede verebilseydi,
Gerçekten büyük bir sanatçı olurdu!
Ama bunu yapamadığından size öğüdüm,
Portreye değil de kitaba bakmanızdır dileğim."

Ben Johnson

THG
097450
CAC

"...Onun zekâsının yarattıklarını kaybetmek ne kadar kötüyse, gizlemek de o kadar yanlış olurdu. İşte bu nedenle onu okuyun, tekrar tekrar okuyun, eğer hoşunuza gitmezse bu, onu anlayamadığınızı gösteren acı bir işaret olacaktır"

John Heminges ve Henry Condell

Etkin yayınevi

ISBN 975-6391-15-4

9 789756 391150